

PHILOSOPHIAI
PÁLYAMUNKÁK.

K I A D J A
A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

MÁSODIK KÖTET.

A LÉLEKTUDOMÁNYNAK NEVELÉSI FONTOSSÁGÁRÓL. JUTAL-
MÁZOTT PÁLYAMUNKA HETÉNYI JÁNOSTÓL.

PESTEN,
EGGENBERGER ÉS FIA ACAD. KÖNYVÁRUSOKNÁL

MDCCC.XLIV,

A
LÉLEKTUDOMÁNYNAK

NEVELÉSI FONTOSSÁGÁRÓL.

ÍRTA

HETÉNYI JÁNOS.

ELSŐ RANGÚ PÁLYAMUNKA.

PESTEN,

EGGENBERGER ÉS FIA ACAD. KÖNYVÁRUSOKNÁL,

M. DCCC. XLIV

Fiat artificiosa et accurata ingeniorum et animbrum dissectio, ut ex
eorum notitia curationum animi praecepta rectius instituantur.

Baco de Verulamio.

E L Ő S Z Ó

Az academiának, 1834-ben tartott V-d. nagy gyűlése által kihirdetett, következő philosophiai jutalomkérdésére:

„Mi haszna 's befolyása van és lehetne még a lélektudománynak (psychológiának) mind a felsőbb mind az alsóbb néposztályok' célirányos erkölcsi és polgári nevelésére? Mit és mennyit kellene ebből a nemzeti oskolákban is tanítás' tárgyául felvenni?”

1836. martius' 19-dikéig mint határnapig *tizen-négy* pályamunka érkezett; mellyek közül az e' végre kinevezett három osztálybeli bíráló, u. m. DÖBRENTEI GÁBOR, KÁLLAY FERENCZ és SZILASY JÁNOS rendes tagok' egyértelmű előadása' nyomán, a' VII-dik nagy gyűlés September' 2. 1836. a' száz

arany jutalmat a' X. számúnak 's illy jelmondatának ítélte: *Fiat artificiosa et accurata ingeniorum et animorum dissectio* stb; e' mellett még a' VII. számút illy jelmondatl: A' palliatív javítások nem érnek semmit, 's a' XIV. számút illy jeligével: A' jutalomvágy szenny, köz jó buzdítson előre, mint másod és harmad rangú pályamunkákat, három arany ívenkénti tiszteletdíj mellett kiadni rendelte. Következik a bírálók' hivatalos tudósításaikból azon indokok' kivonata, mellyek a' társaságot határozatában vezették.

DÖBBENTEI GÁBOR rt. ekkép ismertette a' X számút: „Megmutatja bevezetésében, hogy min a' régi mind az újabb világ azért nem vévé fő céljául az ember' nemesítését, mivel a' lélektan tiszta eszméltre nem hozatott, és így a' törvényhozás csak kény' keménységével akará lenyomni a' vétket, nem pedig a' lélek' lényé' ismerése által azt a' rász hajlandóságtól elszoktatni. Az abban elmaradásból is fejtegeti, egyéb világosító tudományoknak még fel nem derülése mellett, mikép csügghete fejedelmeken kezdve le alsóbb osztályig annyi ember' tömege a' csillagjóslat' és egyéb babona' ostobaságain, egészen a' XV. százszak' végéig, s ide példákat hord fel, míg valahára Locke és Jean Jacques Rousseau az embernek lelke' és szíve' rejtekeit miségeiben nyomozva, magasb

eszmét gerjeszta arra, hogy az emberi nem' célja nevelés általi tovább fejlődés, mert a' társas élet' bátorságát csak az alapíthatja meg, midőn általa az erkölcsi character szilárd becsületességé alakúi, 's az emberi jogok kölcsönösen tiszteletben tartatnak."

„Megmaradván pedig a' kérdés mellett, annak fd pontjait kifejti, és mellettök olly ágazatokra ereszkedik, mellyek az olvasót saját gondolkodásra is inkább, és inkább izgatják. Egyik érde-me neki magyar nemzeti character' formálásához szolgálók' kijegyzése, mellyekről szoltában előadja, mi nemes vonatokat lehet a' magyarban észrevenni, de mik egyszersmind hibái, 's mikép kellésék nagyra lévő hajlomásait mívelni. Az embert vévén tehát fő tanulmányául, mint lélektan' írójának tenni kell, felveszi azon indító okokat, mellyek felsőbb és alsóbb osztályúak' különbféle alakítására befolyanak, utat ajánl, mikép serkentessék mindenik a' maga' körében mind köz haszonra dolgozóvá, mind saját sorsát ipar által emelövé. És több apró szakaszra osztott tárgyain egymásból folyó okoskodással megyén végig; vizsgálatait a' köz életből veszi, bő olvasásainak okos beszövése által több jeles írónak nézeteivel ismerkedtet meg, 's a' tudományos rendszert, habár néhol kitér, megint felfogván, ingeradással folytatja. Nem különben érdekesen magyarázza a' lé-

lek' miségét, indulatok', érzések' nemeit, 's intéseket ad azok' vezetésére; melly ajánlások azon vigyáz ó-lelkűséggel vannak, minőt maga kíván, igen jeles festéssel, a nemzeti íróktól, kiket népnevelőknek lenni kíván."

„Véleményadó erről azt hiszi, hogy népszerű tanításai által közhasznúvá leszen, 's illy eléadott okainál fogva, ennek ítéli a 100 darab aranyat, noha mindenben vele nem egyezhet is meggyőződése..."

KÁLLAY FERENCZ rt. szinte ezt ajánlotta jutalomra, „mert ez, u. mond, önállású, nagy practicus észszel készült munka, mellyben a' literatura' veleje is a' kitűzött tárgyra mintegy in nuce közöltetik; előadása népszerű, csinos és egybefüggő, 's valami kellemteljes ügyesség mutatkozik a' munka' minden részeiben, a' mellett hogy az író concentrice közelíti meg a' kitett tárgyat. Valóban, sok olvasottság van e' munkában, de még csudásabb a' gyűjtött kincseknek példás és célirányos feldolgozása, midőn sehol nem untat; hazánk' állapotjára sok érdekest közöl. A' lélek' öt fő sarktvényeit (elfogulási, lépcsőzeti, kapcsolati, haladási, mérsékleti) egymás után kifejtván, azoknak népnevelési érdekeire egyenként kiterjeszkedik, nevezetesen a' lépcsőzeti nevelésről

való cikkelyt (hogy t. i. ugrást nem kell tenni) remeknek lehet mondani, mint szinte az alsó néposztály' siralmas sorsának — szellemi életét tekintve—szívet rázó festését. A' lélektan' három rendbeli tiszta hasznát a' népnevelésre nézve semiotikai, criticalai és methodicai szempontok után előadja. Az első arra tesz figyelmetessé, mi módon kelljen a' gyermekekben lappangó rátermettségeket kiismerni, a' másik a' nevelés' gyökérhibáival foglalatoskodik. „Eddigelé, úgy mond, inkább polgárt neveltünk, pedig elébb az embert kellene formálni.” A' harmadik, u. mint methodicai, részben előadja a'lélektan'hasznos befolyását a' házi és nyilvános nevelőkre, kiknek kötelességeit rendre felhordja. Különös érdeme az írónak az is, hogy a' miről többi társai hallgatnak, ó a' honi morál' fogalmáról is, mint új tudományos nézetről, említést tesz.„A' honi morál, úgy mond, olly viszonyban áll a' keresztyénivel, mülybenben az úgy mondatott tiszta tudományok általnak az alkalmazottakkal;” melly nézetből kiindulva, a' lélektan' közönséges teoriáit hazánkra alkalmaztatja, 's hogy' képeztessek a' magyar jó hazafi, elő is adja.”

SZILASY JÁNOS rt. szinte ezt, mint „éles észszel, szép tudományyal 's gyakorlott tollal” írtat ajánlotta jutalomra; másfelől a' felvett tárgytól gyakor eltérést 's a' nyelv' szabályinak többszöri megsértését gáncsolja.

— A' VII. számú pályamunkáról így vélekedett DÖBRENTAI: „Elején ugyan igen csak a' felszínen repked, de alább már derekasan hozzá fog, 's a' miket elébb csak megérinte, mint teendőket 's elérésre valókat kijegyzi. Igen élénken festi ide tartozólag a' köznép' feslett vigalmait; helyesen feddvén azon ferde bánásmódot is, melly miatt az ifjú szívszakadva várja oskolája' idejének kitelését, holott megízeltted kedvvel kellene abból az életbe léphetnie, hogy abban még okosabban folytathassa ügyesedését. Hasonlag practice szól a' felsőbb osztályoknál lévő nevelési hibákról, általában lelkükre kötvén a' szüléknek is, hogy ötölök lásson a' gyermek becsületes életet, emberiséghez szeretetet, hogy ők magok, a' nevelés' morfjában előre megegyezzenek, különben hiába kihányva a' pénz, elkorcsosítva a' természeti legszebb hajlomás, gyalázva a' család, vesztességében a' köz jó. Jól ismeri a' szerző, látszik, tapasztalásból a' falusi iskolák' rász alkotásait is, 's azoknak felfedi szörnyű sok hiányát, javítatni kívánván rajtok czélszerű intései által. Második részében jól adja elő: miféle tulajdonait kell a' léleknek megismertetni a tanulóval is előre, egyszersmind a' léleknek testtel összeköttetését anthropologiai ismertetésekkel tanítja.”

KÁLLAY' véleménye ez: „Nagy gonddal és ismerettséggel készült értekezés. A' pszichologiai

literaturában jártasságát mindenütt bizonyítja az író, 's a' mellett a' magyar nyelven készült neveléstárgyi iratokat is szemügygyel tartotta. Az első rész főleg a' lélektan' hasznát adja elő polgári és erkölcsi tekintetben; sok tanulni való van már ebben a' részben is, állítmányai nem erőltettek, 's a' felvett elvekből önkényt folynak a' következtetések, 's a' mi az embert és polgárt erkölcsi és polgári tekintetben csak érdekelheti, a' mi a' társaság' szellemi vagy testi jólétét öszveségesen pszichologiai törvényeknél fogva illetheti, azok itt a' gyermektől az öregig, az alsó iskoláktól fogva a' felsőkig nemcsak érintve, hanem bőven is kifejtve vannak, úgy hogy, ha valamit szemére kellene vetni az írónak, az nem a' meddőség, hanem inkább a' szerfeletti kitérjeszkedés lehetne. Azonban mivel az első rész a' második' tömörségével mintegy öszvenőtt, bíráló ezen sem akadékoskodik, mert a' második részt úgy lehet tekinteni, mint az egész dolgozat' koronáját, hol minden nagy határozottsággal és világossággal tudományosan meg van fejtve; kivált a' kérdésnek azon része, mit és mennyit kellene a' lélektudományból felvenni a' nemzeti iskolákban? e' pályairatban legtisztább magyarázatot kapott, 's a' tanítók' formálásának elkerülhetetlen szükséges voltát helyesen szívünkre köti. írásmódja érthető, nyomós és világos, sőt sok helyett magával ragad, p. Ö. hol a' lélek' halhatlanságánál, a' keresztyén

vallás' boldogító fényét nemes önérzéssel előnkbe terjeszti.”

Pártolta azt SZILASY is. „Ámbár – u. mond – az egész felelet a' lélektudományon épül, a' feladatott kérdéstói még is sok helyen annyira eltávozik, hogy a' kérdés és felelet' összefüggését nehéz átlátni. Mind e' mellett a' véleményadó e' munkának tiszteletdíj melletti kijöttét jónak ítéli, ha kivált némelly hivatkozások és egyéb, kevesbbé szükséges tárgyak' kihagyása által megrövidítik” stb.

– A' XIV. számú pályairatról végre DÖBRENTEI ekkép értekezett: „Az egész emberiségért fölmelegedett szívvel szóltában, tudományos rendszert tart, 's inkább gondolkozók' számára készült; minélfogva alsóbb muveltségűek nem annyira fogják hasznát venni, mi pedig véleményadó szerint e' kérdésnél megkívántató. Alkalmaztathoz értő olvasó fogja tehát csak fel jobban azon hibák' orvosoltatását, mellyeket, a' felsőbb osztály' neveltetése' módjain keresztül, élesen mentében kijegyez. Általában több csendes nyomozást óhajtana benne véleményadó; úgy gondolja, nem lobbanta vala ki, 's kétségeskedéssel sem, ha jobb-e az európai nevelés a' sztambulinál. Inkább gyakorlatilag beszél kezdve az erkölcsiség' mimódú javításáról. Mindazonáltal mint magasb elme'

munkáját, mellynek azon tudós oldalából, hol második részében elmondja Plato, Plutarch, Epicurus, Aristoteles, Kant' nézeteit is a' lélektanról, és több helyén világot gyújt még további gondolkodásra, 's így többoldalúságot fejt, hogy a' helyesebb elvek még tisztábbra hozathassanak, véleményadó méltónak tartja másod karbeli tiszteletdíjra.”

KÁLLAY szinte nyomatni kívánja, mint a' „mellyben a' kérdés' hátulsó része különösen jól megfejtetik, de az egész dolgozat is figyelmet érdemel. Az író jártas a' régiek' írásaiban, mellyek a' nevelést tárgyazzák; az újabb literatúrai is itt ott tekintetbe vette, 's pszichologiai adatai nem minden érdek nélkül valók.”

SZILASY szerint e' munka' szerzője helyesen foga fel a' kérdést.. jobbára felvett tárgya körüi járván, minden szükségtelen eltérést okosan kikerül. Javítva a' nyelvet, és mérsékelve helyenként a' kifejezéseket, nyomtatásra szinte ajánlja.

– A' Philosophiai Pályamunkák' jelen II. kötetében veszi már most a' közönség a' koszorús értekezést, melly Hetényi Jánosénak –, a' III-dik kötetben nem sokára a' másod rangút, melly Beke Kristófénak –, 's végre a' IV. kötetben a' har-

madik rangút is, melly Wargha Istvánénak talál-
tatott. A' kijövetel' illy tetemes elkésését némi,
az academia által el nem háríthatott külsd aka-
dály okozta.

A' jelen munka a' tud. társaság által kiadott
kéziratok' LXXXVII-dik kötetét teszi.

Költ Pesten, a' m. tudós társaság' kis gyűlé-
séből, július'22. 1844.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

TARTALOM.

	Lap.
<i>Vezérszó</i>	3
I. A tapasztalati lélektan fejletlensége Baco és Copernicus koráig.....	7
II. A lélektan fejletlenségének okairól.....	14
III. A lélektan fejletlensége gátló a neveléstan előhaladását.....	22
IV. A szilárdabb elvekre épített lélektan üdvösen kezd hatni a népnevelésre.....	28
V. Hajdani népnevelésbeni balítéletek.....	36
VI. Szellemünk sarktvényeiről; jelesen az elfogulásiról.....	46
VII. Az elfogulási sarktvénynek népnevelési fontossága.....	56
VIII. A lépcsőzeti szellemtvényről és annak nagy jelentőségű befolyásáról.....	72
IX. A kapcsolati szellemtvényről és ennek népnevelési hasznairól.....	89
X. A haladási sarktvényéről lelkünknek és ugyanennek népnevelési hasznairól.....	101
XI. Mérsékleti vagy erénytvény fogalma. Ezen sarktvény alapja és népnevelési fontossága.....	119
XII. Szellem gépezetét minő nézeteknél fogva állíthatunk és használhatunk a népnevelésben.....	129

XIII. Átnézete az eddig mondottaknak. Háromrendű népnevelésbeli tiszta hasznai a lélektannak. Népnevelők semioticája vagy szellemi jeltudománya, fogalma és ennek kétféle hasznai. Emberiség védelme	137
XIII. Bírálati haszna lélektannak a népnevelésre. Erkölcsei és polgári népnevelés fogalma. Természetes és természetellenes nevelés. Gyökérhibái a nép felső és alsó osztályainak	153
XV. Vezérlő hasznai lélektannak a sajátlag úgynevezett népnevelőkre, jelesen házi és nyilvános nevelőkre s lelkészekre nézve	171
XVI. A honi morál fogalma. Ennek célja a három sarkalatos magyar erény meggyökereztetése, mellyek: 1) hűség a fölséges uralkodó ház és kormányforma iránt; 2) / nemzetiség és 3) türelem. Legfontosabb kérdése a nemzeti nevelésnek	191
XVII. Vezérlő hasznai lélektannak a kormányfiakra nézve, kikkel adattatja ez a népnevelés akadályait és előmozdító eszközeit	302
XVIII. Vezérlő hasznai lélektannak a törvényhozókra, nagyobb földbirtokosokra és könyvszerzőkre nézve	223
XIX. Nemzeti iskolákban tanítás tárgyául fölveendő lélektudományi ágazatoknak és ismereteknek misége és mennyisége	238

A

LELÉKTUDOMÁNYNAK

NEVELÉSI FONTOSSÁGÁRÓL.

V E Z É R S Z Ó .

Midőn jelen pályairatomat, melyet a magyar tudós társaság helybenhagyásával megtisztelt, a nemzeti nagy közönség ítélete és a közvélemény fenséges törvényszékének véghatározata alá bocsátom, bátor vagyok ezen két fő irányt kijelelni, melly e munka kidolgozásában engem lelkesített, és a melly két fő szempontból kívánom ezt magam is nyájas olvasóimtól megítéltetni.

Első igyezetem az volt, hogy az ó és új nevelés közötti különbségre figyelmesekké tegyem hazámfiait, melly főleg ahban áll, hogy a régi nevelési rendszer, nem nagy gondot fordítván a lélektanra, és szellemi erőink, hajlamaink, tehetségeink kifejtőzése és képeztetése törvényeivel keveset gondolván, önkényes rendszabályokkal, ke~ meny eszközökkel fojtotta el a vétkeket, de a mellyek gyökerei, minden keménység mellett is, megmaradván,

sokszor annál nagyobb erővel rontottak ki, mint földalatti tüzek. Ezen népnevelési szellemet látjuk a régibb törvényhozásban, mellynek jelleme a verés, kínzás, halállali büntetés. Egészen ellenkező irányú az újabb nevelés, mellynek csaknem egyedüli alapja, a mély tudománynyal, hosszas tapasztalással, és becses adatokkal felvilágított szellem-ismeret; nem akar ez, kemény eszközökkel élván, mintegy erőszakot tenni az emberi természetén, hanem éles belátással tanulja ki előbb a növendék természetét, véralakát, hajlamait, vágyait, fogékonyságát s egyebeket, melyeket bizonyos jelekből kiismervén, jól tudja mi okozza az erkölcsi romlottságot, mi bontja fel a lelki erők harmóniáját, szóval: mi a baj kútfeje mellyet ha ismer, könnyű neki lélektani gyógyszerek által annak ellene dolgozni, és az óhajtott egyensúlyt helyre állítani. így uralkodik a lélektudós nevelő szelíd hatalommal növendéke lelkén, így gyökereztetti meg az emberi érzéseket a még minden jóra fogékony szivekben, így hinti el a szép, nemes és erényes iránti érzelmek magvait az előítéletektől megtisztított kebelben; mellyeknek művelésére semmi kemény, sőt embertelen eszköz azután nem kívántatik, csupán gondos ápolás és példaadással gyámolított nyájas vezérlés. Ezen nevelési rendszernek életetője a tiszta emberiség, mellynek érdekeit az mindig szívéen hordozza; előbb embert, azután polgárt képez, és irtózik azon terroristák modorától, kik vaskezekkel ka-

rolják át az alnépet, mellynek erkölcsi gyöngéd fejlődéseit számba sem veszik, ugyan azért, mint számtalan példák mutatják, nevelési épületeket könnyen kigyúlható vulkánra építik.

Másik törekedésem arra volt intézve, hogy magyarjainkat saját szellemök ismeretére segítsem. Ha mi egy szívvel lélekkel haladni akarunk, ha nemzeti nagyságra törekszünk – mint ez, újabb törvényeinkből, felébredt nemzetiségünkől, szépen megindult literatúránkól ítélve, kétséget nem szenved –; úgy erkölcsi és polgári műveltségünk jelen álláspontjával sem lehetünk ismeretlenek. Ismernünk kell azért voltaképp magunkat, mivel ez minden önnevelés múlhatatlan föltétele. Oda dolgoztam tehát jelen munkámban, hogy ne a sima nyelvű hízelgők, de nem is a minket rágalmazók ellenkező festeményeiből, hanem saját nézeteink után ítéljük meg magunkat. Ecsetemet sem epébe, sem mézbe nem mártogattam; nemzeti jellemünk árnyékait, bár nem örömet, fölfedezni bátorkodtam; noha, ellent nem állván e kényes tárgy mivolta, bátran nyilvánítom, hogy azon anyagi kincsek, mellyek honunk áldott földében és földe alatt rejteznek, úgy szólván semmik azon erkölcsi kincsekhez, mellyek gondos népnevelés által, főképp mellőzött nőnemünk szelleméből előállíthatók. Egyesüljünk tehát mindnyájan e szép célra! Szülék,

házi és nyilvános tanítók, lelkesek, kormányfiak, törvényhozók, nagyobb földbirtokosak, könyvszerzők, mind és együl egyig a népnevelők tisztos sorába tartoznak, kiknek, ha csekély munkámmal az öngondolkodásra némi könnyebbséget szerzettem, új nézetekre alkalmat nyújtottam, s ezzel az olly igen fontos nemzeti népnevelésre, bármilly keveset tettem, már ezáltal bőven megjutalmazva vagyok.

A

LÉLEKTUDOMÁNYNAK

NEVELÉSI FONTOSSÁGÁRÓL.

PÁLYAFELELET A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG EZEN
KÉRDÉSÉRE:

„Mi haszna és befolyása van, s lehetne még a lélektudománynak – pszichológiának – mind a felsőbb mind az alsóbb néposztályok célirányos erkölcsi és polgári nevelésére? Mit és mennyit kellene ebből a nemzeti iskolákban is tanítás tárgyául felvenni?”

I.

A TAPASZTALATI LÉLEKTAN FEJLETLENSÉGE BACO ÉS
COPERNICUS KORÁIG.

Jelen századunkban, minden polgárosított és a tökélyesedés ösvényén szüntelen elébb haladni kész nemzetek közjelszava, a népmíveltség. Ez az egy szükséges dolog, melly központja minden népnevelésnek, törvényhozásnak, tanításnak és intézkedésnek. A mit tehát a nagy Socrates párnélküli philosophiája alapjául tett – megkérdeztetvén valakitől: boldognak vélné-e Archelaust, Perdiccas fiát, ki akkor legboldogabbnak tartatott; sőt magát a perzsák nagy királyát? – hogy a szellemi műveltség adja s adhatja egyedül magános személyeknek a boldogságot; ma már ezen örök becsű igazság, az erkölcsi személyek vagy testületek sőt nemzetek életére is alkalmaztatik, és kétséget

nem szenvedő axiómának tartatik, hogy a népek közboldogsága, ezeknek szellemi kifejelettségére építhetik egyedül. A sötétítők, zsarnokságuk épületét a nemzet miveletlenségére építők ideje tehát kitelt, a középidők ezer évig tartott éjjele elmúlt, és világos nappal vagyon.

Igen is: nappal van a világos főkben, de a néptömeg szunnyadoz; a hegytetőn álló őrtoronyban tiszta fénylő világosság van, de a bérczmelléki térvölgyben még csak szürkül; a népvezérek és nevelők között is sokan vannak, kik a népmíveltségtől félni látszanak, utalva némelly miveltnek tartott, és mégis szüntelen forrongó nemzetek példájára, kiknél sokkal boldogabbak az ősi együgyűségben, s gyermeki kiskorúságban élő népek, kik némileg az élővilág patriarchal boldog életével látszanak díszleni.

De erre jegyezzük meg, hogy két fő nézőpontja és nézete van az emberiség életének: egyik költészi, a másik valódi vagy történelmi. A költészek, kik, mint tudjuk, mindig a szép, sőt ideális oldalait keresik fel és festik tárgyaiknak, ítélvén azon egyszerű életmódból, melly az élővilág embereit jegyezte ki, az aranyidőt elől teszik; ezután következtetik a romlottabb századokat, és mint a rákot, hátra másztatják az emberiséget, elannyira, hogy a költészek legphilosophusbbika Horátz is, ilyen jere-miádra fakad:

„Aetas parentum pejor avis, túlit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiore.”

Hogy ezen költészi nézet egyes nemzetek életére nézve alaptalan, nem mondhatjuk; mert hogy Octavianus Rómája, mellyről azt merte mondani halála előtt, hogy midőn keze alá vette téglából, most midőn elhagyja márványból épült, minden külső fénye mellett is nem hasonlítandó volt Camiilus és Scipio Rómájához, az bizonyos; de másképp van a dolog az egész emberiség életére nézve. Az egyes

emberek, nemzetek élete kezdődik, előbb halad, eléri a tökély tetőpontját, azután hátrál, csügged, egyszer elenyésczik; de az emberiség látszó hátrálása is előbb menés, épen úgy, mint a bujdosók keringése, mellyek azért hogy néha előbbi, néha hátrábbi égi jegyekben látszanak, bizonyos, hogy soha hátra nem lépnek, és hátrálások csak látszó, de nem valóságos; így van az emberiség élete is: nem tesped ez hanyagon egy helyben, s annál kevesebbé hátrál; és érdekes volna látni s hallani azon különczöt, ki ismeretlen levén az emberi műveltség legkiáltóbb adataival, valószínűvé akarná tenni előttünk, hogy a kősziklákba metszett hieroglyphonok alkalmasabb eszközei voltak a történetírásnak, mint az írott hetük; az írás által gyorsabban lehetett gondolatokat közleni, mint a sajtó által; a makk jobb ízű volt mint a kenyér; a sátor kényelmesebb mint a ház; a hierarchiai és a katonai országlás boldogítóbb, mint a képviseleti; hemerodromok által biztosabb volt a közlekedés és jelenkori adatgyűjtés, mint a posták, gőzhajók és hírlapok által; a régi földleírás hitelesebb és kimerítőbb, mint a mai; a nőnemnek, cselédnek, szegénynek jobb sorsa volt hajdan, mint ma; a vallás tisztább volt a polytheismusban, mint a mai theismusban.

A boldogság ezen előszámlált nemeire, és jelen álláspontjára a szünetlenül előhaladó műveltség lépcsőzetén jutott el az emberiség, mellyre emelte őt és segítette az isteni hatalmas nevelés – *Θεοπαιδαγωγία* – mellett a népnevelés. Úgy van, a népnevelés olly fenséges és nagyszerű eszme, melly valamint jelen századunk sajátja, úgy legméltóbb dicsekedése. Tudjuk, hogy a régi népek, sőt ma is az ázsiai zsarnok álladalmak, vagy kirekesztették a nép alsó de legszamosabb osztályát a műveltség és nevelés áldásaiból, mint erre elég tanú India, Aegyptus és az ezek mintája után alkotott régi és új statusok; vagy ha az emberiség ellen ilyen főbenjáró vétket nem követtek is el; a neptömeeggel csakugyan keveset vagy mitsem gondoltak;

nevelési gondjokat a felsőbb osztály képzésére fordították; és noha a jézusi, népszerű bölcsesség elég világos útmutatást adott nekik, ki a kisdedek vagy szegények és alosztálybeliek gondja fölvevését olly istenileg ajánlotta a korabelieknek; ezen tanítás kiáltó szóvolt a pusztában, és a nép nevelés fellengős ideája, melly az üdvezítő nagy tervében feküdt, olly kevésbé valósítatott 18 század lefolyta alatt, hogy a rabszolgákkali kereskedés, a mi érésünkre töröltetett el; most sem egészen, melly pedig még csak al-
só, de igen sokat ígérő lépcsője a népnevelésnek.

Honnan a népnevelésnek olly rendkívüli elmaradása es késedelme? Az előítéletek győzhetlen seregét, az idők boldogtalanságát, a néptanítók ügyetlenségét és haszonle-
sését most nem említvén, onnan, hogy az okos nevelés legbiztosabb alapja, a lélektudomány, későn fejtözött ki, es még most is sok ága ennek felderítetlen homályban bo-
rong. Nem lehet ugyan mondani, hogy a régi, főleg görög költészek, dráma- és oknyomozó történetírók az emberi lélek mély ismeretével nem bírtak volna; a philosophusok sem mellőzték el ezen tudományt egészen, mert az értelmi, vagy tapasztalás fölötti psychologia elláthatatlan tartományát fölfedezték, leírták és velünk megismerttet-
ték; hanem az emberiség nagy kárával fölfedezetlen maradt, es egész az újabb időkig parlagon hevert ezen fellengős tudománynak egy igen érdekes és sok hasznot ígérő része, melly az újabb időkben *specialis psychologia*-
nak neveztetik; és mellyet a paedagogicálegbizonyosabb kalauzának, legerősebb alapjának nevezhetünk.

Ezen megbecsülhetetlen tudomány föladata nem más, mint: előadni azon szellemi különbségek alapját és okait, mellyeket a föld kerekéségén levő népek, nemzetségek, nemek, néposztályok, testületek és egyes emberek, értelmi és erkölcsi sajátságai, jelleme, rátermése (Anlage) és egész lénye között létezni tapasztalunk; ezeket állallatván, to-

vább menni a vizsgalódásban, és mindaddig haladni, míg az egyetemi s legfőbb törvényeire nem akadunk a lélek országának, mellyeket fölfedezvén, ezek segedelme által osztályozzuk a lelkeket; jegyeiket, mint a fűvészek szokták, megállítjuk, és azon rendszabályok szerint bánunk velők, mellyeket a paedagogica józan elvei adnak élőkbe.

Hogy a különös lélektan általán fogva ismeretlen lett volna a régi görög bölcsek előtt, nem mondhatjuk. Nagy Socrates beszélvén tanítványai előtt azon fő kötelességről, mellynél fogva magunkat ismerni és tökéletesíteni tartozunk; Plato, Aristoteles és Theophrastus munkába vették a lélektudomány kidolgozását, és az első ugyan, két ellenkező elemet, u. m. gyönyör- és tökélyvágyat vett föl a lélekben; Aristoteles pedig még a különös lélektan föladatát is érintette, beszélvén helylyel a hajlandóságok okairól, minők az élésmód, nevelés, véralkat és éghajlat; és a vágyak összefüggését, s kapcsolatát tanítván; végre Theophrastus, Aristoteles tanítványa, ismeretes caractereiben az embernek erkölcsi jellemeit művészi hűséggel festette le. De ezek mind. csekélységek, töredékek, össze nem függő darab ismeretek voltak, mellyek későbbben elfelejtettek; a következő századok bölcsei által újabb adatokkal nem bővítettek, és ezeknek a lélektudomány fölvilágosítására ösztönül nem szolgáltak.

A tudományok újjá születése után verulámi Bac o volt az a hős lélek, ki mint kortársa és földije Drake, ismeretlen földeket fedezett föl a psychológiában is; az említett különös lélektudományra újjal mutatott, és annak leendő nagy hasznait a népnevelésre, eleven színekkel festette. Különös figyelmet érdemlő szavai e nagy bölcsnek így vannak ¹⁾ „Primus igitur articulus doctrinae, de cul-

¹⁾ De augmentis scientiarum. Libri III. c. 7.

tura animi, versabitur circa diversos characteres ingeniorum seu dispositionum. Neque tamen loquimur de vulgatis illis propensionibus in virtutes et vitia, aut etiam in perturbationes et affectus; sed de magis intrinsecis, et radicalibus. Sane subit animum nonnunquam etiam in hac parte admiratio, quod a scriptoribus tam ethicis, quam politicis, ut plurimum neglecta aut praetermissa sit; cum utrique scientiae clarissimuin luminis jubar affundere possit. — Fiat igitur ex ea quam dicimus, materia (quae certe fertilis et copiosa) tractatus diiigens et plenus; fiat artificiosa tamquam, et accurata ingeniorum et animorum dissectio; atque ut dispositionum in hominibus individuís sécréta prodantur, atque ex eorum notitia curationum animi praecepta rectius instituantur, —

Neque vero characteres ingeniorum, a natura impressi, recipi tantum in hunc tractatum debent; sed et illi, qui alias animo inponuntur, ex sexu, aetate, patria, valetudine, forma et similibus, atque insuper illi, qui ex fortuna: veluti principum, nobilium, ignobilium, divitum, pauperum. —

De similibus quibusdam observationibus, ab Aristotele in rhetoricis mentionem obiter factam, non inficior; nee non in aliorum scriptis nonnullis sparsim: verum nunquam adhuc incorporatae fuerunt in philosophiam moralem; ad quam principaliter pertinent. Non minus certe quam ad agriculturam tractatus de diversitate soli et glebae; aut ad medicinam tractatus de complexionibus aut habitibus corporum diversis. — Id autem nunc tandem fieri oportet; nisi forte imitari velimus temeritatem empiricorum, qui iisdem utuntur medicamentis ad aegrotos omnes, eujuseunque sint constitutionis.”

A lélektudománynak, a paedagogicához viszonyát enél már jobban és világosabban előadni nem lehetett. Es bár a régi világ tudta és ismerte volna ezen nagy és sarkalatos igazságot, hogy a psychologia alapja a neveléstudo-

mánynak! Vajha a sok félre vezető, és utóbb is a világot kételkedés örvényébe taszító metaphysicálás módnélküli hevét mérsékelte, a tapasztalati különös psychologia telekjét mívelte volna, melly fölséges tudomány, mint említettük, egészen Baco és Copernicus idejéig tudományosan meg nem alapítatott, rendszeresen meg nem állítatott, és bizonyos adatokon nyugvó elvekre nem építetett.

II.

A LÉLEKTAN FEJLETLENSÉGÉNEK OKAIRÓL,

Fontos kérdés a lélekbölcs előtt, hogy mi okon maradt ennyire hátra a tapasztalati lélektudomány, holott ennek testvére, az értelemből merített – rationalis – psychologia, már Epicur idejében annyira ki volt mivelve, a lélek halhatatlanságát védő és ostromló okok annyira voltak tudva és megvitatva, hogy alig talál az ember ezen tárgyban olyan véd- és ellenokokra, mellyek Epicur ismeretes követőjének, Lucretiusnak „De rerum natura” írt 3-dik könyvében 418-770 v. már megemlítve és kimentve ne volnának.

A különös lélektannak illy későre maradt kifejtőzését két okból magyarázhatjuk ki. Első az, hogy fölötte nehéz tudomány ez, és olyan, mellyre az emberiség ifjú s annál fogva kissé éretlenebb kora alkalmas nem igen volt, már csak azért is, mivel ezen tudomány megállapítását számtalan hajózási mesterségeknek, földkörüli utaknak, fölfedezéseknek és némelly újabb s a régiek előtt ismeretlen tudományoknak, minő például az emberiség története és a műveltség históriája, kellett megelőzni. Nehéz tudomány tehát ez nem csak azért, mivel tárgya, az emberi

szellem, láthatatlan; hanem azért is, hogy a lélek a character, olly sokféle, olly sok alakú, jellemű és színű, hogy ezeket egy törvény alá húzni és osztályozni első tekintettel szinte lehetetlenek, sőt képtelenek látszik.

Mert, tekintsük meg csak a lélektudomány panorámájából, egy kevéssé az emberiséget, és lássuk, milly szemközt ellenkező és egymástól különböző alakokban tűnik ez szemeink elébe! „Itt – így szól Feder ¹⁾ – szabad ég alatt nyugszik az, vagy sziklabarlangban, vagy füstös kunyhóban. Amott tornyos fénylakokban lakik, és elláthatlan sorú szobákban alig találja helyét. Amaz természetfékező dolgoknak tartja a ruhákat, meztelen futkos ide oda, élénk színekkel festi testét, vagy földi azt ki nem készített állatbőrökkel. Emez szerencsétlennek hinné magát, ha minden évszakban, sőt talán minden napon, más ruhát nem tölthetne föl. Amott vannak olly népek, mellyek élőállatot levágni és annak húsát megenni irtóznak. Itt meg vannak mások, kik bosszúságból ellenségeiket megeszik, és az emberhúst mézsárszékben árulják. Megszámlálhatlan azon tompaeszűknek serege, kik úgy imádnak valamely előtők csúszó állatot, mint életsorsuk kormányzóját, vagy pedig holmi csontot, felmagasztalt félelmök vagy reményök tárgyává tesznek. Mások ismét büszkék abban, hogy ők a világ teremtőjét imádják egyedül. Mit mondjunk arra, hogy van olly nép, mellynél a nőknek 35 éves korukig nem szabad élő magzatot a világra hozni? másutt pedig, ha az asszonyok szülnek, a férfiak feküsznek le gyermekágyba?”

A hol mívelt föld nincs, és jó maggal be nem vetetik, ott az idegen gaz, dudva és paréj hamar lábra kap. Epen így volt az elhagyatott lélektan telekjére nézve is a dolog. E tudomány mezejét hamar elborította a babona; jelesen a chaldaei eredetű csillagjósolás ennek fölötté nagy kárt okozott, melly már második oka a psychologia későn

¹⁾ Untersuchungen über den menschl. Willen. 1. Theil, 4 Seite.

lett kifejlődésének. Tudjuk, hogy Ázsiában a philosophia nem született; mert ez a jó és rossz nemű supernaturalis-musnak, az igaz vallásnak és a babonának szülő anyja. Nem rég az ideje, hogy az ékes előadású Lamartine ekkép festi le ezen világrész örlelkét: „E csodák tartománya lakosinak, a sziklák és puszták e gyermekeinek, kiknek képzelő erejük még tüzeesebb és zordonabb, mint homok-pusztáik és tengerök láthatára, szükségök van a csillagokkal értekezésre, a jövőndölésekre, csodákra s a geniusnak egy második arczára.” Az elme- és szellem-tünetényeket tehát, a caracterek különféleségét, a vágyak, hajlandóságok csoda sokszínűségét, a nemzetek szelleme sokalakúságát az élővilág a természetből, mellynek csak felületes ismeretével birt, ki nem tudván magyarázni, hitelt adott egész Copernicus koráig a csillagjóslóknak, kiknek rejtélyes és titkos tudománya, a psychológiát a porból fölemelkedni és szárnyra kelni nem engedte.

Méltó és érdekes az emberi lélek ebbeli tetemes botlását és eltévedését kissé részletesen kijelelni és élénk figyelemmel kísérni. A chaldaeusok mágusai nem csak keleten mindenütt, hanem, amin csodálkozhatni, a philosophus Göröghonban, és még a szilárd rómaiaknál is elterjesztették ezen babonát, hogy az emberi caracterek különféleségét azon égi jegyek és csillagok állása szüli, mellyekben született valaki. Az ázsiai sibillák tekintete, a keleti csillagászok iránti tisztelet, némelly elhíresedett jóslók, minemű volt Thrasyllus, Tiberius idejében¹⁾ úgy megerősítették a régi világot ezen alaptalan véleményben, hogy a görögök között ugyan Hesiodus, a romaiaknál, pedig Manilius, még oktató versezet tárgyává is tették az astrologia ezen nemét, és ez utósó, ismeretes astronomiconában meghatározta a IV-dik könyvben, hogy mellyik jegy alatt micsoda természetű emberek születnek; például a kos alatt

¹⁾ C.C. Taciti Annal. Libr. VI. c. 21. 22.

félénkek, a bika alatt dicséretszeretők, az ikrek alatt vidámok, a rák alatt haszonlesők, az oroszlán alatt egyenes szívűek, haragra hajlók, de könnyen megengesztelhetők; stb.

Nascentes morimur: finisque ab origine pendet,
Hinc et opes et régna fluunt; m o r e s q u e creatis
Et vi tia.

Megtanította Manilius saját korabelieket – Octavianius idejében élt – a horoscopus készítésére; (Astronomicon, Libri III. v. 178 – 200) melly oly mathematicai eszköz volt, mellynek segedelme által a csillagjósok, valamely ember születésénél, a csillagok állását határozták meg, és ennél fogva azt, minő erkölcsű s jellemű leszen az. Ezen horoscopnak aztán borzasztó hasznát vette Tiberius, ki a római fő polgárokról rendre készített magának ilyen horoscopusi jegyzékeket chaldaeusai által és mindenkit, kiről abban azt látta, hogy nagyra vágy, s következőleg az ő zsarnoki kormányával elégszerűen, alattomban kivégeztetett.

Hiába emelté, föl szavát ezen veszélyes babona ellen a philosophia: hiába igyekezett Cicero, ékesszólása minden erejét összeszedvén, értelmi okokkal, és: históriai adatokkal gátolni ezen hamis, tudomány rendkívüli eláradását; így szólván:¹⁾ „Quam multa ego Pompeio, quam multa Crasso, quam multa huic ipsi Caesari a Chaldaeis dicta meminisse, neminem eorum nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum; itt mihi permirum videatur, quemquam extare, qui etiam nunc credat iis, quorum praedicta quotidie videat, re et eventibus refelli.” csakugyan erőt vett az; úgy hogy még az embereket mélyen ismerő nagy történetíró Tacitus is, elbeszélvén ²⁾ Tiberiusnak Thrasyllussal különös esetét, ilyen szavakra fakadt: „Sed mihi haec et talia audienti in incerto iudicium est, fatone res mortalium et necessitate immutabili, an forte volvantur? Quippe sapientissimos veterum, quippe

¹⁾ De Divinatione Libri II.

²⁾ Annal. Libri VI.

sectani eorum aemulantur, diversos reperies; ac multis insitam opinionem: non initia nostri, non finem, non denique homines Diis curae; ideo creberrime, et tristia in bonos, et laeta apud détérioros esse. Contra alii fatum quidem congruere rebus putant, sed non e vagis stellis, verum apud principia et nexus naturalium causarum; ac tamen electionem vitae nobis relinquunt, quam ubi elegeris, certum imminentium ordinem. Neque mala vei bona, quae vulgus putet; multos, qui conflictari adversis videantur, beatos, ac plerosque, quamquam magnas per opes miserimos; si illi gravem fortunam constanter tollerent, hi prospera inconsulte utuntur. ”

Hosszas és czéltől nagyon eltávolító lenne a századok sorain végig menve előadni és csalhatlan adatokkal bebizonyítani, mi sokat tett a fenséges csillagászat ma már a míveltebbektől közönségesen megvetett; testvére, a csillagjósolas – astrologia – rendkívüli hitele sőt mindenható tekintete a lélektudomány lenyomására: a psychologia fejletlensége pedig, mind a hit-, jog-, történettudományok elferdítésére, fonákká, tevésére, mind a paedagogica lebilincselésére. Csak azt említjük tehát, hogy azon századokban, melyekben a csillagos eget úgy nézték, mint egy nagy könyvet, mellybe a teremtő az egyes emberek történeteit, természetét, erkölcsét, változhatatlan renddel, s az astrologusok által olvasható betűkkel beírta: azon időben, midőn még mindenki erősen hitte, hogy e maroknyi földgolyónk, melly az egész egyetemben mint egy porszem elenyészik, nemcsak nagyobb a pompás napnál, és összevéve minden csillagoknál, hanem ez egyedül a világ ura, a teremtés remeke, a gondviselés középpontja, melly körül forog az ég minden pompájával: akkor midőn Parisban csak magában, báró Zách bizonyossága szerint, 30,000 astrolog volt; midőn Corvin Mátyás, kit Galeotti ¹⁾ „magnus hominum inspectornak mond,

¹⁾ De dictis et fastis Math. Corv.

ugyanezen életrajzoló állítása szerint: fuit astrologiae deditus; midőn Regiomontanus jóslatokkal teljes naptárának egy egy példánya 12 magyar aranyon kelt el nemcsak Angol-, francz- és Némethonban, hanem hazánkban is; ezen sötét századokban, mondom, mellyekben fejedelmek, főpapok, orvosok, vezérek a csillagoktól gyakorta kérdeztek tanácsot; a szellemi különbségeket nem magából a lélekből, hanem a csillagoknak születés kori állásából magyarázták; az előítéletek e csoda világában lehetetlen volt a lélektudománynak kifejtőzni mind addig, míg a halhatatlan Copernicus a világot meg nem tanította arra, hogy nem földgolyónk ül az egyetem királyi székében, hanem a nap; és a körülötte forgó bujdosók kapcsolatában a föld csak közember. Ezen ellenkező, és az akkori kor előtt nagyon visszatetsző nézet, de melly későbbben csakugyan megvalósult, lerontotta a csillagjóslás szerfölötti tekintetét; bedugta az astrologok keresetforrását, és a mi legszebb haszon volt, fölemelte a porból a lélektudományt, és ezzel együtt nagysokára a népnevelést.

Elhagyván tehát most a lélektudatlan századok mocskait, és az ezekből eredt nemzeti szennyek emlegetését, csupán az egy orleansi szűzre vezérlem olvasóim figyelmét, a ki itt legfeszültebb figyelmet érdemel; mivel semmi történeti adat nem képes annyit tenni a psychologia megdicsőítésére, és annak élénk színekkel előadására, milly igen megbüntet, meggyaláz egész nemzeteket egy illy fölséges tudomány elmellőzése; és milly sokat köszönhet ennek nemcsak a história, hit-, jogtudomány, hanem az egész emberiség. D'Ark Johanna, ezen egyetlenegy hős és psychologiai tünemény a világ évrájzaiban, mint mindenek előtt tudva van, szegény pásztorleány létére, lelki és szívbeli fölemelkedése, honszeretete, lángoló hőskeble, állhatatossága s legszebb leánysisága által megmentette Franczhont az utolsó veszélytől; és a mit egész nemzet, a bajnok szellemű ezredek

hiába próbáltak, ő tollas sisakkal fejében, szentelt zászlóval bal, és karddal jobb kezében, szerencsésen végrehajtotta; kísértetve sok bajnoktól, kiket e hősi vállalatra egyedül ő buzdított. Az angoloktól körülvevett Orleanst tehát az ostrom alól felszabadította, és VII-dik Károly ifjú királyt, Reimsban fényes szertartással, a király oldala mellett állván, megkoronáztatta, s ekkép lángkeblének egyetlenegy legforróbb vágyát, melly őt addig nyugodni nem engedé, a mennytől segítve, mindenek szeme láttára kielégítette.

Bármint forgassuk a történetek évkönyveit, ennél szebb, bámulatra méltóbb, és titoktelibb tettére nem találunk a nőnembelieknek. De különösen a lélektudósok eleibe látszik gördítve lenni ezen nagy földadat. És milly ügyetlenül fejtezte ezt meg négy egész „század mind addig, míg a lelkes Schiller Némethonban, mindeneknek, magoknak a francziáknak is megelégedésére, jeles szomorújátékában, melly „Jungfrau von Orleans” címet visel, ezen lélektani titkot fölvilágította; és az általa megdicsőített hősleánynak, kor- és hontársaitól letaposott, sokképen megmocsolt, kigúnyolt becsületét visszaadta, és mint maga mondja lelkes ódájában: „ezen emberiség nemes képét, költői szárnyaira fölvévén, s vele az örök csillagokig emelkedvén, soha el nem múló fénykörrel övezte.” Hogy a vaucouleursi kormányzó Baudricouxt őt eleinte tébolyodottnak tartván, két ízben utasította vissza, midőn hősi szándékát előtte fölfedezné; hogy a Poitierben összegyűjtött theologusok és parlamenti tanácsosok, kiknek megvizsgálásul adatott, három hét lefolyta alatt sem tudták bajnok szellemét fölfogni; hogy Cauchon Péter, bauvaisi püspök, s a párisi egyetem, varázslónak s rősz lélekkel czimboráskodónak állították, és 1431-ben május 30-dikán, Rouenben, lassú tűznél megégették, s hamvát a Seinébe vetették; és hogy ezt az általa megszabadított s trónra emelt Károly meg nem gátolta: ezeken az ember-

barát szíve ugyan elfogódik, de ezen sötét századok szellemét ismerő bölcs mitsem csodálkozik. Hanem az megfoghatóan ő előtte, hogy még a léleklátó és az angol költészek legnagyobbika, Shakspear is, a XVI-dik század vége felé, őt rosz lélekkel szövetséges boszorkánynak ábrázolja VI-dik Henrikje első részébe igtatott episodjában, holott már 1456-ban azon III-dik Calixtus, római pápa által kinevezett új bíróság is, melly d'Ark Johanna pörét újabban fölvette, őt ártatlannak nyilatkoztatja. Az ragadja őt álmétkodásra, hogy nemcsak a nagy angol történetíró Hume, kit, meglehet, nemzeti pártszellem is hevített, hanem a franczhonbeli Voltaire is, csodatetteit ezen hős leánynak, elég lélektudatlanul és alacsonyan, nem az ő rendkívüli szépségéből, finom testalkatából, magasult ingerlékenységéből, példás ájtatosságából, önmagába vonult szemlélődéséből és ártatlan rajosságából; hanem abból magyarázzák, hogy ő párnélküli szépsége kecaseit az alatta szolgált tiszteteknek bőkezűleg osztogatta, holott a l'Arerdy által felhozott tanúvallomásokból is nyilván kiviláglik, hogy benne a legszilárdabb szüzesség párosult a legállhatatosb hőskebellel, a leányiság legszebb bája az ájtatossággal; úgy mint ki nap lemente után kertülé a férfiak jelenlétét, az éjszakákat asszonyok között tölté, és a tisztátalan nőket a táborban meg nem szenvedte. Hly emberiség és nemzetiség elleni bűnökbe keveri az élesen látó lelkeket is a lélektudatlanság: így mázolja be az erkölcsi és polgári legtündöklőbb erényeket, mellyeket a jelen és utókor képzésére, a szépművészet mindennemű remekei által kellene örökíteni: úgy hogy fölötte igaz marad itt is, mit a genialis Schiller mond említett szép dalában:

„Es liebt die Welt das Strahlende zu schwärzen,
Und das Erhabne in den Stau b zu ziehen;
Doch fürchte nicht! Es giebt noch Schöne Herzen,
Die für das hohe, herrliche entglühn:
Den lauten Markt mag Momus unterhalten.
Ein edler Sinn liebt edlere Gestalten.”

III.

A LÉLEKTAN FEJLETLENSÉGE GÁTTLÁ A NEVELÉSTAN ELŐHALADÁSÁT.

Milly nagy befolyása legyen a lélektudomány mívelt vagy fejttözetlen állapotjának az erkölcsi és polgári műveltségre, és ennek műszerére, a népnevelés tudományára, már az eddig előhordott adatokból is nyilván láthatjuk. De még jobban meggyőződünk e felől, ha mind a psychologia, mind a paedagogica történeteit, és jelesebb korszakait egymással egybevetjük; mivel ezen összehasonlításból napfénymódra kiviláglik az, hogy koronkint, minden századokon keresztül, a mint változott a psychologiai alap, akkép változott a népnevelési épület is; a minő fogalma volt valamelly kornak az ember és polgár szelleméről s rendeltetéséről; épen olyan volt annak népnevelési rendszere, ahhoz irányzottak s hasonszelleműek voltak nevelési intézetei. Bár még sem a lélektan, sem a nevelés történeteit kielégítőleg előadó könyv, magoknak a legjobb psychologoknak, minő Reinhard ¹⁾ és legderekabb nevelőknek, minő Niemeyer ²⁾ ítélete szerint, nem

¹⁾ System der christl. Moral. Vorrede.

²⁾ Grunds, d. Erziehung;. 2. Theil. S. 451.

létezik, megpróbálom mégis ezen nagy igazságot a psychologia és paedagogica történeteiből megmutatni: főleg azért, mert a tettegi adatok legbiztosabb alapjai a bölcselkedéseknek, és ezek minden lehető kétséget elhárítanak.

A régi pogány világnak fölötte hiányos fogalma volt valamint az emberi lélek úgy a polgár rendeltetéséről is. Mi az elsőt illeti, találunk ugyan a Krisztus előtti időkben is szép bizonyosságokat arra, hogy a legnagyobb bölcsék nem egyedül a jelen életi szűk pályaért hitték teremtetve lenni lelkünket, hanem olyan véleményben voltak, hogy mivel lelkünk, mint isteni szikra, halhatatlan: örök, és az istenségig menő pálya van ennek kiszabva, vég nélküli tökélyesedés van céljául kitűzve; mellyek felé akkor halad biztos lépésekkel, midőn e jelen kor testi tömlöczéből kiszabadulván, semmi őt e dicső pályatérén meg nem gátolhatja, mennyei céljától el nem tántorítja. Így vélekedett Plato; így értettek a vele rokon szellemű bölcsék, s némelly ázsiai vallásalapítók, minők. Zoroaster, Confucius és mások. Csakhogy ezen hitet, melly az emberi lelket nagyon megdicsőíti, és nemes érzetekkel tölti be, a nem keresztyén világ népei, vagy nem fogták föl illy tisztán, vagy ha tudták is, félrevezetve a materialismust terjesztő philosophusok iskoláitól, jókor szép, de üres álomnak, soha be nem teljesedő agyképzetnek tartották. A lélek amaz előadott fogalmának nem kedvező peripatetismus, a neki egyenesen ellenszegülő epicureismus, az efféle dogmákat gyöngítő scepticismus, már Lucretius idejében ha le nem rontotta is egészen a lélek halhatatlansága hitét, de úgy megrongálta, hogy Juvenalis ezt merné mondani: *)

„Esse aliquos manes, et subterranea regna,
Et pontum et stygio vanas in gurgite nigras,
Atque una transire vadum tot millia cymba.
Nec pueri credunt; nisi qui nondum aere lavantur.

1) Satyra II. v. 149-152.

Az ázsiai említett vallásalapítók hagyományiban is nem a platói tökélyesedés, melly mindennek a lelke, hanem csak a sírontúli éldelhetése a testi gyönyöröknek fogván fő helyet; ezek sem fejthették ki az emberi tiszta erkölcsiséget, és az erénynek igazi alapjául, hathatós indítmányaul nem szolgálhatnak; s annálfogva épen azt nem eszközlötték, a minek gyöngé csiráit kelle vala az érzékiség ostromai ellen őrizni, s e világi viszontagságok között híven védni, növekedésre, sőt gyümölcsre segíteni.

De meg is tetszett az erkölcsi nevelésen a lélektudománynak ebbeli fejtlensége. Mert akár a régi pogányok erkölcsi nevelését vizsgáljuk, akár az ezekkel egy értelmű közép és újabb időkben élők nevelési elveit vegyük fontolóra, látjuk ezekből: milly hiányosak ezek, és az erény kifejtésére és meggyökereztetésére milly alkalmatlanok. Nem lehet ugyan tagadni, hogy Athene, Sparta és Róma szép példáit mutathatja elő egyes honfiakban az erkölcsi tisztaságnak, kiket minden kor méltán csodálva tisztel: de itt nem egyesekről, hanem a nép tömegéről levén szó, mindenki láthatja, ha az erkölcsi műveltség törvényeit részrehajlatlanul megtekinti, hogy *fölötte* hiányos levén az élővilág pszichológiája, hibás volt nevelési rendszere is, fogyatkozással teljes *volt* azon erkölcsiség, mellyet e kettő létre hozott. Tekintsük meg a legrégebb és leghíresebb népeket. A legjobb történetírók megegyeznek abban, hogy az athenei népnél heverőbb, megvesztegethetőbb, és akármelly gonoszságra hajlandóbb nem volt. Szorgalma nem levén, a gazdag demagógoktól várt élelmet, kik azt, ha tisztességre vágytak, kényök szerint használták rút céljaik elérésére. Solon megengedte az athenei embernek, hogy fiát vagy leányát föl nevelje és megölhesse. A szép ifjak teste és erkölce nem volt bátorságban a szolgálkból lett paedagogok, gyakran még az iskolabölcsek feslettsége ellen. Így a nép felső osztályában: az alosztály pedig emberi és polgári jogaiból ki-

vetköztetve, a legmélyebb erkölcsi romlottság sarjában sínylődött. Hasonló szomorú színezete van Sparta s Róma népe erkölcsiségének is. Amott latjuk a helota vadászatot, az ifjakkal közhelyen meztelen küzdő leányokat, a borferdőben ellankadt és Taygetus mély völgyébe zúditott kisdedeket; emitt a nagyrészt sportulából élő és minden gonoszra könnyen hajló szegény polgárokat, irgalmatlan s emberiség nélküli nagyokat, baromnál lejobb sülyedt rabszolgákat, a meghódított tartományok vérét szívó katonákat. Mind olly csoportosatok, mellyek e két város erkölcsiségét nem a legszébb színben tüntetik elő, és a főlebb megállítatott okfő bebizonyítására szolgálnak.

De talán az újabb idők ábrázatja ellene kiált ezen psychologico-paedagogikai igazságnak? Épen nem: sőt itt is hasonló okok hasonló míveleteket szültek. Messze vinne czélunktól, ha a psychologia befolyását a nemzetek erkölceire históriai pontossággal írónk le szabad legyen tehát a dolgot csak a francia nemzet műveltségi históriájából ellenmondatlanul bebizonyítani. A tudományok föléledvén a XVI-dik században, föléledtek velök együtt a philosophiai különböző rendszerek is; Epicurus lélektudományi rendszerét, a materialismust, fölélesztette Gassendi Franczthonban; mellyel noha darabig győzedelmesen küzdött Descartes iskolája: de később csakugyan főleg az encyclopaedisták munkája által elhatalmazott azon vélemény, hogy „az emberi lélek csak finom testi anyag; az ember csak gép, mint Lamettrie állította; a lélek fölötte nagy és szoros kapcsolatban levén a testtel, e nélkül föl nem állhat, mint összetett lény szükségkép föloszlásnak van alávetve, és minden csodálatra méltósága mellett is nem több, mint valamelly jeles hangászat vagy harmónia, melly még az érzéketlen muzsikai szerszámok álta] is létesíthető.”¹⁾ Más oldalról Helvetius gyaláz-

¹⁾ Traité de l'arne: chap. 10.

ta meg az emberiséget. Ez a lélek halhatatlanságát nem ostromlotta annyira mint Lamettrie, hanem azt vitatta, hogy „keblünkben egyetlenegy erős vágy létezik, és ez az önszeretet: ezen egoizmusból erednek minden cselekedeteink, ebből foly még az életfölközlés felséges erénye is; úgy hogy, mivel az erény fogalma az, miszerint tiszták levén az önzéstől, a jót önmagáért szeressük, a kötelességet törvénytiszteletből tegyük, nem mellékes célokból; bátran állíthatni, hogy tulajdonkép szólván, nincs is erény, és ez olly üres hang, olly üres név, mellynek semmi valóság meg nem felel.” Bár az elsőnek a derék Reimár ¹⁾ a másíknak a nagy Haller jelesen megfelelt, a francia nemzet szívében, Rousseau minden erőködése ellenére is, mélyen meggyökerezett a materialismus és egoizmus; melly aztán a többi ok között előhozta az erkölcsök nagy megromlását, és a lázadást, ennek minden szörnyetegeivel együtt. Megvallják ezt magok a leglelkesebb nemzeti írók, és koránsem titkolják; mint Grégoire ²⁾ ezen vallomásából eléggé láthatni: „A terrorismus vérengző napjaiban a költészet, ama bűnbánta szűz, elnémult. S énekelhette-e a hazát, a hont? melly a sárba fetrengett, példátlan büntettekben fertőzött, melly a polgárisodás legmagasb fokairól az emberevőkkel szállá alá egy sorba! – Vigasztalható-e az áldozatok kesergő árnyait? de hiszen az elcsábult ész nem híve többé egyébben, csak a semmiségben! Miként zokogj egy cypressus körött, ha többé a lélekben nem hiszesz? miként lengj egy más jobb ég alá, miként ígérj az elnyomott erénynek igazságot, ha a lét-pályát a sír keskeny határi rekesztik?” Másutt így ír: „egy körülmény tett még igen sokat a francia tudományosság megújulására, s ez a Spiritualismus tanítmányihoz visszaterés. A legutóbbi században a materialismus tisztátalan lehelete elfogyasztá minden nemesebb szívömlést, megfojta

¹⁾ Abhandlungen von den vorm. Wahrheiten der natürl. Relig. VI-te Abhandl.

²⁾ France littéraire, del' anne 1833, v. ö. Tudománytár 1834.

minden nagyobb gondolatot, kioltá a léleknek minden lángszenvédélyét. Húsz esztendei sanyar eléggé érezteté velünk e siralmas tévedés gyászos következményeit, s az új kor sietett visszatérni Socrates és Plato hiedelmeihez. A tett dicsősége egészen Cousiné, az eclecticismus alkotójáé, ki legjobban föl tudá fejteni kora gondolatját, kielégíteni a megfáradt értelem szükségéit.”

IV.

A SZILÁRDABB ELVEKRE ÉPÍTETT LÉLEKTAN ÜDVÖSEN
KEZD HATNI A NÉPNEVELÉSRE.

Nagy dicsősége az jelen korunknak, hogy ha mind nagy bajjal is, kifejtözött, legalább szemlélődőleg, az anyagvitatás és önzés azon durva bilincseiből, mellyek, mint láttuk, a múlt században is a francia befolyásnál fogva tartották a lelkeket. Ma már a fensőbb lélektudomány tanításaiból tudjuk, hogy lelkünkben nemcsak alsó vagy állati gyönyört kereső vágyak vannak: és nem ezek kielégítése, Epicur tanítrnánya szerint, életbéli rendeltetésünk; hanem vannak bennünk tisztán emberi vagy tökélyvágyak is, minők a barmokban nincsenek; és a mellyek kifejtözési sorozat szerint im ezek: szemérem, illedelem, hálásság, szellemtiszta szeretet, részvét, egyenesség, rokonérzés, barátság, felsőbb tudvagy, szülei, fiúi, leányi szeretet, lelkismeret, erkölcsi és vallásos érzés. Ezeknek teljes erővel kifejtése, az állati és gyönyörvagyak nem elfojtása, hanem a tökélyvágyak alá rendelése, azon káros hatásoknak megértlenítése, mellyek a polgári élet viszonyaiból, a szegénységből, gazdagságból, külső sors és rang körülményeiből

ártalmasán dolgoznak ezen tisztán emberinek letörlésére, szóval, az erkölcsi nemesedésbeni szüntelen előhaladás, életünk főczélja: ez a nevelésnek legfelsőbb földadata, mellynek mindent alá kell rendelni; és mint a régi s mai statusok is tettek és tesznek, az embert soha a polgárnak föl nem kell áldozni; mert az emberiség legdrágább kincsünk, ha ezt el-mellőzzük, soha belőle jó polgárt nem képezhetünk, nem igazi erényei, hanem fénylő bűnei lesznek ő neki, mint Caesarnak, és macedoni Sándornak; ellenben ha előbb tiszta embert képezünk ő benne, minden karban, minden tisztre legalkalmasb leszen, mint a régi világban Aristides, az újabb időben pedig Franklin és Washington. Mert csalhatatlan és ma már minden kétségen felül emelt lélektani okfő az, hogy a legtökéletesebb polgáriság nem egyéb, mint legtisztább, de már a hon érdekeihez alkalmazott erkölcsiség; és nem lehet az jó polgár, ki nem jó ember; és haszontalan, sőt igazságtalan azon vád a keresztyénség ellen, mint-ha ez a polgári erényekről nem sokat beszélvén, és a hazafiságot nem igen emlegetvén, hiányos volna; mint Rousseau is vélekedett ¹⁾, sőt nincs annál bizonyosabb, hogy ez a legtisztább emberiség kifejtésén munkálódván, egyedül képes a polgári erényekre megérlelni az embereket. A mint-hogy urunknak legszebb fénykoszorúi azok, mellyeket az emberiség polgárosítása körül szerzett magának; és hogy a keresztyén népek e polgári simultságban előbb vannak minden népnél, ez leginkább a keresztyénség munkája, mellynek szelleme nem egyéb, mint Herder megjegyzi ²⁾ legkelle-mesebb humanitásnál.

Ezen lélektani fenséges igazság nem tudása miatt, nem fejtőzhetett ki a régi legjelesebb álladalmakban az igaz polgárisodás, ennek nem ismerése s hívése miatt nem virágoz-

¹⁾ Contract social, chap. 8.

²⁾ Ideen. XVII Buch. 8. 62. folg.

hattak a legszebb polgári erények; e miatt lett hibás, főnők a polgári nevelés, e miatt építetik ingatag alapra még ma is mind a polgárok boldogsága, mind az uralkodók békesége. Hogy erről voltaképp meggyőződhesünk, és ezen lélektani alapra épített nevelési elvet a maga valóságában, annál tisztábban fölvehessük, tekintsük meg a régi középes újabb időbeli legnevezetesebb népek polgári műveltsége állapotját! minden bizonynyal úgy fogjuk találni, hogy ott díszlettek legjobban a polgári erények a nép mind felső, mind közép, mind alsó osztályinál, hol az erkölcsi műveltségre legnagyobb gond fordítatott; ellenben ott mutatkoztak a legundokabb polgári vétkek, hol a nép erkölcsi nevelése leginkább elmellőztetett.

Az egész kelet rútul és megbocsáthatlanul mellőzi a nőnem és a legalsóbb néposztály emberi nevelését; amazt a férfi-nem durva gyönyörűsége eszközivé tevén, elzárja az élet nevelő-iskolájától, és holtig tartó kiskorúságra kárkoztatja; emezt pedig emberi jogaitól megfosztva, csak»em baromi állapotba helyezi. Ezen osztályokban tehát a tisztán emberi ki nem fejledezhetik; az erkölcsi erény, minden ágai-ban tökéletes arányban létre nem jöhet. Mi lesz aztán ezen erkölcsi és úgy szólván, emberi fejletlenségnek keserű gyümölcse? az, hogy a polgári erény is fejletlen marad; és az igaz honfiségnak még csak híre sem hallatszik. A férj zsarnoki alakot ölt házában; a polgári tisztviselő épen ilyen: a monarcha úgy nézi alattvalóit, mint pénzen vett sajátjait, kikkel nagy kegyelmet közöl, ha fejőket nyakukon hordani enged. ¹⁾ Vajjon lehető-e itt a polgári erény, a jó hazafiség, mellynek fogalma az, hogy legyen a polgár értelme fölvilágosodva a társas, polgári és hazai élet legfőbb érdekei és viszonyai körül; tudja jól, mik mozdítják elő, mik hátrál-

¹⁾ W. Etons Schilderung des türk. Reichs. Bergkische Übersetzung. S. 115.

tatják hazája jólétét, mik az ő jogai és legszentebb kötelességei, mik a haza legszebb törekedései, reményei és óhaj-tásai; és legyen kész testi lelki ereje, vagyona, sőt élete feláldozásával is hazafiú kötelességeit teljesíteni; még pedig annál serényebben és pontosabban, minél több jót, jogot és elsőbbséget vesz hazájától.

Keleten valamint ma, úgy régen is ismeretlen volt a hazafiságnak ezen imént lerajzolt eszméje. Itt legszebb, sőt egyedüli polgári erénynek tartatott és tartatik a vak engedelmesség a kormány iránt. A honnan Xerxes megparancsolhatta hadainak, hogy verjék meg a Hellesponton épített hídját elrontó habokat: és ezek – engedtek neki. Zoroaster Dzsemsidje, kit ő mint Fenelon Telemachot, mustrapéldányul tesz Hystaspis elébe, nem egyéb a despoták ideáljánál. Lycurgus, tudjuk, hogy az álladalomnak egyéb célját nem ismervén, mint azt, hogy annak tagjai bátorságba helyeződjenek a külső ellenség ellen, ezen célnak mindent feláldozott: szemérmességet, házassági legszentebb viszonyokat, tudományosságot. Sőt a tolvajságot is megengedte, csakhogy az erkölcstelen polgári ideálját valósulni lássa, s mi lett vége^e legdurvább míveletlenség és hamari szétbomlás. A rómaiak statusa kívülről fényes volt, de belül megomolva levén, minden polgári fénylő, de nem tiszta kútfő-ől, hanem felmagasztalt becsületvágyból folyt erény meiert; mert a legszebb polgári míveltség gyümölcsei, minők a zorgalom, műipar, egyenesség, emberjogok tiszteletben tartása, nálok soha sem díszlettek, hanem a gazdagok veszteettek, a nép pedig henyélt és hízelkedett. Csak a később dőkben fejlett tehát ki ezen termékeny eszme, főleg Rousseau és Locke igyekezetei által, hogy előbb embert kell nevelni, azután polgárt; a nevelés áldásait nemcsak a felsőbb, hanem a legalsóbb néposztályra is ki kell terjeszteni, az utczákon lézengő gyermekek gondját is fel kell venni, hogy ezek az erkölcsi míveletlenség által a bűnre megérvén, a pol-

gárok terheire és veszedelmire ne legyenek: szorgalmi iskolákat, dologházakat kell a nép alosztálya számára alkotni, hogy ez a munka és műipar által a vétektől elvonatván, békés polgár, engedelmes alattvaló lehessen: mint erre Pom- bal, ama nagy portugáliai minister adott a lisbonai földren- gés után igen követésre méltó példát. ¹⁾

A XVIII-dik század tehát korszakot csinált a lélektu- dományban, és ezzel együtt a nevelésben is. Hogy erről voltaképp meggyőződünk, figyelmezzünk e következő fontos adatokra. Mi g az említett és közönségesen philosophusinak nevezett század ²⁾ el nem jött, addig mind a hittudósok, mind a világbölcsek igen alacsonyan gondolkoztak az em- beri lélekről. Flacius és követői azt vallották, hogy az em- beri természet általánosan rossz, és nincs benne legkisebb rátermés vagy hajlam is a jóra, az ember belseje szemét- domb, és olly megveszett, hogy ő semmi jót és igazat ma- gától sem meggondolni, sem megtagadni nem tud: az ember a legnagyobb bűnnel megterhelve születik e világra. ³⁾ Kant, amaz éjszaki bölc, a velünk született bűn fogalmában el- lenmondást látott; mivel ez által az emberi szabadság eltö- röltetnék, melly nélkül pedig a vétkezés lehetetlen. Ő te- hát gondolkozván az emberi lélek eredeti természetéről, e következőkben állapodott meg. ⁴⁾ Találunk az emberi ter- mészetben három rátermést és hajlamot az erényre; dé a vétekre egyet sem. Ama három hajlama a léleknek ez: állatiság, melly kiszeti őt, hogy életét őrizze, nemét szaporítsa és ellássa, hozzá hasonló lényekkel társas szö- vetségbe lépjen; emberiség, melly őt arra indítja, hogy a polgári társaságban magának érdemet, becsületei, kedves-

¹⁾ L. Administration du Marquis de Pomal. Amsterdam. 1788.

²⁾ Faustin: oder das philosophische Jahrhundert 1783.

³⁾ Planks Geschichte des protest. Lehrbegriffs. Band. V. s. 351.

⁴⁾ Religion. Erstes Stück.

séget szerezzen, és a társas törvényt tiszteletben tartsa; személyesség, melly arra kötelezi, hogy az erkölcsi törvényt még a polgárinál is fölebb becsülje, és minden önző tekintetet félrevetvén, az erényt magáért szeresse, a törvényt pedig szívéből tisztelje, minden mellékes érdekre ügyelés nélkül. Nincs tehát Kant értelme szerint egyetlen hajlama is természetünknek a vétekre, mellyet ha meg lehetne mutatni, úgy a teremtőre háramlanék a véték kútfeje: hanem van igenis hajlandóság bennünk a rosza, mellyet gyökérgonosznak nevezhetünk, és a melly három nyugpontot – stadium – tartván, háromféle gyarlóság által mutatja ki magát. Első lépcsőjén még elismeri és érzi, hogy büntetésre méltó véték az, mit ő most akar cselekedni, de azért mégis elhagyja magát ragadtatni a gonosznak ismert kívánságától; a rossz példának nem képes ellenállani: ezen nyugpontját a romlottságnak ő gyarlóságnak nevezte – Gebrechlichkeit. –, és a gyönyörvágynak a tökélyvágynál korábbi kifejtőzéséből magyarázta, nem a test s érzékiség eredeti hibáiból, mellyeket ártatlanoknak és bölcs célzásúaknak hitt; azt tartván, hogy a test, mint eszköz, soha sem, hanem mindig a lélek vétkezik, mint cselekvő elv; megvetvén a manichaensok tévelygését, kik az anyagot általában vétkesnek s rossznak állították lenni. Másik nyugpontja az erkölcsi romlottságnak, Kant szerint, az akarat tisztátalansága – Unlauterkeit –, melly az érzékiséget egy Perónba ülteti az erkölcsiséggel, és vezérelvül azt teszi fölmagának, hogy az erényt csak akkor követi, ha az édes hajlandóságaival öszhangzik, ellenkező esetben pedig mit parancsol a törvény nem kérdezi, hanem mindenkor saját érdekétől kér tanácsot. Utolsó nyugpontja a vétkeségnek a veszettség – Bösertigkeit –, melly elvből és okfölből vétkezik, tagadja az erény és véték közötti lényeges különbséget és minden erkölcsiséget, törvényt és igazságot rendszeresen alája vet romlott hajlandóságainak s szenvedelmének. Ezen erkölcsi romlottságnak okait aztán ezen éles elméjű bölcs nem egyébben keresi, hanem abban, hogy

értelmünket, melly istennek legdicsebb ajándéka és érzékiségünk vezéréül adatott, elmellőzzük, parlagon hevertetjük, jókor ki nem fejtjük; úgy hogy ez a fő jóról, melly az erkölcsi míveltségből eredő belső boldogság, tiszta és helyes fogalmat jókor magának nem szerezhethvén, lesülyed a vétek sarjába, és erkölcsi szabadságát, melly nélkül személyesség nem létezik, önhibája, nem ördög konoksága miatt elveszti a külső míveltségnek nem csak alsó, hanem legfelsőbb fokain is; mert az emberi nem ethnographiai fősteményéből igen is kiviláglik, hogy nem csak a vad és félig vad nemzetek sínylődnek ezen erkölcsi nyavalyában, hanem a legmíveltebbeknek tartatott népek is, mellyek polgári alkotmányáról Rousseau ¹⁾ megmutatta, hogy a tiszta erkölcsiségnek sírjai, mint a mellyek szelleme épen nem képes jó embereket és igaz hazafiakat nevelni; mivel nem úgy vannak alkotva, hogy minden polgárnak szívének fekünnék, elsőtől utolsóig, a polgári általános jólét, és ennek egyedüli alapja, az erkölcsiség, sőt megfordítva van a dolog; mert a polgári élet ezer alkalmat és ingert nyújt a fényűzésre, haszonlesésre, becsületkorságra, álnokságra, pártszellemre, a rossz elvek mocskos irányuk általi elterjesztésére, csak külső és látszó míveltség alakja öltésére, mellynek köpenyege alá gyakran a legrútább konokság sőt baromiség is férkezhetik.

Ezen lélektani elv igen jótékony befolyással volt a népnevelésre. Mert elsőben a vallás telekjéről és a néptanítók fejéből küzde azon helytelen véleményt, mellynél fogva sokan azt hitték, mintha az ember magától minden jóra tehetetlen, és úgyszólván, csak olyan tuskó volna, ki bűnnel megrakodva levén, a sátán martalékja, és önmunkája által semmi jót és dicséretet nem eszközölhetne. Most már a népnevelők nemcsak az emberi nyavalyásságra, hanem a bennünk levő, nagy és felséges rátermésekre is kezdettek figyelmezní, és a nevelésben ezeknek kifejtését, egyezmé-

¹⁾ Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les Hommes.

nyes művelését tették fő czélul; és Rousseau volt első, ki ezen nagy neveléstani elvet megállította: „az emberben minden jeles készséget kell ismerni és szorgalmasan kifejteni; mivel egy erő sincs, melly hiába adatott volna beléje, és ügyes ápolást nem kívánna és érdemelne.” Kapcsolatban volt ezen okfővel azon lélektan mezején született népnevelégi elv, mellyet Némethonban előbb a derék Frank ¹⁾ azután Basedow ²⁾ megállítottak; hogy „mielőtt a népnevelésről gondolkozni lehetne, gondoskodni kell alkalmas nevelőkről; mivel a vakot a világtalan nem vezetheti; és a nevelés munkája sokkal fontosabb, mintsem azt neveletlenekre, kérkedőkre – charlatan –, ifjakra és szeleburdikra lehetne bízni. E végre nevelők veteményesét kell előbb föl-áílti, azután a nép alsó és felső osztályabeli ifjakat külön, nevelő intézetekről kell gondoskodni, minőket állított fel Frank Halában, paedagogium és árvák háza neve alatt. Külön kell nevelni: jövődöbeli rendeltetésüket szemünk *előtt* tartva, a leendő földrnívelőket, polgárokat, mesterség- vagy kereskedés-üzőket, művészeket, néptanítókat, status szolgáit és fejdelmeket; ha azt akarjuk, hogy munkánk czélirányos és jó véggel megáldott legyen.” Ezen nyomon mentek aztán Campe, Rochow, Salzman, Pestalozzi, Fellenberg, Brougham; kiket úgy lehet nézni, mint a népnevelés hőseit, kik az emberi lélek mélyebb ismeretéből merítették mindnyájan neveléstani elveiket és ezen fölséges tudományban azért haladtak olly igen előre, mivel azon balítéletektől nem hagyták magokat félrevezettetni, mellyek elődjeiket a lélek és nevelés tudományában lebilincseltek, és jó igyekezetök szárnyait elmetszették.

¹⁾ Frankes Stiftungen. Zeitschrift. 1 – 3 Bände.

²⁾ Elemenlarwerk und Agathocrator. 1770.

V.

HAJDANI NÉPNEVELÉSBENI BALÍTÉLETEK,

Nevelési balítéletekkel dísztelenek voltak a XVIII-dik század előtt lefolyt idők. Négy ilyen káros előítéletet említünk meg most, mellyek terhelték ezen szerencsés fordulat előtt a lélektudományt, és ezzel együtt a gyermek- s népnevelést. Első igen hibás elv volt az: „hogy a gyermek szellemi és erkölcsi képzésével nem lehet eléggé sietni: mert minél hamarább kifejtjük annak fensőbb elméleti és érzelmi tehetségeit, annál biztosabban megőrizzük Őt a babona, a tudatlanság, erkölcstelenség veszélyeitől; minél korábban oltjuk belé a vallásos fogalmakat és érzelmeket, annál előbb gyümölcsöt termének azok, minél korábban bevezetjük őt a művelt emberek társaságába, s a nagy világ hangjára megtanítjuk, annál nagyobb illedelemmel és ügyességgel fog az emberekkel bánni] tudni és a polgári erénypályán haladni. így vélekedtek a régibb psychologok, kiknek tanítványaikat követvén a nevelők, a XVII-dik században csupa melegágyakká tették növendékeiket, elannyira, hogy Rousseau közövás fia levén Genfben, „Confessions” című munkájában vallja magáról, hogy „ő hét éves korában

már igen vallásos volt, 8-dik évében Plutarchust könyvnélkül tudta, 12. évében pedig majd minden románt átolvasott.” Nem csoda tehát, ha ezen időkben épen nem gyéren mutatkoztak olyanforma szellemi kora gyümölcsök, minő volt: Exter Lebrecht, ki 11-dik évében úgy halt meg mint köynvszerző; Heinecke Henrik Lübekben, ki 3 éves korában Justinianus institutioit könyvnélkül tanulta és tudta; végre az ifjú Barati er, ki igen rövid életpályáján nem kis hírt szerzett egész Európa előtt a nyelvek és egyéb dolgok ismerete által. Habár nagyon igaz is azon elv, hogy a bölcső, sőt az anyaméh a legelső iskolája a gyermeknek, és nem kell egykedvűleg tekintenünk azon legkisebb mot-sanatokat és vonatokat is, mellyek a gyermek és növendék szellemi képén mutatkoznak; de csakugyan nagy hálával Bartozik az emberiség mind Rousseunak ¹⁾ mind Campenek ²⁾ azért, hogy ők a kora képzés veszélyes voltára figyelmessé tették századukat, és ennek mondhatlan kárait szívrehatólag élönkbe rakták alul megnevezett munkáikban. Az első imígy szól ezen tárgyban: „Tegyetek ellenkezőleg a divatszokással, és merem mondani, hogy legtöbb esetben helyesen cselekesztek; mivel most a gyermekből nem gyermeket, hanem tanárt akarnak tenni; a szülék és tanítók semmivel jobban nem sietnek, mint azzal, hogy gyermekeik Előtt értelmet és érzelmet fecsegjenek. De ti ne így tegyelek. Első neveléstek egészen tagadó vagy nemleges legyen. jpie nyúljatok addig a lélekhez, míg a test teljesen ki nem fejtőzik. Akarjátok tudni a neveléstudomány legnagyobb, legfontosabb szabályát? Im ez: azon kell lenni, hogy időt ne nyerjünk, hanem veszítsünk.” Ezen eredeti elvre aztán mint commentárra az érdemtelves Campe azon jeles munkáját, melly a kora szellemfejtés ártalmait nagy szellemismerettel adja elő, ellenmondhatlan okokkal és adatokkal

¹⁾ Emile. Tom. 1. pag. 166. edit, de Geneve 1782.

²⁾ Über die Schädlichkeit einer allzufrühen Ausbildung der Kinder: in Revisions. Werk: Band.

bebizonyítván, hogy *minél* jobban távozunk el a nevelő anyatermészet rendösvényétől, melly soha ugrást nem tesz, hanem lépcsőnként halad elő, annál többet rontunk inkább, mint építünk; minél korábban alávetjük növendékünk testét, lelkét, érzelmeit a divat zsarnoktörvényének, annál gyöngébb leszen az első és ezzel együtt a második is; minél érzelgőbbé lesz a gyermek, és például, sir az általa eltaposott féreg vonaglásán, egy szívére mélyen hatott szózaton, annál haszonvehetetlenebb tagja leszen a társaságnak, mellynek nem csinos bábokra, hanem erőteljes fiakra s leányokra van szüksége; kik ne lobbanjanak lángra, ha drága divatruháik elmocskolódnak, vagy szent hajfodraik elkuszálódnak; ne tegyék maguknak fel tükörül és példányul azon méz-édes uracsokat, kik a jó életmód és hang szabályait követvén, leczkéket adnak a nagyvilágba korán bevezetett sőt beavatott ifjaknak a hiúságban, tettetésben, grimaszokban, fényűzésben; hanem legyenek aczéltestűek a helyes gymnastica által, kik ne féljenek a veszélytől, tudjanak bátorságot, béketűrést mutatni; ne tartsák parasztnak a nyílt, egyenes és szilárd szívet; legyenek a természet barátai, és élet s tárgyismeretet ne adjanak száz meg száz szó és iskolai tudományért; ne legyenek a kora kifejtőzés miatt megaggott gyermekek, a kora fejtörés és elmecsigázás miatt világukat unt elégületlenek, rásztkórságra hajlandók.

A második nevelési balítélet, mellyet a XVIII-dik századbéli alaposabb szellemismeret lerontott, az volt: „hogy a nép legalsó osztályának fejét s eszét valamint fölvilágosítani nem lehet vele született butaságánál fogva, úgy nem is tanácsos ezt tenni; mert neki körülményinél fogva, okoskodni nem jó, mivel így könnyen elégületlenség, lázadási szellem környezné meg őt, melly által sorsa nem jobba, sőt sokkal rosszabbá tétetnék: neki olly gépnek kell lenni, ki vakon tudjon engedni; az a legjobb paraszt és közlegény, ki gazdasági vagy katonai tisztségnek föltétlenül tud engedni.” Mi

az elsőt, t. i. azt illeti: mivelhető-e a földműves elméje és szíve épen úgy mint földesuráé? Némethon volt az első, melly ezen nagy s fontos kérdést már régen szerencsésen eldöntötte. Niemeyer mondja ¹⁾ hogy „itt nemcsak elméletileg megmutatták ennek lehető voltát, hanem csalhatlan példákkal be is bizonyították.” Ha ki erről kételkednék, nézze meg a dicső Rochow kanonok intézetét Rekanban; és olvassa meg azon irományokat ²⁾, mellyek ezt dicséreteikkel halmozzák, épen nem fog kételkedni egy olly igazságról, mellynek derüje vagy borúja az egész emberiséget érdeklí. Lehető lehet igenis a nép alosztályának észderülése, mellynek helyes fogalma nem az, hogy őt azon fölületes és féltudásra vehessük, melly őt csak képzelgővé, magát túlbecslővé és prra tenné hajlandóvá, hogy magát pályakörén fölül emelje és ereje fölötti dolgokba avatkozzék; nem is az, hogy neki olly magas műveltséget adni igyekezzünk, melly a finomsággal legyen határos: hanem az, hogy tegyük őt a maga körében és saját módja szerint értelmessé; melly értelmesség aztán nagy segítséggel leend neki mind testi, mind erkölcsi, mind polgári műveltségére és boldogságára, megőrizvén őt egy részről azon bajoktól, mellyek a tudatlanság, babona és durvaság következései: másfelől szívét betöltvén hálával és engedelmisséggel az olly hon, fejdelem, földesúr iránt, ki az ő emberi méltóságát és jogait tiszteltén, személyességét elismeri, és az örökös szolgák közül kivévén, őt emberré és jó polgárrá képezni engedi. De a másik ága is ezen kérdésnek, t. i. tanácsos-e a nép osztályát czéljához illőleg fölvilágosítani, nem szenved már ma semmi kétséget a lélektudós népnevelők előtt. Ugyanis ezek egy szájjal vallják, hogy a legfélelmesb lázadások, mellyekről a történetírás emlékezik, azon tartományokban és időkben estek, mellyekben az alnép legbutább és dur-

¹⁾ Grunds, d. Erziehung. 2. Theil. S. 289.

²⁾ Beschreibung der Rekanschen Schule: von Rieman. Berlin 1798.

vább, szolgálilag engedékeny és baromilag magát megalacsonyító volt; ezek állítják, hogy a durva és míveletlen pór nem felelvén meg sem a teremtő, sem a fejdelem, sem a földesúr czéeljainak, lehetetlen hogy kívánatosb volna az értelmes és aránylag mívelt fejű s szívű földművesnél. A fő valóság őt ismerő s tisztelő boldog valóságokat kíván: úgyde, hogy emelkedhetik az föl a létei fő okához, kinek elméje gyakorlatlan levén, a mennyen és a földön levő alkotmányokból kisugárzó fő bölcseségre és jóságra soha figyelmessé nem tétethetett, és az igaz vallásnak, melly a természet ismeretén alapul s úgy emelkedik föl a kijelentésre, még csak elemeivel is ösmeretlen. A fejdelemnek vitéz védőkre, a földesiírnak ügyes; és szorgalmas munkásokra van szükségök: úgyde hogy várhatják azt az ollyanoktól, kiknek minden lelki erejük elnyomatva levén, azt sem tudják s érzik, mi a hon, minő áldás egy szelíd kormány és a jó földesúr? a kik azon polgári alkotmánynak, melly alatt élnek, jó oldalait nem ismerik, s azt illőleg becsülni sem tudják, és a hibát nem látják, hogy akármelly országban is vannak elkerülhetlen közterhek, mellyeket viselni kell azoknak, kik a föld és kormány javaival élnek.

Kapcsolatban van ezen most érintett balvéleménynyel azon sok századon keresztül megrögzött és megfeneklett harmadik – de a mellyet a lélektudomány derülése szerencsésen kitépett a míveltebb országokban –, melly azt tartja, hogy „az alosztály polgári jóléte össze nem fér annak erkölcsi és polgári jó magaviseletével: minél nagyobb nyomor és szükség kínozza a pórt, annál jobban teljesíti ez kötelességeit; ellenben, növekedvén ennek jóléte, függetlenebbé, nyakasabbá és erkölcstelenebbé leszen. A szegénység és fék iskolája neki legjobb iskola. „*Rustica gens, optima flens, pessima ridens.*” Ezen emberi századunkban már ma itt tisztában vagyunk, kisegítve ama sötét előítéletek szövevényéből a józanabb lélektan fáklyája által. Jól tud-

juk, hogy lehet ugyan a szegénység némelly ritka tulajdonokkal bíró lelkekre, kiknek az indítványul szolgál a szorgalomra, mérsékletre, testi lelki erejük megvetésére és kiűntetésére, magok el nem hagyására, sőt életök a hazának, az igazságnak s emberiségnek fölládozására, iskolája a legszebb erényeknek, mint ezt Socrates, Phocion, Epaminon-oas, Fabricius, s a szent hit hőseiben láthatjuk: de föltötte ritkák az efféle példák, és sokkal gyakrabban megtörténik az, hogy a szegény meg levén fosztatva a míveltség eszközeitől, nagy és saját ingert érez magában a henyélésre, tolvajságra, alacsonyagra, kegyetlenségre, elvadulásra, sőt gyilkosságra; mint ezt azok példái bizonyítják, kikkel tel-fések a fenyítőházak, és a kik leginkább a szegények nyomorú osztályából valók ¹⁾). Igen alaptalan és homályos századokhoz illő előítélet tehát az, hogy a földművelő erkölcsi ps polgári kötelességeit jobban teljesíti, ha az ínség alatt nyög, mint ha jó napokat számlál; mivel a mint Garve ²⁾ megjegyzi: „egészen más az, ha jobbágyság körülményei leljesen és állandóul jobbra változnak; más meg az, ha egyesek közölök rögtöni szerencse által meggazdagodnak. Ezen utolsók könnyen lehetnek fölfuvalkodottak és erkölcs-telenek. Mert mivel ők nem a nevelés és ízlések koronkénti finomodása által készitettek javaik élményére: értékeik nem egyébre nyújtanak nekik alkalmat, mint azon durva vágyaik betöltésére, mellyeknek rabjai voltak még szegény napjaikban. Ellenben az első esetben, midőn a jobbágyság egész osztálya, szorgalma lépcsőzeti növekedése és köz-terheinek koronkénti könnyebbedése által, nagyobb jólétre jut: ekkor és ez által erkölcsi jelleme is bizonyynyal neme-sebb lesz. Több kényelem ismerete és némi fényűzés sze-retete által a durva kicsapongástól elvonatik. A tehetős pór-ságban fölébred a becsületvágy és az önbecsülés: gyerme-

¹⁾ K. Bonstetten Reisen in die Gegenden Roms. 2 Theil. S. 16. 91.

²⁾ Über den Character der Bauern. S. 70, 71.

keinek jobb nevelést ad: a felsőbb osztályhoz közelebb járul. Ez által ennek jelességeit ismerni tanulja, mi miatt elfojtatik benne azon gőg, mellyet a gazdagság támaszthatna benne.”

Végre negyedik balítélete a régibb időknek abban állott, hogy „nem a közállomány és a nagy földbirtokosak dolga a népnevelés; és az ifjúság nevelésében nem szükség a hon célját különös tekintetbe venni; mivel ez az atyai hatalom megsértése lenne és a legnagyobb zsarnokságra vezetne, ha például, a nép némely osztályai kirekesztnének az észderültség és tudományos műveltség áldásaiból, és úgy járnának mint Sparta, hol a status fölvette ugyan ügyét az ifjúságnak, és ennek céljához illő neveléséről gondoskodott is, de nem volt köszönet benne; mert nem ismervén egyéb célját a társas életnek a közbátorságnál, valamennyi ifjú volt, mind katonának nevelte, mi által erőszakot tett a különböző hajlamú lelkeken, az erkölcsiséget, mesterségeket, kereskedést, tudományokat, művészetet egyoldalúlag száműzte; és épen nem követendő példát hagyott a később századok fiainak.” Mint csodálkozhatunk, még Mirabeau is ezen véleményben volt, és a közjog tanítói közül tagadják még ma is némelyek az uralkodók és földesurak ebbeli jogait és kötelességeit. De a műveltebb lélektudomány ezen kérdés homályát is szétoszlatja. Ennek tanításai- ból tudjuk, hogy mind az erények, mind a vétkek családi kapcsolatban vannak egymással és némi rokonságban, melylyekről noha szépen irt Zschirner ¹⁾, de ezen lélektudományi anyag Reinhard ítélete szerint, még épen nincs egészen érdeme szerint fölvilágosítva ²⁾. Tekintsük meg előbb ezen fontos lélektani adatot, azután lássuk ennek népnevelésrei

¹⁾ Über die Verwandtschaft der Tugenden und Laster. Leipzig 1809. 8.

²⁾ System der christl. Moral.

nagy befolyását. Némelly erények és vétkek tehát rokonok elsőben azért, mert egymásból erednek, és egyik a másiknak létesítő okfeje. így rokon a műipar a józansággal; iszákosság pedig a henyeséggel. Továbbá azért, mert egyik a másiknak föltéte: például a jó hazafiság nem létezhetik emberszeretet, vallásbeli vakbuzgóság pedig babona és rajosság nélkül. Végre rokonok az erények és vétkek; mert egymást kölcsönösen elősegélik s úgy szólván, egy kézre dolgoznak, egyik a másik támadását könnyebíti. Így segíti elő a gyermeki igazmondóság az engedelmességbeli pontosságot, a szelídség a házi békés életet, a szerénység a mások megkímélését; valamint megfordítva: hazugság az engedetlenséget – azért hágván át olly könnyen a gyermek nevelője parancsát, mivel remélli, hogy vétkét elhazudhatja – iszákosság a veszekedést, gög a mások marczongolását. Illy szoros kapcsolatban levén az erények és vétkek, egyik léte a másik lételét teszi föl, valamint egyes személyekben, úgy egész testületekben s nemzetekben. Például, ahol szorgalmat és ennek gyümölcseit, jeles közlekedést, köhidakat, vasutakat, jó fogadókat látunk, bizvást következtethetjük, hogy ott van részvét a közjó iránt, az ember személye és , javai iránti tisztelet, hitel, közterhek emelésébeli készség, haza virágzásáért s magasodásáért verő szív: ellenben hol iparhiányt és ennek jeleit: roszul mívelt földet, rosz közlekedést, mocsárokat szemlélünk, ott méltán föltehetjük, hogy a részvétlenség, vastag önzés, ember és hon iránti hidegség fertelmes büne leledzik. Azon ember, ki vallási, erényi és ollyan kötelességeit áthágja, mellyeket saját lélekismerete elébe szab, át fogja hágni azokat is, mellyekre őt az ország törvényei kötelezik. A ki féktelen vágyait s szenvedélyeit követi magához hasonlók között, ezek Ítéletét semmibe hajtván: az ollyan nem soká engedetlen és makacskodó lesz urasága és felsősége ellen is, és azon közönségek leg-hajlandóbbak a lázadásra, földesuraik, fejedelmeik iránti hívtelenségre, mellyek legerkölcstelenebbek, leghenyébbek, erkölcsi és polgári bűnökkel megterhelvék.

Minő népnevelési nagy elvet alapítottak ezen lélektani adatra az újabb időkben némely derék népnevelők? Azt: „hogy a polgárok és jobbágyok boldogsága és a fejedelmek s földesurak csöndessége különben föl nem állhat, ha a polgárok s jobbágyok nevelésében a közállomány czélja és haszna is tekintetbe nem vétetik; hátat von, saját gyermekei, a felsőbb és alsóbb néposztályok erkölcsi és polgári nevelését behúnyt szemmel nézi, és abba avatkozni nem akar: nem ugyan úgy, hogy ő intézné el egyedül, mennyi észderültség, felvilágulás és ügyesség jusson sorsul valamely osztálynak, mert ez így a legnagyobb zsarnokságra nyitna utat; hanem olly móddal, hogy a kormány és nagyobb földbirtokos nyújtson alkalmat a nép felső és alsó minden osztályának erkölcsi és polgári műveltségére; gondoskodjék olyan intézetekről, melyekben az ifjúság és a nép esze és szíve képeztessek, és arra legyen fő gondja, hogy a polgárok és ezek gyermekei, részint ne legyenek ártalmas tagjai a statusnak, hanem ügyesek; részint pedig honszeretők, kik szívéből hordozzák szüntelen a haza szent ügyét és érdekeit; és igazi polgári szellemtől elevenítessenek.” Ezt nevezik a hon javára intézett népnevelésnek, és a melynek ideáját megindította elsöben Chalotais ¹⁾, kifejtette Zachariä ²⁾, nagy dologismerettel előadta Vosz ³⁾. Ezen utolsó író bírálat alá vévén a régi, közép és újabb időkbeli népek nevelési rendszereit és lerajzolván, fő hibát lát abban, hogy a kormányfiak elméjében későn fészkelte meg magát ezen igazság, hogy a nevelés a haza földolga; hogy úgy kell azt minden álladalomnak elintézni, mint saját java és érdeke kívánja: ez pedig abban áll, hogy szoros kapcsolatban levén az erkölcsi és polgári erények és vétkek, minden fejdelem és nagyobb földbirtokos gondoskodjék olyan népnevelésiről, melly ne csak egy fő osztálynak vagy kasztnak, minő volt

¹⁾ Essais d'éducation publique.

²⁾ Über die Erziehung des Menschengeschlechts durch den Staat.

³⁾ Versuch über die Erziehung für den Staat. 2. Baende.

az egyiptusiaknál a papi, spártaiaknál a katonai, romaiaknál a nemesi; hanem az egész hon érdekére legyen számítva: vegye tekintetbe a nőnemet és a nép alsó osztályát, veszen gátot a szegénységnek, a henyéségnek és az ezekből folyó erkölcsi vétkeknek; adjon testi, szellemi, erkölcsi és polgári nevelést, mivel ezek szoros kapcsolatban és összeköttetésben vannak; terjeszsze ki gondját a házi nevelésre is, legalább rendőrileg, és vizsgálja meg: nem színak-e itt be az ifjak veszedelmes elveket és olyanokat, mellyek valaha a hazának veszélyére lehetnének. Mindezek igen sokat tettek a polgári és erkölcsi népnevelés kifejlésére; és ezen nagy lélektudományi adaton alapulnak, mint láttuk, hogy mind az erények, mind a vétkek rokonok egymással, és lehetetlen, hogy jó polgár legyen az, ki nem jó ember: mint szinte megfordítva, csak az lehet erkölcsileg jó ember, ki hona és hazafitársai érdekét szívéen viseli.

VI.

SZELLEMÜNK SARKTÖRVÉNYEIRŐL; JELESEN AZ
ELFOGULÁSIRÓL.

Hogy a pszichologiai adatoknak s tanoknak nagy befolyásuk volt és van az erkölcsiségre s honfiségra, úgy hiszszük, hogy a főlebb mondottakkal eléggé bebizonyítottuk. Még nagyobb befolyása lenne s lehetne a lélektudománynak az erkölcsi és polgári műveltségre, ha a gyermek- és népnevelés, vagyis alsóbb és felsőbb nevelés baráti bővebben megismernék és illőbben méltánylanák azon emberi szellemfejlési nagy és sarkalatos törvényeket s elveket, mellyek mind önmagok, mind embertársaik megismerésében vezérül szolgálnak. Most csak öt sarkalati törvényt említünk, mellyekből állításunk igazsága eléggé kiviláglik. Nem szólunk itt a lélek metaphysical, vagyis tapasztaláskörén túl és fölül eső ismeretéről, sajátságairól és törvényeiről, mi leginkább hiten alapuló ismerete ezen megfoghatlan valóságnak, tesz ugyan mint főlebb láttuk sok hasznot; például, nem mindegy: testnek-e vagy testetlen állománynak – substantia – halhatlannak vagy halandónak, öntudónak vagy a test elhalása után öntudatlannak, végesnek vagy végetlen-

nek higye ezt valaki: de csakugyan nincs minékünk, mint gyermek- és népnevelőknek ama fellengős, észzhaladó, a hit tekintete nélkül ide alatt eldönthetetlen kérdések fejtegetésére szükségünk, hogy, vajjon van-e állományiséga lelkünknek – substantialitas – mint hat az ellenkező természetű test a lélekre, és viszont emez arra? az alkalmi okok, az eleve elrendelt egyezmény – harmónia praestabilita – vagy a physical befolyás erejénél fogva-e vagy másképen? Nem szükség nekünk a spiritualistáknak, kik csak lelket hisznek, testet nem, a materialistáknak, kik csupán anyagot, szellemet nem, a transcendentalis idealisták, vagy schelling követőknek, akik egy világlelket vallanak, és önállású külön lelkeket nem, iskolai, sikamló, mélységes, semmi érdekes eredményekre nem vezető, sőt elmét beárnyékoló elméleteit számba vennünk. Ezek nélkül a paedagog és moralista, ki előtt a tapasztalás elég nagy mezeje nyitva áll, mind el lehet; és ki némelly bölcsekedők azon ismeretes nyavalyájától üres, mellynél fogva ezek tudós és sok elmetöréssel szőtt-font haszontalanságokkal, üres föltéteményekkel akarnak maguknak hírnevet szerezeni olyyak előtt, kik az effélékben gyönyörködnek, kiknek fülei viszketnek, kik a régi jót, szokottat megvetik: mi az ilyen regényes nézeteknek, költészeteknek, elmefuttatásoknak hasznát venni nem tudjuk; mivel a legmélyebb elméjű bölcseknek, minők: Hume, Fichte, Schelling, írásaiból látjuk, milly igen megcsalódhatik a legfölségesebb erővel felruházott lélek is, ha az emberi szellemnek kitűzött munkakörön túl hág; és minő veszélybe dönthetné a társaságot, ha szerencsénkre a józan értelem az ilyen ál és meredek utakon hagyná magát vezetetni; ha magokban ezen bölcsekben a gyakorlati ész hatalmasabb nem volna, mint az elmélő: és mint Spinoza, Hume és Fichte, tetteleg nem bizonyítanak be, hogy ők következtelenek, és az életben, mit írószobájokban alkottak, nem hiszik.

A tapasztalati lélektudomány tartományát keressük föl tehát; és itt mutatunk ki öt olly fontos sarkötörvényét lel-

künknek, mellyeket ha a gyermek- és népnevelők mélyebben ismernének, és bővebb figyelemre méltatnának, áldottabb befolyása lenne nemes munkájuknak, mind a felső, mind az alsó néposztály erkölcsi és polgári képzésében. Van ilyen törvény több is, s nem is lehet ezek számát csupán ötre határozni; de mivel a lélek törvényei jóformán ezen öt sarktvényre vitethetnek, nem is akarunk mi most lélektudományt írni; lássuk ezen pentanomiának népnevelésre háromolható nagy befolyását. Nevei ezen sarktvényeknek, noha majd mindenektől ismertettek, tudtomra még nem levén, azon szabadsággal, mellyet a tudománymívelőtől megtagadni nem lehet, mi is élvén, ezeket e következő műszavakkal jelöltük ki, és ekkép osztályoztuk: 1. elfogulási; 2. lépcsőzeti; 3. kapcsolati; 4. haladási; 5. mérsékleti vagy erény- törvények: mellyeknek bélyegeiről és népnevelési érdekekről lássunk röviden e következőkben.

Elsőben említendő lelkünknek elfogulási nagy törvénye: olly fontos sajátság, hogy ezen fordul meg majd minden a gyermek- és népnevelésben; ennek ismerése és használása által a nevelő csaknem mindenhatósággal határos erővel hat növendékeire; az ollyan nevelő t. i. ki nem névvel, hanem valósággal illyen, ki növendékét már születésétől fogva neveli: csaknem bizonyos igazság levén az, mit Campe ¹⁾ állított, hogy már az anyai méhben lehet sokat tenni a kisedd jövődöbeli sajátságai és szellemi jellemei módosítására; mellyeket soha többé egészen ki nem lehet törölni. Van ugyanis a léleknek bizonyos gépezete vagy machineriája, mellyet a nagy nevelők jól ismernek, mellynél fogva csaknem egészen hatalmunkban van mind az egyedek, mind az egész testületek szellemi képzése; és bár a lélek alakulására igen sok dolog foly össze, minők: test és véralkat, éghajlat, vallás, polgári alkotmány, élet-

¹⁾ Rew. Werk. IV. Theil. s. 50.

sors, némi különbség, mellyek hatalmasan munkálódnak a lélek formája megalapítására; de mind e mellett is bízást elmondhatjuk, hogy a nevelés az – de a melly ezen nevet fenső értelemben megérdemli –, melly mindenható erővel bír; „Rómát és Spartát, mint egy lelkes nevelő szól, ma is előidézhetjük, csak akarjuk igazán, a nevelés által.” Remélvén, hogy ezen nevelési fő hitágazatra még többször visszatérünk, és véleményünket s gondolatinkat a szellemgépzettről szükséges adatokkal illőleg bebizonyítandjuk, lássuk az elfogulási törvény eszméjét, mellynek megállítására több segédfogalom tartozik. Az ember csoda műve a természetnek, és hogy a finom érzetű görögség némi istenséget, védangyalt hitt lakozni minden kifejlett emberben, nagyon kimagyarázható s menthető. Nekünk sem árt, ha szellemünk csoda mívének ismerete által felindítatunk mind a teremtő hálás tiszteletére, mind emberi méltóságunk érzetére, mind halál utáni életünk bizonyos remélésére. Úgyde mi tehát az, mi a lélektudóst saját lelke bámulására ragadja az: hogy akár felfogó – receptív – akár működő – activ – erejét vizsgáljuk lelkünknek, mindkettőben olly álmélkodásra méltó sajátságot találunk, hogy sem az első látványokból soha egy is el nem vesz, sőt számos évek után is a képzettársulat – Ideen-association – útján föleleveníthetik és előidézthetik; sem az első vágyak soha ki nem irtathatnak egészen: sőt az első látványok és vágyak alapítják meg szellemi alakzatunkat, ezeknek helyes vagy helytelen, jó vagy rossz voltától függ egész életünk boldogsága vagy boldogtalansága. Ez az, mit Fáykn ilyen szókkal ad elő: ¹⁾ „gyermeki körzeteink örök befolyással vannak életünkbe, gondolkozásunkba; mértékét adják ízlésünknek, s fonalát szerencsénknek vagy szerencsétlenségünknek.”

Szükség ezen sarktvényét lelkünknek bővebben kifejteni – de csak általában: úgy mint mellynek részletes elő-

¹⁾ Béltekiház, 1. Dar. 40. lap.

adása pályakérdést érdemlene – mivel ennek alapos ismeretétől és használatától függ minden nevelés sikere. Ama nagy lélektudós nevelő Campe, így adja elő lelkünk ebbeli sajátságát, mellynél felelő is világosabbat és fölvehetőbbet soha nem olvasott, és ennél kielégítőbbet, hogy valaki adhatna, méltán kételkedik. ¹⁾ „Ha ti jó anyák, úgy képzeltetek most született magzatotok fiatal lelkét, mint valamely igen lágy, és minden csekély benyomást is könnyen elfogadó viaszdarabkát, ezen képzelet által meglehetősen képet szereztetek ugyan magatoknak a gyermeki lélekről, de ne gondoljátok, hogy annak rendkívüli hajlékonyságát, az állandó benyomásokot felfogó csodás érzékenységét illőleg értenétek. Ha tehát én tudnék olyasmit az egész nagy természetből előmutatni, a mi tízezerszerre puhább és lágyabb levén, minát a viasz, egyszersmind olly különös sajátsággal bírna, hogy annak alakját nem csak látható illetése, hanem még csupa jelenléte valamely festményeknek, csupa hangja valamely szózatnak, felszálláló szaga egy virágnak szem-betűnőleg elváltoztathatná: ebben az esetben óhajtanám, hogy viasz helyett ezen alkalmasabb tárgyat választanátok ki az egybehasonlításra. De még így is nagyon tökéletlen lenne a hasonlat. Mert hogy csak egyetlen ide nem illő körülményt említsek, lelkünk minden eddig ismert dolgoktól leginkább abban különbözik, hogy azon képek, mellyek valaha arra hatottak, bár a későbbi benyomások által különbözőleg módosíthatnak is, de csakugyan többé semmi által ki nem törölthetnek egészen; a mi, hogy a viaszszal ellenkezőleg van, jól tudjuk. – Minden érzéki tárgy, melly hat a ti gyermekeitekre, képet alkot annak lelkében. Ezen kép múltékony ugyan, és más egyéb képektől hátrább nyomatik: de ne gondoljátok, hogy azért ez egészen elenyészne onnan, és örökre eltűnnék. Sőt inkább csupán csak háttérbe – Hintergrund – vontá magát vissza, innen

¹⁾ über die früheste Bildung-junger Kinderseelen. Rew. Werk 2 Theil. S. 13-30

mindjárt előszökendő egészen vagy darabban, mihelyt neki kedvező alkalom adódik. De azt kérditek: hogy tudom én ezeket olly bizonyosan? várjatok, mindjárt megnyugtatlak kielégítőleg. – Ha a kisded lelkében minden csak elmúló, s hogy úgy szóljak, átmenő volna, és a látott- s hallottból semmi nem maradna benne: úgy a lélek sem több sem kevesebb nem volna, mint tükör, mellyben azon képek közül, mellyek rajta föltűnnek, egy parányi sem marad fenn. Úgyde az illyen tükörszabású lélek nem szerezhette soha magának fogalom és eszme gyűjteményt, nem idézhetne ezek közül elő soha egyet is. Már pedig íi mindennapi tapasztalás ellenkezőt bizonyít. Szemmel látjuk és tapasztaljuk, hogy Ez gyermek kisded lelke naponként növekedik, gondolatai szaporodnak: igaznak kell tehát lenni, hogy szerzett fogalmai, képei közül egy is el nem vesz és soha ki nem töröltetik; sőt sok év múlva is halottaiból mintegy föltámad és új életre serken. Világosításul egy példát. Egy jó barátok húsz évvel ezelőtt elutazott messzeföldre; s töletek azóta nem láttatott. Útra indultakor egy darab ruhát hagyott nálatok, melly öltönyszobátok sötét zugában hevervén, sok ideig töletek észre nem vétetett. Újabb ismeretségek, foglalkozások és kapcsolatok úgy kitolták azon ruha birtokosát emlékezetetökből, hogy sok hónap sőt év folyt le anélkül, hogy barátotok emléke elméitekben megújult volna. Őt egészen feledni látszotatok. Ma történetből felhányjátok öltönykamrátok minden zugát; s véletlenül szemetekbe ötlík távoli barátotok rég feledett ruhája; s most vigyázzatok csak rá, mi történik lelketekben! Úgy-e alig pillantottátok meg amaz öltönyt, lelketek előtt áll elevenen barátotok? Most látjátok, mint járt, mint állott, mint volt öltözve, mint viselte haját, millyen volt midőn jókedvű, millyen midőn komoly volt. Szóval, ennek képe lelketek sötét háttériről egyszerre olly felvilágítva szökik képzelődéstek elébe, hogy őt saját szemetekkel látni gondoljátok. – De minek emlékeztetlek én titeket ezen tapasztalati igazságra azért, hogy elmétekbe nyomjam ezen fontos igazságot: hogy minél

többször megújítatik valamely képzelet vagy érzelem a lélekben, annál inkább megszokja ő azt, elannyira, hogy gyakori előidézése által ugyanazon vágnak vagy képzeletnek, már többé nincs hatalmában attól megszabadulni, ha szinte más tárgyakkal foglalatos is. íme így támadnak készségeink, szokásaink, vágyaink és szenvedelmeink! – Ha már mindezek így vannak; ha azon pillanattól fogva, mellyben magzatotok lelke életműves teste párosítatott, semmi is el nem vezett abból, mit ezen kiseded lélek érzett és gondolt, látott, hallott, szagolt és ízelt, sőt mindezek elhatározó befolyással voltak ennek jövődöbeli érzés- és gondolkodásmódjára, véralkatára, következő vágyaira, érzelmeire, épen úgy mint az első vonások valamely hegedű hangjára; boldog isten! mi nagy és melly sajnálatra méltó azon szülék elmehomálya, kik a legelső és így legfontosabb erkölcsi fejtőzését kisedeiknek a csupa történetre és tudatlan cselédekre bízzák, mitsem gondolván azzal, hogy mi következik ebből. Vagy tán azt gondoljátok, hogy gyermeketek első tanulása akkor kezdődik, midőn ti őt, hat éves korában valamely csácsogó francziáné gágogása, vagy a botos mester pálczája alá adjátok azért, hogy amattól semmire kellő pórnyelvet, emettől pedig a haszontalan iskolai bölcsesség belesulykoltatásánál fogva minden hasznos ismeretektől szíves idegenséget tanuljon s szívjon be? Értetlen s megcsalott szülék! tudjátok meg, hogy a ti gyermeketek első nevelői s tanítói mindazon élő és életnélküli dolgok, mellyek kiseded lelkében némi érzelmet képesek gerjeszteni: következőleg azoknak első iskolája a bölcső, – sőt mit mondok? anyja méhe; mellyben kilencz hónapos, nem szó, hanem érzemény általi tanítást vett; mellyek fölváltva most kedvesek, majd kedvetlenek valának. Bármilly túlzottnak, sőt nevetségesnek lássék ezen állítás, nincs nála bizonyosb s igazabb.” Eddig Campe.

Ezen elfogulási törvény ismerete és alkalmazása valamint sok lélektani tüneményt fölfejthet, úgy számtalan

nevelési hibákat, kútfejükkel együtt felvilágíthat. Mert előben ebből magyarázhatjuk ki azt, hogy mi okon ragaszkodnak sok népek annyira anyatejjel beszívott előítéleteikhez; főleg a keleti nemzetek babonáikhoz, mellyeknek képtelen voltát noha bizonyos időkben átlátják, mégis tőlük szabadulni nem tudnak: például, a zsidó százszor is lop addig, niig egyszer szalonnát ennék. Továbbá ebből a sarktörvényből értjük meg némelly kétkedő moralisták habozását, kik azt állították, hogy az erkölcsi, jónak vagy rosznak tartott cselekedetek között semmi lényeges különbség nincs; hanem ez vagy a nevelés és szokás egyedüli munkája, mint Montaigne ¹⁾ állította, azt mondván: „hogy eszünk, mellyben az erkölcsi szabályok alapját követjük, hasonló valamelly festő lúghoz, melly az emberek vélekedésivel és erkölcsi szokásaival, akármelly különbözők legyenek is azok, egyformán egyesülhet”, vagy a társasági törvényeké, mint Hobbes ²⁾ és Mandeville ³⁾ tartották; kik úgy vélekedtek: „hogy az erény és véték közötti különbséget nem más, mint a társas élet szülte, és ugyanez tartja fen a becsületvágy által; mellyet szép szóval s mesterséggel igen nagyra lehet nevelni mindenkiben: e szerint az erkölcsi szabályok csak olyan illedelmek – conventiók – mellyek épen ellenkezőleg is lehetnek, mint a millyenek szavaink s betűink, mellyek sokféle hangzásnak s formájúak lehetnek. A társasági törvény kútfeje mind az erénynek, mind a vétéknek; melly itt tilalmazza a lopást, gyermekek kitevését, a megvénült szülék megölését, az özvegyiségre jutott nőnek saját élete eloltását; másutt pedig, mint hajdan Spartában, Athenaeben, ma pedig a hinduknál s némelly vad népeknél megengedi.” Végre egyedül innen kimagyarázható azon nagy elegületlenség, melly az embereket, főleg a fel-

¹⁾ Les essais de Montaigne a Paris 1649. pag. 73 – 83.

²⁾ De Cive. cap. 3. §. 29.

³⁾ The Fable of the Bees: or privat vices, public benefits. London 1732.

sőbb osztálybelieket különösen a nőnemet kínozza és sa-nyargatja; viszont ezen lelki béke, melly az ép velejű és vérű szegény napszámost élteti minden csigázó szükségei és zárt nézetei mellett is, és sorsát a főbb rangúak és ezer-szer gazdagabbak előtt is irigylésre méltóvá teszi. Ezen különös tünemények megfejtésének két kulcsa van, mellye-ket az elfogulási törvény ismerete szolgáltat kezünkbe. Az egyik az, hogy minékünk embereknek képzelődésünk rmen-nyet vagy poklot nyit a szerint, a mint azt czélszerűn mí-veltük; értelmünk s eszünk által fékeztetni hagyjuk: vagy pedig szilajkodni, életünk boldogságát feldülni engedjük. A fékezett és jól szoktatott képzelődés örömistket neveli és sokszorozza az által, hogy minden jó czélt, mellyet kerget-ünk bájfénynyel övedez, már az éleemény előtt olly gyönyö-röket ajándékoz, mellyek az igazi éledelet örömeit jóval fe-lülmúlják: a már leélt örömistket a visszaemlékezés által megújítja, a részvét által mások örömistket velünk ízlelteti bármilly távol lakjanak azok mitőlünk, végre bevezet ben-nünket a költészet tündér világába, hol a dolgok tökélye-sebb egyezményét vagy harmóniáját tárja föl előttünk, mint a millyen lehető ezen komoly s tapasztalati életben. De illő hogy a pénz viszáját is megtekintsük. Vég nélkül sokasíthat-ja a míveletlen képzelődés bajainkat is; mivel ez varázs ere-je által, mint Reinhard ¹⁾ szól, sok hasznos, legalább ártat-lan dolgokat nagy gonoszokká alakít; olly borzalmak sere-gét idéz elő, mellyek soha sem léteztek; minők például, a kisértetek, boszorkányok, haza járó lelkek: olly szükségte-len aggodalmakkal kínoz, s veszélyekkel fenyeget, mellyek soha elő nem állanak, az igazi gonoszoknak pedig a való-ságnál rémítőbb szint ad; a borúit elméjüknel gyászfátyol-lal borítván be a szép természetet, ennek minden bájait méltatlanul letépi; végre a testet is megzavarhatja, előntvén annak virágzó egészségét ollyan sárfertővel, mellynek forrá-

¹⁾ System der christl. Moral. 1. Theil. Pag. 144-146.

sa soha be nem dugathatik. Honnan a képzelődésnek ezen rendkívüli ereje és hatalma? nem egyebünnen, mint az első benyomásoktól, anyatejjel beszívott előítéletektől és fogalmaktól, mellyek szülői az elégtelenségnek vagy békétlenségnek. A köznép, így szól a Hitel írója ¹⁾, a szerencsét kincs és hatalom czirkalmával méri. Sokszor halljuk állítani egy olyanról; ki magas születésű gazdag ifjú, „ej be boldog!” noha az, kiről mondják, tán sokszor közel a kétségbeeséshez halálos keserőséggel éli napjait. Van az emberben valami, mellyben minden a világon mintegy tükörben mutatkozik. Ha pedig tiszta ezen tükör s mindent rózsaszínnel festeget, ekkor megelégedett az ember; ha homályos s abban minden sötéten tündöklő, akkor boldogtalan. S azért látunk sok szerencsétlent, kit szerencsésnek lehetne gondolni; s viszont sok elégteltet alacsony helyzetben, kinek alig van élelme. Ezen valami pedig általában véve nem egyéb, mint elromlottság vagy élnem romlottság; és ugyanezt mi eszközölheti vagy hátráltatja jobban, mint az első benyomások, anyatejjel beszítt s gyermekkorunk előfogalmai: a mi nem egyéb, mint a célirányos vagy elhibázott nevelés, melly jövőnk életünk vagy sorsunk víg vagy szomorú létét határozza el.”

¹⁾ Hitel. lap. 52. 53.

VII.

AZ ELFOGULÁSI SARKTÖRVÉNYNEK NÉPNEVELÉSI
FONTOSSÁGA.

Megértvén ezekből az elfogulási alaptörvénynek lélektani becsét; lássuk röviden, ennek népnevelési fontosságát. Három nyílt és kétségbe vonhatatlan igazságot tanulunk s következtethetünk amaz említett nagy törvény jól felfogott ismeretéből, mellyek ariadnei fonalkép vezetnek bennünket a nevelés cselkertében. Első ez, hogy nem a puszta szó, tanítás, intés, katekizálás, papolás adja nevelésben a kezdeményt, épen nem, hanem a körülmény, a látott, hallott, tapasztalt dolgok tömege: ezek választják el sorsát a növedéknek, és a szülék vagy nevelők házánál adott jó vagy rossz példák, szokások, mellyek gépileg hatnak a viaszszabású kisdéd lélekre. A szó általi tanítás csak a mívelt lelkekre lehet egyedül hatással: a kisdedeknek és a néptömegnek látvány, példa, szoktatás kell. Régi, de soha eléggé nem méltatott nevelési elv ez:

„Mitem animum et mores modicis erroribus aequos
Praecipit, atque animas servorum et corpora, nostra
Materia constare putat, paribusque elementis;

An saevire docef Rutilus? qui gaudet aorbo
 Plagarum strepitu, et nullám Syrena flagellis
 Comparát Antipliates trepidi laris et Polyphemus?
 Tum felix, quoties aliquis tortore vocato
 Uritur ardeuti duo propter lintea ferro.
 – – Expectas ut non sit adultéra Larga
 Filia? – – – – – conscia matri
 Virgo fuit: ceras nunc hac dictante pusillas
 Implet, et ad moecuum dat eisdem ferre cinaedis.”¹⁾

Nagyon fontos adat az a lélekképzésre, hogy soha sem
 olyan munkás az emberi lélek, mint a két első évében földi
 életének; úgy, hogy ha olyan lépcsőnként menne elő min-
 dig, mint ezen kezdő években, csodás nagyságra emelked-
 nék. Milly sok fogalmat, képet gyűjt ő ekkor magának;
 Hányféle benyomások érdeklík nyílt érzékeit! úgy hogy a
 második év végével már beszélni kezd, melly megszólalás
 már a fogalmak bőséget, szabatoságát mutatja. Hogy s
 mi által képeztetett amaz eleinte csak növényi anyag, ezen
 szellemi magasságra? Tán szóvali tanítás által? épen nem:
 hiszen még a beszédből mitsem értett. Mi által tehát? a lá-
 tott, hallott, szagolt, ízelt, tapintott dolgok befolyása se-
 gedelmével. Ezen körülmények az első és leghatalmasb ne-
 velők; ezeknek mindenható ereje adja az alakot parányi lel-
 kére; mellyet soha egészen letörölni nem, de másítani is nagy
 bajjal lehet. Ne gondoljuk azonban, mintha a bimbókorral
 együtt elmúlnék az elfogulási törvény bájhatalma. Az ifjú-
 ság is, ama virágkor, enged ezen természet rendének. Ennek
 előítéletei, vágyai elég kiirthatok és példabeszéd is van ró-
 la, hogy például „az első szerelem soha meg nem rozsdá-
 sodik.” A Hitel derék írója ²⁾ sajnálva említi, hogy „a midőn
 első dajkánk nyájas intése, mikor kenyeret vagy zsemlebé-
 lit gyermeki gondatlansággal földre vetünk, és ilyenforma
 megszólítása: „Isten áldását elhajítani nagy bűn”, olly nagy
 hatással van nem csak gyermekkori, de mindenhai életünkre,

¹⁾ Juvenalis Satyra XIV. v. 15-30.

²⁾ Hitel. I. 50.

hogy soha készakarva effélét nem teszünk: mégis mi ezen pszichológiai adatnak hasznát nem vesszük, és a bőkezű ifjút jókor arra eléggé nem figyelmeztetjük, hogy pénzt, vagyont kivetni szint olyan bűn: holott tán épen arra, ki most egy darab kenyér elvetésén szinte megdöbben, százezreket pedig, mellyekért megannyi kenyeret lehetne vásárolni, legkisebb megilletődés nélkül szór ki, ezen dajkái aggódó nyájassággal fülébe zengett intés szintolly jótékony hatású lehetne.”

A második nevelési elv, melly az elfogulási sarktörvény elgondolásából merítetik ez: hogy a népnevelést a nőnem nevelésén kell kezdeni, mint első és kezdő nevelőkön» Már Rousseau ¹⁾ így ír ezen tárgyról: „Legtöbb függ az első neveléstől; és ennek gondja kétségkívül az anyáké. „Mert azonkívül, hogy ezek ezt nagyobb sikerrel s befolyással tehetik, mint a férfiak, már csak magokra nézve is szükség nekik erre különösen ügyelni; mert a legtöbb özvegyek gyermekeik önkényére hagyatnak, kik velők annak idejében a jó vagy rossz nevelés gyümölcsseit élénken éreztetni tudják.” Akarunk mindenkit főbenjáró kötelességeire visszavinni? kezdjük a jobbitást az anyákon, és csodálni fogjuk azon változást, melly ez által az emberiségen történendik. Minden romlottság e kútforból ered: minden erkölcsi rend e miatt bomlik meg. A természeti jó hajlam ezáltal fojtatik meg: a ház belső szelleme fonák irányt vesz, a növekedő csemeték érzékenyítő csoportozata iránt a férfi nincs többé semmi vonzalommal; az idegenek tisztelete elenyészik; az anyák becsülete, kik körül gyermekeket nem láthatni, alá száll: a háznépek egy helyből másba költözködnék: a szokás nem erősíti többé a vérség kapcsolatait; nincs többé sem atya, sem anya, sem testvér, sem gyermek:

¹⁾ Emile. Tom. I.

alig ismerik, hogy szerethetnék tehát egymást. Ha a ház nem egyéb, mint szomorú magánylak, úgy másutt kell keresni mindenkinek saját mulatságát. De ne sajnálják csak az anyák gyermekeiket megint magok szoptatni – ha ugyan betegségi elgyöngülések ezen anyai kötelességüket teljesíteni engedi – őket dajkálni és velök legtöbb időt tölteni, fogadom, hogy az erkölcsök újra megjavulnak, a természeti érzelmek a szívekben újra fölébrednek, az álladalom újra megnépesedik. Ezen első és egyedüli föltét mindeneket újra egyesítend. – Ezen egyetlen visszaélés helyrehozása mindeneknek jóra fordulását vonandja maga után: a természet újra belép minden jogaiba. Hadd legyenek tehát a nők újra anyákká; akkor a férfjek újra atyák lesznek és házaspárok.” Ezen életből merített nagy igazságot a történetírás is minden kétségen fölül emeli. Mert figyelmezzünk csak azon nagy emberek s hősök életrajzaira, kik valaha nagy dolgot cselekedtek és a késő maradék tiszteletét is megnyerték, úgy látjuk, hogy mindnyájok szívét és elméjét a derék édes anya képzette; olyan anya, ki dicsősége volt nemének, és kiről örökség szerint szállottak szülöttjére a finom érzelmek és emberiséget boldogító elvek. Corneliától a Gracchusok anyjától le egész Maria Teréziáig – hogy az élőkrol, a hízelkedés gyanúját mellőzni akarván, semmit ne szóljak – kinek fiain és leányin az anyai kéz mesterművét egész Európa elismerte, sőt a szép s szilárd erkölcsű Antóniát a bűnbé merült Paris föl nem foghatta; minden kellemes és nagy jellem képzését bátran az anyai szép kebelnek tulajdoníthatni és csak ezen egyből is láthatni, milly áldott befolyással van a némbeli erényekkel dúsnőnem az emberiség forrására nézve. Annyival méltóbb tehát, hogy a magyar nőnem nevelése főgondját foglalja el mind a törvényhozásnak, mind a népnevelőknek: mert sok Corneliákat, Szilágyi Erzsébeteket, Zrínyi Ilonákat veszünk el, ha a nemzeti kincseinket föl nem keressük, kikhez képest minden arany s ezüst bányáink csak semmik és ügyeletre sem méltók.

Két szempontból szokta felelő nézni e nemzeti ügyet, a magyar nőnem célirányosb nevelését; az első a nemzeti becsület, a másik ezen dologból honunkra áradható felszámíthatatlan nagy haszon. Mi az elsőt nézi, a magyar név dicsőségét ¹⁾, voltak, főleg a múlt XVIII-dik században olly nagynevű tudósok, kik Sajnovits János – ama nagy csillagász, Hell Maximilián útítársa Lapponiában – vélekedése által félrevitette s megcsalatra magyar nemzetünket az altai vagy mongol ocsmány, buta és mívelhetlen emberfajra vitték, és míveltségbeli elmaradásunkat ezen gyökér-gonoszból magyarázván, Európát lehető kifejtőzhetésünk felől kétkedni engedték. Méltó ezen nemzeti ügy, hogy értekezésünk fonálától kissé eltérvén, róla részletesen elmélkedjünk. Hogy vannak különböző emberfajok, mellyek testalkatuknál fogva sokkal nehezebben mívelhetők, mint mások, e nagy igazságról, ha a néptudomány – ethnographia – világos bizonyosságot nem tenne is, göttingai nagy nevű oktató Meiners 'Emberiség históriája' című jeles munkájában felhordott igen erős bizonyosságok s adatok meggyőzhetnek mindenkit. „A föld minden népei, így szól Meiners ²⁾ egyetlen nemet tesznek ugyan, hanem ezen egy nemben két fajt lehet megkülönböztetni; egyik a mongol, vagy az altai, másik a tatár vagy kaukázusi faj. Mongolok az altai hegy körül tanyáztak kezdetben, és a görögöktől hajdan massagetáknak neveztetek. A negyedik és következő századokban hunnus név alatt Európába berontottak; a 13-dikban pedig a mongol Dzsingizkhan sok országot meghódított keleti és nyugoti Ázsiában. – Mongolok rokonai a kalmükök; ezektől lettek a burátok; ezektől megint szamojédok, lappok, finneek és egyéb finnféle népek. Továbbá az eszkimók, grönlan-

¹⁾ Vetetett ezen kitérés illy című, de még kéziratban álló munkából „A haza temploma.”

²⁾ Grundriss der Geschichte der Menschheit, 2-tes Kapitel Seite 16-77.

diaik, jappanbeliek, chinaiak, tibetiek, a hinduk sepreje, az új gvineai és új hollandiai feketék, a kafferek, hottentották, kamcsadálók és az amerikai eredeti vad nemzettek. – A második fő emberfaj a kaukázusi vagy tatárfaj, mely a nevezett heglánczolat környékén származott vagy maradt meg. Ez testre és lélekre nézve a nemesebb faja az emberiségnek: ebből való a goth vagy celta és a szláv törzsök: mely Pannoniában, Görög-, Olasz-, Német-, Franciaországokban elterjedt és a finneket mindig főlebb nyomta éjszak felé. – Csupán a kaukázusi törzsök érdemli a szép, ellenben a mongol az ocsmány nevet. A gondviselés nem csak testi, hanem szellemi ajándékokkal is megkülönböztette a kaukázusi népeket, és midőn a mongolfajták a szépség, forma, rend és idom iránt általában érzéketlenek, buták, kivált az amerikaiak, elannyira, hogy a spanyolok alig győződhetek meg felőle, vajjon emberek-e ezek, s lehetnek-e belölök keresztyéneké. Ellenben a kaukázusiak elfajulhatnak ugyan, mint történt a görögökkel s rómaiakkal; de még ezen elvadult állapotban is szembetűnnek a mongolok fölött.” így ítél kevés különbséggel Blumenbach is, ki mármint craniolog, ezen kétféle emberfaj koponyaalkataiból, ezeknek egymástóli eltéréséből újabb védokokat szolgáltat minékünk. Miután tehát, már Schlözer, Sajnovits alaptalan véleménye után a mongol nemtelen faj sarjadékából, a finnből valónak állította lenni a magyart; főleg a német tudósok, ezek között Herder és Schneller – mindkettő nagynemű író – nemtelen fajra visznek bennünket; sőt, ennyit tesz a criticátlanság – még jeles honfink Schwartner is; és Herder ugyan az emberiségről írt dicső munkájában ¹⁾ a szlavoknál, sőt oláhoknál is aljasabb népnek állít minket; s azt jósolja, hogy századok múlva alig lehetend honunkban nemzeti nyelvünket föltalálni: Schneller ²⁾ pedig

¹⁾ Ideen. IV. Theil. 8. 23 – 21.

²⁾ Weltgeschichte. Vorwelt. S. 232.

a míveltségnek azt a kis mértékét, melyet csakugyan elismer bennünk, annak tulajdonítja, hogy századok óta a nemzetekkel s szláv népekkel összekeveredtünk.

De szerencsénkre sokkal könnyebb a magyar törzsök és nemzeti becsület védelme, mint látszik első tekintettel. Mert ha magunk nem szólunk is semmit testi s lelki elsőbbségeinkről, szólnak a régi és újabb idegen s szemes utazók, kik testi s lelki sajátságinkat ráterméseinket, egyéb nálunk sokkal míveltebb nemzetekéivel egybevetvén, minden hátramaradásunk mellett is nem győznek bennünket eléggé magasztalni e részben. Már az olasz Galeotti ¹⁾ azt mondja rólunk: Gens Hungarorum perpulchra est; és beszéli, hogy a magyar udvari hölgyekhez hasonlítva rútnak tetszettek Beatrix királyné palotadámái; kik pedig a legfőbb olasz családokból szedettek össze. A finom érzelmű, és még a kelet szépségeivel is ismerős ladi Montague, honunkon utazván keresztül, ezt vallja nőnemünkről: „A magyar asszonyok sokkal szebbek az ausztriabelieknél. Minden bécsi szépség magyar származású. A magyar nőnem általában igen szép, gyönyörű termetű: s köntöse véleményem szerint, szerfölött díszes és méltóságos.” A nagy statista Sartorius vallja „hogy Bécsben megfordulván, félóráig képes volt bámulni szép s deli testökért az udvari fénylaknál örképen álló magyar gránátosokat.” Sőt mit mondjak? maga Schneller²⁾, a világhistoriájában, magyarjainkról szólván vallja „hogy a legnagyobb szépségeket, melyeket csak valaki látott az asszonyok között, Bécsben látta; és ezek mind született magyarok voltak.” így árulja el magát e különben egyenes lelkű és bölcs író; kitől már most méltán kérdezhetjük, hogy vajjon a folyamat főlebb emelkedhetik-e valaha a kútfőnél? s vajjon lehető-e az, hogy ez ocsmány kalmukfajta, a magyar, ki Schneller helytelen állítása szerint, minden szép-

¹⁾ De egregie et jocose dictis et factis Matthiae Corvini. Cap. 3,

²⁾ Az idézett munkában. III. Theil. Mittelalter.

ségét s műveltségét a némettől s szlavlától vette, megelőzhetné-e testi szépségben ama két említett nemzetet, ha a szép és nagyon művelhető embertörzsökhez nem tartozott volna eredetileg.

De térjünk vissza vezérfonalunkra. Szellemi sajátossága is magyar nőnemünknek olly becses, hogy ennek több oldalú művelése s képzése, mind a kormány, mind minden hő kebel fő gondját legnagyobb mértékben megérdemli. Még nálunk az álnemű műveltség nem rontotta meg annyira a nőnem felső, közép és alosztályait, mint más országokban. Magyarhonban léleknyavalyáknak néznék azon természetelenségeket, mellyek Angol-, Francia- és Olaszhonokban a nőnem jellemét teszik. Tudjuk, hogy a világ első nemzete, a brittek között, asszonyok a szoros etikettenek mindent föláldoznak: eredetiek kívánván lenni mindenben, az útféliségnek megesküött ellenségei; mindig simák mint a tükör, de tűznélküliek, mint ugyanaz: a tetszésvágy náluk nagy gondal ápolat tanulmány: szoros aristocraták, kedvváltók és á nagy lélek mellett, melly tagadhatlan sajátjok, épen nem bájolók. A francia nőnem egészen ellenkező tulajdonokkal bír: de azért a némbeli ideáltól mégis távol jár. Itt már a külső igen fölületes illedelemnek minden föláldoztatik. Minden nevelés arra van számítva, hogy a nőnemben a társaságokban fényeskedjék, sőt neme fölötti műveltséggel ragyogjon. Tanulnak ezek vegytant, metaphysicát, boncztudományt; Abbe le Ragout chronologiai tábláit könyvnélkül tudják, Rossini hangszerzeményeit, lovaglást; szóval, mindent, csak ezen nagy igazságot nem: az asszonynak főrendeltetése az, hogy nő és anya legyen, s központja családjának: ő nem első, de legfontosabb kerék a háznép gépelyében; nem alapnóta ugyan, de ollyan harmónia, melly nélkül hangászat nem létezhetik. A francia nők tehát tündöklelni vágnak: ők a szépművészséget nem-ízlésök képzéseért s

belgyönyörért kedvelik, tanulják, hanem azért, hogy figurázzanak; a honnan a kellemek sokszor sikoltva szaladnak tőlük. Az olasz szépnem is, mint ezt az utazók egyezően rajzolják, sok nevelési hiányt mutat. Nálunk hála az égnek! ismeretlenek azon nevek, mellyek az olasz főbb osztálybeli nők házánál főszerepeket játszanak. Ki legyen cicciseo, cavalier, servente, házibarát, innamorato, aspiratore, – kik a jóhangu olasz főháznál szükséges személyek –, mi boldog egyszerűségben élők, nem tudjuk. A magyar némben legalább ott, hol a nemzetiség tiszteltetik, természeti szeretetreméltó egyszerűségben leledzik, ép testben lélekben: drága idejét nem tölti el a pipereasztalnál, mint a francia, nem az illedelem tanulásával, mint az angolnő, hanem a háztartás földolga. Szereti ugyan a lelkes írók munkáit olvasni, de nem azért, hogy műbíró legyen, és – mint Angonlhonban is nem rég a kékharisnyások egyesülete – az írói pályán is tónt adni akarjon; hanem azért, hogy egy kis szellemiséget vigyen be a házi életbe, és örök egyformasága foglalatosságait kissé költészi bájfénnyel övedezze. Szereti ugyan a síma nyelvű hírhordókat, de keleti méltóságát itt is megtartja, és a mondáknak kelleténél több hitelt ad. Csodálva olvassa az olasz nők művészi balgaságát, a francznők hiúságát, a spanyolnők regényes csapongásait: ő természetesen akar lenni mindenben, és tiszta keblű akár élvből, akár becsületéretzből, akár másból; a háznép teszi az ő saját kedvelt kis világát: és nemzetünk dicséretére legyen mondva, hogy a magyar szebb keblű nők azok, kikre legjobban illik, mit Széchenyink mondott ünnepélyesen ezen érdekes nemről általában: „hogy ők a polgári erény és nemzetiség védangyalij melly náluk nélkül soha ki nem fejlődik, vagy nem sokára elhervad, mert ők vannak minden körül bájta és életet.” Rajok illik teljesen mit Thomson ¹⁾ mond a szebb lelkű angolnőkrül: „hogy a szépség sajátjok, és az érzelmes szív,

¹⁾ Évszakok. Ősz.

az élet egyszerűsége és az ízlés finomsága. Termetöket maga a harmónia alkotta, és mondhatlan kellem öntetett el arcaikon: nézésök ellenállhatlan, lelket átjáró s lélektől átjárattott főleg akkor, midőn a csillagi szemből gyönyört mosolygva, tiszta szerelemtől sugárzanak.”

Ámbár pedig ezek mind gyönyörteljes igazságok; de azért a legjobb nőnem-ismerők Ítélete szerint nincs olly földöv, olly tartomány, hol a nőnem nevelésére sürgető szükség ne volna. így van honunkra nézve is a dolog. Mert ha az alosztálybeli nők tömegét megtekintjük, bár egyfelől örülünk a természet azon remek művének, mellyről főlebb szólottunk; de az ügyetlen nevelés nem rontja-e el sokszor nálunk is e nagy alkotó jeles munkáit? Fölfogják-e botos mestereink a leányság sajátságait, és tesznek-e legkisebbet is a gyöngédebb s szendébb néemberiség kifejtésére szívökbe nyomják-e azt jókor, hogy a végzés ezen édes felét nemünknek a szenvedésre, a betegek s kiseddek ápolására, a férfiak nyersesége szelidítésére, a férjek fölvidámítására és ház belsejébeni nyugalmas hatásra rendelte? Tudnak-e tanítani bot és szidalom nélkül? képesek-e érzelmet önteni beléjük az igaz, a szép, a rendes, a tiszta, természeti és kellemes iránt? Bizony ha ezt tudnák, nem volna olly ritka madár a boldog házasság a nép alosztályában, nem volna olly sok szerencsétlen férj, kik elunván nejk durvaságait és azt, hogy noha ők egész nap veritékkel izzadnak a mezőben, mégis este haza menvén pironszókkal fogadtatnak, és ehetetlen kenyérre s eledelre váratnak, a borházakban keresnek enyhülést, itt temetik el életök, egészségök, vagyonuk, becsületök minden kincseit: mellynek aztán, lehetlen, hogy káros hatása ne legyen az egész polgári társaságra.

Még jobban meggyőződünk afelől, milly sok függ a népnevelésnek a nőnemeni elkezdésétől, ha elgondoljuk mind azt, milly hatalmasan mozdította elő mindenütt az asz-

szonyok nemesülése a nemzet sarjadéka célirányosabb nevelését, mind pedig azt, milly igen megromlott eleitől fogva azon állodalom, melly a nőnemet saját állati gyönyörei nemtelen eszközének tekintvén, ezt illőleg kiképeztetni, és általa a jobb, emberibb nevelés csiráit megfojtani engedte. Jól tudjuk, hogy a keresztyén vallás Ázsiában született ugyan, de Európában levén honossá, itt fejtőzött ki, s itt mutatta ki áldott erejét a népnevelésre. Alapzata levén ezen egyedül isteni hagyománynak az egynőség és ezen sarkalattól a nők megbecsülése, férfiakkali egy rangba tevése, a házi nevelésbe is nagy befolyása következvén, mint kiütfőből; azt lehet mondani, hogy ez által vettetett meg a népmíveltség és az ebből folyó népjólét alapja. Ugyanis, ha a jólét kútfejről gondolkozunk, úgylátszik ez két forrásból ered, az egyik a házi, másik a társas élet szépsége s harmóniája. Mindkettőt pedig, semmi nincs, mi olly nagyon megrendítse, megzavarja, mint a soknőség; mert a keletet ismerő utazók irataiból kétséget többé nem szenvedő s kitűnő igazság az, hogy a minden műveltséget elfojtó zsarnoki szellem, melly Ázsiát, a hajdani műveltség bölcsőjét annyira legyalázza, emberiség, vérengezés, polgári borzalom és inség lakjává teszi, egyesegyedül a soknőség boldogtalan elvéből ered. A minő önkényt s jogtalanságot gyakorol a ház urasaját családja között, magát ennek határtalan urának képzelvén, épen ollyan zsarnokságot űz itt a fejdelem jobbagyain, kiknek életét úgy tekinti, mint ollyan birtokot, mellyet ő saját kénye szerint elvehet. De nálunk Európában ez máskép van. Itt a férji, atyai és úri hatalom az egynőség által természeti korlátok közé van szorítva: mellynek áldott következése az, hogy társas és polgári élete is álladalmainknak szebb és szabályszerűbb. Nálunk még az egyeduralkodás, alatt is teljes polgári szabadság, szelid kormány, műveltség, törvények hatósága díszlik; nem kell itt a kincset elrejtteni a vérszopó hadai előtt; nem kell a fejdelem testvéreit megfojtani; nem kell a bírói hatóság tekintetét embertörő mozsarakkal s más borzalmakkal fentartani: mert

a házi élet szép köréből kifolyó műveltség, melly az egynőségen alapul, jótékony hatással van a polgári élet szépítésére is: és itt látjuk valósulva lenni azt, mit Ovidius már élesen látott, hogy a tiszta szerelem, mennyei Venus az, kitől áradt ki emberi nemünk első műveltsége és boldogsága.¹⁾

Illa quidem – Venus – totuin dignissima temperat orbem,

Illa tenet nullo regna minora Deo.

Juraque dat coelo, terrae, natalibus undis,

Perque suos initus eontinet omne genus.

Illa rudes animos hominum contraxit in unum

Et docuit jungi cum pare quemque sua.

Prima feros habitus homini detraxit, ab illa

Venerunt cultus, mundaque cura sui,

Mille per hanc artes motae: studioque placendi

Quae latuere prius, multa reperta ferunt.

Míndezeket az egynőségen alapult keresztyén házasságról állíthatni egyedül igaz joggal: mellynek megállapítása és a polgári életbe szelíd eszközök általi behozása, dicsősége szent vallásunk nagy alapítóját illetvén, láthatni ebből magából, minő üdvezítője volt ő az emberiségnek.

Kelet soha nem osztozott ezen művekségből áradó boldogságban. Lycurgus nevelése egyéb darabosságai mellett azt a megbocsáthatlan vétket követte el az emberiség ellen, hogy a kellemes leányiságot és asszonyiságot tiszteletben nem tartotta. Tudjuk, hogy Sparta szüzei férfiak jelenlétében félmeztelen különféle testgyakorlatokat tartottak, viseletök egyetlen volt, s az athenaei szónokok gyalázatának méltó tárgyai. Tudjuk, hogy a lacedaemoni nők csak félig voltak asszonyok, kik ágyaikat férjüknél izmosabb idegekkel megosztották; a nem erős és izmos kisdedeiket a Tajgetus hegy tátongó mélységibe hányták. Milly kevés szellemismeretre mutat Lycurgusnak ezen vad népnevelése! Ő lábbal tapodta a legtermészetibb érzelmeket, és azt gondolta, hogy szilárdnak látszó törvényadása képes lesz legyőzni

¹⁾ Fastorum Libro IV.

azon bajokat, mellyek az emberiség letapodásából keletkeznek elébb utóbb. Épen nem érte el célját: mert megfojtatván csirájában a lacedaemoniaknál a bájoló leányiség és asszonyiség, ezen doriai faj görög műveltsége legfőbb pontján is félbarbár volt, és sem a Muzákkal, sem a kellemekekkel soha kezet nem foghatott, és a világ színházában nagyszerű szerepét igen hamar eljátszotta, holott örökkévalóságra volt számítva lélektudatlan képzője által. Mennyivel szebb alakban tűnik itt föl Solon bölcsesége, ki a nevelésre nagy gondal vigyázott, és a közállománynak egyéb és nemesebb célját is ösmert, mint hogy a nemzet bátorságba tétessék a külső ellenség ellen. Ő is megengedte ugyan, hogy a szülők kisdedeiket, kiket föl nem nevelhetnek, elvethessék; és az ellenkezetben is van törvényhozói bölcseségével – mivel a honnak úgy kell nézni a kisdedeket, mint legbecsesb tulajdonait, kikben áll legszebb gazdagsága és ereje – : de csakugyan nagy lélek- és emberismeretre mutat az Solonban, hogy ő nem hagyta annyira eltöröltetni és úgyszólván levakartatni a leányiség s asszonyiség saját kecses vonalmaid a görög nőnemről: nem ragadta el az anyáktól kisdedeiket, nem tépte le a szüzek öltönyeit, nem játszott a szeméremmel, házassági hűséggel; hanem a női finom érzést a házi élet titkos csendében kifejlteni engedte: mellynek azt a jutalmát vette, hogy noha az athenaei ifjúság közneveléséről a status illőleg nem gondoskodott; és a polgári alkotmány tett mindent az attikai műveltségre: iskola levén az ifjaknak a hadakozás, mellyben részt vettek, és az agora, nielly nyitva állott előttök: mégis mivel az első nevelés az anyáké volt, ezek jókor nemes érzést és fölemelt gondolkozást csepegtettek növendékeikbe, olly magas ízléssel és műveltséggel birván, hogy a nagy Socratesben és fényes emlékű Periclesben hallgatókra találának. Milly igazán ítél gróf Batthyányink ¹⁾ e tárgyban! ki ezt mondja: „hogy azon lealáz

¹⁾ Reise nach Constantinopel. 5-ter Brief.

tatás, melyet a törököknél kell a nőnemnek szenvedni, valamint egyfelől a durvaság szüleménye, mely csak olyanoknak enged jogokat, ki azokat erővel is fen tudja tartani: úgy másfelől ezen nőnemmi embertelen bánás fentartója és táplálója a durvaságnak és zsarnokságnak. Igaz, hogy némi bajok folynak azon szabadságból s hódolatból, melylyel a mívelt népek viseltetnek nők iránt: de kétség nélkül nekik is köszönik azon szelídebb érzést, az illendőnek azon finom érzelmét, mely külsejükről minden ollyas durvaságot elűz, mely legfénylőbb sajátságait felhőbe borítani képes.”

A harmadik nevelési sarkelv, mely az elfogulási alaptörvényéből lelkünknek önkényt foly, ez: hogy a szülék a nevelés szent kötelességét, ha lehet, soha senkire másra ne bízzák, hanem magok lelkiismeretesen teljesítsék. így akarja azt ama főnevelő, a természet is. Mert különben miért oltott volna olly mondhatlan szeretetet az atyák s anyák szívébe saját magzataik iránt, hanemha ezen nagy sugalat által akarná őket vezetni legfontosabb szülési tisztokra. De a gyermekek keblében is nagy viszhangra talál ezen nemes érzés; mert ők is mindeneknél jobban szeretik szüleiket; azokat t. i. kik nem csak nemzették és szülték, hanem ápolták és fölnevelték őket. Ezen szülék iránti szeretet a gyermekekben arra való, hogy megnemesítse a szívet, és azt minden erkölcsi nemes érzelemre fogékonyvá tegye, megbecsülhetlen hasznát abban mutatván ki, hogy ennél fogva a szülék gyermekeik bizalmát és engedelmét legkönnyebben megnyerhetik; mely két dolog által pedig a nevelés nehéz munkája igen könnyítetik. Senkit mást a gyermek bizalmával és engedékenységgel annyira meg nem tisztel, mint jó szüléit mivel senkit e világon olly tisztán és igazán nem szeret, mint őket:

noha megkell vallani, hogy ezen szeretet eleinte csak a csupa szokás és szükség míve volt, de azután erkölcsi ne” mes érzelmmé alakul. Meg is tetszik aztán ezen szent forrásokból eredő szülei nevelés áldott munkája a növendékeken, főleg a nőnembelieken; mert csakugyan más szellemű s keblűek azok, kiket a gondos anyai kéz nevelt, mint azok, kiknek képzése béres idegenekre bízott, kik épen nem anyai kebelrel forogtak köröttük. Fájdalom azonban, hogy honunkban is a felsőbb osztálybeli leányifjúság közül ritkának van szerencséje anyai szemek előtt fölserdülni. „A világ tónja után intézett zajos élet elidegeníti főbb rangú asszonyainkat saját gyermekeiktől. A leánykák, kiket igen lítféli dajkák nevelnek 6 vagy 7 éves korukig ekkor a vezérnö kézire szállnak. Ez pedig vagy egy fecsegő, hiú, piperés, felületes míveltségű francziáné, ki „savoir vivre”jén kívül igen keveset tud, de azért hiszi, hogy mindenhez ért; vagy olyan ci devant, nagy nemből való hölgy, ki göggel visszatekintget hajdani fényére, üres keblű és fejű, de mégis a nemes gögöt növendéke lelkébe csepegtetni ügyes; vagy egy nagyon fiatal, pezsgő vérű, leányintézetben nevelt ugyan, de mind a mellett is neveletlen ausztriai, ki szajkó módra csevegi s töri a francia nyelvet, és annál negédesebb, minél alábbvaló származású; vagy egy régi kalandomé, ki romlott erkölcsseit el tudja ugyan darabig a szülék s növendékek előtt takarni, azonban mindig kész utálatos áldozatot tenni a volgiva Venusnak, a házon kívül belől: mellyen az udvarnokok, nevelők és házbarátok úgy jelennek meg, mint áldozópapok, a kisdud növendékek pedig, mint segédek. De a francia nyelvet mindnyájuknak tudnia kell, mert ez sarkalatja minden némbeli nevelésnek. — Azonban fénylő napok, az isten palotás hölgyei azon kevés nemes keblű nők, kik leányikat magok nevelik; kik ezek tanulószobáiban sűrűn megjelennek, s jelenlétükkel tanítókat s tanulókat lelkesítenek, s viruló magzatuk mindenkori láthatását semmi fényes mulatsággal föl nem cserélik. Bizony ha valaha honunkban

a közértelmesség s erény mindenekre kiterjedő nemzeti jólétet hoz elő, e közjót e nemes nőknek kell köszönnünk; mert ő tőlök tanulandanak a nép magasztos emberei minden ékes szólást, minden igaz, helyes és jó szeretet.”¹⁾ Edig az elfogulási nagy sarktvényről.

¹⁾ Über Erziehung und Unterricht in Ungarn. S. 65-68.

VIII.

A LÉPCSŐZETI SZELLEMTÖRVÉNYRŐL ÉS ANNAK NAGY
JELENTÉSŰ BEFOLYÁSÁRÓL,

Lépcsőzeti sark törvénye lelkünknek szintolly fontos a gyermek- s népnevelésre, mint az imént előadott elfogulási törvény. Ennek fogalma az, hogy minden változások, mellyek szellemünkben történnek, bizonyos átugorhatatlan lépcsőkön mennek keresztül, és pontosan megállított sorozatot követnek. Minden fogalmaink azért fokenként világosodnak s szélesednek; érzeményink lépcsőnként nőnek és fogynak; vágyaink, ügyességünk, szokásaink is így s nem másképp erősödnek vagy gyöngülnek. Két egymással ellenkező állapotba tehát nem juthat lelkünk közvetlen egymásután; és valamint a test csak apránként megy által egészséges állapotjából a betegségbe, ebből ismét a teljes gyógyulásba: így a lélek is csak fokenként tudatlanságból a tudományra, szeretetből a gyűlölségre, egykedvűségből az erényre, önzésből a honszeretetre. Az alsó és felső ismeret, a durva és finom érzemény, az elemi és magas erény között ennél fogva vannak bizonyos nyugpontok, stádiumok,

mellyeket lelkünk soha át nem hág, midőn rendesen s természetesen fejlődik: ha pedig ezen fokokat vele átugortatjuk, és a lépcsőzeti nagy törvényt megszegetjük, mindig helyre hozhatlan kárt teszünk gondolatlanságunkkal s nevelési ügyetlenségünkkel. Minő sorozatot kell pedig követnünk a fogalmak, érzelmek, vágyak s készségek képzésében, azt nem egyébtől, mint ama nagy nevelőtől, a természettől kell megtanulnunk; kit méltó tisztelnünk törvényhozói nagy bölcsességében s ügyességében, kinek saját rendszabályaira szorosán ügyelő szabatossága, időt váró és vevő óraszabású pontossága, hiúságot s csapongást nem ismerő méltósága minket arra int, hogy mi is meglássuk: mihez kezdünk előbb, mihez utóbb; hirtelenkedésünkkel, idő előtti kontárkodásunkkal nem rontjuk-e el a nagy alkotónak remek művét? nem építünk-e sokat, mit majd le kell rontani? és hogy itt, is kedvelt Széchenyink szavaival éljek, „nem vetünk-e magot szántás; nem viszünk-e lovat gyepre idomítás; nem alkottunk-e képviseleti rendszert közértelmesség létrehozása előtt?”

Azonban egy szent törvényét is a természetnek sűrűben át nem hágják ügyetlen gyermek- s népnevelőink, mint ezen lépcsőzetit mind testi, mind értelmi, mind erkölcsi, mind polgári tekintetben. Mert elsőben, mi a testi nevelést illeti, a testnek mint alapnak megerősödését be nem várják, hanem átugranak a szellem nevelésére, melly még szunnyad, és kora fölébresztéseért boszút áll. Erintettük fölebb ezen fonákság veszélyeit, most van azonban helye erről bővebben szólni. Mi lesz tehát jutalma ezen mellőzött vagy átugrott testi nevelésnek? szembetűnő testi gyöngeség, melly szellemi gyöngeséget is húz mindig maga után. Vessünk csak egyikét hasonlító pillanatot két olly gyermekre, kik közül az egyiknek úgyszólván semmi nevelése nem volt, és mint szokták mondani, a természet nyers fia, a másik pedig olly szerencsétlen, hogy a divatnevelés által elrontatott. Az

első fölülmúlja emezt akár a futásban vagy ugrásban, akár az emelésben, tereh-hordásban, hajításban, akár egyéb testi gyakorlatokban. Az egyik fiatal Hercules; a másik leány férfiruhában; amaz természetes, emez természetellenes nagy mértékben. Az ész, emlékezet, elmésség ollynemű ügyességei vannak párosítva emebben a testi gyöngeséggel és kiskeblúséggel, hogy amazokból okoskodva őt érettkorú férfinak, emezekből ítélve pedig őt ölbeli csecsemőnek kell tartanunk. Határtalan kívánatai vannak, de azok kielégítésére csekély ereje és ügyessége. „Ingerkedik, így szól Campe ¹⁾, a kutyával, zsarnokilag viseli magát a cseléd iránt, még szüléitől is engedékenységet vár: azonban megszalad a libáit védő és ő vele szembeszálló lúd előtt. Könyvekből merített esze elég, de gyakorlati emberesze kevés. Ismeri az anaszt és pizángot, de a rózsát és búzát nem; tudja mennyire van a nap s hold a földtől: de nincs annyi szemmértéke, hogy száz lépésnyi meszszeséget helyesen fölvehetne. Minden tartományt, tengereket, szigeteket meg tud mutatni a földabroszon, azonban lakhelye tájai ösmeretlenek előtte; érzelő és mégis testi érzékei gyakorlatlanok. Szóval, látszó tökélyekkel és igazi fogyatkozásokkal meg van rakva: ferde míveltséggel és valódi durvasággal, fénylő ügyességgel és szembeötlő hiányokkal.” Ilyen szomorú képet mutat a melegágyban nevelt növényhez hasonló leányka is 5 ki bimbó korában, midőn még boldog tudatlanságban szunnyadni és izmait nevelni kellene, már átolvasta a jelesb regéket s almanachokat, újain el tudja számlálni a pogány isteneket, botránkoztató történeteikkel együtt; azonban dereka fáj, ha a kertben kissé dolgozni s hajolni kell, és csak olyan nőnemi munkákhoz ért, mellyek csupán az ujaknak adnak dolgot, testi erőt, figyelmet és gondolkodást pedig éppen nem kívánnak.

¹⁾ Von der. Sorge für die Erhaltung des Gleichgewichts unter den menschlichen Kräften, Rew. Werk 3-ter Tlieil. S. 291-434.

Nem illy szembetűnő, azonban tetemesb s kipótolhatlanabb ezen kár, melly a szellemi nevelésben történik ezen alapzat elmellőzése által. Niemeyer mondja ¹⁾, hogy a ki „az ismerő tehetségek egymásutáni előállítását sőt egymásból folyását lélektanilag legjobban ismeri, az és nem más fogja azokat neveléstanilag is legszerencsésben kimívelni.” Illő tehát minden nevelőnek pontosan ismerni s tudni a képzelő vagy ismerő tehetségünk minden ágának egymásutáni előállítását és fejlődési sorozatát. Röviden mindeneket egybefoglalva ez illyen lépcsőzetet követ, és illynemű fokokon fejlődik ki. Lelkünk fogalmakat – de ezek is lépcsőileg fölötte különböznek egymástól – gyűjt elsőben is, még pedig az érzékek csatornáin; mellyeknek idegeit a látott, hallott, szagolt, ízelt és tapintott dolgok sajátlag megillették. Ezen gyűjtemény állandó nem lehetne, ha ollyan tehetségünk nem volna, melly ezen fogalmakat raktárába gondosan be nem tenné és azokat, mikor akarja, innen elő nem venné s meg nem újítaná. Megújítja tehát másodszer lelkünk fogalmait, miután azokat összegyűjtötte a képzelődés és emlékezet által. Emlékezetünk raktára mitsem segíthet rajtunk, ha harmadszer más tehetségünk nem volna, melly ezen fogalmakat össze nem tudna vetni a lelki, hogy úgy szóljak, kezelés harmadik lépcsőjén vagy stádiumán; ezen készség tehát, melly ítéletnek nevezetik, átlátatja velünk a fogalmaink közötti hasonlatot vagy különbséget az elmésség és éles ész által, melly két segéderő nélkül fogalmaink és képleteink összeolvadnának, zavarodnának, s kelendő világosságra nem jutnának. Negyedik lépcsője szellemi munkásságunknak a gondolkozás, melly minden fogalminknak, eszméinknek egyesítése. Nem csak gyűjt tehát, nem csak újít, nem csak egybevet, hanem egyesíti is lelkünk a fogalmakat és ítéleteket: és ezen egyesítés az ész munkája, melly koronája és legfelső nyugpontja ismerő-te-

¹⁾ Grundsätze der Erziehung u. Unterricht 1, Theil. s. 75.

hetségünknek, mely trónjából parancsol a többi neki szolgáló készségeknek, ezeket arányzatban tartja, míveli a tudományokat, kifejti az erényt, nemesíti az ízlést; kizárólag sajátja az emberiségnek, ettől függ az ember igazi becse és egyedüli méltósága, ennek kifejtése fő célja minden népnevelésnek. Hiába gyűjtünk fogalmakat, ha ezen adatokból az ész teremtő ereje által, újakat, még pedig olyanokat, mellyeknek tárgyai már rajtunk kívül, in concreto nem léteznek, elő nem tudunk idézni. Hiába újítjuk meg fogalmainkat, nézleteinket, ha eszünk képző ereje által szabályozó ideált vagy eszményt elő nem tudunk teremteni. Hiába vetjük egybe fogalmainkat, ha okosságunk segedelmével egyetemi kétséget nem szenvedő igazságokra föl nem emelkedünk, mellyekhez mérjük aztán részletes és egyes ítéleteinket, és amazok alá húzzuk mintegy emezeket.

Fő dolga tehát a nevelőnek és legszentebb kötelessége, ezen sorozatra vigyázni, és magának ezen lélekfejtőzeti törvényhez szabott módszert készíteni a tanításban: melly nélkül tanítani és nevelni, annyi, mint bizonyos út nélkül bolyongni és magát a jó szerencsére bízni.

Est aliquid quo tendis, et in quod dirigis arcum?

An passim sequeris corvos, testaque lutoque?

Securus quo pes ferat, atque ex tempore vivis? ¹⁾

És itt gyökerezik már ítéletem szerint a nemzeti tanítás és nevelés sikertelensége: innen ered mint kútfőből elmaradásunk, hogy mind köz, mind magános tanítási s nevelési módszerünk terveden, legalább megállított rendösvényünk a lépcsőzeti nagy törvényén lelkünknek épen nem alapul. De hogyan kell azt érteni? úgy; hogy mi nem választjuk meg szorosán, sem azt, mit; sem azt, mik ép és mi renddel kell tanítani: összetanítunk mindent, érzékit, érzékföltreit, tapasztalatit, tapasztalatmulót, összetest – concretum – elvontat, látás és hit tárgyait, emlékezet adatait és okoskodás elveit,

¹⁾ Persii Satyra III.

nem várván azt be, hogy az alsóbb lélektehetségek, minők: a szemlélet – intuitio – gyűjtés, újítás és egybevetés – emlékezet és ítélet – kifejlődjenek egészen s megerősödjenek: terheljük az észet idő előtti fogalmakkal, eszmékkel, mielőtt az egyesítő, elrendelő legfőbb tehetség, az ész, kifejtőznék; melly a teremtő bölcsesége szerint akkor áll elő – prudentia non venit ante pilos: Persius – midőn már az ismeretek tárában van mit elrendelni, osztályozni, és egy törvény alá húzni. Ezen lélektudatlan bánásmód aztán azt a kárt okozza, hogy a tanuló nehezen, kedvetlenül és sikertelenül tanul, mivel vezérlői a lélekfejtőzeti törvényt nem ismerték, vagy elvetették szemei elől.

Hogy népnevelésünk ezen gyökér-hibájáról voltakép meggyőződünk, és ennek megorvoslásáról annál szívesebben gondolkozzunk, csak a vallástanítási módot veszem föl, melly legjobban mutatja, minő sok kárt okoz a lépcsőzeti törvényre nem ügyelés. Felelőnek több ízben volt alkalmam csodálkozni azon, hogy még kitanult és iskoláikat végzett hittudósok sem tudták, mi a vallása és midőn ez iránt az iskolai kézi könyv félretétele mellett megszólítottak, vagy képtelenségeket s nevetségeseket állítottak a vallás lényéről vagy tudatlanságukat nyílt szívvel megvallván, helyesebb fogalom s eszme kifejtéséért könyörögtek. Ha ez esik a zöldfán, mi nem esik a szárazfán? Ha a néptanítód vallásról fogalma illy hiányos és fonák, millyennek kell ott lenni a nép fogalmának; milly sötétben ül ott a néptömeg? kinek pedig minden philosophiája, morálja s úgyszólván minden értelmi kincse vallásában központosítatik? E gyökérgonosz a vallásnak elemi vagy legelső kezdeti tanításából ered, melly bibás mindenütt. Minden nevelőink a vallásos nevelést tanítás által akarják létesíteni a gyöngye gyermeki elmékben; pedig ez a legalkalmatlanabb sőt czélellező módszer, melly egyenesen ha nem vezet is babonára s vallástalanságra, legalább a vallási nevelést fonákká és sikertelenné teszi. Kü-

lönös és túlzónak látszó állítás! de olyan, melly lelkismeretes megvizsgálást s méltatást érdemel. Okai felelőnek ímezek röviden. Jól tudjuk mindnyájan, hogy a tanítás szavak nélkül meg nem eshetik: szavak általi tanítás pedig, főleg a vallás elvont tárgyairól egészen érthetlen s céliránytalan a gyermeknek, kinek eszméi még nincsenek, sőt mint láttuk, nem is lehetnek. Mimódon tudná ő még azt: mi az isten, lélek, világ, erkölcs, erény, kötelesség, ember, vétek? s más vallási tárgyakat, mielőtt fensőbb értelme kifejtőzött, melly serdülő korában szokott megindulni: de úgy akkor is, ha a gyűjtő, újító és egybevető tehetségek előre rendesen kifejtőztek, és az egyesítő ész, mint nap fölkelésére, utat készítettek, az ezelőtt gombolygó felhőket elűzvé, és mindeneket tiszta alakban mutatván. Tiszta helyes fogalmak, dúsgazdag emléktár, éles ítélet szükséges e nagy vendég elfogadására, ki aztán törvényhozói és végrehajtói méltósággal beülvén királyi székébe, emberbecsét érezvé, önállásu lesz, nem rabja az előítéletnek, fonák fogalmaknak, vad szokásoknak; melly észelleniségek, mind a nevelési hibás rendszer időelőttiségén, anachronismusán épülnek; melly időtlenség lerontatván, mindjárt pusztulni kell ezeknek is.

Felelőnek ilyen nézetei vannak a vallási elemi oktatásról. Az elfogulási nagy törvény elveihez hű levén, nem akarja ő azt, hogy a vallásos nevelés kimaradjon az elemi nevelés rendszeréből: mert kár, sőt vétek volna ez emberi legfőbb észkincset már a gyermeki kised lelék sajátjává nem tenni, és a vallás elemeit még az anyatejjel be nem szívadni, hogy aztán ez egy fő alkotó része legyen az ifjú gondolkodásnak, cselekedeteinek kormányja, szóval, e kora elfogulás bájereje által olly színezetet vessen a gyermek s ifjú egész lényére, hogy ez onnan soha le ne töröltessék. De már vallásos jellem előhozására a szóvali tanítást igen alkalmatlan, sőt káros eszköznek tartjuk a gyermeki felfoghatlanság miatt. Mi előtt tehát ezen szóvali tanításra alkalmasak lennének tanítványink; nyújtsunk nekik alkalmat fo

galomgyűjtésre az által, hogy némi előismeretekkel készítjük fel őket. Jelesen szereztessünk velök ismeretséget, minden őket környező és látható dolgokkal: azután emeljük föl szemeiket az égre, és tegyük figyelmessé gyöngé elméjüket földünknek az égtől függésére; mellyel azt nyerjük, hogy fogalom és gondolat származik bennök a láthatatlan dolgokról, mellyek sorsunkra, éltünk folyására hatalmasan dolgoznak. Különösen mivel a vallás főleg a szív dolga, az erkölcsi érzelmeket ébreszszük föl jókor a gyermekben, minők a hálásság, tisztelet, engedelmesség, bizalom, tiszta szeretet s több effélék: miután ezekre a szívet elkészítettük, ekkor tegyük figyelmesekké elsöben őket arra, milly sok jót vesznek öök mindennap szüeleiktől, kik nélkül fel nem állhatnak, éreztessük velök gyakorta tehetetlenségüket, és azt, milly siralmas lenne sorsuk, ha atyai s anyai ápoló kezek nélkül önmagokra hagyatnának. Midön aztán ezt átlátni képesek, ekkor nyújtsunk nekik alkalmat a menybeli atyárol gondolkozásra, ki nélkül nem csak öök, de szüeleik is semmit nem tehetnek.

Továbbá lélektudatlan lépés az is, midön elemi oktatóink egyszerre és legelsöben is nem az elemi s természeti, hanem a fellengös, mysteriális és titokteljes keresztyén valláson kezdik a tanítást: ellenkezik a lépcsözeti törvénynyel, és épen olyan, mintha a hágszó felsö fogán kezdené valaki a fölhágást, nem pedig a legalsón. Elöször is tehát elemi vallást kell tanítani a gyermekeknek: melly úgy lesz meg, ha mindent, mi környez bennünket, isteni jótétnek nevezünk; minök: élet, remek test, okos lélek, tápláltatás, élet szakain általi vezérlés, halál utáni jobb életre kinézés. Minden ágazatit a vallásnak az isten iránti hálásságra kell húzni: melly elméleti részöböl aztán önként foly a gyakorlati vagyis a gyermeki szeretet és bizalom: mellyek a fővalóság szent törvényei iránti tisztelet és kész engedelmesség által mutatják ki magokat. Midön már ekként az elemi religio szívékben meggyökerezett, akkor kell öket a kijelentett vallás nagy igazságaival, adataival, szép jelentésű titkaival, ennek alapítója

fenséges, sőt isteni jellemével, ezen szent vallás nagy és áldott műveleteivel, emberiségre eláradott, és még ezután, ha ezt voltaképen megismerik, bővebben eláradandó hasznaival megismertetni.

De mi ezen egyedül teljes, természeti és lélektörvényen alapult elvvel egészen ellenkező módon tanítjuk a vallást. A helyett, hogy legelsőben is a szívet készítőnk el, és a vallásos érzelmeket fejtenők ki, mellyre a gyermeki gyöngé kebel jókor fogékony, tanítunk neki legelsőben is könyv nélkül kátét, és ezen kezdjük: ki teremtette e nagy világot? hány az isten? hány személyében? hány természetében? mellyekből még a fejtőzetlen gyermeklélek egyetlen szót sem ért, de nem is érthet. Mi lesz sikere ezen időtlen tanításnak? az: hogy a gyermek erősen hívén azt, hogy mivel ő könyv nélkül jól megtanulta ezen kérdésekre adott feleleteket, már érti a vallást is, és többé nincs semmi oktatásra szüksége e részben: ezáltal elterjed az úgynevezett szénégetői hitvallás, melly abban áll, hogy a növendék nem oknál, hanem tekintetnél fogva hisz mindent; ezen szót: vallás, megszokja kezdetben érzélem nélkül gondolni, és ezen érzéketlenség kiterjed mindenre, mi a vallás körébe tartozik, elannyira, hogy ha őt vallásossá akarjuk tenni, ezen fa-, szalma-, pozdorja-építményt egészen le kell rontanunk, és szívéhez egészen új utakat kell egyengetnünk. Hogy és mimódon lesz ez? Úgy, ha legelsőben is a teremtő munkáival, a természet főlemelő szépségeivel ismertetjük meg őket: a természet rajza és tana, a csillagászat föllengős igazságai azok, de nem könyv nélkül tanultatva, hanem a gyöngé lélek felfogásához alkalmazottan előadva, mint szintén az emberi test bámulatos alkotmányának, külső belső életműszereinek ismertetése azon egyenes út, mellyen az isteni nagyság és hatalom éreztetésére juttathatni a vallás-tanulót: melly ösvényen haladva figyelmessé kell őt tenni emberi méltóságunkra, és szellemünkben meglevő számtalan dicső hajlamra, mellyek kifejtése, mívelése által a barmoknál végtelenül fölebb emelkedhetünk, és saját igaz

boldogságunk önteremtői lehetünk. Első tanulmánya tehát a vallás felé vezető útnak a természet; második a szellem-tudomány, mellyeket úgy lehet s kell előadói, hogy olykor vallásos érzelmek, tisztelettel, csodálattal, hálával egyes érzések szakadjanak a vallástanító melléből mindezeknek megfoghatlan alkotója iránt; de a kinek tökéletességeit, személyét, természetét, kijelentéseit fejtegetni, ezekről sokat beszélni nem kell; csak készíteni az alsóbb lélektehetéseket, minők a képzelődés és tudvány, ezen megfoghatlan lényről gondolkozásra és közötte s köztünki viszonynak átláthatására. Miután a természeti vallás sarkalataival növendékünket ekként, mintegy mással foglalkozva, megismertettük, akkor emelkedhetünk föl a krisztustanra; ekkor már az emberiség történeteit is föl kell nyitnunk tanítványunk előtt; és tudatnunk kell vele, hogy nem minden nemzetnek van illy tiszta világos ismerete a teremtőről, és csak mi keresztyének vagyunk olly szerencsések, kik ama nagy tanító, a Jézus által megvilágosítanunk, babonás és terhes cultustól megszabadultunk és a tiszta, értelmes, boldogító vallás javaival élhetünk. Milly boldogító, sőt isteni vallás megbecsülhetlen javait, tökélyeit érezvén a tanuló, igen hajlandó lesz ennek alapítója, a Jézus, isteni természetéről is meggyőződni és elhinni azt, hogy ő volt az emberi nem örök tanítója, erénypéldánya és vértanúja; mellyek valamint isteni tökélyek nélkül nem képzelhetők, úgy tiszteletet, hálát és törvényei iránti engedelmisséget érdemlenek. Ezen lépcsőzeti szellemtörvényen alapúit vallástanítástól lehetne aztán várni értelmi és erkölcsi kifejtőzést; ez alapítná meg azon egyezményt, mellynek kell lenni eszünk, lelkismeretünk, hitünk és cselekedeteink között; ez szülne istenbeni örömet, békét, szeretetet és mind azon szívjavakat, mellyekre akar bennünket eljuttatni amaz emberiség hőse, a Jézus; de a mellyektől a keresztyénség nagy része mind ez ideig, a hibás vallástanítás miatt, távol van.

Hogy pedig nem más, mint a lélektudatlan oktatás zárja ki híveinket a vallásnak ezen kis édenéből, azt felelőnek

könnyű két igen jeles históriai adattal bebizonyítani. Mintegy fél századdal ezelőtt Némethonban kiadatott ezen lélektanra tartozó igen fontos kérdés: „Mikép kell a gyermekek beteg értelmét megorvosolni?” A derék Heyne, koszorúzott pályafeleletében, megmutatta, hogy az ügyetlen vallásanitók rontják el és teszik kezdetben fonákká a gyermek ép és józan értelmét, kik nem várván be a fensőbb tehetségek megérését, szólnak olly dolgokról, mellyek a kisdud lélek erejét fölülmúlják; szólnak olly mélységekről, mellyekbe a repülni és úszni nem tanított lélek belehal, meg nem tudván lábolni azokat. Az ifjú emberiség tehát, mellyet fokonyként kellene fölemelni a legszükségesebb és boldogítóbb igazságokra, az élet fájára, melly legédesb gyümölcsöket teremne, átadatik vagy a babonának, melly neki aztán legnagyobb kínozója teljes életében, vagy a vallástalanságnak, melly szintolly veszedelmes, mint amaz. Ez történt a mívelt németek között. Honunkban is szintolly fontos eredményre jutottunk néhány évvel ezelőtt. Egy bölcs r. catholicus főpásztor kiadja a megyéjebeli tudós papságnak ez érdekes kérdést pályafeleletre: „Honnan erednek és mikép orvosolhatók a köznép és papság között mostanság elhatalmazni kezdő vétkek!” A nagy-káta kerület derék papjai legkielégítőbb feleletet adtak ¹⁾ itten; kik mély szellemismerettel bírván, meg vannak győződve a felől, hogy a nép között eláradott romlottság főleg a vallási hibás oktatásból ered. „Az ifjúság, így szólnak ezen lelkes néptanítók, mint szintén a nép is hiányos és fogékonyságához épen nem alkalmazott oktatást vesz a vallásban: melly tanítás főleg csak az emlékezetet érdekli, az értelmet föl nem világosíthatja, a szívben vallásos érzelmeket felizgatni és a vágyak fékezésére erőt adni épen nem képes. Mellyből az lesz, hogy

¹⁾ Opinio Districtus Nagy Katensis super Quaestione: Quae sint causae et remedia iuualescentium vitiorum apud plebem et Clerum? M. S.

az ifjúság és nép minden vallástudománya azon üres hangokból áll, mellyeket könyv nélkül megtanult, a nélkül, hogy ezek mellett valamit gondoljon vagy érezzen, csupa gépek mindnyájan, mellyek csupán kívülről rájuk-hatás által hoztatnak munkásságba. – A tanítóknak is tudni kellene jobban, minő renddel kell a gyermeket a vallás ágazataiban oktatni. Ezen tanítást nem kellene az istenen, a teremtesen kezdeni: mert ezen fellengős igazságok fölfogására a gyermeki értelem még nem alkalmas: hogy tehát ezekről mégis némi fogalmuk legyen az ifjaknak: érzéki, látható tárgyak ismeretére kell előbb őket vezetni, mellyeket ők mindig figyelemmel és örömmel hallgatnak; emlékezetüket sem kell érthetlen szók tömegével betömni, hanem elméjüket kell, ennek kifejtőzési fokaira szüntelen figyelve, általuk fölfogható, előttök kedves s gyönyörűséges tudalmakkal betölteni. Mellyre nézve helyesebb s jobb oktatási módszert kell behozni, mint eddig volt; és nem is kell a kátéból tanulni valót kihagyni a könyv nélküli tanulás és elhadarás végett; hanem azon kell lenni, hogy a tanuló fogalmakat gyűjtsön, mellyekről ha azt véli valaki, hogy tölcseren tölthetnek be a kisdud elmékbe, fölötte hibáz: mivel, lehet ugyan szavakat s hitformákat benyomni a lelkekbe, de a fogalom-gyűjtésre a lélek saját munkássága is megkívántatik; és azért, hogy a gyermek szóbeli ismerettel bír, lehet szegény fogalmak dolgában. Tudhat ő szavakat, de dolgot mitsem tud. Lépcsőnként kell tehát őt fölemelni az ismerő tehetség felsőbb fokaira, hogy tanuljon meg Ítélni, gondolkozni, egyetemi és általános igazságot egyes esetekre alkalmazni, a részekről az egészre, az elvekről az állítmányra föllépni. Ha csak ilyen tanítási módszert nem hozunk be: siker nélküli lesz a vallási oktatás, és gyümölcstelen. Mert mit használ, ha tudják tanítványink, hogy az isten mindenütt jelenváló, ha ítélszéli gyakorlatlanságuk miatt azt nem látják át, hogy ott is jelen van, ahol ők vétkezni akarnak? Csodálva emlegessék tehát mások azon gyermekeket, kik 10 évet alig érvén, közvizsgálatok idején legügyesebben tudnak felelni a

vallás könyv nélkül megtanult legfensőbb ágazatiból: mi szánjuk őket és azt jósoljuk, hogy lelki tanítóik legjobb ügyekezete mellett is nem válnak belőlök vallásos és jó emberek: azért is óhajtjuk, hogy a lelkipásztorok socratesi módszerrel követvén, bábái ügyességgel igyekezzenek tanítványaik vallási és erkölcsi műveltségét előmozdítani és segélni.”

Szintilly tetemes kárt okoz a lépcsőzeti nagy törvényre nem ügyelés az erkölcsi s polgári nevelésben is. Mi nem a gyökerényen kezdjük a móralt, melly az önmérséklet, hanem azon kötelességek emelgetésén, mellyek az erényfának legszebb ugyan, de legkésőbbi gyümölcsei. Miért mondottuk gyökerénynek az önmérsékletet, erről majd lejjebb, midőn az erény-törvényről szólunk, számot adunk. Itt tehát csak azt említjük, hogy vannak alap-, vannak fensőbb erények; vannak igazsági, jogi, vannak erénykötelességek, mellyek közül az elsőket soha sem szabad elmulasztani, midőn az utolsók nem minden esetben egyaránt kötelezők. Ezért neveztettek hajdan amazok tökéletes, ezek tökéletlen kötelességeknek igen alkalmatlan névvel. Inkább elemi és fensőbb tartozásoknak lehetne ezeket nevezni. Legelsőben tehát azon erény becsét kell éreztetni növendékeinkkel, melly minden egyéb erények alapzata; tudnillik az igazságszeretetet; mert semmit nem ér az, ha őket adakozókká, jóltevőkké, hősekké formáljuk, ha a mi fő dolog, a jog iránti tiszteletet nem öntünk jókor beléjük; mert ez a lelke mindennek, és sokkal nehezebb kötelesség is ez, mint egyéb fénylő erények gyakorlása; mivel az igazságszeretet noha legnagyobb Öntagadásba kerül, mégis, mivel szoros tartozás, ritkán arat nagy dicséretet; midőn a nagylelkűség, a jótékonyosság, melly sokszor igazságtalanul mástól húzza el, mit egyiknek ad, könnyebb erény, kivált ha van miből adakozni; azonban sokszor lármás és hangos dicséretekkel halmoztatik. Előbb tehát arra tanítsuk növendékeinket, hogy igazságosuk, egyenes szívűek legyenek mindenben: azután ke-

pezzük őket, ha lehet hősekké, nagylelkűekké. Azt kössük szívökre, hogy előbb az aprólékosakban kell igen igaznak, lelkesnek lenni, azután kell a lélek kitűnő nagyságára törekedni. De ezt már ma nevelőink nem tartják; az igazságszeretetet, méltányosságot, mint képzelődésük szerint igen közönséges és útféli erényeket mellőzik, és csak mind fénylő nagy lelkeké, világpolgároká akarják tenni őket. Innen ered azon jellembeli egyezetlenség, melly magyarjainkon itt ott mutatkozik. Nálunk a honszeretet, nagy áldozatokrai készség, vendégszeretet olly divatban vannak, mint sehol talán e világon nem: azonban tudjuk, hogy az alsóbb és már nem ilyen fényes erények inkább más nemzetek, mint a magyarság sajátai. Adósságok nem fizetése, földek elszántása, kereskedésbeli hitelhiány és mindazok, mellyeket nagy polgári erkölcsanítónk, gróf Széchenyi, méltán hány szemükre sokaknak, nem gyéren mutatkoznak honunkfiai között. Mi szüli ezen fonákságot? a lépcsőzeti törvény elmellőzése az erkölcsi és polgári nevelésben: melly valamint az értelmi képzésben is sok károkat tesz, úgy a vallásos erkölcsi nevelést is sikeretlenné teszi. Mi a keresztyéni tökély legfelsőbb fokára akarjuk mindjárt emelni híveinket; melly keresztyénség maga nem egyéb, mint világpolgárság legszentebb értelmében. Úgy van: ne alacsonyítsuk meg a cosmopolitismus dicső fogalmát, mellyel már ma szintúgy visszaélnék sokan, mint az érzékenység, világosság eltekert és megnyomorított fogalmival. Ismét mondom: a keresztyénség nem egyéb, mint legfőbb cosmo-politismus. Mert hiszen ki az igaz világpolgár? Az, ki minden embert, nem tekintve a nemzeti, felekezeti, életsorsai, gondolkozásmódi különbségre, távol minden pártszellemtől, nemzeti előítéletektől és gögtől, szeret, az egész világot úgy tekinti, mint egy nagy családot, annál fogva tiszta örömet érez, midőn látja, hogy az emberiség jogai tiszteltetnek; legyen az honában vagy más meszsze tartományokban, az igaz műveltség halad, az igazság győzelmeskedik a csalárd-ságon, az erény a gonoszságon, a jólét a nyomorúságon.

Ellenben vérzik szíve, midőn látja, hogy némelly helyeken embertársainak szent jogai szívtelenül elnyomatnak, természetellenes és oktalan törvények, intézetek által nekik, az elme és szív-míveltség, a honszeretet, előljáróik iránti kész engedelmesség, polgári és házi jólét lehetlenné tétetik. Ő tehát minden erejét összeszedi, hogy a mit csak akár lángesze, akár vagyona, akár hivatala, akár nemzetiségi vagy baráti kapcsolata által tehet a polgári törvények emberiebbé tevésére, mindazt nagy lélekkel megteszi; ebben találván legszentebb kötelességét és legtisztább gyönyörének fogyhatlan kútfejét. Ilyen az igazi világpolgár! De épen nem ezt kívánja-e tőlünk a tiszta keresztyénség szelleme is? Minden irányba ezen világmorálnak nem máshová, hanem ide megy ki. A keresztyén az és nem más, ki mindenkiben saját atyjafiát, testvérét, barátját szereti nézni, tisztelni és ápolni, mert a keresztyének istene szeretet istene; ezeknek legfőbb erkölcsi elve a szeretet elve, ezeknek vallása szeretet vallása, ezeknek megismertető jele a szeretet, még pedig a nemzetiségen, rangon, előítéleten, időn fölülemelkedett szeretet. A midőn a zsidó a világ több népeiről tudni sem akart, annyival kevésbbé ezektől tanulni; a finom ízlésű görög a föld egyéb népeit barbár névvel bélyegezte; a világhódító római sokszor durva sajtáságait az általa leigázott nemzetekre mindenütt rátolta: a keresztyénség áldott szelleme egészen másképp nyilatkozott; ez igazán nem egy népet, nem egy nemzetet, hanem az egész világ nemzeteit hordozta s hordozza tág keblében. E tehát az igazi világpolgárság, ez a valódi cosmopolitismus.

Hogy erre akarják vallás- és néptanítóink vezetni híveiket, azt igen bölcsen cselekszik: mert ez azon ideál, mellynél már erkölcsi tekintetben fölségesebbet gondolni sem lehet. Üdvezítőnk volt a legdicsebb világpolgár, kötelesek vagyunk mi is az ő nagyszerű példáját követni. De vajjon helyes úton követjük-e, ha alapot nem vetvén s a nagy közbevetést elvetvén szemeink elől, jobb- és balkezeink között különbséget tenni nem tudó kisdedekből egyszerre megerő-

sődött krisztusok akarunk lenni? Ki tudós akar lenni, előbb olvasni, írni kell megtanulnia; művésznek előbb elemekkel kell foglalkoznia, aztán kell lépcsőnként fölemelkednie a tudomány és a művészet fellelgvárába. Nekünk is tehát a helyett, hogy most az erkölcstudomány legfensőbb tanításán, a keresztyénségen kezdjük, a hol végezni kellene – mert a mindeneket átölelő szeretet vagy cosmopolitismus minden erkölcsi parancsolatok özvege és koronája – ; tanácsosabb volna, ha tiszta természeti alapzaton kezdenők a morált, és erkölcsi képzésünk első stádiumában csak nemleges morált tanítanánk, vagyis azt, hogy ne sértsünk senkit se gondolatlanul, se szóval, se cselekedettel; kövessük az igazság szoros törvényeit, és mit magunknak nem akarunk, másnak se tegyük: e nyugpontról és lépcsőről fölebb emelkedhetnénk a másodikra, melly már tetteleg forog legközelebbi jóltevőink iránti hálásság körül; minők jó szüléink, tanítóink, előljáróink, nevelőink, kiket nem tisztelni, nem szeretni nagy bűn. Következnének ezután férfi és nőnembeli barátink, atyánkfiai, polgártársaink; kikhez emberiségünk saját vonzalommal köt bennünket. Negyedik stádiuma a morálnak a hon-szeretet, melly sokkal előbbvaló, szükségesebb a világpolgárságnál. Jól eszire kellene tehát adni mindenkinek, hogy nekünk ugyan nagy vallástanátonk parancsa szerint minde-
 neket kell szeretnünk minden különbség nélkül, ismerőseket, ismeretleneket, barátinkat, ellenségeinket, közel és távollevőket egyaránt; de azért van határa erkölcsi munkáságunknak. Nem tehetünk mi jól az egész emberi nemmel, de igen honunkkal: nem szolgálhatunk minden felebarátinknak e széles földön, de igen hazánkfiainak. A haza tehát a mi legközelebbi és saját világunk, ennek boldogítására kell fordítani minden erőnket s tehetségünket. Erre kötelez a hálásság; mivel ez gondoskodik életünkről, személy s vagyoni batorságunkról, jólétünkről; van tehát ennek joga, mitőlünk viszonti szolgálatokat kívánni. De kinek is szolgálhatnánk nagyobb sikerrel, mint ennek? Hiszen itt mi polgárok, álladalomtagok, sőt úgyszólván részvényesek vagyunk.

Itt és nem másutt találunk alattvalókra, kiket igazgatni, tanulni vágyókra, kiket javítani, gyermekekre, kiket nevelni, családra, melyet vezérelni tartozunk. Ha aztán ezen pályát szerencsésen megfutván, még van kedvünk s tehetségünk fölebb emelkedni az erkölcsi tökély ötödik és utolsó pályakörére, a világpolgárságra; ám tegyük ezt, a fölebb előadott ideált tartván szemünk előtt; csakhogy meglássuk, hogy ezt jó célból, tiszta irányból tesszük-e, nem léledzünk-e olly dolgokba, mellyek fölülhaladják erőnket; nem pazaroljuk-e el drága erőnket olly dolgokra, mellyek, mivel erőnket jóval fölülhaladják, csak szép álmai képzelődésünknek, mellyek utóbb is soha meg nem valósulnak. Nem ábrándozáson, és a szívnek abbeli csalárdságán épül-e ezen álcospolitismusunk, hogy mi ezen a részen ki akarunk búni bizonyos és szoros kötelességeink alól, és világpolgárok akarunk lenni, hogy a magyar polgárság és honfíság alól föláldozzuk magunkat; szeretünk mindenkit, csakhogy senki iránti szorosabb hűségre ne kötelezzük magunkat, dicsérjük még a török vallást is, csakhogy a keresztyénség saját nehéz parancsolatait, minők az öntagadás, szerénység, ne kelljen teljesíteni.

„Hic nigrae succus loliginis, haec est
Aerugo mera.” Horat.

IX.

A KAPCSOLATI SZELLEMTÖRVÉNYRŐL ÉS ENNEK
NÉPNEVELÉSI TT HASZNÁRÓL

Az elfogulási és lépcsőzeti szellemtörvény ismeretének népnevelési fontos s szükséges voltáról a mondottakból mindenki meggyőződhetik. Menjünk át már most a kapcsolati törvényre, melly új világot s mintegy szövétneket ad itten kezünkbe. Fogalma ennek az, hogy a testa lélekkel szoros kapcsolatban levén, ép lélek csak ép testben lakhatik, erőtlen, puha, elkényezett test pedig a lelket is ilyen-né teszi: megfordítva, az erős lélek erőt ad a testnek, a beteg lélek pedig a különben erős testet is megrongálja, és erőit leveri. Minő szoros egybekötetésben álljon a lélek a testtel, megtetszik abból, hogy a test sajátosságai, hibái szembetűnő befolyással vannak a lélekre; mint szintén a lélek tulajdonságai megtetszenek a testen, a szellemi nyavalyák pedig testi nyavalyákat húznak magok után. Hogy a mondottakról jobban meggyőződjünk, csak azt vegyük fontolórra, a mit a legjobb physiologok, kik közül most csak Tissot és Haller említetnek, ítélnék e tárgyban. Az első ér-

tekeztén az idegekről ¹⁾ azt mondja: „hogy legbátrabb s legvitézesebb katonáktól az ütközetben sok vér elfolyván, olly félénkek és siránkozók lettek, mint a kis gyermekek. Az, a mit jó vagy rossz kedvnek, szeszélynek nevezünk, a testi nedvek arányának vagy aránytalanságának mívelete, és minden zsémbesség, haragosság a belső dugulásokból, epesűrűségből veszi eredetét.” A nagy Haller ²⁾ pedig azt mondja, hogy „a vérben nem egyenlően lévén elszolva a személyek különbsége szerint az azt alkotó négy anyag, úgy-mint vas, só, olaj és víz; innen lehet kimagyarázni a véralkatok és ezekből folyó erkölcsi jellemek különbözését.

– A fő részek, minők az agy, szív, tüdő és gyomor jó vagy rossz alkotótól függ a test egészsége, ettől pedig a lélek mindenkor állapotja. Az örültek feje, csaknem mindig rendetlen formájúnak lenni tapasztaltatott; a szellem-tehetségek bizonyos arányban lenni találtattak az agy nehézségével vagy könnyűségével. A félénkeknek s egykedvűeknek aránylag mindig kicsiny szívök volt. Az agy és idegek rugékonysága határozza el azon sebességet, mellyel a szív kinyílik és bezáródik: a vér sebes vagy lassú forgása pedig megállítja az erkölcsi jellem sajátságait.” így ítélnék ezen derék életműszerismerők a testnek a lélekre munkás erejéről. De vannak olyan nagy nevű physiológok is, kik a léleknek a testre szintilly nagy és erős munkálatát s viszonyhatását emlegetik. Hufeland azt mondja ³⁾ „hogy látott olly hölgyet, kinek nem kellett több, hanem csak valamelly tagjának betegségről tudakozódni, már készen volt nála az a betegség: ha tudakoztam a fejfájásról, mindjárt fájt a feje: ha a karjában görcsről, a csuklásról tettem kérdést, mindjárt elővette a görcs és csuklás is egyszerre.” Másutt imígy szól: „Az öröm nagy balsama az életnek, és ennek kifakadását a

¹⁾ Traité des nerfs. Tom. I. part. 2. pag. 280.

²⁾ Elementa Physiologiae. Lib. V. Sect- IV. és Primae Lineae Physiologiae. Cap. V.

³⁾ Macrobiotica. Dr. Kovács ford, lap 64 és 210.

nevetési nem kell semmibe venni. Ez minden test mozgásai között legegészségesebb: mert a lelket és testet egyszerre megrázza, az emésztést, vérfolyást, kipárolgást előmozdítja, és minden műszerben levő életerőt megelevenít.”

Illy nagy kapcsolatban levén test a lélekkel, a testi erők alapul szolgálnak a lelkieknek, ezek ismét az erkölcsi és polgári erényeknek: mint szintén megfordítva a testi erő fejletlensége maga után vonja az ismerő és érző szellemi erő fejletlenségét is; ezek fejletlensége pedig szüli a kívánó és akaró tehetség míveletlenségét, és így az erkölcsi és polgári erény gyöngeségét mind az alsó, mind a felső néposztályoknál. – E sarktvörvényen alapul a gymnastica megbecsülhetlen volta: melly mellőzhetlen alkotó része mind a gyermek- mind a népnevelésnek. Hogy a testi erők és ügyességek kifejtőzése szoros viszonyban áll polgári életünkben a közbátorsággal és boldogsággal, ezt jól tudták már a régi nemzetek is: de hogy a célirányos testgyakorlás sokat tesz, nem csak a polgári, hanem az erkölcsi erények útja könnyebbítésére, e nagy igazság fölfedezését főleg az újabb kor nagy nevelőinek köszönhetjük. A régi míveltebb nemzetek nem mellőzték ugyan el a szellemi, erkölcsi és izlési nevelést is; de csakugyan gymnasiumaik, circusaik, palaestráik azt mutatják, hogy a testi erők ápolását tartották ők elsőnek. Lycurgus pedig, mint tudjuk, ezen érdeknek mindent föláldozott, és csaknem minden szellemi, erkölcsi, izlési tökélyt megvetett, csak hogy erős karú vitézeket adhasson a hazának. Ez kétségkívül túlzás volt, és a kapcsolati törvény embertelen megsértése: de szinte ilyen túlzás az is, hogy a mai nevelés méltatlanul elmellőzi a test érdekét; és dicséretesen kivéve némelly philantrop nevelők példáit – minők: Saltzman, Gutschmuths és mások; nem különben az újabb időkben a homoeopathiai törekvéseket, mellyek az élésmódra hatással kezdenek lenni, és a testpuhító ételekre

s italokra figyelmesekké tenni –, a testet romolhatlannak, sőt aczélbólvalónak láttatik hinni. Pedig mint Hitelírónk szól ¹⁾ „sem azon könyvtudós, ki testével tehetetlen, sem azon gymnasta, ki lelkének hasznát nem tudja venni, nem tökéletes ember. Mind testi, mind lelki tehetségeknek teljes idomzatban kell kifejtve lenniök, hogy az ember a lehető legnagyobb tökéletességre emelkedhessek. Egész személyére nézve tökéletesebb ember az, ki több gymnasticai ügyességgel bír.” Mi aztán ezen megbocsáthatlan figyelmetlenség szomorú következése? Az: hogy az ilyen puhán nevelt, ügyességre nem szoktatott test sem az erény parancsolatit nem teljesítheti, sem a hazát fenyegető viharok idején szép fényben elő nem tűnhetik, hanem erkölcsi és polgári apoplexiában sorvadoz.

Rousseau és Gutschmuths már régen figyelmeztetnek arra minket, hogy testünket ne tekintsük úgy, mint a csiga szaruból készült házat; melyet mihelyt a gondos természet kiformált, magában fenáll, és annak az idő viszontagságai semmiképp nem árthatnak: ne legyünk hasonlók azon gondatlan zsellérhez, ki össze hagyja omlani a házat, mellyben lakik. Eléggé szívünkre kötik ezen emberbarátok és szellemismerők a testi nevelés és gyakorlat megbecsülhetlen hasznait, mellyek kiáradnak a minden kincseknél nagyobb egészségre, testi erő gyűjtésére, testi szépségre és ügyességre: mellyekről itt, mivel meszsze vinnének célunktól, most nem szólhatunk; hanem a mi épen értekezésünk fő iránya, a testi gyakorlások szülik az erényes embert és ügyes polgárt, melly pedig netovábbja minden nyilvános és magányos nevelésnek. Ugyanis jól tudjuk, hogy a ki jó házat akar építeni, jó alapot vet; ki a patakot meg akarja tisztítani, a kútfit tisztítja meg: így minékünk is, kik léleknek a testteli szoros kapcsolatáról meg vagyunk győződve, azon kell lenni, hogy szellemi életünk alapja a test lehető tökély-

¹⁾ Hitel. 51. 53. I.

re fejtőzzék ki. Míg az emberek eredeti durvaságban sőt vadságban éltek, addig a testi nevelésre semmi szükségök nem volt, mert a természeti szükségek kielégítése elég dolgot adott a testnek, olly fáradtsággal s gyakorlással járt, melly annak erejét és ügyességét eléggé kifejtette. De már a polgárosított életben a testi szükségek kielégítése gondjai alól legalább a nép felső osztálya föloldatva levén, teljes erejét elméje szüksége pótlására fordítja, és testét elmellőzi; melly kútfeje lesz számtalan testi, erkölcsi és polgári bajoknak. Ezen aránytalanság, mondom, forrása sok testi bajoknak. Jól tudjuk, hogy a gyöngye test mennyit szenved, melly mintegy légmérője az idő változásainak. Schiller vallja magáról, hogy testében a lélek olyan, mint a jóféle pyromonti savanyúvíz a töredékeny üvegben, mellyet az néha szét is rúg. Akkerman állítja, hogy „a hypochondria teszi felét a mai idősült nyavalyáknak: és az idegek kórságai, mellyek seregenként rohannak mostanában az emberekre, következei a puhultságnak, s a lélek módnélküli megerőtetésének.” Ismeretes előttünk, hogy az agyvelő szálai is, mellyek az elmebeli munka eszközei, szintúgy elfáradnak, mint a kezek s egyéb tagok: ha valaki azokat nagyon megerőteti, az agyban eredő idegeken erőszak esik, melly miatt ezek elgyöngülnek, s pattanóságukat idő előtt elvesztik. Innen van, hogy a benn ülő, elméjüket szükséges multság s testi gyakorlás nélkül fárasztó emberek hamarább megvényülnek s öszülnek. Baratier nyolcz éves korában már tanult ember volt; 18-ban megöszült, 20-ban meghalt. Innen van, hogy a régi orvosoknak – kiktől a maiak is sokat tanulhatnak – nem igen volt egyéb gyógmódja és betegségtől óvószere a testi gyakorlásoknál. A görögök gymnasiai, aliptesei, paedotribusai nem egyebek voltak, mint ezek orvosai, kik testi gyakorlással, fürdővel és dörzsöléssel vették eleit a betegségeknek. Ők a nyavalya anyagát nem a gyomorra verték befelé, mint ma szokás, hanem kifelé a bőrre, melly helyesnek s természetesnek látszik. „Ne-

vetséges az, így szól Gutsmuts ¹⁾, hogy valaki gyöngé idegű és izmú legyen a heverés, bennülés és hevítő italok miatt, és mégis a belsejére ható gyógyszerek használjanak neki. A nyavalygó embereknek, minthogy merő részeik szenvednek, ezeket kell munkásságba hozni nem a gyomrot.” Minél jobban kifőződik tehát és keményebbé lesz azon állati enyv, melly testünkben van, annál erősebbek vagyunk: melly el nem készülhet, ha az izmok gyakorlása által belőle az idegen nedv ki nem hajtatik. Ezért hasonlítja Lucianus a testi gyakorlásokat a szóráshoz, szeleléshez, mellyek által a testbeni rossz nedv, mint búzából a polyva elválasztatik.

De az erkölcsi bajoknak is termékeny mezeje ezen aránytalanság, melly a test elmellőzéséből származik a felsőbb néposztálybelieknél. Ugyanis arra, hogy valaki erkölcsileg jó legyen, nem elég az, hogy jól gondolkozzék és józan elvekkel bírjon, vagyis hogy akarja a jót cselekedni; hanem az is szükséges, hogy erővel felruházva legyen, melly által igyekezetét végrehajtsa. Hogy és mimódon sikerül pedig szándéka, ha teste gyöngé, akaratos, és jó céljának sökképen ellenszegül? Ismeretes mindnyájunk előtt Rosseau-nak ama derék mondása: „Plus le corps est fort, plus il obéit: plus il est foible, plus il commend.” Minél gyöngébb a test, annál kevésbbé enged: minél erősebb annál jobban szótfogad.: Továbbá mindnyáján a test által érezünk; a millyen testünk, olyanok a dolgokróli fogalmaink: a millyenek ezek, olyanok okfőink, olyanok cselekedeteink. Sok erkölcstelenség világosan a testben gyökerezik. Csak a nemnevezendő büntőli megőrzése az ifjúságnak, melly nagy érdekűvé teszi a testi nevelést! Ifjaink kevés elfáradás mel-

¹⁾ Gymnastik. 1. Theil.

lett hevítő italokkal és igen tápláló eledelkkel élnek. Mi ennek következése? Az, hogy valamint az üvegházakban előbb gyümölcsöt hoznak a melegben s trágyában tartott növények; úgy az ifjakban is ideje korán elkészül az az erő, mellynek még a testi gyakorlás által kellene az egész testben széteszlani, és a még ki nem képzett részek tökéletesítésére fordítatni. A gymnastica nem hagyja központosítani ezen fölösleg erőt, mellynek eltékozlása kútfeje sok erkölcsi gonosznak. De azt sem lehet itt elmellőzni a testi gyakorlások erkölcsi szempontbóli ajánlására, hogy csupán ezek által tartathatik fel a lélek mindenkori vidámsága, mellynek pedig igen nagy befolyása van az erkölcsiségre, mind a gyermek-, mind a népnevelésben. Minél nagyobb elmederültségben tudjuk tartani a gyermekeket és a népet, annál könnyebb azt a gonosztól megóvni, annál fogékonyabb az erkölcsi tanításokra. A test jóléte tehát alapja a lélek erkölcsi épségének. Ezért merte mondani Niemeyer ¹⁾, hogy „csaknem minden hiba, mellyek a testi nevelés ellen lesznek, kártékony az erkölcsi képzésre nézve is.” Miért? mert a tapasztalás bizonyítja, hogy semmi nem olly termékeny szülő anyja az erkölcsi durvaságoknak, gorombaságoknak, mint a test elérzékenyített állapotából s nyavalygásából folyó elégületlenség s rossz kedv, melly által ellenmondatlanul bebizonyodik a kapcsolati törvénynek ezen alapzata: hogy ép lélek csak ép testben lakhatik. *Mens sana in corpore sano.* Úgyde mimódon lehet ép a test, ha nem gyakoroltatik, a vérforgás, a mérsékelt munka, játék, gymnastica által elő nem segítetik? Nem csak a lelket kell tehát ápolni, hanem a testet is, annak hajlékát; mert hacsak amarra fordítjuk minden gondunkat, emezt pedig mellőzzük, úgy nagyon messze esünk célunktól. Az a fölleges isteni rész, a lélek, nem kivan többé azzal az erőtlen,

¹⁾ Grund. d. Erz. S. 105. 1. Th.

sáppadt társával bajlódni: ezzeli barátsága unalmas sőt terhes lesz neki, és azt ideje korán odahagyni szándékozik.

Mit szóljak azon tetemes károkról, mellyek a kapcsolati törvény elmellőzéséből folyó, lélek s test közötti aránytalanságból erednek, sőt sereglenek a polgári társaságra nézve? Mert, hogy Gutsmuthssal szóljak „mi természetibb, mint az, hogy puha testben gyáva lélek lakozzék? Hol venné magát az olyan emberben bátorság, kinek ereje nincs? hiszen a rettenthetlenség nem egyéb, mint minerőnk tudása és ebbeni bizakodás. Hol venné magát az ilyenben a magaelszánás, a veszélyekbeni el nem rémülés, ki ifjúságát a szobában, puha pamlagon, távol minden bajjoktól s viharoktól töltötte el? Várhatunk-e olyantól férfias állhatatosságot hon iránti hűségben, házassági szeretetben, kinek testi alkata gyöngé és ki a dolgokat most egy majd más színben látja? Hol van az ilyenben a vidámság, melly az erős idegek és egészséges vérforgás szüleménye? Az ilyen rabja indulatinak s vágyainak, mellyektől annál inkább gyötörtetik, minél kevésbbé tudja kielégíteni azokat.” Különösen honunkban kétszeres szükség a nép felsőbb osztályának ezen érdekre vigyázni, már csak azon tekintetből is, hogy ő polgári alkotmányunknál fogva született örökös katoná és honvédő. Melly nagy különbség van ebben a részben hajdani fő- és köznemeseink, kik a magyarság tábornokai s hadnagyai valának, és a maiak között, kik közt sokan vannak s lehetnek, kik soha lovon nem ültek ès a vagdalkozás elemeivel is ösmeretlenek. Néha már ma egyik fő nemzeti boldogságunk közé számlálhatjuk, hogy örökös katonából ügyes földmívelőkké, tudósokká, írókká lehetünk; bár elődeink vérrel áztatott pályateréről lelépven a katonai szellem nem fejthető ki ifjainkban mint régen: de csakugyan népnevelési nagy hiba az mégis, hogy a ma-

gyarság ennyire levetkezte nemzeti jellemét, úgy hogy ma sokkai nagyobb joggal elmondhatjuk, midőn magunkat el- * hunyt derék elődinkkel összevetjük e részben, mit cser- és babérmagyalalval ékes Zrínyink ¹⁾ mondott kortársairól: „Ha minket elhunyt atyáink meglátnának, elálmélkodnának rajtunk, és azt mondanák, mit Izsák mondott Jákobnak: E szó Jákob szava, de a kezek Esau kezei.”

Káros tehát a kapcsolati törvény megvetéséből eredő szellemi s testi ügyesség közötti aránytalanság a nép felső osztályánál, mint láttuk: de szintily kártékony az a nép alsó osztályában is, melly a másik túlságban jár gyakran, és a testi erők kifejtésével foglalkozván egyedül, szellemi tehetségeit örökös álomban hagyja. A szellemi fejletlenségből kiáradó nyomorúságokról irt már sok emberbarát az észnek és hideg értelemnek; felelő a hely szűkéhez képest próbál most írni a szívnek, és élénk színekkel előadni azon szívrázó életnyomort és életborzalmat, melly az alosztály szellemi míveletlenségéből, mint ennek nevelési aránytalanságából keletkezik. Nem azért szánakozás tárgyai ezek, hogy nem lagnak kényelmes fénylakokban, nem hálnak pehelyen és drága szöveten; nem töltik idejüket mulatsággal, kocszással és kies kertekbeni sétálással, nem töltöznek válogatott étkekkel, fűszeres süteményekkel, külföldi pezsgőkkel; sőt inkább az az egyetlen boldogságuk, hogy egyszerűleg élvén s kevés szükségeknek hódolván, vérök és velejök ép, éjjeleik nyugtatók, kívánataik nem mesterkéltek, s annál fogva könnyen kielégíthetők. Mi teszi tehát őket szánandókká? Az hogy életök nem egyéb, mint állati lét, egész valójuk nem egyéb, mint gondolkozásra alkalmatlan gép. Ők másoknak, kik náloknál sokszor nem jobbak, örökös szolgái levén, a szebb, nemesebb, emberibb élettről mitsem tudnak. Mert vajjon lehet-e azt emberi életnek nevezni, mellyben az állati s gépi munka a fő dolog,

¹⁾ Ne bánts a Magyarat.

az emberi és isteni rész kifejtése s művelése pedig maradható s csak mellék munka. Hányadik közember sejti azon fölséges rendeltetést, melly neki mind itt készületi pályáján, mind a síron túl elébe tűzetett? hányadik emelkedik fölebb a baromi durvaságnál élményeiben és gyönyörködéseiben, ki az evés, ivás, henyélés gyönyörein kívül másokat, még pedig nemesebbeket ismerne? Hányadiknak házi élete ment a szünetleni és napirenddé vált czivakodásoktól, sértegetésektől, szóváltásoktól s egyéb gorombaságoktól? Micisoda értelmi sötétség fellege gömbölyög a pórnép babonás és előítéletekkel megrakott fejében! Ő a botos mestertől semmi élet szépítésére való rendszabályt nem tanult; a gondolkodás gyönyörűségére nem hogy nem vezéreltetett, sőt ettől jókor elrettentetett; az egyházi oktatásokból tanulni nem képes, mivel a keresztyénség nagyszerű rejtélyei, szertartásai lelkét, jelentését fölfogni nem tanítatott; az isten, ki merő szeretet, az erény, melly életszépítő örlelek, a világ, melly csodákkal ékes templom, az emberiség, melly egy nagy család, a vallás, melly a fensőbb lelkeket az alsóbbakkal összefoglaló rózsakötél, egészen ismeretlen fogalom ő előtte. Körül lengi őt azon megfoghatlan fölség! kit mi istennek nevezünk, de azt ő nem érzi; van szíve, van fentebb érzelme, de ezt ő az erény gyönyöreinek meg nem nyitja; a világ nagyszerű pompái között él, de ő ennek hieroglyphonaiból semmit kiolvasni nem tud; az emberiség nagy háznépeihez tartozik, de az őt kebléből örökre száműzte; a földet műveli és szépíti, de ebből ő egy barázdát is sajátjának nem nevezhet; a semmi polgári, nemesi vagy szolgai különbséget nem ismerő vallási egyesülethez tartozik, de ez csakhamar eltűnő álomkép ő előtte. Nincs neki egy nap-pala nyugalommal, egy éjjele is gond nélkül. Virágzó éveit nyomorú keresetért, szánandó élete tengetéséért bérbe adta másoknak, kik hat napon járomban tartják őt, mint igás barmot, a hetediken pedig nem oktatják: lefolyván virágkora, a bizonytalan jövő, a gondokkal terhelt vénség ragadozó örvényébe taszítják minden vigasztalás nélkül. Ilyen az

aránytalanul neveit alsó néposztály élete: tekintsetek erre zsarnoki lelkek; és ha szívetek meg nem indulván, ezt rajos tollból folyt fösteménynek nézitek, borzadjatok meg önmagatokról!!!

A görög népnevelést e részben, bájszínekkal festi Lucianus ¹⁾. „A n a c h a r s i s: Bátorkodhatom, Solon! tőled kérdeni, hogy vajjon az Areopagus nem gondolt-e ki némi büntetést azokra is, kik a legszükségesebb igazságokat készakarva elhallgatják? Solon: Miért kérdezed ezt? Anach. Mivel te most éppen azt akarod elmellőzni, minek legnagyobb érdeke van előttem, a lélek képzését, csak azért, hogy a küzdesekről g testi gyakorlatokról beszélhess, mellyek kevesebbé szükségesek. Sol. Ez csak azért van kedvesem! hogy én azon tárgy mellett, mellyről értekeztünk, maradni és sokfélék előhordásától emlékezetedet kímélni akarom. Hanem, ha úgy akarod, előadom véleményemet az említett lélekképzésről is, noha legnagyobb rövidséggel; mivel ezen tárgy bővebbi megvitatása más alkalomra vár. Mi tehát ifjaink szellemét egyenmértékre vesszük – *σθμν'ζομεν* – hogy úgy szóljak; részint az által, hogy őket köztársaságunk köztörvényeivel megismertetjük, mellyek hogy mindenkitől olvastathassanak, nagy betűkkel írva, köz helyen nyilvánítva vannak, és megmondják, mit kell tenni, és mit nem tenni; részint azon feledhetlen emberekkeli társalkodás által, kik nálunk sophistáknak Vagy philosophoknak neveztetnek, kik által arra oktattatnak, mit kell nekik tudni és tenni, hogy polgártársaikkal, kiknek egyenlő jogaik vannak ő velők e szabad köztársaságban, az igazság és méltány szabályai szerint élhessenek. Továbbá: milly igen kell nekik minden nemtelen és illetlen vágyakkal fölthagyni; mindenre, mi szép és jó, törekedni, és minden hatalmaskodást távoztatni. A já-

¹⁾ Anacharsis.

tékszínerekbe is elviszszük: ahol a víg és szomorú játékok által őket köz helyen oktatjuk; szemek elébe terjesztvén a régiség híres emberei erényeit és vétkeit, ezeknek következtetésével együtt; hogy ezeket kerüljék, amazokat pedig kövessék. Ugyanazért meg is engedjük színészeinknek, hogy polgártársaink közül az olyanokat, kiknek gyalázatos és városunkhoz illetlen cselekedeteik előttük tudva vannak, nevetéssé tegyék s megmocskolják; részint azért, hogy őket ezen nyilvános megfenyítés által netalán megjobbítsák: részint azért, hogy mások is példájokon tanuljanak, és olly dolgokról, mellyek miatt hasonló polgári gyalázatot vonhatnának magokra, őrizkedjenek.” Eddig Lucianus. Egyezménybe tudta tehát hozni a bölcs görög népnevelés a szellem- és testképzést, az ízlési és erkölcsi oktatást, az iskolai és nagy világi tanítást, az élőszóvali és példák általi serkentést, a magános és nyilvános dicséret és gyalázat hatásait: ugyanazért teste, szellemre, érzésre, értelemre, főre, szívre egyaránt dolgozván, épen úgy mint a kapcsolati törvényen alapult igaz népnevelési rendszer kívánja, hiányos vallás mellett is olly remekeket képezett, minőket jelenkorunkban, legtisztább vallási fogalmainak segedelme mellett is, a mai népnevelés előhozni alig képes.

X.

A HALADÁSI SARKTÖRVÉNYÉRŐL LELKÜNKNEK ÉS UGYAN-
ENNEK NÉPNEVELÉSI HASZNAIRÓL.

Negyedik szellemi sarkalat, mellyen nyugszik a népnevelés rendszere, a haladás törvénye, mellyet illő körülményesen előadni. Minden, a ki csak valaha emberi szellemünk sajátságairól és ennek minket a barmoktól lényegesen megkülönböztető jelleméről gondolkozott, tudhatja, hogy nekünk két fölséges lelki tulajdonunk van, úgymint: a haladásvágy és az önmérséklet. Az első abban mutatkozik, hogy minden jobb s szebb lelkű ember ellenállhatlan vágygyal viseltetvén a tökélyes iránt, kívánja szüntelen szebbíteni saját és a körülte levők életét; és mivel itt végetlen pálya nyílik előtte, szeret ezen ösvényen fáradatlanul haladni, és a szépről szebbre, az igazról igazabbra, a tökélyesről tökélyesebbre törekedni. A második sajátságáról emberiségünknek, az önmérsékletről, majd lejjebb a mérsékleti vagy erénytörvény előadása alkalmával leszen szó. Haladás tehát, vagyis tökélyvágy emberiségünk legszebb jelme: olly sajátság, mellyről népnevelőnek legjobb fogai-

mának kell lenni; mert neki földolga az, hogy embert képezzen, nem pedig kifinomított érzékiségű állatot; mely finomabb érzékiség, a testi felsőbb gyönyörök éleletére számított idomítás – de a mely azonban nem, több mint felsőbb állatiság –, volt főiránya a Cousin előtti francia bölcselkedésnek: mely testiségnek hízelgő philosophia, mint hajdan az epicureismus gyorsan el is terjedt Európában, mint a legjobb moralisták, minők Kant és Reinhard, keservesen panaszoznak. Mi tehát haladási és tökélyesedési jellemünket nézi, mind a stoicusok, mind a mysticusok jól ismerék ezt, és igyekeztek éhez szabott életrendet követni; noha egyoldalulag tekintvén e tárgyat, céljokat el nem érheték. Mely szép és szívet fölemelő az, mit Seneca ¹⁾ mond: „Magna et generosa res est animus humánus: nullus sibi poni, nisi communes et cum Deo terminos patitur. – Ratio diis, hominibusque communis: haec in illis consummata est, in nobis consummabilis.” A mysticusok is így vélekedtek; és ők a lelkeket az istenség részeinek és a fővalóságból kifolyásoknak tartván, azon igyekeztek, hogy ők a világtól elvonulás, csendesség, önvizsgálat és az által, hogy a testnek és ennek minden kívánatinak örökre meghaljanak: azon voltak teljes erővel, hogy ismét visszafoljanak az istenség keblébe, mint saját szellemi lényök tiszta forrásába, és ezáltal szívök legforróbb kívánatinak áldozzanak ²⁾. Ezen moral, ezen gyökvágyon épült életrendszer világos nyomaira találunk nemcsak a középszázadokban élt mysticusok iratiban, kiknek előljárója Bernhard a 12-dik században, hanem a legrégebbi időkben szintűgy, mint még ma is; a Gangesnél szintűgy, mint a Nílusnál; a régi Germania cserfái között élt druidáknál szintűgy, mint a Judaea pálmaberkei közt tanyázott esseusoknál; Pythagoras és Plato tanítványai

¹⁾ Epist. CIL et XCII.

²⁾ Fenelon explication des maximes des saintes sur la vie intérieure. Amsterdam. 1698. 12.

közt épen úgy, mint Schwedenborg és Rapp követőinél: melyből az tetszik ki, hogy sarktvénye lelkünknek a haladás; melyly vehet ugyan elhibázott irányt magának, ha haladtában a csapongó s rajos képzelődés sőt ábrándozás kétes kalauzságára hagyatik, de mindig nemes, mindig emberi még botlásaiban is; és hogy a moral is sokat köszönhet a mysticuskok törekvéseinek, ezt a legbölcsebb moralisták minden időben elismerték.

De vajjon honnan ered lelkünknek ezen tökélyvágya, melyly őt szüntelen haladásra serkenti? Sokképen igyekeztek ezt mind az új, mind a régibb időkben kimagyarázni. Schiller ¹⁾ gyönyörű elmékedéseiben ezen dologról így ítél, hogy mi két egymással ellenkező elemből állván, két ország polgárai vagyunk, egyik a természet, másik a szabadság birodalma. Amaz gépezetinek vannak alávetve vágyaink, kívánataink; emez szelídebb vonzalommal tart bennünket hatalma alatt; melylyet átlátván nemes lelkünk, szüntelen iparkodik magát a természet bilincseiből kioldozni és az erkölcsi fenébb tartományba eljutni, melyly szellemével jobban egyez. Mások, jelesen Fichte²⁾ az öröklét zálogának tartják lelkünknek ezen haladásvágyát, és ezt mondják, hogy: „emberiségünk fogalma az, hogy életünk fő célja mint ehez vezető út is végetlen legyen: következőleg épen nem az rendeltetésünk, hogy e céljt valaha elérjük. Ahonnan a tökély embernek legfőbb, de elérhetlen célja és végetleni tökélyesedés az ő rendeltetése.” Felelőnek véleménye e tárgyban az, hogy mivel az emberi legfelsőbb tökély nem egyéb, mint testi alsó és szellemi felső vágyainak, és ezekkel kapcsolatban levő körülményeinek egyezménye, melyly szüli az igaz boldogságot; ezen öszhangzat pedig, valamint sok küszködés, iparkodás után létesíthető, úgy az élet és szenvedelmek viharai között könnyen felbomolható; innen

¹⁾ Armuth und Würde. Kl. pr. Schriften. 3-te Theil.

²⁾ Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten. Vorl. II.

nekünk, kik ez életpályára nem nyugalmas nézőkül, hanem munkás szerepvivőkül állítottunk ki, szüntelen haladnunk kell, mert mihelyt nem haladunk, mindjárt elvesztjük a harmónia támaszpontját, az egyensúlyt a körülöttünk levő dolgokkal, mellyek észreveheti énül haladnak és korán sem állanak egy helyben. Haladnak nemcsak egyes emberek, hanem haladnak egész nemzetek, halad a korszellem, halad az emberiség, mint fölebb láttuk, haladnak egész naprendszerek. Nekünk is tehát ha lelki sajátságunkat megtagadni nem akarjuk, minmagunkkal, a minket környező természettel s emberiséggel ellenkezetbe jöni nem akarunk, szükségkép haladni kell és engedni szellemünk állatóságán fölül emelt dicső sarktörvényének; annál inkább, hogy a barokk azok, mellyek bár a művelt emberek munkája által haladni látszanak is, de csakugyan a baromtság főbélyege az egyhelybeni tespedés; ezek bölcs okoknál fogva egy helyben állókká teremtettek és a méhek- ma sem készítnek édesb mézet, mint hajdan Hybla és Hymettus tájain, a fülmilék ma sem énekelnek bajosabban, mint ezredekkal ezelőtt.

Azt veti itt ellenünk a conservatív elvek barátja: nem lehet mondani, hogy minden haladna az emberiség színházában; mert a mennyi haladást látunk, annyi hátrálást tapasztalunk és egyhelybeni állást. Alábbszállnak az egyedek szintűgy, mint egész nemzetségek elkorcsosodnak, megvénülnek és elagnak egész nemzetek, mint a zsidó hajdan vitéz volt Dávid és Makkabféle hősek alatt, ma parasitica növény mindenütt; alábbszáll a korszellem és nemzeti jellem, melly hajdan honunkban hősi és egész Európától méltán csodált, ma önzésre hajló és a külföld előtt nem érdekes: egyhelybeni állásra mutat Ászia, melly most is csak ott van, hol ezelőtt három ezereddal volt, vagy ott sincs: egyhelybeni tespedésre kárhoztattaknak lenni látjuk Afrika és Ausztrália nemzeteit, mellyeket látván elevenen, képzelhetjük, minő volt az első embernyom; minők voltak a régiektől gyakran emiített autochtonok és troglodyták. — — Mind ezen tapasztalati igazságok, mellyekről egy részrehaj-

latlan história philosophusa sem kétkedik, épen nem azt bizonyítják, a mi ellen védokul felhozatnak, hogy a mennyi a haladás, szintannyi a hátrálás e világban – mellynek ítéletök szerint épen nem haladás, hanem csak keringés, előre s hátra menés a sorsa –, hanem azt, hogy a haladásnak van bizonyos törvénye és föltéte, mellyet az követ változatlanul: melly föltétek ha elmaradnak, akkor hátrálás áll elő, mivel egyhelyben soká semmi itt nem maradhat. Hogy tehát ezen népnevelésre olly szükséges pszichologiai sarktvörnyet annál jobban fölvehessük, szükség a haladás föltéteit, eszközeit, hasznait és kitűnő példáit elmondanunk: mellyekből aztán mindenki meggyőződhetik arról, hogy ezen alapzat a világ nagy tervéhez tartozik, mellyet nekünk is mindenben, főleg a népnevelésben szemünk előtt kell tartani.

Föltéteit tehát a szellemmíveltségi haladásnak a mi illeti, ezek kétfélék, vagy nemlegesek vagy tettlegesek. Az első osztálybeliek viszont két rendbeliek, és vagy az ipargátok széthányása vagy a szellemi fejlődés akadályainak elhárítása által tűnnek föl. Úgyde miket lehet ipargátoknak nevezni, mellyek elmetszik az emberi lélek szárnyait, és annak minden jobb s nemesebb igyekezetét lesújtják. Már láttuk fölebb, hogy mi állatiságunkra nézve a természeti vas- és hajthatlan, szellemünkre nézve pedig az erkölcsi szabad, törvények alatt vagyunk: két világban leledzünk tehát, de úgy, hogy emberiségünk inkább a szabadság birodalmába, mint a gépi lények sorába tartozik: elemünk, létszerünk tehát nekünk a szabadság, mellynek éltető fénye s melege nélkül szintúgy nem fejlődhetik ki erkölcsi lényünk, mint a növények nem növekedhetnek a nap melege és a gőzkör nedvessége nélkül. A szabadságra és műveltségre tehát, mint bölöni Farkasunk¹⁾ mondja bölcsen, csupán szabadság ér-

¹⁾ Éjszakamer. Utazás. 265. 1.

lelheti meg az embert, melly oly varázs erővel bír, hogy az ipargátokat hős kezével széthányja; az elmét az előítéletek, szokások, zsarnokság durva bilincseitől megszabadítja, azt saját iránya, belátása, kedve szerint föllengezni engedi és még a baromi négert is úgy kiképezi, hogy az Éjszakamerikába Afrikából úgy vitetvén át, mint csupa merő gép, és itt szabadság levegőjét szíván be darabig, úgy költözik vissza Libériába, mint mívelt tudós és művész; ki sok európaiat megszégyení, ki azt hiszi, hogy a néger alábbvaló anyagból van formálva, mint a fehér, hogy értelmi művelődésre nem képes, s a szabadságra nem megérlelhető. Kétféle szabadságot kell pedig megkülönböztetni és a népnek megszerezni, ha a szellemi műveltségben előhaladását óhajtjuk. Egyik az erkölcsi, másik a polgári szabadság. Az első olyan ereje és állapotja a léleknek, mellyel bírván az, minden akadály nélkül teljesítheti s gyakorolhatja azon törvényeket, mellyeket a higgadt értelem neki az élet minden állapotban elébe ad. Ezen drága kincs mértékétől függ emberi becsünk s méltóságunk, a szerint hasonlítván mindenki jobban a tökélyesebb telkekhez, minél függetlenebbé tudta magát tenni érzéki alacsonyabb vágyaitól, s a szerint közelítvén jobban a barmokhoz, a testi kénynek minél nagyobb ereje van benne. A régi bölcsek ideálja legalább az erkölcsi szabadság volt és szerintök az élet legfőbb java, mellyel a kik nem bírtak, nyomorú szolgálknak nézettek, ha szinte fejedelmi sorsban születtek is. Az erkölcsi szabadság mellé azonban polgári szabadság is szükséges, melly olyan erejében és állapotjában áll a léleknek, mellyel bírván, az magára nézve ugyan minden akadály nélkül gyakorolhatja polgári kötelességeit: másokra nézve pedig törvényes jogaiban semmi rövidséget nem szenved; függvén egyedül a törvényektől, nem pedig a más kényétől. Ipargát továbbá az is, midőn a szellemi fejlődés nem általános és egyenlő; hanem csak egyoldalú és részletes. Ancillon porosz minister pa-

naszkodik ¹⁾, hogy „a mai világ szellemi haladása igen hiányos azért, mert nem teljes, és mint illenék, több oldalú. Mi, így szól ő, előbb mentünk az ismeretben, de vajjon az érzésben, az igaz erkölcsiségben haladtunk-e már ezt épen nem mondhatjuk. Pedig mi a világosság meleg nélkül? Az erkölcsi érzést kellene jelen századunkban jobban képezni, nemcsak az észet és az ízlést; mert ezek kölcsönösen segítik egymást; ahol az ész elakad, ott az érzés áll elő és segít: ahol az érzés csapong, ott az ész hasznosan kormányoz. Egyiket is tehát a másik kárával ne tökéletesítsük, az ész ne vesse meg mind azt, mit meg nem foghat, különben épen úgy jár, mint azon fűvész, ki mindennek töviről hegyire akarván járni, gyökerestől kiássza és a napfényen szemlélgeti az előtte ismeretlen csemetét; és ezt addig nézegeti, hogy egyszer elszárad. Az érzés párhuzamban finomodjék az értelemmel és ízléssel. Milly bűvös szépségű lenne e világ, ha azt nemcsak az ész, hanem az érzés nézőpontjából is szemlélnők! ha az érzés szépen öszszeolvadna az észszel, a világosság a meleggel.” Tettleges föltéte a szellemi haladásnak a szerencsés körülmény és kívánatos helyzet, melly szabad közlekedést és összes versenyt enged, de a melly főleg a sors munkája levén, melly az éghajlatot, lakóföldünk fekvését, folyamokat, öblöket, földtermékenységet önkénye szerint osztogatja – bárha sokat hagy is fen a haladási iparnak –, kényünk szerint nem intéztethetik.

Elmondottuk röviden a szellemi haladás föltéteit. Főbb eszközeinek tekinthetjük ennek a polgári egyesületeket és nyilvános emlékeket. Hogy előbb az egyesületekről szólnunk, ezeknek népmíveltségét előmozdító ereje az emberi lélek természetén alapul, lélektanilag igaz leven az, hogy az ember semmi ő magában és ő emberré a társasági egyesület

¹⁾ Sur le progrès des lumières. Berlin. 1812.

által lesz. De nem minden egyesületek hasznosok la népfejlétségre. Az olyan szövetségek, mellyek a családi és törzök-egybeköttetést fölbontják, a nemzeti egységnek ellene dolgoznak, minő a hinduknál az úgynevezett kasztrendszer: az olyan czéhek, mellyek fonák okoknál fogva sok jeles munkásnak megtagadják a mesteri jogot és egyedárusságot alapítanak rossz árujok számára; az olyan lovagegyesületek, mellyek erős és tetemes országlási jogokkal felruházva ellenállást mutattak hasznos javítások s a nép kifejtése ellen, mint francziahonban a zendülés előtti aristocratia: az ilyen szerkezeteket úgy lehet nézni, mint a szellemi haladás gátjait és a nép életére előbb utóbb halált hozó lassú mérgeket. Olyan szelleműeknek kell tehát lenni a haladást segélő egyesületeknek, hogy ezeknek fő célja legyen az erkölcsi és polgári erények kifejtése; az igaz humanitás gátjainak szét döntése és a nép civilisatiója. Vannak ilyenek Európában sőt honunkban is, mellyekre például csak az asszonyi jótékony egyesületet kell felelőnek magasztalólag megemlítenie: de mégis úgylátszik, inkább honosok ezek Éjszakamerikában, az egyesült statusokban. A quackeri emberszerető lélek csak az egy Philadelphiában milly sokat alapított itt; például: a hasznos ismeretek előmozdítására, a földművelés gyarapítására, a keresztyénség terjesztői nevelésére, az afrikai négerek megtérítésére, az amerikai indusok polgárosítására, a négerekkel kereskedés eltörlésére, az idegen bevándorlottak gyámolítására a szegények táplálására s foglalataskodtatására? Az ilyen egyesületek igen szépitik a népéletet, és bámulással töltik az utazókat azon erkölcsi magas műveltség látására, melly itt a főbb és alnéposztálynál egyaránt el van terjedve; és a melly a mondott jótékony egyesületek drága gyümölcse. Szinte ilyen áldott hatásúak a nyilvános emlékek a nemzeti haladásra mellyek vagy itt ott emlékek vagy sajátlag úgynevezett emlékjelek, legyenek ezek festettek, faragottak vagy öntöttek. Az írott emlékek, mellyek egyes dicsőnek emlékét remek előadással s tollal örökítik, jelen korunkban kivált honunk-

ban sokkal gyérebben találtak, mintázó classicus és a középkorbeli világban. Hajdan a hősek, bölcsek, honfiak neve nemcsak emlékjelekkel, hanem remek életrajzokkal dícsőítetett; mellyeknek, ha mesterileg készültek egyszerűen, pipere és halmozott magasztalások nélkül, históriai hitelességgel varázs erejük van a kasonló erények utánzására. Wieland ítélete szerint az ilyen lélekföstemények legérdekesebbek az egész régiségből még ma is; minő hatással kellett tehát ezeknek lenni a kortársakra és a nemzet fiaira! A ki Tacitus Agricoláját, Nepos Atticusát, Plutarchus hősei életét megolvassa, lehetlen szellemi lánggra nem lobbannia, és hátramaradásunkat e részben fájdalmasan nem éreznie. Lucianus különösen két remek képet hagyott Demonaxában és Pantheájában: – az egyik Athaeneben élt philosophus, a másik M. A. Antoniusnak Faustina halála utáni másodrangú neje volt –, mellyek mint a férfi és nőnemi legfensőbb műveltség bájképét előadó föstemények megérdemlik, hogy lehetőségig kurtított kivonatban itt álljanak: mivel ezek a psycholog népnevelő előtt örök becsűek lesznek. „Demonax, így szól Lucianus, olly példánya a bölcseknek, kit mindennek föl kell tenni maga elébe a követésre. Ennek egyetlen foglalatossága volt a szép és jó tanulmánya: ezért megvetett minden külső hasznot, és azon iparkodott, hogy független és szabad legyen, természeti, ép, feddhetlen életet éljen, és kortársainak példányul szolgáljon. E végre könyv nélkül tudta a legjobb költők munkáit: ékesszólásban gyakorlott és a bölcsek különféle rendszereinek ismeretében olly jártas volt, hogy ezeket alapjaikkal együtt értette. Testét a szünteleni gyakorlások által erősítette, és mintegy megedzette. Socrates iróniáját megvetvén, ennek népszerűségét követte. A társalkodásban varázs kellemességet mutatott: de Diogenest sem vetette el szeme elől a kevésseli megelégedésben, és az emberek ítéletétől függetlenségben. Soha sem látta senki, hogy haragos és valamit hevesen vitató lett volna; a hibát fölfedezte, de a hibázónak kedvezett; követvén az orvosokat, kik a kórságnak

ellene állnak, a beteggel pedig szelíden bánnak: mert így szólt ő: hibázni emberi, hibát helyrehozni pedig isteni dolog. Igazi emberbarát volt: nyájas minden iránt csak azoktól magát visszahúzó, kiket jobbulhatlanoknak hitt. Betegséggel és aggsággal soha sem terheltetett; noha majd száz évig élt; ellensége pedig soha sem volt. Mind ezek összehatván, olly tekintetet szerzett a görögök, jelesen az athaenébeliak előtt, hogy ha valahova ment: ahol tetszett, evett és meghált, mit a lakosok olly nagy szerencsének tartottak, mintha istenség szállott volna meg nálok. Még a kenyérsütők is mindenütt kenyérrel, a gyermek gyümölcsöcsel kínálták s atyjoknak nevezték. Athaenében zendülés ütven ki, Dempnax ott termett és nyomban csöndesség lett: melyet ő látván, onnan eltávozott a nélkül, hogy szót szót volna. Halálakor köz költséggel pompásan eltemettetett, sokáig az egész néptől gyászoltatott; – érczelmélet, mellyel korinthetaiak megkínálták, maga nem hagyott magának emeltet'ni –, és ollyan drága emlékezetet hagyott a hálás szívekben, hogy még azon kőpadot is, mellyen megnyugodni szokott öreg napjaiban, fölkoszorúzták, és mint valamelly szentséget tisztelettel illették.”

Épen illyen érdekes P an the a ideálképe is. Mellőzvéen most testi kellemei előadását, mellyeknek a ránézökre hitelt fölülmuló hatása volt, és Ázsia legelső művészeinek, – smyrnai termés volt – nagy műpéldányul vagy canonul szolgált; lelki szépségeit így festi Lucianus: „Midőn cziparáját ezüst hangjával kísérte, olly tökéletes harmóniával zengett, hogy Orpheus és Amphion hallgatván őt, hangszer-számaikat kezeikből kiejtenék és csodálva hallgatnák őt. Benne lehetett látni, mit tehet a fensőbb nevelés – παιδεία. – Szép lelke gazdagon fölékesítetett mind azokkal, miket a költők szép versekbe foglaltak, a történetírók örökítették, a bölcsek tanítottak: és ez nem fölületes, hanem gyökeres ismeret volt ő nála. Aspasia finom tapintata, Theano hős lelke, Sappho ügyessége, Diotima – kivel Socrates, Plato vendégségében a szellemi szerelem csodateljes theo-

riájáról beszélgetett – mély belátása, egyaránt fénylenek benne. De még hátra van, a mi fővonás széplelkében! melly abban áll, hogy illy kedvecze levén a sorsnak, negédes nem volt: sőt mindenkhez, kik hozzá közelítettek, olly emberséges, mintha vele egyenlő sorsnak lettek volna. Az emberiség korlátain tiül nem emelkedett; hanem maga viselésében szerénységet s nyájasságot mutatott: mellyel azt nyerte, hogy ismerői annál jobban tisztelnék, minél fönségesebb vala személye annak, ki magát velők egy vonalba helyezte, és azon határtalan kedvezést is, mellyet a sors iránta mutatott, neki épen nem irigylenék. Szóval, elmondhatni róla, mivel Homer – IX. Iliad. 389, 90 – a nőnemi tökély tetőpontját akarta kifejezni: hogy „szépségre az arany Aphroditének, ügyességre a kékszemu Pallásnak, semmiben nem engedett. A középszázadbeli szellemi műveltségére majd ilylyen jótékony hatással voltak a legendák. Akármint Ítélenek ezekről a maiak; az igazán psychologus bölcsek, minők Herder és Göthe elösmerték, hogy ezen ideálok, melyeknek históriai igazsága felől azonban az akkori világ nem kételkedett, hasznosak voltak az akkori igen szép férfiaság és asszonyiség előtüntetésére a lovagokban és hölgyekben, az új költészetnek is mintegy bölcsöül szolgáltak. Ma már ezen írott emlékek és lélekföstmények helyét nincs minek kipótolni. Vannak ugyan ma is úgynevezett memoireok; de ezek a kártékony és hatásgyengítő hízelgés művei többnyire. Vannak remények, és ezek fontosak is a népnevelésre, kivált ha Fáynk ügyességével, és mély szellem- s dologismeretével iratnak: de a meglettség báj erejével nem bírván, a néptől elég hibásan! csak költeményeknek, multság és nem tanulás eszközeinek nézetnek. A regények a középidőbeli lovagszellem viszhangjai; s nincs bizonyosb, mint az, hogy az Európából Ázsiába, a szent földre, innen ismét vissza csapongó, ezer veszélyekkel küzdő, ezer szép s rémítő helyzetben mutatkozó lélek teremtette a provençalok s troubadurok lángeszében azon szép és mulattató tarkaságot, melly alapja a romanticának. Ma már ezen élettarkasága

megszűnt; a mai ebbeli művészség tehát nem a korszellem viszhangja levén, többnyire csak késői virág; s eredetiség-re nem igen tarthatván számot, a népmíveltségnek csak másodrendű eszköze lehet.

A festett, faragott, öntött, épített emlékjelek is nem nevelik már ma olly nagy sikerrel az erkölcsi és polgári erényeket, mint hajdankorban. Aegyptus és Persepolis még ma is csodálandó nagyszerű emlékjeleit mellőzvéen, mint a mellyek a zsarnoki hiúság szomorú maradványai; Göröghon volt az, melly nagy érdemű polgárainak legnagyobb készséggel emlékeket emelt, noha sokszor méltatlanokra is pazarlotta azokat. Pausaniasból ¹⁾ látjuk, hogy csak Theseusnak – ki görög Washington volt, és miután a villongó népet és ennek ellenségeit legyőzte, a főhatalmat a nép kézi-be letette –; milly sok festett, faragott tiszteletemlékei voltak mindenütt. Nem volt olyan polgári vagy emberi erény, mellyet örökíteni nem siettek volna a görög művészek, kiknek munkája által a sétaterek, a templomok, az utak, a térhelyek lettek a legszebb erények iskolái. Themistocles vallja magáról, hogy őt ifjúkorában a Miltiades tropaeumai alunni nem engedek. Így volt Romában is: Traján és Antonin oszlopai még ma is állanak; állanak azon diadalívek, mellyek Titusnak, Constantinnak, Severusnak emeltettek. Ma sem emlékjeltelenek főbb városaink. Állanak Bécsben II-dik József; Berlinben II-dik Fridrik; Pétervárott nagy Péter; Parisban IV-dik Henrik; Fridrichshallban XII-dik Károly, s más helyeken más fejedelmeknek emelt emlékjelek: ámde ezen dicsők, noha emberi és polgári erényekkel ékes nagy emberek voltak, de mégis a polgárok fölött tündöklő fényképek és sokkal magasabb állásúak, minthogy ezek magas erénye a közép osztálybelieket is utánzásra lobbanthatná. Athaenében volt emlékjele a szolgálta Aezópnak is; a hősnak szintúgy mint a bölcsnek: a nagy polgárnak épen

¹⁾ *Ἡλλάδος περιηγησις*. Lipsiae. 1696. fol. pag. 9.

úgy mint a nagy katonának; a művésznek szintúgy mint a telepítőnek. Hogy ne fejtöztek volna tehát ki jobban a polgári erények e szelíd éghajlat alatt; hogy ne lettek volna a görög városok utczái épen olyanok a polgároknak, mint az íráspéldányok az írni tanulóknak?

Ha volna még, ki gróf Széchenyi munkái olvasása után a haladás hasznairól kétkednék, az ilyen feje vagy szíve tökélytelenségeit árulná el. Minthogy azonban lehetnek mégis ilyenek; ezeket utasítom a tisztelt nagy nevű író itt előhozott erőteljes sorainak újra megolvasására s méltánylására; mellyeknél valamint az általános, úgy nemzeti haladásunk kiáltó szükségét lehetlen hathatóbban lefesteni ¹⁾. „A hon vizei korlátlan dühökben mindig öntsék el az ország legtermékenyebb vidékeit, s az örök posványok méreglehelő önkényök mindig kint s halált szüljenek? Severin bércei, a Duna köszirtjei mindig gátolják a más nemzetekkel közösülés kellemeit? Egyetlen sovány esztendő gyászba borítsa jövődőben is – mint már annyiszor – a fél hazát? a népre vetett idomlag olly csekély adó mind terhesebb legyen idő folytával? A haza szívet, Budát s Pestet állóhid soha se kösse egybe? s elbomolthatatlan színház örökre meg legyen tagadva azon nemzettől, mellynek nyelvén kívül úgyszólván semmi sajátja? földművelés jobb ismerete soha ne ruházzon zöldsint naptól aszott meztelen pusztáinkra s avar fenyereinkre? Manufactura, fábrika s kereskedés hazánk gazdagságát soha se emelje magasabbra? külföld előtt mindig ismeretlen maradjon a magyar? – – Hazánk rútol el van darabolva pártfelek, hitvallás, külön nemzetek s municipalis alkotmány által. Ezen elbonczolás teszi hazánkat egy beteg, egy haldokló testhez hasonlóvá, mellyben a vér nem kereng; s ha valóban tisztán kívánunk látni, e szo-

¹⁾ Világ. lap. 63. s másutt.

morú heterogeneitásban keressük a múlt idők viszontagságait, mellyek annyiszor gyászba boríták anyaföldünket: e természetelleni állásban keressük a jelenkor szégyeneit; melly mindedig a nem ismert, nem nevezett kisdjed nemzetek sorába törpeszt bennünket. Most a főrendű birtokosok keveset aggódnak a honról; — a nemesség a külföldet nem ismervén eléggé, hazáját értéken túl becsüli; újabb találmányokról, mellyeknek más hazák olly sok áldást köszönnek, tiszta képzelete nincs; s így számtalan javítás ellen vak hévvel kel ki. Sok a korlátlanságot tartja szabadságnak s abban helyezi elsőségét, hogy zablátlanságaért csak későn sújthatja őt a törvény. Sok azt gondolja valóságosan szabadnak, ki nem adózik.”

Van az ó és új világnak a föld golyóján szinte lábelenes helyeken fekvő két dicső tája, mellyeket a hajdani és jelenkori nemzeti legszebb haladás és műveltség polaritásainak lehet nevezni: mellyeknek lakosai nagy hatással voltak és vannak sok nemzet műveltségi haladására és szellemi fejlődésére, és egymással olly szembetűnőleg egyeznek, bár a kor ezredei, éghajlat, oczeán által vannak is elválasztva, hogy a népműveltségi haladásról levén szó, őket meg nem említeni és mintegy párhúzáinilag egymás mellé nem helyezni lehetetlen. E két classicus táj a régi Göröghon és az éjszakamerikai egyesült statusok. Az ó világ humanizálása és polgárosítása, a szép művészet minden ágazatainak kifejtése, még ma is utánozhatlan tetőpontra emelése, a tudományok majd minden alapzatának megvetése azon fénylő érdemek, mellyek párnélküli nemzeti dicsőségre emelik ó Göröghont; az emberiség jogainak őrzése, a vallás és igaz politica elveinek kifejtése, a vadonokat édenekké varázsló szorgalom előtűntetése azon szép jellem, melly az egyesült országok szellemének fő vonása: és a melly olly vonzó, hogy az emberiség baráti a zúgó világtenger minden borzalmait semmibe hajtván, sietnek az ó világból ezen er-

kölcsi és polgári műveltség templomának nézésére; épen úgy mint hajdan együgyűnek tartatott, ki Görögthon csodáit, az Academiát, Delphit, Olympiát nem látta.

Honnan ezen kitűnő erkölcsi s polgári haladás e két, örök becsű és életű nemzetnél? Mint kell ezen egyezményt kimagyarázni? A physical természet fejtegetésében a csodákat kizárjuk: egyetlen kulcsa tehát ezen világhistoriai nagyszerű tünemény kimagyarázásának az, hogy hasonló okok és körülmények hasonló miveleteket hoznak elő. Ó Görögthon és az egyesült statusok helyzete s körülményei olly egyformák, az ezekben dolgozó okok olly hasonlóak, hogy ezeknek épen így és nem másképp kellett kifejtőzni, illy bámulatos nagyságra emelkedni. Szerencsés helyzet tehát elsőben is, melly mind a két egyesületet illy tetőpontra emelte. Ugyanis mindenik lakja tengermelléki tartomány, öblökkel és szigetekkel bővölködő. Melly nagy elsőbség ez olly táj lakói fölött, melly el van zárva a világ legélénkebb pontjaitól, mellytől a hegyek elzárnak minden idegent; melly polgári alkatát, értelmességet egy bizonyos tájról jökor vette ugyan, de azt annál merevényebbé és mozdulatlanabbá tette az érez törvények által? Az illy világtól elzárt nép megtarthatja ugyan sok ideig nemzeti jellemét és egyéb sajátságait, de ezen korlátolt idiotismusa miatt el nem juthat soha azon sok oldalú műveltségre, melly csupán más nemzetekkel sűrűlőds és összes verseny által lehető. A szigetfekvésű és nagy egyesíthető tavakkal bővölködő tartományoknak eleitől fogva megvolt azon elsőbségök, hogy ezekben könnyebb levén a közlekedés, az eszmék könnyebben cseréltettek ki, a haladás gátjai hamarább elmozdítottak: „midőn a szárazföldön, mint szól Herder ¹⁾, a pásztor s vadász nemzet csak pásztor s vadász nemzet maradt; a föld- és kézművesek is mint növények a földhöz látszottak szegezve lenni. Vessük egybe Angolhont Némethonnal. Angolok nem egyebek, mint németek:

¹⁾ Ideen. III. Theil. S. 170.

sőt a legkésőbb időkig ezek világotak elő amazoknak a legnagyobb dolgokban. De mivel Angliában e föld sziget-fekvése miatt jókor nagy munkásság és közlélek fejlett ki, ezen szellem itt szabadabban munkálkodván, jobban megerősödhetett, mint a korlátoltabb földközi tájon.”

Továbbá mind a két egybevetett hon, lakosait, nem csak különböző országokból, mint Magyarhonunk is, hanem a mi földolog, különböző világrészekből is vette. Görög földön telepedtek aegyptusiak, phoenicia-, kisázsia-, colchisbeliek. Épen így Éjszakamerikában is. Ide szállingóztak a szabadszellemtű angolok, a finom érzelmű francziák, tisztaságkedvelő és műszorgalmas hollandiaiak, gondolkozó és szelíd szellemtű németek. Ezen összeelegyedés eszmék keringését szülte, de szülte a vallási türeelmet is, melly ismét nagy eszköze a haladásnak. A görög mythologia, melly Heyne szerint különféle tájakról jött népek regéiből és mondáiból folyt össze, és némelly gondolkozó bölcseknek világ csodáit megfejteni vágyó próbatételeiből, és az éjszakamerikai telepedők noha keresztyén, de számtalan irányú és sajátágu vallásrendszerei között ugyanis szembetűnő a hasonlat. Mert bárha nagy különbség volt Göröghonban a lármás orgiák, a titokteljes eleusiniak, fényes szertartású és ünnepléses partheniak között; bárha nagy egymáselleniség láttassék első tekintettel a tánczó szakerek, a berekedésig ordító methodisták, a családszerű rappisták, a szilárd presbyterianusok és már szertartás-kedvelőbb episcopalisok s catholikusok között; de ezen cultusbeli különbség mellett is nagy türelem ékesítette s ékesíti mind a két ó és új világbeli egyesületeket, és a vallásbeli vélemény különbsége épen nem osztotta meg nálok a lelkeket; melly nemzeti egység pedig fölötte nagy eszköze a néphaladásnak.

A szép és tökélyes iránti szenvedelmes szeretet is egyaránt gyulasztotta. ezen ó és új világ legdicsebb népeit. Ezt a kellemes sajátágot leheli a görögök vallása, melly nem egyéb, mint a természet szépségei istenítése: melly a helyett, hogy tiltotta volna az imadás tárgyát látható alak-

ban előadni, a költészeknek és művészeknek olly irányt adott, hogy minél elevenebben és kellemesebb alakban előtűntessék a természet hatalmas és általok személyesített erőit, az elemeket; nem volt tehát itt gátja a sasszárnyú képzelődésnek, ugyanazért ez fölemelkedve az ideális, és a lángésznek e szabad fellengzése szülte Hómért és Phidiást. Ezt a szép vágyat leheli a görög bölcselkedés, melly főleg az élet szépségét, a jellem harmóniáját, a vágyak idomzatát, az ízlés, erkölcs, értelem bájos összehangzatát tárgyazta; nem egyéb volt ez, mint az erkölcsi szépség philosophiája, mellyet a nagy Socrates magában ösztönszerű lépcsőre emelvén, nagynevű tanítványai lelkében is megállapított s ez által a görög bölcselkedésre saját kellemet nyomott. Ezt leheli a görögök versenyjátékai, mellyek pályateri voltak a testi, szellemi, művészi tökélyeknek, elannyira, hogy a görög városok szinte vetélkednének a szép és fellengősnek mindennemű alakbani előtűntetésében, és a szépségnek, nagyak utólérhetlen példányait hagynák az utókornak. Epen így van a dolog Éjszakamerikában is. Magas ízlésű utazók vallják, hogy a ki Philadelphiában az athenaei Parthenon formája, nagysága és terve szerint készített pénzcsarnokot, a fehér márványból vagy gránitból épült házakat, az utcázáról fölvezető lépcsők fényes rézkarzatait, a korinthiai oszlopszatú gerard, és a jóniai oszlopszatú pensylvanai bankokat meglátja, Athenaeben véli magát lenni, vagy a régi classicus Göröghon valamely magas Ízléssel épült városában. Továbbá minden görög mívelt szellemet látszik itt leheli. A charlestowni és baltimorei lóversenyek fölélesztik a világszerte híres olympiai és isthmusi játékok emlékezetét. Az eredeti gondolatú Rapp, Pythagorást, ama nagy samusi bölcsét; az Economyban virágzó csodaalkatu telepítvény a crotoni erénytársaságot juttatja eszünkbe. Washington újra föltámadt helye a régi amphycionoknak: Bunkershill épen olly szent emlékhelye az egyesült statusoknak, mint a görögségnek Marathon és Plateae. Itt minden iskolás gyermek tudja azon 55 képviselő neveit, kik 1776-ban július 4-kén

az ismeretes kinyilatkoztatást aláírtak, épen úgy mint Görögthonban minden meg tudta nevezni azon 300 dicsőt, kik Leonidas alatt Thermopylaenél halva maradtak, a nemzeti sz. ügy mellett utolsó vércsöppig küzdvén. Örök példányul tétetett föl tehát a két dicső nemzet a népeknek a műveltségi haladásban: de ezen fejlettség tetőpontjára a helyzet, a körülmények kedvező vagy mostoha volta miatt nem egyenlő szerencsével s gyorsasággal juthatnak a világ nemzetei.

XI.

MÉRSÉKLETI VAGY ERÉNYTÖRVÉNY FOGALMA. EZEN SARK-
TÖRVÉNY ALAPJA ÉS NÉPNEVELÉSI FONTOSSÁGA.

A psycholognak legkellemesb, de egyszersmind legmellőzhetlenebb foglalatossága az emberiség jellemének fölkeresése, melly által lelkünk a baromi szellemtől megkülönböztetik. Minden lélektudós egyező értelme szerint a hármas irányú: szépre, igazra és erkölcsileg jóra törekvő ész az, melly fő és saját jellemünk; és abban van az emberiség legmagasabb tetőpontja, ki értelmi legteljesebb s arányosabb műveltséggel bir. Ezen egyezményes értelmi műveltség egyedüli eszköze és föltéte a vágymérséklet; melly teszi az erény lényét, melly nem egyéb, mint érzelmünknek, belátásunknak, mindennemű vágyainknak olyan egyezménye vagy harmóniája, melly a mindenoldalú mérséklet által létesítetett.

Az egész élő és életnélküli, műszerzetes és mászertelen természetet ezen mérsékleti alaptörvény tartja fen. Az égi testeket, tudjuk, hogy a központra siető és ettől félrevágó erők közötti mérséklet tartóztatja örök pályakörük-

ben. Közállományok csak addig állanak, míg a testületek, néposztályok közötti egyensúly föl nem bomlik. Testünk egészsége addig díslik, míg az emésztő és pótló erők egymást mérséklik. Statusgazdaság akkor tökélyes, midőn az anyagi és erkölcsi erők egymást egyensúlyban tartják. Ellenben a mérséklet fölbomlása maga után vonja a naprendszerekben a bujdosók elenyészését; statusokban a népzendülést, testünk műszerzetében a betegséget, levegőben a viharokat, nemzetek között a hadakat.

Ilyen nagy fontosságú kis világunkban is a mérsékleti törvény uralkodása vagy fölbomlása. Két alaperő létezik ugyanis szellemünkben: az egyik tökély-, másik gyönyörvágynak nevezetik. Emez előbb fölserken, mint állati sajátság, amaz későbben ébred föl bennünk, mint emberiségünk fő jelleme, az ész fenséges gyümölcse; és a melly a gyönyörvágynak nem megfojtására, mint a szigorú asceták vélekedtek, hanem annak mérséklésére, vezérlésére rendeltetett. Ugyanazért ezen fenséges erő már a régi stoicusoktól vezérerőnek — *νηψονιχον* — nevezetett. Ezen tökélyt, egyezményt létesíteni vágyó ereje lelkünknek az erény; mellynek nagy pályatere az igaz, szép, jog és méltányosság országa, mellyeknek korlátain belől tartván ez gyönyörvágvainkat s ezeket túlcsapongni nem engedvén a mérséklet által, fentartja velünk emberi dicső jellemünket, s minket az állatok osztályába lesülyedni nem hagy. A moralisták s népnevelők közöl sokan rosszul fogták fel az erény eszméjét; mellyet az erkölcstelenségtől s vétéktől úgy különböztettek meg, mint balzamat a méregtől, jó elvet a rosztól, szőlőt a tövistől. Pedig ez nem így van. Az erény önmérséklés; a honnan ugyanazon erő, rátermés, készség lehet dicséretes és hasznos, lehet káros és vétkes, ha jól vagy rosszul élünk vele. „Affectus si ad usus bonos erunt, virfutes, si ad malos, vitia dicentur”, így szól Lactantius ¹⁾; Látták ugyan már a régi bölcsek közöl is az elmé-

¹⁾ Epitome. Cap. IV.

sebbek, hogy az erényre mérséklet szükséges; látta Aristoteles, hogy annak lénye nem egyéb, mint két túlzás közötti középpont; látta Zeno, hogy az szép természetesség, melly minden erőtetettnék, természetellenesnek ellensége; már Cicero ¹⁾ így írja le az erényt: „Virtus nihil aliud est, quam in se perfecta, et ad summum perducta natura.” De ezen bölcsek még az emberiség két fő jellemét a végnélküli tökélyesedhetést, vagy haladást, mellyről följebb szoltunk, és az ész által eszközölhető önmérséklést együtt nem vettek számba az erény határozásában. Innen van, hogy az erényről igaz fogalmuk nem lehetett. Ezért mondhatta Horatius²⁾ Aristoteles hiányos nézeteire támaszkodva:

„Insani sapiens nomen ferat, aequus iniqui,

Ultra quam satis est virtutem si petat ipsam.”

Mi épen nem igaz. Mert szellemi részünknek a haladás és tökélyesedés levén lényeges jelleme, tökélyvágyunk semmi korlátokat nem ösmerhet. Mi tehát az erény valója a följebb megállított elvek szerint? Gyönyörvágyunknak szüntelen előbbhaladó és mivelendő tökélyvágyunk általi mérséklése.

Az erény-, vagy mérsékleti törvény ismerete nélkül népnevelő el nem lehet. Fő föladata neki az, hogy növendékei megtanulják azon nagy mesterséget, miként kelljen nekik emberiségüket híven őrizni az állatóság mindenkori ostromai között: miként mérsékeljék gyönyörvágyaikat, mellyek a táplálát, vagyon, becsület, nemi ösztön, és egyéb éldeletek tündér alakja után esengnek. Figyelmeztetni kell őket szüntelen azon jellemi szépségre, melly a vágyak arányosságából és harmóniájából származik; melly mihelyt a mérséklet hiánya miatt felbomlik, legott eltűnik a szép emberiség, az élet egyképűsége, mellyet Socratesben és M. Aureliusban csodálunk: kik közöl elsőt így rajzolja Cicero: ³⁾

¹⁾ De legibus. Lib. I. c. 8.

²⁾ Epist. Lib. I. ep. 6.

³⁾ De oft'ic. Lib, T. c. 26.

„ei idem semper vultus, eademque frons;” emezt pedig Julius Capitolinus ¹⁾ így: „erat tantae tranquillitatis, ut vultum nunquam mutaverit, moerore vei gaudio, philosophiae deditus stoicae.”

Ezen mérsékletnek pedig épen nem kell nagy erőbe kerülőnek, kivívottnak, és sok tusakodás után feltűnőnek lenni, hanem könnyű kéztől számlázottnak, vérré és szokássá válnak, és olyannak, melly a gyönyörvágó legnagyobb áldozatait kész lélekkel vigye az erény oltárához. A még küzdő erény is szép ugyan és becses; de az olyan a természeté vált önmérséklethez, mint „az olly festemény, Schiller ²⁾ szerint, melly a művészettanuló elébe levén téve példányul, erős vonalai által jeleli ki a szabályokat, Titian bájos színezeteihez képest, mellyekben minden tetsző határvonal gondosan elkerültetett.” És mivel á nőnem szellemébe nem oltott a természet olly erős vágyakat, mint a férfiakba, kiknek erős testalkatából folyó indulataik erőtetettebb mérsékletet tesznek szükségessé; innen van, hogy ezek szellemének s ezzel együtt arcvonalainak is inkább sajátja a kellem, mint a férfiakénak, kik szenvedelmet mutatnak már akkor, midőn á némberek még csak erős érzelmet. A néember gyöngé fibrája lehajlik mint vékony sás a gerjedelem leghalkabb lehelete alatt. Könnyű és kellemes hullámokban tűnik elő a lélek azon nőnemi jelentő arczon, melly nyomban csöndes tükörré egyénül.

Idomzatot kell tehát behozni és arányt a jellembé a mérséklet vagy erény által: ezen idomzat szüli aztán az erény mondhatlan szépségét, mellyről á régi bölcsek igen szépen szóltak. Plato jelesen azt mondotta, hogy ha az erényt testi szemekkel látni lehetne, ennek látása csudás szerelemre lobbantaná az ezt szemlélőket. Persius nem gondolhat keményebb büntetést az erényt lábbal tapadó zsarnokoknak, mint azt, ha a bájos szépségű erény megmutat-

¹⁾ Vita M. Aurelii.

²⁾ Anmuth und Würde. S. 60.

ná csak egyszer magát nekik, és éreztetné velők, milly cso-
daszépségü lényt vetettek ők meg könnyelműleg.

Magne Pater divum! saevos punire tyrannos
Haud alia ratione velis, cam dira libido
Moverit internum, ferventi tincta veneno,
Virtutem videant, intabescantque relictia. ¹⁾

Ha azt kérjük: mi rúttja el a lélek arczát, mi fosztja meg azt azon ékektől, mellyek az idomlag mívelt ember jellemét olly vonzalmassá teszik? a följebb mondattakat jól meggondolván, láthatjuk, hogy semmi szellemi díszünket olly igen le nem tépi rólunk, mint a vágyaránytalan-ság; melly abban áll, hogy némelly vágyaink aránylag kicsiny, mások megint aránylag nagy mértékben léteznek bennünk. Néhány példa fölvilágosíthatja e dolgot. Szükséges és nemes vágy bennünk a munkássági: de ha ez gyöngébb erővel dolgozik, mint kellene idomlag, henyesség e l; ha nagyobb erővel, mint illik aránylag, e r ő p a z a r l á s s a l disztelenít bennünket. Szép és kitüntető sajátságunk a szabadsági vágy: de ha ez kelleténél erősb, féktelenségre, ha gyöngébb, rabszolgai földön mászásra visz bennünket. A tudvány bölcs célra adatott belénk; de ha gyöngébb munkálkodású bennünk, mint emberiségünk kívánja, igazság iránti érdektelenséget vagy közönöséget szül, mellyből lesznek az előítéletek s babona: ha pedig hevesebb, mint kellene, és kivált ha rosz irányt vesz magának, szüli a rajosságot, csodakórságot, boszorkányságot, mágiát, alchymiát és egyéb lelki kórságokat. Birtokvágnak idomtalanmagnövéséből fukarság, tolvajság; idomtalan fejletlenségéből pazarlás, koldulás kedvelése, és más bűnök keletkeznek. A társas ösztön kelleténél kisebb mértékben embergyűlölet, magaelvonást; kelletinél nagyobb arányban pedig szórakozást, sorsjáték dü-

¹⁾ Persii Sat. III.

hőt s egyéb veszélyes kicsapongásokat létesít. Végre az eredetére nézve igen nemes honvágy, ha mértéket haladó és egyoldalú, nemzi a honnak túlbecsülését, nemzeti gőgöt, külföldi jeles népek megvetését: ha pedig mértéket meg nem ütő, szül hon iránti részvétlenséget, a p a t h i á t, külföldis-kedést.

A mérsékleti törvény megtanít minket arra is, mi viszen be legnagyobb arányt s szépséget az erkölcsi jellembe. Nem egyéb, mint a humanitás, melly embertisstelet és tiszta szeretet: erről lélektanilag bizonyos, hogy önzésünket mérséklő, szelídítő, minden társas vágyaink középpontja levén, varázs erővel munkás lélekformánk és életünk szépítésében, ha népnevelők által jókor kifejtetik és ügyesen ápoltatik. Mi szép, a miket erről az érzelő – sentimentalis – költészek énekelnek! Schiller ¹⁾ azt zengi, hogy „Istenek a szeretet által boldogok, emberek ugyanaz által lesznek a felsőbb lényekhez hasonlók. Humanitás teszi a mennyet menyeibbé, a földet mennyországgá.” Gleim pedig így ír:²⁾

„Hassen ist ins Herz den Tod
Mit dem Athem ziehen,
Sehn nur halb des Himmelsroth
Halb der Blume Blüten.
Lieben ist um sich herum
Gottes Welt verschönern,
Leben in Elysium
Unter Freuden-Tönen.”

Megcsalná magát fölöttébb, ki ezt csak érzelő költészi ömledezésnek venné; mivel a jézusi felső bölcsesség iránya is a szeretet; melly legtisztább humanitás. Innen voltak nagy nevű paedagogok, kik noha egyoldalúlag, a nevelés egyedüli irányának, a szeretetrei képzést tűzték ki. Ilyen volt Bardt ³⁾ ki Campe nagy gyűjteményében, melly „Revision der sämmtlichen Erziehungsweisen” cím alatt is-

¹⁾ Der Triumph der Liebe. S. Schillers Gedichte.

²⁾ Kriegslieder.

³⁾ Über den Zweck der Erziehung. Rev. I. Th.

méretes, legelől írt a nevelés fő céljáról. Ha nevelésen egyedül az erkölcsi és polgári nevelést értjük, de a melly szűk fogalma ennek, úgy tökéletesen igazza van Bardtnak. Halljuk minő védokokkal él ezen sokféle műveltséggel ékes, de szerencsétlen bölcs. „Mi, úgymond, nem állati, hanem szellemi örömökre vagyunk teremtve, mellyek sommája a szeretet. De mimódon kell ezt érteni? Úgy, hogy minél nemesebbek az erők, finomabbak a műszerek, gyorsabbak a durvább műszerekrei hatások, minél több erő jó feszítés és kényszerítés nélkül munkásságba, annál nagyobb a gyönyör és nemesebb. Úgyde mind ezek á tiszta ember-szeretetnél történnek meg: mert lélektanilag igaz, hogy az embernek minden munkája akkor szül igaz és teljes örömet, midőn reméli, hogy azzal mások kívánságát kielégíti, vagy azok kedvező ítéletét elnyeri. Mindenünk, legyen az pénz, jószág, szépség, talentom, ügyesség, sőt maga az igazság, melly legdrágább kincsünk, csupán akkor igazbecsű és gyönyörszerző ránk nézve, ha ezeket másokkal közölhetjük, vagy velők mások tetszését megnyerhetjük. Minden bölcs céljának tehát, és minden erkölcsi s polgári nevelő iparának oda kell irányoztatni, hogy növendéke emberszeretetre képeztessek, azaz, hogy élete legszebb boldogságát a mások tetszésében s szeretetében keresse.”

Lerajzoltuk röviden a mérsékleti vagy erénytvényt; illő már, hogy ennek népnevelési fontosságára figyelmeztessük olvasóinkat. Tökélyes ember levén a mondottak szerint az, kinek minden szellemi gyökerői és vágyai aránylag és idomlag vannak a mérsékleti törvény szabályai szerint kifejtve, látnivaló azon nevelési fonákságnak mind kútfeje mind káros mívelete, melly nálunk s másutt is folyamatban van: mellynek fő hibája a bölcs mérséklet mellőzéséből folyó idomtalanság. Mert, bár á napszámos és kéményseprő ízlését nem kell olly mértékben kifejteni, mint a művészt

és virtuózét: a földműves felsőbb szellemi tehetségeit, nem annyira, mint a statustanácsnokéit; az egyetemi oktató testi erejét nem olly igen, mint a kézművesét és katonáét: de csakugyan hibázunk, ha ezen gyökerök és vágyak közül csak egynek is művelését mellőzzük, vagy egyiket a másik nyakára nőni engedjük. Mert bár a polgári nevelésben mindig figyelemmel kell lenni a növendék egyedi rendeltetésére, és jövőbeli életpályájára: de csakugyan a kézművesnek szintúgy mint a tanácsosnak, a földművesnek épen úgy mint a katonának szüksége van arra saját körében, hogy szellemi gyökerői, erkölcsi és polgári vágyai idomlag műveltsenek: a minthogy ezek, úgy a mint, most is kifejtetnek az akármely osztálybeli polgárookban, noha különemű tárgyakon és különemű gyakorlatok által. Például a földműves testi ereje szintúgy kifejlik a szántás, kapálás s egyéb házi s mezei munkák által, mint a leendő tanácsosé a gymnasticai gyakorlatok, lovaglás és vívás által. A földműves ítélőtehetsége szintúgy érett korra jut, s szintúgy átlátja végre a különféle földnemek, gabonák, barmok, és eszközök közötti különbséget, mint a finom társalkodó, a különböző vérű, jellemű és gondolkozású emberek közöttit a társaságban: bár az első a művelt emberek koszorújában és mulatsági körében csak együgyű, a második pedig a földművesek közt csak ízetlen elméncz szerepét vihetne. A tudvány szintúgy kifejlik a művészet minden remekeire ügyelő művészen, mint a tudomány minden ágait gondos méh módjára felfürkésző tudósban.

Szívünkre kell venni továbbá azon mondhatlan nagy kárt is, melly a mérsékleti törvényen nem épülő s idomtalan nevelésből foly a nép felső és alsó osztályaiban levő egyes emberekre. Nézzük meg csak emberbaráti figyelemmel azon szerencsétlen földműveseket, kiknek uraik alig hagytak egyebet lehetsébeli szabadságnál, milly igen alá sülyedtek ezek, ezen nevelésbeli idomtalanság által! Ímé most szellemi erőik műveltetése teljesen el levén mellőzve, az emberi társaságnak egyébbel nem, csak testi erejükkel

képesek szolgálni: lelkök csak annyiban munkás, mint a megtanított igabaromé. A helyett, hogy munkáikat jobb mód dal tennék, szerszámaikat tökéletesítnék, majommódra utánózzák azt, mit ősapjaiktól láttak; a helyett, hogy gyermekeiket okosan nevelnék, súlyos kezeikkel durván tagolják őket; a helyett, hogy a természet szépségeinek, a szerelem kellemeinek, a barátság gyönyöreinek örülnének a legdurvább ittasságnak, és baromi fajtalanságnak ölebe vetik magokat. Épen ilyen szánakozásra méltók az idomlag nem nevelt főbb rangúak magzatai. „Ezek, mint Campe ¹⁾ szól, megöszült öregek gyermekalakban. Tudnak ők sokféle idegen nyelveken szólni – mi nem is fölösleges tudomány; – de kérdés: le tudnák-e csillapítani nemzeti nyelven a fellázadt és forrongó néptömeget? Tudnak gondolataikkal egyik égsarktól a másikig, egyik csillagtól a másikig repülni – a mi hasznos is; – de vajjon tudnának-e a hon javára égető napfényen, vagy viharos éjszakában egy pár mér földnyire gyalogolni? mi némelly esetben szintúgy hasznos lenne. Vannak könyeik néha pénzök is: de nincs segítő kezők a nyomorult számára. Ha valaki szemök láttára vízbe vagy tűzbe esik, elájulni igen, de őt a veszélyből kiragadni nem képesek. Minő szegény és csonka lelkek ezek! Hát még az érzelgők divatnyavalyájában sínylődőket minő színekkel fessek le? kik az idomtalan nevelés vértanúi. Ezek az előítéletek színes üvegein látják a világot és embertársaik cselekedeteit; igaz fényben soha sem; mit csak a világ iskolájában lehet megtanulni. Az ibolya elhervadásán sírnak, a vén?tölgy előtt térdelnek; a holdra s csillagokra hév csókokat vetnek, az eltaposott bogárkára galambszemmel néznek: azonban az ügyetlenségből csekély kárt okozott szolgálóra, vagy a gazdasági érdekre emlékeztető férjre tigris szemmel villognak.” Tegyük hozzá, magokon kívül vannak, midőn a színpadi díszítvényt látják, hangászatot hallják; de

¹⁾ Von der Sorge für die Erhaltung des Gleichgewichts unter den menschl. Kräften. Rev. Werk. 3. Theil.

a fölkelő nap pompája, az idyllszeres falusi látványok, a természet nagyszerű szépségei csekély vagy semmi hatással vannak rajok.

A régi görög bölcs törvényhozók előtt, kik statusokat alkottak, épen nem volt ismeretlen ezen mérsékleti alaptörvény. „Ezek, mint a derék Herder ¹⁾ szól, sem a henye nyugalomra, sem a legmagasb pontig rúgott mozgásra nem építették alkotmányukat, hanem a soha nem szunnyadó mindig éber erők helyes mérsékletére. Tudták ők, mit mívelnek, mivel az emberi szellemet jól ismerték, mellynek fő törvénye a mérséklet; a „ne quid nimis.” Valahányszor akármellyik görög közállomány a dicsőség főpontjára hágott, az elenyésztés sírszélihez mindannyiszor közel ment, és innen csak ezen szerencsés s jótékony erő által vonatott vissza. A persákon vett győzelem után félelmes tetőpontra állott Görögön: de ugyanekkor Athenae, Lacedaemon és Thebae egymás ellen támadván, elvesztette nemzeti szabadságát. Sándor, fénylő győzelmei által, országait végső veszélynek tette ki; Alcibiades és Pericles veszedelmesek voltak Athenae-nek. Mindent, mi fényt terjesztett el ezen görög egyesületen, ennek szerencsésen elosztott erők egyensúlyának lehet köszönni.”

¹⁾ Ideen. III. Theil. S, 276.

XII.

SZELLEM GÉPEZETÉT MINŐ NÉZETEKNEL FOGVA ÁLLÍTHATUNK ÉS HASZNÁLHATUNK A NÉPNEVELÉSBEN

Föltártuk és lerajzoltuk röviden azon szellemi alaptörvényeket, melyeket népnevelőnek mint végocokokat különösen ismerni kell, hogy nemes munkája sikerüljön, és főiránya a népmíveltség létesüljön. Fő haszna ezen törvények helyes ismeretének abban áll, hogy ezek alkalmazása által eljutunk szép célunkhoz, és képesek leszünk ezen nagy földat megfejtésére: Minő eszközöket kell elővenni az egyedek színí-úgy mint egész néposztályok erkölcsi és polgári mívelésére, s képzésére? Miképen tehetjük őket fogékonyokká, minden erkölcsi szépre és nagyra, polgárilag nemesre? – melly ellenlábosa a származékos nemesnek. – Minő gyógy-módokat kell elővennünk a most uralkodó szellemi fonáságok, ferdeségek ügyes megorvoslására? Minő irányt kell adni a szellemi erőknek, vágyaknak? úgy, hogy a lélek különemű erői, vágyai, nem hogy egymásnak akadályára legyenek, hanem egyezményben levén, egymást karöltve segítsék, és oda intéztessenek, hová mi akarjuk; csak any-

nyi hatásúak legyenek, mint célunk kívánja: épen úgymint a nagy lángésztlől elgondolt gépben, mellynek tökélye attól függ, ha alkotója á géptan örök törvényeivel ismeretes lévén, az indító és nyugtató, vonzó és taszító erőket pontosan ismervén, ezek működését előre kiszámítván, a gép minden részeit olly ügyességgel rendelte el, hogy az kitűzött céljának pontban megfelel; és ha meg nem felel, a sarkötörvények ismerője és műbíró mindjárt látja: miért akad el a gép? Mivel jól tudja, hogy a természet önalapította törvényeitől soha el nem hajlik, és hasonló okok, egyforma körülmények között, mindig hasonló míveletet hoznak elő. Úgy hogy mind ezeket összevevén, és a szellem pontos törvény alattiságát – mellyek ha nem léteznek, úgy a paedagogica sem létezhetik – ¹⁾ – képezhetőségét és sokféle szabású alakíthatását, munkásságba hozhatását, ébresztését, vagy leverődhetését elgondolván; úgy vélem nem keveredünk a materialismus gyanújába, ha némi gépezetet emlegetünk és veszünk föl itt: de a melly, hogy félre ne értessünk, igen különbözik a test erőművétől, melly idomítható ugyan, de csak bizonyos fokig, nem úgy mint a lélek, melly mint láttuk, végnélkül tökélyesedhető: amaz alatta van physiologiai, és részint vegytani törvényeknek; emez fensőbb és egyedül erkölcsi törvényeket ismer, amaz módosíttatik az éghajlat, tápszerek s egyéb testi ráhatások által; emez ölt ugyan a különböző helyzeteknél fogva különféle alakokat magára; de lénye igen csak egy mindenütt, és az emberek a míveltség minden fokain szemléltetve, nem nemi – genericus – hanem csak lépcsőzeti – gradualis különbséget tüntetnek elő.

Nem is úgy kívánjuk értetni a szellemi gépezetet, mint ha a népnevelő anyagi részeket is tudna beleteremteni növendékébe; mint Helvetius²⁾ látszik állítani. Mi nagyobb hi-

¹⁾ Niemeyers Grunds, d. Erziehung. I. Th. 1, Abth. §. 10.

²⁾ De l'Homme.

telt adunk a nagy Socratesnek, ki Plato ¹⁾ elbeszélése szerint, nem hitte, hogy talentornot létesíthessen valakiben a legügyesebb nevelés is, ha azt a jótékony természet tőle megtagadta; „mert, így szól e genialis bölcs, az ő anyja Sophroniske ugyan ügyes bába volt, mégis csak egyetlen nőnembelit is szülésre nem bírhatott, ki már az előtt, hogy hozzá került, méhibe nem fogadott:” csak a már készen levő, noha még fejtőzetlen erőket, ráterméseket, vágyakat hiszszük tehát csaknem gépíleg alakíthatóknak az olyan népnevelő ügyessége által, ki ezen alaptörvényeket gyökeresen ismeri, mint eröműves az anyagokat, és ügyesen fölvelt irányára alkalmazni tudja. Illy nézetek szerint remélem senki ezen sokféle magyarázható nevezetén meg nem ütközhetik, melly szelleml gépezet bővebb ismertetésére és használására szolgáljanak zálogul e következők.

Népnevelőknek, kik teljes értelemlben illyenek és e célra minden szükséges belátással és külső hatással is vannak felruházva s ellátva, hatalmlukban áll és szabad tetzésöktől függ, olyanná tenni és képezni a népet, minőnek akarják; még pedig a szerint, mint akár jó és nemes emberbaráti, akár rossz, alacsony és ördögi szellem lelkesíti őket. Akartok elfogult, előítéletek által lebilincselte rabembereket nevelni? ez nem nagy mesterség: csak tapossátok lábaitokkal a legelői említettem elfogulási szellemtörvényt, mindjárt meg lesz, mit kívántok. Verjete a nép fejibe olly tanokat jókor, mielőtt az ész még szunnyad bennök, melylyek megítélésére még alkalmtalanok: azután, hogy ezen beléjük sulykolt véleményeket, bármelly képtelenek legyenek, soha elméjőkből ki ne rázhassák, szentesítéte azokat a szokás vaspálczája által: tiltsátok meg azoknak kétségbe hozatalát: ha ki ezt merné tenni, kiáltsátok ezt bűnnek, és a közlekedést is tiltsátok el. így elérítek céltoakat, és előttete állanak a törpe eszű, félénk, majd minden erköl-

¹⁾ Theaetetüs.

csi elvektől megfosztott, gondolkodni restelő, és könnyen fellázítható emberek, kikkel aztán, míg hatalom pálcájája van kezetekben, zsarnokilag bánhattok, és személyességekből őket kivetkőztetve, velők mint dolgokkal és eszközökkel szabad kénytek szerint élhettek.

De szabad legyen ezen emberiség ügyében némi részletességeket is érinteni: akarja valamelly zsarnok – személy vagy testület mindegy – a nép alosztályát olly igen leigázni, hogy az emberisége érzetétől is megfosztassék, minden szépnek, nagyinak nem mondom tevéseére, de még meggondolására is alkalmatlanná legyen? csak rabolja el tőle minél előbb ezen természeti egyenlőség érzelmét, melly á még ép elméjű gyermekekben meg van, kik polgári különbséget nem ismernek, és kikiről a nazaretbeli nagy bölcs azt mondja, hogy „ilyeneké a mennyország:” verje fejibe jókor, hogy a földbirtok nagysága, születés fénye ad minden jogot, elsőbbséget, szabadalmat; így az elfogulás alap-törvényénél fogva, leveretik benne jókor a szellemi erő, felejtí emberi jogait; kivált ha ama tanítmányhoz botbéli súlyos erősség is járul. Nemcsak egy osztálynak hanem egész nemzetnek lehet ilyen erkölcsi és polgári ferdeséget adni az említett nevelésbéli elvek által T ö r ö k h o n b a n , mint már följobb említettük, nagy kegyelemnek tartja a hoszpodár, aga és főrangbéli, hogy a nagyúr lábainál levő port szakállával dörzsölheti; hogy feje gombját hordhatja. Siamban a király, udvarnokait és titkos tanácsosait nem csak megbotoztatja csekély hibákért, hanem minden formáság nélkül meg is öleti. ¹⁾ Japánban minden véték halállal büntettetik; és a vétség felsőbb vagy alsóbb fokára azért nincs semmi ügyelet, mivel minden véték egyaránt úgy nézetik, mint a császári parancs áthágásai, mellyek egyenlő büntetést érdemlenek. ²⁾ C h i n á b a n ³⁾ a polgárin

¹⁾ De la Loiibere Description du roy. de Siam. I. p. 313. sequ.

²⁾ E. Kämpfers Beschreibung von Japan. Theil. II. S. 82.

³⁾ Götting. Gel. Ariz. Jahr 1779. Zugabe 50.

és büntetõn kívül van szertartásos törvénykönyv is, melyben 3000 szabály van arra, mint kell a császár s ennek tanácsosai előtt mindenkinek magát viselni: és ha ezek közül csak egyet is áthág, saját bíróság által megbüntette, tik. Érdekes tudni, mint fejlenek ki aztán az erkölcsi és polgári sajátságai ezen, szoros fenyíték alatt tartott szerencsétlen népnek? Úgy, hogy az életnek náluk semmi becse nem levén, sűrûn történnek az öngyilkosságok, melyre sokat tesz az, hogy ezen rabnépeknél, jelesen Japánban, az Öngyilkosok a hősek közé számláltatnak, és utolsó szavaik s tetteik a figyelmezõ gyermekek előtt szorgalmasan elbeszéltetnek. ¹⁾ Siamban a szabad személyek holmi nyalánságért rabszolgai osztályba lépnek. Itt a tehetõsbeknek nem szabad egymást királyi engedelem nélkül meglátogatni; utczáni egybetalálkozásukkor halkal szólni, hanem fennhangon kell nekik beszélni, és egy harmadik tanú jelenlétében, hogy összeesküvést „ne forraljanak, melyre hajlandók, de a melytõl maga a király is annyira fél, hogy lakószobájába csak fegyvertelen némberek mehetnek, és a palota örök is mind fegyver nélkül öröködnék. ²⁾ Chardin azt mondja, ³⁾ hogy egész keleten a szív nemessége, és az ebbõl folyó honszeretet ismeretlen: a legrútább önzés hona ez; jelesen a persák mindenért előre megfizettetik magokat; a legnyomorúbb koldusoknak sem szabad a nagyok fénylakához közelíteni ajándék nélkül, kik gyümölcsöt, tyúkot, s egyéb csekélységek is elvesznek ezektõl. Általában az ekkép nevelt népek jellemiben kitûnõ vonás a hízelgés, tettetés, egymás iránti bizalmatlanság és szívzártság. Milly nagy különbség van már ezek, és a szabad honok lakosai között! Emezekben a lélek fölemelkedettségét, közdolgok iránti részvétet, derék szellemi mozgást, hõsi vállalatokat, erényt, czeremóniásság számúzését, a polgári megkülönböztetés jelei iránt

¹⁾ Kämpfer. I. c.

²⁾ De la Loubere. I. 316.

³⁾ Voyages en Perse. II. 36.

figyelmetlenséget, sőt utálatot látunk: és ha siami királyt fegyvertelen örök őrzik félelemből; az éjszakamerikai elnököt semmi örök nem őrzik, honfiai iránti bizalomból.

A többi szellemi alaptörvény áthágása és megtartása is épen illy műveletteljes a népnevelésben. Valamelly népszarnoknak, ki a tiszta ész és szív vallását nem ismervén, és ennek áldott hatásait a népre elméje butasága és szive darabossága miatt nem tudván, jusson eszibe e jótékony menyeyi védangyalt országából kiűzni: erre nem kell egyéb csak a lépcsőzeti szellemtörvénynek vallástánítókkali áthágatása. Parancsolja meg ezeknek, miként tanításaikban szoktassák növendékeiket arra, hogy ezek mindig a természet feletti okok, tünemények, mondák, mythusok után esengjenek; ha ezek a közelebbi okokat kérdik, és a természet folyamából akarják a csodás történeteket kimagyaráztatni, kérdésekre soha se feleljenek, sőt ezeket merészségükért pirongassák le: képzelődésöket táplálják, de ítélő tehetségüket és szívökét soha se: így megnyílik két ajtó, egyik a babonáé, mellyen bemennek az együgyűbbek; a másik a hitlenségé, mellyen eljutnak az eszesebbek, hová? mind a két fél a vallástalanságra. Mimódon”? úgy, hogy az első rendbeliek, kik a fonák tanításnál fogva a szív vallását soha meg nem ismerhetvén, ezt csak a külsőkben állani hiszik, Juno helyett felhőt ölelnek: emezek pedig, kiket tanítóik a hágsó legalsó fokáról egyszerre annak legfelső lépcsőjére léptettek, és a fenséges keresztyén vallás tanítását, annak legnagyobb mélységein, a titokteljes szentháromságon, s efféléken kezdették, és arra szoktatták, hogy vallási oktatásuknál semmit értelmi, csak mindent tekinteti oknál fogva kell hinni; az illyenek, mondom, utóbb eszökre térvén, a csúfolók éles gúnyait hallván, a míveltebbek Voltaire – ki maga is, mint munkáiból eléggé kitetszik, illyen fonák módon oktattatott – mézédés iratait olvasván, megutálják a legszentebb, legiste-

nibb és egyedül üdvezítő keresztyén vallást: és? – a népszarnok óhajtott czéljára eljutott.

Van kedve valamelly különcnek félembert és olyan erkölcsi torzképet létesítői, ki mindenről tudjon beszélni, tenni semmit; tapodjon lábaival mindent, mi szent, a szabad lélek dicsősége után esengjen, és az álpoliticusok, álcospoliták fény- és fájdalom! divatképe bájolja őt: könnyen képezhet illyent, csak a kapcsolati szellemtörvénytől térjen el: és feledje növendéke esztét, belátását annak szebb vágyaival: erkölcsi és polgári érzelmeivel egyezménybe, kapcsolatba hozni; beszéljen neki mindig a jogokról, kötelességekről soha se; tanítson neki dogmát, morált ne: a hir, hatalom bájképét ismertesse meg vele; a vallásos erény kellemeit függöny mögé rejtse el: kész a torzkép, kész a félemler. De más úton is létesíthet illyet, ugyan ezen sark-törvény megtapodása által. A kegyeskedő, a rajos, az apathiás épen illyen úton képeztetik: hanem itt már ellenkező ösvényt kell követni. Vagy fojtsuk el, ha lehet, minden érzelmét, és tegyük faemberré, a túlzó stocicusok ideáljához hasonlónvá, mellyet Zeno nézetei szerint Cicero ¹⁾ így rajzol élönkbe: „Sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cujusquam delicto ignoscere; neminem misericordem esse nisi stultum et levem: viri non esse neque exorari, neque pia cári.” Vagy tegyük érzelgővé őt, és rajos mysticussá, úgy hogy az értelmet szüntelen borongni hagyjuk, ezt csalárdnak, félrevezetőnek kiáltjuk: és előttünk áll a fejetlen szív, az istennel egyesülni akaró mysticus, millyen elég volt nem csak a keresztyén társaságban, hanem a hinduknál is, és mindenütt mint amaz éles eszű Bayle ²⁾ állítja s be is bizonyítja.

De ki győzné előszámlálni a fonák népnevelés azon számtalan áldozatait, kik azért öltöttek erkölcsi és polgári rút alakot, mivel nevelőik a haladási és mérsékleti szellem-

¹⁾ Oratio pro L. Murena. Cap. 29.

²⁾ Dictionnaire hist. et Critiqu. art. Brachmans,

törvényre képzésökben épen nem ügyeltek? Mert avvagy lehet e csodálni, hogy némelly nemzetek nem csak a zsarnoki Ázsiában, hanem liberálisabb Európánkban is megmerevedett, léha, hanyag állapotban, rothadt tespedésben élnek, holott isten látja, hogy elejökbe számtalan ipargát rakatik: tőlük a közlekedés utai elzárattak, önmunkásságra soha sem szoktatattak, iparserkentő jutalmakkal soha sem buzdítattak – mellyek pedig, mint genialis Széchényink mondja: hypomochlionai a szorgalomnak, és egy fonttal száz fontnyi teher emelői –; egyesületek által soha nem élesztettek; vagy pedig a túlzó és heves vérű reformátorok által bottal, idő előtti reformokkal kényszerítettek a haladásra? Lehet-e csodálni, hogy sokan rabjai a szerelemnek, pénznek, tisztégkórosok, féktelenek s egyéb túlságok baráti? holott nevelőik soha semmit nem hallottak a mérsékleti vagy erénytörvényről, mellynek helyes ismerete, és alkalmazása által létesíthetni a vágyarányt; melly képes egyedül az erkölcsi jellem szépségeit megőrizni a szenvedelmek viharai között?

XIII.

ÁTNÉZETE AZ EDDIG MONDOTTAKNAK. HÁROM RENDŰ NÉPNEVELÉSBELI TISZTA HASZNAI A LÉLEKTANNAK. NÉPNEVELŐK SEMIOTICÁJA VAGY SZELLEM JELTUDOMÁNYA FOGALMA ÉS ENNEK KÉTFÉLE HASZNAI. EMBERISÉG VÉDELME.

Szóltunk eddig a lélektannak népnevelésrei nagy befolyásáról; mely lehet hasznos lehet káros, a szerint, minő állapotban van a lélektudomány. Ha ez még fejletlen s úgyszólván bölcsőben fekszik – lásd az I. cikkelyt; – ha babonával, például csillagjóslással elegyítetik – II. cikk –; ha a lélek öröklését vagy nem tudja, vagy nem jól tanítja – III. ez. –; ha a baromit a tisztán emberitől megválasztani nem képes – IV. cz. –; ha előítéletekkel dísztelen – V. ez. –; akkor épen ilyen fonák, babonás, hiányos sőt embertelen lesz a népnevelés is. Ellenben ha a lélek öt sarkötvényére építetik a népképzés – VI. VII. VIII. IX, X. XI. XII. cz. –: ekkor kívánt sikerű lesz az mindenkor, mint ezt az ó és új világbeli nemzetek dicső példái bizonyítják. Ezek előadása után átme gyünk jelenleg a lélektan tiszta hasznai elbeszélésére; mellyek mivel már nem olly mélyen fekszenek, sőt csaknem mindenek előtt tudva vannak: ezek-

nek előszámlálásában jóval rövidebbek, és inkább az út kimutatói, mint úti kalauzok lehetünk: hogy ezen csaknem kimeríthetlen tárgyban sokat előhordván, a pályamunka helyes mértékét meg ne haladja.

Ha azon számtalan hasznot, mellyek a józan elveken épült, és épen nem babonás s ferde lélektanból háromlagnak a népnevelésre; mintegy magas körlátóból megtekintjük, három fő osztályra vihetjük ezeket; mellyeknél fogva három nemű haszna van említett tudománynak a népnevelésre: úgy-mint 1. szellemismertetési; 2. bírálási, vagy a nevelési módszerek bírálatát könnyebbitő; 3. módszeres vagy vezérlő. Lássunk mind a háromrul röviden.

Minden bölcsesség alapja az ön- és emberismeret. Ebből indultak ki a nagy Socrates dicső tanítványai mindnyájan párnélküli rendszereikben, mellyeknél hogy az újabb idők derekabbakat alkottak volna, felelő kétli. Igaza van tehát Juvenalisnak:

„E coelo descendit γνώθη, δεαυτον,

Figendum et memori tractandum pectore, sive
Conjugium quaeras, vel sacri in parte Senatus
Esse velis. —

Noscenda est mensura sui: spectandaque rebus
In summis minimisque.”¹⁾

Mi itt a népnevelők semioticájára akarunk némi egyes vonatokat adni; melly szép tudomány mi g ki nem dolgoztatik és rendszeresen elő nem adatik, addig a népnevelés is ingatag alapra építvén, csekély sikerű lesz. E tudomány olyan mérleget és tapintatot ad a népnevelő kézibe, melly-nél fogva ez, mint valamelly orvos, a növelendőn mutatkozó azon küljegyekből, mellyek jelentők, élesen föl tudja

¹⁾ Satyra XI- v. 27-35.

venni annak szellemi belső mivoltát, ráterméseit, fogékony-ságát, hajlamát, ép vagy romlóit állapotját: melyre neki szintolly szüksége van, mint orvosnak a vérforgás mibenléte megtudására az ütér tapintatából: és annál nagyobb szüksége, mivel ő szüntelen munkálni és hatni akar a növe-lendő lelkére; abban új eszméket, vágyakat, vagy idegen-séget gerjesztvén és előhozván. Figyelmez ő növendékénél annak szellemi alaperőire, ráterméseire; vizsga szemeket vet növendéke ismerő, érző és akaró, elfogadó és kiható – receptív és activ – tehetségeire; ezek sajátosságaira: az ural-kodó vágyakra, a jellemre, melly az erősebb vágyak ősz-hangzó rendszere s egyesülete. Már mind ezeknek épen úgy vannak s léteznek saját jegyei, mint a test bajainál vannak körjelek: mellyeket Gall ¹⁾ a koponya külső alakjából, en-nek emelt vagy horpadt voltából akar kitüntetni: melly új semiotikai nézet az angoloknál nagy kedvességet nyervén, egyesületek állottak össze Londonban és Éjszakamerikában e dolog megvizsgálására: sőt az Egyesült-statusokban az or-vosok már annyira menteknek lenni mondatnak, hogy vala-melley életmódot választani akaró gyerkőcznek koponyáját megvizsgálván, megmondják előre, várhat-e szerencsés elő-menetet azon pályán, mellyen el akar indulni, vagy nem? Mi, ó világ lakosai, még ilyen tisztában nem vagyunk. Fe-lelőnek, ama nagy craniolog, Blumenbach – Göttingen-ben, 1814-ben – abbeli kérdésére: mennyiben helybehagy-ható Gall rendszere? ilyen feleletet adott: „A mi ezen rend-szerben igaz, az nem új: a mi új, az nem igaz. Már Galle-nus tanítja, hogy az agy modelírozza a koponyát, hogy a rendesen nőtt koponyában az agy rendesebben tehetvén mun-káját, és emettől nem nyomtatván, bizonyos, hogy a szép aránnyal képzett koponya záloga a szép léleknek; mint ezt ezen görög koponyák – mutatott ekkor Göröghonból ho-zatott koponyák gyűjteményére, mellyek craniologiai múzeu-mában, ahol a beszélgetés történt, nagy számmal voltak a

¹⁾ Organologie, ou expositions etc. Paris. 1823-25.

polczon mint könyvek egymás mellé rakva – eléggé bizonyítják: de megfordítva, tekintse meg ön ezen éktelen és háromszegű koponyát: ez egy Bükkeburgban élt, 30 évet ért ember feje, ki csak e három szót tudta mondani: Donner, Henker, Daibel. Ezek eddig igazak és a régiek is tudták ezeket. De én, mind e mellett is, helytelennek találok ezen rendszert. Mert saját bonczolataim után a foetus koponyájában legkiállóbbnak találtam azon részt, hová Gall az elménczi érzéket – Witzsinn – teszi.” Így ítél Blumebach ezelőtt 22 évvel. Ezóta a craniologia nagy fölfedezésekkel gazdagodott, de csakugyan a legnagyobb hévvel üzött nyomozások után sem juthattak el physiorgjaink tisztán fénylő bizonyosságra; mint ezt következő adat mutatja. ¹⁾ Dr. Antomarchi, Napoleon orvosa Sz. Ilonán, ezen híres fogoly halála után mindjárt gipsz-lenyomatot készített Napoleon koponyájáról; és elhírlette, hogy ezt úgy lehet nézni, mint a nagy nevű meghalt jelleme legkitetszőbb vonásainak, – minők voltak: hódoltatás, becsületvágy, fölszámító, egy-behasonlító, oktaláló stb. tehetségek – tükörét. Gall híveit ezen meglepő állítmány rendkívüli öröme hozta, kik egész triumphussal kiabáltak mindenfelé: győzelem! De midőn Antomarchi phrenologiai fölfedezéseit közrebocsátotta említett koponya-lenyomat hív rajzolatjával együtt; ebből kijött, hogy Antomarchi fölfedezése nem csak hogy semmi védalapul nem szolgál Gall phrenológiájának, sőt feltűnő adat arra, hogy e tudomány igen ingatag elveken nyugszik. Mert ahelyett, a mit Antomarchi és párthíve Dumontier ebből kétséget nem szenvedő okfövé akartak tenni, hogy a lélek sajátságait, különösen a lángelmét, már a homlokon olvashatni; ezen adatnál fogva Napóleonnak, koponyájából ítélve, nagyon közönséges és lángésztől megfosztott embernek kellett volna lenni; mert miután szemesebb phrenologok Antomarchi rajzát megvizsgálták, úgy találták, hogy a sokszor említett koponya homlokiülése csak 75 foknyi, a

¹⁾ Maliens neueste Weltkunde. Aaran. Jahrgang 1835. 2. Theil.

fejtető egész kerülete is csak 20 újnvi levén ez, ha Gálinak hiszünk, igen közepszerű főre mutat; ott pedig, ahhol a hódoltatásvágy, mathematical s egyéb tehetségek helye van, a múlt század ezen hőse koponyáján nem domborodások, sőt horpadások mutatkoznak.

Nem sok reményt nyújtanak tehát nekünk itt a koponya-jegyek: de annál többet ígéznek más külső és szembeötlőbb sajátságok. Érdekes, a mit mond Bardai János ¹⁾, *Erant haud raro, qui ex puerorum moribus temere de futurorum affectuum ratione conjiciunt; unum est, quodvix fallitpraesagium, scilicet lacrymarum profuse excidentium facilitas. Qui enim ad primum percussae mentis ictum veris gemitibus madent, sunt illi naturae mollioris et ad humanitatem amoremque compositae. Alios videas magnis quidem clamoribus et simulantibus fletum, siccos tamen oculos inter parentum minas, et verbera tenere: fêri isti plerumque si adleverint, aut certe in opacis pectoribus nec teneros affectus, nec justos etiam timorés admissuri.”* A külső tisztaság is igen jó jel: mivel ezzel Széchenyiként a civilisatio karöltve jár; és ennek magasb vagy alacsonyabb léte felől bátran ítélni az első után. A melly nép szereti a faangászatot, színpadi mutatóványokat, jele hogy érző és képzelő tehetsége mívelt; a melly kedveli a political hírlapokat, mutatja, hogy gondolkozó és értelmi fenső fejlettséggel bír; de a melly csak kalandokon, rémletes és véres történeteken kapdos, az illyennek képzelődése erős, de egyezmény, egyenmértéks igaz szépség iránti szerelme még nincs. Ezen szellemjegyek és több mások, bizonyosabbak, mint az arcz-tani jelek: noha meg keli vallani, hogy ezek is, minők: a jelentésteli arcz, az arczvonások s minák kinyomata, hang s egyebek, a nép-psycholog előtt figyelmet érdemelnek.

Népnevelőnek legfőbb kötelessége mindenkit saját ismeretére vezetni, ezen valóban nem könnyít munka útját rövidíteni, és hasznos útmutatásokkal oda dolgozni, hogy mind

¹⁾ Icon animorum. Cap. I.

a felső, mind az alsó osztálybeli polgár mind saját erkölcsi becsére, mind polgári jelentőségére nézve tisztában legyen. Mert mi az elsőt illeti, értem az erkölcsiséget, mimódon kívánhatni valakitől, hogy uralkodó vétkes vágyait mérsékelje, hibás szokásait változtassa, indulat-kitöréseit elfojtsa, ha őt olykor magával társalkodni, saját szívét ismergetni, s hogy úgyszólván, keblébe nyúlni nem tanítottuk? Már pedig ezen önismeret, köz és különös szellemismeret nélkül általában lehetetlen. Azt mondja a németek első erkölcs-tanítója ¹⁾ „Míg a lélektan közhasznú igazságai a népoktatás egy részévé nem tevődnek, és azon ismeretek száma közé föl nem vétetnek, mellyekre mindenkit meg kell tanítani: addig a közember nem lesz képes önismeretet szerezni, és csaknem szükségkép képzelődése játékvá, ezzel együtt a babona és vágyai laptájává kell neki lenni.” A szellemismeret tanít meg minket arra, minő fölséges sajátságaink elsőbbségeink vannak nekünk embereknek a barmok fölött, mellyek sommája ide megy ki: hogy van eszünk és értelmünk, melly legrágább kincsünk és olyan kalauzunk, melly az istenig nagyra törekszik a neki adatott ideálknál fogva; vannak szebb s finomabb, igazán emberi érzelmeink, minők a szép és fellengős, igazság, tiszta szeretet nemes érzelmei; van erkölcsi szabadságunk, mellyet még a polgári legalacsonyabb sorsban, a porban, a rablánczok között is megtarthatunk legnagyobb pedig az, hogy ezen sajátságaink tökélyesedhetnek, végnélkül mivelhetők és növelhetők; úgy hogy nem túlzás az, mit mond ama szép lelkű bölcselkedő Tiedge:²⁾

„Flamme Gottes ist die Weihung
Die um grosse Seelen Schwebt,
Und zur kühnen Selbstbefreyung
Jede Kraft des Geistes hebt.
Mag das wilde Schicksal walten!
Die erhabne Seele ruht,
Unter drängenden Gewalten,
Fest auf ihrem Göttermuth.”

¹⁾ Reinhar J: System der ehr. Moral. 2-ter Theil. s. 239.

²⁾ Urania. 5-ter Gesang.

Felelőnek nem egyszer volt alkalmja művelt emberek társaságában némelyek szájából hallani ilyen szokat: „Denique az ember is nem egyéb, csak finomabb barom, mellynek élete czélja épen nem valamely más világban várandó fensőbb boldogság? hanem az, hogy itt vegye ki részit mindemből, s azután a barmok módja szerint meghaljon.” Lehet-e így beszélni annak, ki az emberi és baromi szellem” közti különbségre megtanítatott? a ki tudja a vallásos elvekkal s adatokkal fölvilágított lélektanból, hogy jóval több a lélek a testnél, az ember a baromnál; a drága kincs az őt ideig óráig magában tartó edénynél; a jó mag a kalásznál és hüvelynél; a lakos a lakóháznál és sátonnál. Moralista semminek olly sok hasznát nem veszi, mint azon párvonalnak, mellyet a kifinomult barom-emberek efféle szóvitái között húzni köteles; előszámlálván az emberiség jellemeit; melly jegyismeret legszebb része a szellemi semioticának.

Szintilyen hasznos a polgári erények meggyökereztetésére az, hogy minden polgár saját polgári becsének és jelentőségének pontos ismeretére vezéreltessék, melly megint meg nem eshetik lélektan nélkül. Vajjon várhatjuk-e akár-melly Status polgárától, hogy ő kivergődván az önzés alacsony fertőjéből, s eltépvén annak erős hálóit, menjen az igaz Patriotismus dicső ösvényén, és egy egész hont hordozzon láng keblében; ha őt előbb önkeble, önzővágyainak ismeretére nem tanítottuk, és arra minő jelekből kell minden honpolgárának magát, tehetségeit, jó és rossz oldalait megismerni? Ha meg nem mondtuk neki a fensőbb szellemtudományból, hogy nekünk nemcsak önző? saját életünk fentartására adatott, hanem társas vágyaink is vannak, mellyeket szintűgy ki kell fejtenünk nagy gonddal és munkával, mint kifejlenek önző vágyaink magoktól; azért kell pedig kifejtenünk, mert az ember semmi magában társaság nélkül: minden pedig a társaságban, és ez által nem csak az állatiságra kell tehát kifejlenünk, hanem az emberiségre is és társas erényekre, minők: az igazság, szeretet, mélt-

tányság, lelkismeret, illendőség, honszeretet és egyebek; mellyeknek gyökerei szintúgy léteznek az emberi meg nem romlott szívben eredetileg, mint az önző vágyak mint ezt emberiség történetei eléggé bizonyítják; mert nem találunk olly vad vagy félvad népre, mellynél a társas ráterméseknek semmi nyoma ne volna. Ha a bölcs népnevelő növendékét mind felső mind alsó osztálybelit, lelkének ezen társas erények alapjaira figyelmessé teszi, ezek mellé a nagy hazafiak példáit a honi és kül történetírásból serkentésül előidézi, mellyekben a polgár magát kényére tükrözhesse, és lelke formáját nem az önszeretet s hízelgés csalárd szemüvegén, hanem saját lelkismerete tiszta kristályán át láthassa: „nem fog-e ez magán elpirulni, hogy itt is nagy polgári nevelőnk szavaival éljek, látván és tudván azt, hogy ő egy, – kettő – de húsz négyszeg mérföldnyit is bír a hon földéből, s abból, a mit természetni tud, egy garas sem vonatik le, mégis illy megkülönböztetésért s tetemes áldásért eddig önkényt mit sem tett? Kinek lelke tisztább óráiban bátran ezt vetheti szemére. „Neked hazád mindent ad, s te hazádnak soha semmit?” Az illyen majd át fogja látni tisztán ama nagy leczke igazságát: „Nem azok a jó hazafiak, kik önzéstől elragadtatva, kimagyarázhatlan apathiába sülyedve, a közvélemény hatalmas árjától át nem járatta, a régi rozsdák mellett harcolnak; – kik a rendetlenség közepéből mindig csak jórendről, nyugalomról habaráznak, s azokat hirdetik ügyes észfogással veszedelmes princípiumoknak, kik nem az ő nyomaikat tapodják: hanem azok kik, az illyen veszedelmes emberekről lerántván a homályt, kétséggest, alattomost, hypocrisist s minden álságot, olly szívesen áldoznak ideik, vagyonaik s fáradozásaikkal honjok elősegelésére, mint készek is fejdelmökért verőket ontani, egy cseppig mindenütt s mindenkor.”¹⁾ Szóval a honszeretet tüzétől lelkesült lélektan képes egyedül adni a jó polgár főtvenyét – tableau – az képes a nagy honfi jegeit előszám-

¹⁾ Hitel. 232-214. l.

lálni, és ezen semiotikai haszon fölszámíthatlan a hon polgárai képzésében.

A józan lélektanon alapult önismeret utat nyit ember-társaink helyes ismeretére, méltánylására és becslésire is: melly ismereti kincs aztán mód nélkül segéli, könnyíti az erkölcsi és polgári erények gyakorlását.

Mi tehát az emberismeretet nézi láttuk följebb, hogy nem mindegy, akármilyen kedvező vagy nem kedvező fogalmunk legyen az emberiségről. A ki azt hiszi, hogy az emberek természettel roszak; jobbúlhatlanok minden gonosztévők; az erény csak üres hang; az ilyen könnyen beleesik a legrútább önzésbe, melly halálos ellensége az erkölcsi és polgári erényeknek, sőt minden nemesebb kifejlésnek. Pedig fájdalom', ezek ma igen divatelvek; noha kétségen kívül van, hogy ezen hitvallást mind a józanabb lélektan megczáfolja, mind a legdicsebb lélektudósok, utazók, történetírók adatjai lerontják, sőt, mi itt elég bizonyosság, a keresztyén-ség erkölcsi alapja ennek egyenesen ellenszegül. Vessünk tehát egy két pillanatot az emberiség védelmére, és hallgassuk ki azon védőkokat, mellyeken alapú annak a pológiája.

Nincs olly elvetemültnek látszó emberfaj, – ez volt eleitől fogva minden emberbarát hitvallása, – legyen az néger vagy mongolfajta, melly méltatlan volna az emberi nevezetre; mellynek szívében semmi erény nem lakoznék, mint Meiners ¹⁾ láttatik állítani, mellyből az emberiség jegy-ei, mellyeket imént említettünk, *mindenestől* fogva ki volnának törölve: mivel szemesebb és szélesebb tapasztalása utazók, például: Forster, ²⁾ Levaillant, ³⁾ és Mungo

¹⁾ Geschichte der Menschheit: s. 69-72.

²⁾ Reise um die Welt. s. 301, 352.

³⁾ Magazin von neuen Reisebeschreibungen Band 2. s. 273.

Park ¹⁾ ezekkel ellenkezőt állítanak egészen; és Ciceróval együtt ²⁾ az emberiséget mindenütt eredetileg jónak, szeretetre méltónak vallják: ennek elfajulását pedig, melyet fájdalom! tagadni nem lehet, külső okokból minők: a vad szokás, embertelen polgári alkotmány, zsarnoki kormány, nagy bőség s nagy szükség s több effélék, szármoztatják. Melly örvendetes hitágazatáról a fennsőbb lélektannak, hogy annál jobban meggyőződünk, tekintsünk kissé mélyebben az emberi természetbe, és szálljunk le a legutósó elemekig, mint ezt az emberiség e szent ügye meg is érdemli, annál inkább mivel ezen tan hívesétől: „van-e igazi erény vagy nincs?” fölötte sok függ az erkölcsi és polgári kötelességek teljesítésében.

Voltak s vannak olyanok, kik az erényt nem is tartják lehetőnek: mert így szólnak: „Mi két egymással ellenkező elemből állunk testből és lélekből: már ha azt megengedjük is, hogy a lélek szabad; még sem teheti azt mit akar, már csak a testnél fogva is: mivel ez mindig enged a természet gépszeres törvényeinek, mellyek ellenei az erkölcsi törvényeknek, ugyan azért, ha létezik is erény, az csak az akaratban létezik; annak kivitele valószínűsítése már hatalmunkban nem áll, ahonnan elmondhatjuk Medeával:”

„Video meliora proboque
Détériora seqtior.” Ovid. Metam.

„Az ilyen kegyes óhajtás pedig, hogy nem érdemli az erény nevet, mindenki látja.” De mi ezen okoskodást bár nem egészen alaptalan is, bátran a sophismák csalárd seregébe utasíthatjuk. Mert bár igaz is, hogy az erény legnagyobb akadályait leli fel önzővágyaink szerfölötti növekedésiben, mellynek alapja a testiség kora kifejlésében van; úgy de, tudjuk már csak a följobb említettekből is, hogy nekünk nemcsak önző, hanem társas és emberiséget lehelő alapvágyaink is vannak, mellyeket amazokkal egyezménybe

¹⁾ Reisen im inneni von Afrika, s. 23G. u. 321.

²⁾ De legibus. Libro. 1. c. 12.

lehet sőt kell hozni: nemcsak, hanem ezeket amazok fölött uralkodókká is lehet tenni, mint sok dicső lelkek példái bizonyítják mind az ó, mind az új sőt jelenkorból. Ki az, ki meg nem ismeri és csodálja nagy Socratesben a testiségen teljes diadalt vett emberiséget? ki elillanhatna a halálos mérreg itala elől, de nem teszi, mert mint mondja, jó polgárnak tisztelni kell hona törvényeit. Kicsoda nem ismeri el a tiszta erényt Regulusban, kit az eskü szentsége Cárthágóba a kínos halálra visszamenni késztet; Brútusban, kikét zendítő fiait Roma oltárára támaszkodva, vérző atyai, de igazság szerető birói szívvel lenyakaztatja; Montesquiében, ki Marseillben nagy somma pénzt ad egy rabszolgaságra jutott család-anya kiváltására, a nélkül, hogy ezzel kérkednék; elégnek tartván ezt beírni számadó könyvében, mely holta után világította föl ezen jeles tettet; és hogy honfiainkat is megemlítsem Dezsőben, ki életveszélyben forgó királyja köntösét magáéval fölváltja és annak drágább életét a magáé föllaldozásával megtartja?

Nagy ugyan az erkölcsi romlottság csaknem mindenütt, tagadhatlan: nemcsak Mandeville. ¹⁾ Helvetius. ²⁾ Rochefaucauld ³⁾ állítják: „hogya az mit emberi erénynek nevezünk, nem egyéb mint külön nemű alakok alatt föltűnő gög és önhasonlóság; hogy az erénynek s erkölcsi tökélynek tiszta önzéstől ment szeretete, merő chimaera, alaptalan agyszülemény:” hanem még az erény legkiseb barátja Kánt ⁴⁾ is illy szavakra fakad: „nem szükség éppen erény gyűlölőknek, csupán hidegvérű vizsgálódóknak kell lennünk, hogy bizonyos pillanatokban kételkedjünk affelől, ha valljon van-e valahol e világon igazi erényi” Valóban nem tagadhatni, hogy a följebb említett és emberiséget gyalázó lélektani állítmány elterjesztésére sokat tett ama nagy nevű szellemismerők híres és ékes tollán kívül, az öntapasztalás is; mely minél tovább

¹⁾ Recherches sur l'origine de la vertu moral.

²⁾ De l'esprit. — De l'homme.

³⁾ Maximes et reflexiones morales.

⁴⁾ Grundlegung zur Metaphysik der Sitten.

élünk, minél többféle emberek között forgunk, annál valószínűbbé teszi előttünk az emberi erény nagyritkaságát, és annál hajlandóbbakká tesz annak hívesére, hogy a legfénylőbb tettek gyakran nem tiszta kútforrásból származnak. De csakugyan, mind e mellett is, emberiség-árulás volna, ha ki öntudatjától támogattatva csak egy pillanatig is kételkednék az emberi erény léte felől: emberi erényt mondunk, nem angyalit; azaz olyat, mellyet míg e testben élünk, követ ugyan, ha mind távúiról is az önzés árnyéka: de azért vétkezniénk, ha éttől az erény nevét megtagadnók: mert valamint a világ s meleg kis mértéke is tagadhatlanul szintolly nemű világ s meleg, mint a napé s érezek koháé: úgy nekünk tisztelni kell az emberekben és el kell ismerni az erény legkisebb jelenségeit is, ha igaz bírák akarunk lenni, és nem olyan romlott vérű különczök, kik a helyett, hogy embertársaik hibáit rokon szemmel mérnék, embertelen lélekkel vallják, hogy azok, kiket a világ erényekkel fénylőknek hisz, és úgy csodál, mint fensőbb tökélyű lényeket, vagy titkos gonosztevők, vagy legalább nem azok voltak belől, miknek kívül mutatkoztak.

Kik azok, a kik emberi nemünket érénytelenséggel vádolni nem irtóznak? Vagy olyan főrangúak, kik méltóságukkal ellenkező dolognak vélvén a szegénység lakjaiba is elmenni, és itt a nem gyéren életű erényt fölkeresni, általányosán bűnösnek kiáltják az emberi nemet, noha azon erkölcsi gőzök, mellyben ennek tömege léledez, nem mindenütt olly dögleletes, mint a nagy városokban: vagy olyan különczök, mint Rousseau, kiket szüntelen hányt vetett a sors kegyetlen játékú laptája: vagy olyan túlzók, mint Diogenes, ki lámpával keresi az embert, noha az ő emberi ideálja sokszor a cigány kunyhókban is föltaláltathatnék: vagy olyan remetéik, mint Flacius, kik csak czellájuk lantornás ablakából tekintik a világot komor kórságuk szemüvegén! vagy végre az olyan rendőrtisztek, s várnagyok, mint a különben hő keblű emberbarát, Colquhoun, ¹⁾ kik-

nek iratait ha olvassuk, a polgári társaság képe borzalom lesz előttünk: úgyde az ilyenek az emberiség szemeteivel levén legtöbbször, hajlandók arról magáról is alacsonyan gondolkozni; pedig mint Chamfort elmésen mondja, várost nem a csepegőkből, házat nem az árnyékszékből kell megítélni egyedül.

Az sem igaz, hogy tökély és társas vágyak hiával volnának egész nemzetek, mint Grellman¹⁾ és Rush²⁾ igyekeztek bebizonyítani; mert nincs alábbvaló faja az emberiségnek, mint az aranyparti négerek Afrikában, mégis minő erkölcsi és polgári tökélyt képesek ezek is fölvenni liberális kormány és erényes nép között, élő bizonyság, a Libériában fekvő Monrovia: melly noha Éjszakamerikából visszakerült barnáktól alapított, még is már benne európai műveltség, könyvnyomó intézet, hírlap s egyéb olyan dolog mutatkozik, melly a polgárisodás magas fokára mutat.³⁾ Hogy az éjszakamerikai egyesült birodalomnak a vad indusok civilizálása, mind ez ideig nem sikerült, itt mit sem bizonyít ezen alaptétel ellen: mert már is sokra ment ezen dicső egyesület, még pedig mi által? épen az által, mi a tudós társaság kérdésének fő momentum: a lélektudomány gondos művelése által. Nincs egy álladalom is, mellyben olly hevesen áldoznának e derék tudomány oltárán mint itt; olly nagy igyekezettel kívánnának a lélek egész gépezetivei megösmernedni, mint itt; ugyan azért ellent nem állván a világtenger vihara, lesz olly idő, midőn Washington és Philadelphia épen ollyan gyűlhelye lesz az igaz bölcsesség szomjazóknak, mint hajdan Athéné és Rhodus.

Mi hasznát vesszük már most ezen lélektani nagy adatnak es elvnek, hogy csakugyan az erény nem üres hang, a Patriotismus tettei nem finomabb önzés miveletei? Azt, hogy az erkölcsi és polgári erényben hívén felsőbb osz-

¹⁾ Historischer Versuch über die Zigeuner. Kap. XIII. u. XV.

²⁾ Einfluss körperlicher Ursachen auf die Moralität. S. 17. ff.

³⁾ B. Farkas Sándor Éjszakamerikai Utazása.

tálybeli honfiaink, lesznek vallásosabbak, erényesebbek, és homtk emelkedése vagy hanyatlása iránt figyelmesbek s részvevőbbek. Hogyan? Vallásosabbak lesznek: mert nincs annál igazabb, hogy csak az hisz és hihet istent, a ki erényt hisz: ellenben az emberi erény tagadása egyenes lépés az istentagadásra. ¹⁾ Mert ha magunkba szállunk, és higgadt elmével megtekintjük, miért hiszünk mi istent? – mellőzvéen most a keresztyénség által élönkbe adott tekinteti okokat, – úgy találjuk, hogy vagy azért, mivel szükségesnek ítéljük – postuláljuk – hogy az erkölcsi szent törvények végrehajtassanak; – ez a Kánt erkölcsi védokának fő momentuma; – vagy azért, mivel a fő valóságot magát szentnek, az erkölcsi törvényre felvigyázónak, sőt erre segéllőnek hisszük. Úgyde, ha erény nincs, és az emberi legszebb tettek is mind csak az önzés erénypalástja alá rejtezett munkái; és az emberi társaság csak finomult állati lények serege; úgy következetlenek vagyunk, ha még is bölcs szent és mindenható istent hiszünk. Mert, vagy azt kell mondanunk, hogy a fő való egykedvűleg tekinti az emberek erkölcsiségét, és nem bánja akár követi valaki a kötelesség és erény ösvényét, akár nem, neki mindegy: ekkor nem lesz szent, és a világnak nem lesz erkölcsi igazgatója ránk nézve. Vagy azt kell állítunk, hogy az isten nem nézi ugyan egy kedvűleg az emberiség erkölcsét, és azt, vannak-e az erénynek hív szolgálói: – mint ez számtalan intézeteiből, mellyeket az erkölcsiség fenntartására állított fel, minők a nevelés, vallás, törvényhozás, házasság, ételsorsok, jeles példák, eléggé is kiviláglik: – de elégtelen és tehetetlen mind ezek mellett is az erkölcsiség és erény fenntartására és gyümölcsöztetésire. Avagy hajlandók leszünk-e, ezeket hívén, az ő bölcsessége és ereje imadására? épen nem; sőt egy kedvűleg tekintjük mi is a vallást s ennek intézeteit; és nem leszünk következetlenek, ha a francia szellemű philosophokkal azt véljük, hogy az egész val-

¹⁾ Reinhard von tier Verbesserlichkeit der nienschl, Natur.

lás csak al-népet fékező polgári intézet. Ellenben, ha hiszünk az erényben, hiszünk az istenben is; mert már ekkor őt, nemcsak a természet külső pompájában, hanem az erényes lelkek dicső világában is tiszteljük, és az igaz vallást, nagy tanítónk útmutatása szerint abban helyezük, hogy ő hozzá hasonlók lenni igyekezzünk a törvény iránti tiszteletben s engedelmisségben.

De erényesebbek és jobb hazafiak is lesznek polgártársaink, ha ezen alap elv felől, melyet a keresztyénység is szentesít, meggyőződvn, ezt egy fő hitágazatjukká teszik. A ki erényt nem hisz, mi csoda! ha olyan cél után nein is fut, melyet elérhetlennek sőt lehetlenek tart. Mímodon tehetné az föl maga elibe tükörül a Patriotismus legfénylőbb tetteit, ki minden hazafíui jeles tettben egyebet nem lát mint az önzés szép alakját; ki magáról tudván, hogy őt csak a taps, közbecsülés indítja honfiségra, másokban is ezt gyanítja; következöleg, arról, hogy tanú nélkül jót tegyen hónával, még csak nem is gondolkozik? De nem is csoda, ha az ilyen elvü ember legmélyebben sülyed az önzés fertőjébe: mert ha az ő álláspontjából nézzük az embereket, nagyon csekélyek ezek és bectelenek, s épen nem méltók, hogy érték áldozatot tegyünk. Ha nincs erény, — de a melly hazug tannak minden erényes ember világos öntudata s lelkiösmerete ellent mond, — úgy nincs miért aggódjának az emberbarátok a szenvedő emberiségen; nincs miért nyisanak maguknak mindig újabb hatás kört a törvények szelídítésire, a népnevelés jobb elintézésire, a köz jólét elősegítésire.

Berekesztjük az emberiség ezen védelmét azzal, mit a derék Campe ¹⁾ mond ezen örök figyelmet és részvétet érdemlő szavaiban: „Ne gondold fiam! hogy azon fogalmak, mellyeket, mi az emberek eredeti természetéről csinálunk magunknak, az olly nemük közé tartoznának, mellyeket egy kedvüleg lehet tekintni, és a mellyeknek sem jó, sem

¹⁾ Theophron. S. 251. — 253.

rosz befolyásuk nem volna. Sőt inkább mind magunkra, mind az emberi nemre igen fontos dolog az, hogy mi az emberi természet eredeti és isten kezeiből kijövő tisztaságát s jóságát mind elismerjük, mind magunkat a felől meggyőzni igyekezünk. Fontos magunkra, mivel ezen meggyőzés nélkül, hol veszünk kedvet, erőt, bátorságot, saját erkölcsi tökéletesítésünkre? Hol veszünk emberiségbe vetett hitet; melly nélkül pedig, midőn az emberek között forgunk, saját nyugalomunkra, és másokra intézett erkölcsi hatásunkra nézve el nem lehetünk? Fontos az emberi társaságra; mert ki volna az, ki azt hívén, hogy az emberi anyag rossz, még is kedvet és hivatást érezne magában ezen romlott faj helyrehozására és nemesítésire? Ki lenne olyan balga, kinek csak eszibe is jutna olyan rossznak születettnak megigazítása, kit sem a természet, sem maga a teremtő, – rettegek ezen szörnyű gondolat kimondásától, – jónak látni nem akar? Ki ítélné méltónak szeretetére, szolgálatjára, és önfeláldozására az olyan teremtményt, a ki már kezdetben rossz volt, ugyan azért helyrehozatlanul az is marad? Félre az efféle borzasztó gondolatokkal! Az emberi természet jó, mert a jó és bölcs isten munkája: és ha szinte ez a körülmények káros ráhatása miatt megromlott és elferdült is, még mindig visszavitethetik eredeti tisztaságára és jóságára.”

XIV.

BÍRÁLATI HASZNA LÉLEKTANNAK A NÉPNEVELÉSRE. ERKÖLCSI ÉS POLGÁRI NÉPNEVELÉS FOGALMA. TERMÉSZETES ÉS TERMÉSZETELLENES NEVELÉS. GYÖKÉRHIBÁI A NÉP FELSŐ ÉS ALSÓ OSZTÁLYAINAK.

Népnevelő, miután a fennsőbb lélektan oktatásaiból, megtanulta, hogy az emberi természet eredetileg jó, és főleg a rossz nevelés által romlik el; legfőbb kérdésül azt teszi föl magának: miben hibázzák el tehát főképen népnevelők a dolgot? mellyek azon nagy és tetemes hibák, mellyeket nemcsak a gyermek nevelők, hanem egész világi és egyházi kormányok elkövetnek, nemcsak egyes személyek, hanem egész közönségek, testületek s néposztályok erkölcsi és polgári nevelésében? Viszont: mi az a helyes és czélszerű, mellyet szó és új világ jelesebb nevelői kigondoltak és megállítottak az ifjúság és népnevelése dolgában? Mindenki láthatja, hogy a pályakérdés célja ellen lenne, ha felelő, minden egyes hibákat, és fogásokat fölhardana és összehalmazna e tárgyban; mivel ezen pályafeleletnek iránya nem a nevelés criticája: hanem csakugyan az is nagy hiba volna, ha az olyan gyökhibák megemlítése kimaradna ezen dolgozat-

ból, mellyek emberi lélekkeli ismeretlenséget árulnak el népnevelőknél; és károsan hatnak a felső és alsó néposztály erkölcsi és polgári nevelésire. Meg kell tehát említnünk; és bátran fölfedeznünk a nevelési rendszerek alaphibáit, föcsalatozásait – *πρωτον ψευδος* – meg kell rovni; az olyanokat például, mellyek a nép és nemzet életébe mélyen bevág-
nak; ellentétben a régibb és líjabb nemzetek bölcs és célszeres elveivel, mellyek ember és világ ismeretre mutatnak, annál fogva jótékony hatásúak voltak. Ezen hibák és célszerűségeik megítélésében semmi oly világos fáklyát, helyes mérleget, és ügyes tapintatot nem ad minékünk, mint a józan elveken épült lélektan; mellynek ezen nemű hasznait mi criticainak, vagy bírálatainak neveztük.

Valamint mindenben, úgy itt is, jó elítélő senki nem lehet, hacsak helyes igaz, és világos fogalma nincs azon dologról, mellyben ítéletet kell neki hozni. Szükség tehát legelsőben is előadnunk mind az erkölcsi, mind a polgári népnevelés fogalmát; mellyet már magát, mint a következőkből majd világosabban átláthatjuk, lélektani éles belátás nélkül meg nem állíthatunk.

Ezen nevezetek, hogy erkölcsi és polgári nevelés, nem philosophice tevődnek egymásnak ellenébe; mert a polgári nevelés felette hibás ha nem erkölcsi: mivel mindazáltal ezen utósó nem lehet mindenütt egyforma és ugyan azon, hanem módosításait azon saját intézetek és szükségektől veszi, mellyek a különféle álladalmakban vannak; innen megengedhető ama megkülönböztetés: de még is, hogy a fogalomban ne hibázzunk, így kell e kétféle nevelés eszméit megállítunk, hogy erkölcsi népnevelés nem egyéb mint összesége azon intézményeknek, mellyeket meg kell tennünk arra, hogy embereket neveljünk a szó legnemesb értelmében; fejtsük ki bennök a tisztán emberit, tanítsuk meg emberi jogaikra és kötelességeikre, hogy értelmesen, vagy

is a mi mindegy emberileg tudjanak gondolkozni és cselekedni minden őket érdeklő dolgokban.

Polgári nevelés eszméje pedig az, hogy ügyes és honfi – azaz hazájuk érdekét szívökön tartó, hazafiúi érzéssel teljes – polgárokat neveljünk. Itt már láthatjuk és fölvehetjük ezen két nemű nevelés közötti különbséget. Az első t. i. az erkölcsi nevelés egyetemi és általános, – Kant hívei kedvencz kifejezése szerint, tiszta, – helyhez, nemzethez, időhez nem köttetett, világpolgárait képző, minden embereket tekintetbe vevő; minő a keresztyén nevelés; a polgári nevelés pedig már alkalmazott, helybeli, föltételes. a nemzet érdekeihez a közállomány intézeteihez, szükségéhez köttetett, honfiakat, vagy hogy még világosabban szóljak, magyarokat képző rendszer.

Jegyezzük, meg azonban itt, hogy e kettő még is egymástól lényegében nem különbözhetik; mert ez a világ harmóniája ellen volna: melly a helybelinek az egyetemivel egyezményét megkívánja; és nem is állandó semmi, ami az egyetemi örök törvényekkel ellenkezetben van. Itt is igaz mit Cicero mond: *Opinionum commenta delect dies, naturae judicia confirmat.* Ugyan azon elveken kell tehát épülni, és ugyan azon végcélra dolgozni, mind az erkölcsi, mind a polgári nevelésnek: szóval a jó polgárnak nem lehet jó embernek nem lenni. Valamint tehát egy fölül helyt kell adnunk azon úgy szólván *positivumoknak*, mellyek egyik nemzeti vagy is polgári nevelést a másiktól, a különböző kormány forma, polgári alkotmány, nemzeti jellem, törvények, föld éghajlatnál fogva megkülönböztetik; mivel ez azon alakzat, melly nélkül a polgárisodás nem gondolható, épen úgy mint vallás, egyház vagy hitforma nélkül: tisztelnünk kell tehát honunk ebbeli intézeteit, törvényeit, régi nézeteit, kormányelveit, szokásait, szóval nemzetiségünket; úgy más fölül nem kell soha szemünk elől eltévesztetni azon örök ideált vagy eszményt, mellyet ama tiszta humanitás, a keresztyénség, saját tiszta valóságában élönkbe tesz; melly minden szűk keblű részbeliség, nemzetiség, hely és időbeli

föltételes, időben lett és időben el is múlható fölött tündökölvén, felhőtlen méltóságban, örök elveket, örök szabályokat nyújt minékünk az embernevelésben: és tükörül s próbakövíül szolgál nemzetiségünk helyes vagy helytelen volta megítélésire is; szóval tisztelnünk kell nemcsak nemzetiiségünket, hanem emberiségünket is; melly kettő ha harmonizál, akkor méltán örvendhetünk.

Vezér-eszméje levén az általános nevelésnek az, hogy legyen a növendékekben – kik lehetnek gyermekek, ifjak és fölserdültek, férfiak és némberek, a nép felsőbb és alsóbb osztályából valók – testi és szellemi erő, rátermések és tehetségek egyezményes és olly czélból lett kifejlése, hogy amazok emberi és polgári rendeltetésüknek pontosan megfelelővén, boldogok legyenek: szóval, ember és polgárképzés; látnivaló, hogy e két eszmény ember és polgár – fölmagasztalt értelemben – létesítése fő feladatja a népnevelésnek. Már érintettük följebb, hogy a régiek ennyire nem mentek, ők csak polgárt neveltek. Igaz hogy még ma is; noha már tisztában vagyunk e részben és jól tudjuk, ki az ember, ki a polgár? az tudniilik, ki legjobban megfelel az emberiség czéljának, melly a tiszta humanitás; és a status irányának, melly közbátorság és civilisatio: még is minn csodálkozhatunk, sem tisztán ember, sem tisztán polgár képző intézete eddig elé egy közállománynak sincs; mint erről a legjobb paedagogok panaszkodnak is, jelesen Vosz. ¹⁾ Mi annál különösebb, hogy Rousseautól Pestalozziig minden liberális nevelési rendszerek és elméletek ezen eszme létesítését sürgették, és a népnevelő főbenjáró tisztivé azt tették, hogy előbb embert, azután polgárt képezzen, és ezen czélirányos munkálata által, mind az emberiség mind a honfiség kívánatinak elégett tenni iparkodjék: különben fonák lesz munkája, és a hon jóléte, az uralkodó trónja soha ilölleg nem bátorságosíttathatik.

¹⁾ Über die Erziehung für den Staat. Berlin. 1799. 2. Theil.

Ezen eszme már nagy világot gyűjt nekünk a népnevelési rendszerek helyes vagy hibás volta megítélésében. Mivel criteriumul szolgál annak átláttatására; vajjon természetes-e vagy természet ellenes, és így fonák a népnevelés? intézve van-e a nép felső és alsó osztályabeliek erkölcsi és polgári gyök hibáik nem palástolására, hanem gyökeres kiirtására s megorvoslására? vagy pedig e két fő irányt eltévesztvén eltéveszti az egész nevelést is? mert Lactantiusként, qui in principiis erravit semper erret necesse est. Lássunk tehát a népnevelés ezen két fő hibáiról, a természetellentességéről, és a gyökhibák mellőzéséről: melly két fő hiba fölvilágításában és átláttatásában tűnik ki főleg a lélektan följebb említett bírálati haszna.

Természetellenes, és így fonák nevelésről nem lehet tiszta fogalmunk, ha előbb azt nem tudjuk, mikép nevel a ina fő és nagy mester a természet. Ez vigyáz azon sark és alaptörvényeire az emberi léleknek, mellyeket följebb, – czikk. VI. – XII. –, előadtunk, és ezek ellen soha sem vét. Különösen vigyáz a lépcsőzeti törvényre, és előbb állati alsó, azután emberi felső vágyainkat, s tehetségeinket fejti ki. Nincs ő nála a nevelésben semmi ugrás, semmi kor tévesztés. Megrakja tehát előbb a lélek raktárát tapasztalati – koránsem szemléleti – ismeretekkel; e végre tudvágyat, nyílt érzékeket ad, mellyek csatornáin gazdagon foly be a realismeret a lélekbe, és ezen gazdagodás az ifjúi emléktehetség által segítve, bámulásra méltó. Továbbá a természet elvárja béketűrőleg a szellemi s testi életműszerek teljes kifejlését és érettségre jutását. „Nem tud az semmit a beoltásról; mint szól amaz ifjúság barátja Campe ¹⁾, azaz nem tölt ő növendéke fejibe idegen ösmereteket és értelmi igazságokat, hanem csak olyanokat, mellyek annak szelleme telekjén termettek és nőttek.” Nem tömi ez egyszerre sen-

¹⁾ Schädlichkeit allzu früher Ausbildung. Rev. Werk. 5. Theil.

kibe a tudományt, hanem csak akkor tanít, midőn a növendék éhezi és szomjúhozza az ismeretet, ugyan azért az állandóul megragad, és helyesen megemésztetvén a többi ismeretek tömegéhez ügyesen csatlakozik. Végre a természet olly szerencsés nevelő, hogy ennek növeléséből ránk háramlótökélyek semmi hiányokon nem vásároltatnak meg: ő erősít gyöngítés, fejt ferdítés, jobbít rontás nélkül.

Már most könnyű kitalálni, mellyik a természetellenes nevelés? Az: melly a mondott elveitől a nagy nevelőnek könnyelműleg eltávozik, és a természet művét elrontja, elferdíti: Jelesen: el nem várja a szellemi fejtőzés korszakait, és mint Rousseau szól, gyermekiséget a gyermekben teljes érére jutni nem engedi. Ezen hamarkodással aztán azt teszi, hogy előhossa a túlérzékeny idegrendszert, mellyel ritkán, vagy soha sem bünteti az anyatermészet gyermekeit, ki szilárd és épen nem puhán nevelő, mint azt a nyers népek eléggé bizonyítják; kik alig tartják méltónak magukat a levegő viszontagságai ellen védni. A természet nyíltságra tanítja gyermekeit; divat nevelés ezt parasztosnak nevezi³ és noha szóval a hazugságot tiltja, cselekedettel még is tettezésre vezérli növendékeit, és arra, hogy szavaikban, és maguk viselésében ne legyenek olyanok mint belül; nyelvök érzelmeikkel ne egyezzenek. A természet rendkívüli munkásságot oltott bölcs célloknál fogva a kisdedekbe, és meg is engedi, hogy ezen vonzalom táplálékot találjon: ki is fejtőzik ez elsőben játék, utóbb önmunkásság által. A derék Pestalozzi átlátta, hogy sajátlag csak az fejt ki egyedül a gyermek és ember testi lelki erőit, s tehetségeit, mit ön maga érez, észrevesz és tesz; nem pedig a mit mások gondolnak, szólnak és tesznek helyette. De a fonák nevelés mind ezekkel nem gondol: ő növendékének semmi önmunkásságot nem enged; bezárja a gyermeket a meleg szobába, mint üvegházba; órákig egy helyben ülni kényszeríti; semmit magától föl találni, és saját nézeteit követni nem enged; hanem mindent elibe tálal, és szájába rág. Mi lesz aztán ezen divat mártírból? Sodronyab, szógép: ki megtanul ugyan rá-

gottat enni, és más után vakon menni, de magától gondolkozni és cselekedni soha.

A természet főtörvénye az egyszerűség; ő csak az élet feltartására múlhatlanul szükséges vágyakat s kívánságokat fejt ki. Gyermekeknek minden jó: barna kenyér, csekély gyümölcs és víz, kemény ágy, durva ruha egyaránt kedves nekik: a gög és nagyravágyás szívekben nem lakik. Fonák nevelők nem hagyják őket ezen egyszerűség boldogságaival élni: és idétlen szoktatásaikkal olly sok természetellenes, szükségtelen vágyakat ébresztnek s táplálnak bennök, hogy ezeket ők maguktól ki nem elégíthetvén, hasonlókká lesznek azon szánandó koldusokhoz, kik tápláltatásukat a mások irgalmas jótékonyágától várni kénytelenek. De igen hosszasok lennének, ha ezen ellentétet minden részletek előadásával teljesen lerajzolni akarnók: csak azt mondjuk tehát, hogy: jobb semmi mint fonák, nevelés; és ne csodáljuk, miért fejlik ki általában a nőnemben és alrendű együgyű népből több értelmesség, józan tapintat, és az, mit ép észnek neveznek? azért: mert ezek jobbára a természet növendékei, nem pedig a fonák nevelés nyomoréki.

Megbocsáthatlan természetellentiség továbbá nevelőkben az is, hogy ezek ritkán vagy kevéssé veszik tekintetbe azon sajátságot, melly által a természet a férfi és nőnemet egymástól kellemesen megbülönböztette: melly férfiség – virile – és aszszonyiség pedig legszebb éke mind két nemnek, sőt a kölcsönös vonzalom csaknem egyedüli alapja. Nézetemet e tárgyról röviden elmondom. Van mind két nemnek, de csak a műveltség legfőbb lépcsőjén ollyan fő jelleme, melly a férfiak és némberek minden mozdulatán testén és szellemén egyaránt előmölve mutatkozik, s mellyet nekik mint legfőbb kincset ismerni, kifejteni, ápolni és gondosan őrizni is kell: mert ha ezt mellőzik, sőt nemökhöz illetlen alakot öltenek, a természettől elhajolván, elhajlanak saját legszebb tulajdonaiktól is. Illyen jelleme a férfiségnek, – és ez a főirány az ifjúság nevelésében! – a testi és szellemi erő; mellyen épül a barátság, nagyratörés, lelkeség,

vitézség, állhatatosság, nyíltszívűség. Férfiakat a lélek mind ismerő, mind akaró tehetségeinek nagysága és tüzesvolta különbözteti meg főképp a nőnemtől: az eltökéllettség, nemes indulat, melly alacsonyságokra nem vetemedik szembetűnő vonásokat adnak a férfi képének, mellyek annak némi föniséget kölcsönöznek és olyasmit, melly tiszteletet önt a nézőkbe. A túlzás kis mértéke úgy látszik megfér az ifjúsággal; mivel ennek sajátja az erő, melly nem nyughatik, hanem forrong.

„Ewig aus der Wahrheit Schranken
Schweift des Mannes wilde Kraft;
Unstät treiben die Gedanken
Auf dem Meer der Leidenschaft’,, Schiller.

Egészen más a leányiség és asszonyiség jelleme; melly már nem az erő, hanem a kellemesség, melly előmlik a nőnem külsején annyiban, hogy ennek arcza, öltözeté, járása, kelése, beszéde, mozdulata, mindene ezen bájt lehelli:

„Hanc quidcunque facit, quoquo vestigia ducit,
Componit furtim subsequiturque Venus.” Tibullus.

De érzelmein is ez a fő színezet; és a nagy becsület, illedélemérzet, szemérmesség, szenvedélyektől üres szellemi nyugalom, természetesség mind ama fő sajáttság kifolyása és sugárzata.

„In der Grazie züchtigem Schleyer;
Nähren sie wachsam das ewige Feuer
Schöner Gefühle mjt heiliger Hand.” Schiller.

Ezen két fölséges sajáttságot mint legnagyobb szentségeket őrizni kell a nevelőknek: mellyre nézve a férfiúi nevelés fő elve nem más, mint: erőkincs gyűjtés; leányi nevelése pedig, a kellemesség kifejtése, és elfajulni nem hagyása. A férfinem rendeltetése ez levén, hogy önállásra törekedjék; melly ponton aztán uralkodjon, vállalatokat tegyen, és eszméket valósíttson, ő benne testi és szellemi erőt kell előtüntetni: mellyet roszul fejtene ki az, ki őt puhán nevelvén, asszonyossá tenne. Schmach dem Combabus Geschlechte! Noha másfelől a mérsékleti sarktvénynt is

szemünk előtt tartva, érzelmeit sem kell mellőznünk; különben nyers barbárt teszünk belőle. Épen így van a dolog nőnembeliek növelésére nézve is. Itt sem kell felednünk, mire rendelte őket a természet. Ennek a nemnek munkássági köre levén a ház, háziségra kell őt nevelni, melyre minden derék ráterméseket vett is a természettől. Szép és sajátosságos jellem néemberben a részlet-szellem – l'esprit de detail – melyet ápolni kell, mivel ez a férfiban nincs; apróságoktól pedig igen sok függ a háztartásban. Nem kell tehát ezen drága elemet a gyakori szórakozások, látogatások, mulatkozások, olvasás-kórság által gyöngülni és megfojtatni engedni: mert így elmúlik a sajátosság, ezzel együtt a báj. Azt mondja a finom érzetű Sulzer ¹⁾ „Nőnemi szépségnek elő kell tüntetni a szelídséget és tetszésvágyat, nem gyermeki, hanem ért korhoz illő gyöngédséget, jó szívet, és erőtlenségtől ment maga megadását. A szép hölgykép az, melly ártatlanságot, tiszta szeretetet, hűséget, Ókos egyszerűséget jelent, mellyen az érzelmet olvashatni, de nem az indulat heveességét; mert az ő tulajdonuk nem a fölemelkedés, hanem a szépség.”

Gyökhibája tehát népnevelésnek a természetellenesség, mellynek megítélésére jó utasítást ad a lélektan, mint látuk: szintillyen tetemes fogyatkozása annak az is, ha a főbb és alsóbb rendűek gyökhibái számba nem vétetnek és illőleg nem orvosoltatnak. Éles elméjű szellemismerők ugyanis jól tudják, hogy valamint a testi nyavalyák együl egyig bizonyos alapon gyökereznek; minő például vagy az életműszeres részek hibás alakja, vagy a nedvek aránytalan bősége, vegyülete és keringése; ²⁾ melly alapról aztán több származékos kórság nő fel: így van a szellemre nézve is a dolog. Vannak a léleknek gyöknyava-

¹⁾ Theorie der Schönen Wiss. und Künste- Art. S c h ö n h e i t.

²⁾ G. W. Consruch patholog. Taschenbuch. Leipzig. 1813.

lyái, mellyek egyik néposztálynál jobban elhatalmaznak; elhatalmazván pedig újabbakat húznak magok után. Illyen szellemi gyökkórságnak tartja felelő a főbb rangúaknál a pazarfényűzést: pórságnál pedig az ipar- és takarék hiányt; mellyeknek mint alapkórságoknak megorvoslására nagy gondot kell fordítani minden emberbaráti törvényhozóknak. Somásan itt is előadjuk nézeteinket. Mi az elsőt, jelesen a fényűzést illeti, semmi fölött nincs annyira megoszolva mind a moralisták mind a politicusok véleménye, mint a luxus felett; mellyet a régi és új bölcselkedők közöl némelylyek általában károsnak kiáltottak az erkölcsi és polgári erényekre nézve: melly tan nem csak az iskolai philosophusok tanító termeiben hangzottéi egyedül, hanem becsúszott a hitfelekezet alkotók symbolumaiba, sőt a vallásalapítók rendszereibe is, mint erről az emberiség évkönyvei világos bizonyosságot tesznek. Voltak megint mások, kik a fényűzést jótékonynak hirdették, és azt mondták, hogy ez az értelmi míveltségtől elválhatlan levén – mellynek áldott hatásáról csak az oktalan kétkedhetik – lehetlen hogy ez is áldott hatású ne legyen: mivel ez sok embert foglalatossodtatván, soknak nyújtván élelemkeresetet, az embereket egyesítő kereskedés lelkesítője sőt tápszere levén, előidézi a nemzeti jólétet a pénz forgásba hozása, keresetkútfők főinyitása, és számtalan gyönyör-s kényelem-források feltárása által; mellyek segítségével az élet szépítetik, a tudományok, kézművek virágoznak; ezeknek ereje pedig fölébreszti az erkölcsi és polgári minden erényeket. „A kereszténység szellemével sem ellenkezik a fényűzés, így szól Ammon, ¹⁾ mert hős tanítónk megengedvén Máriának, hogy ez nárdusból készült, egy fontot nyomó, és 300 dénárt érő – Gronovius fölvetése szerint három font tiszta ezüst értékű – drága kenettel kenje meg üdvezítőnk lábait, ezzel a fényűzést mintegy szentesítettnek lehet mondani.”

¹⁾ Christliche Sittenlehre. Gelungen. 1705-

Véghatározatot e nehéz ügyben különben nem tehetünk, hacsak a fensőbb lélektan oktatásaihoz nem folyamodunk, és ki nem tamljuk, hol és min alapú az emberi lélekben a fényüzési vágy, melly elválhatlan szellemünkől, és nincs olly vad, vagy félig vad nép, mellynél ollyasmit nem lelnénk, mi ezen gyökvágy bizonyos jelensége. Már láttuk följebb, hogy emberi sajátságunkra tartozik a haladás, és ímé ezen előbbmenés gyümölcse a luxus. Ollyan jellemző munkássága tehát ez szellemi természetünknek, melly a közönséggel, útfélivel, avulttal meg nem elégedvén, hanem újabbról újabbra, ritkábbról ritkábbra, szebbről szebbre szeret menni; óhajt haladni az ízlésben is épen úgy, mint a tudományban, erkölcsiségben, eszességben, bölcselkedésben. Míg tehát ez a mérsékleti törvényt át nem hágja, míg aránylag fejtőzik ki ezen ízlési míveltség az értelmi, eszességi, erkölcsi vágy míveltségével, addig ki kárhoztatná a luxust? hiszen az szintűgy emberiségünkre tartozik mint az, említett vágyak; mellyek szintűgy elfajúlhatnak és veszélyesek lesznek, ha a vágysúlyegyent áthágják: mert szintűgy van tudományos luxus, mint ízlési: és ez amannál semmivel sem kártékonyabb.

Fényüzés tehát föltétlenül gondoltatva közönyös, azaz sem jó, sem rossz dolog: tőlünk függ, jó vagy káros hatású legyen-e az ránk nézve. Minden e fölötti szóvitázásokat úgy lehet nézni, mint szóharczokat, mellyek elmaradnak, ha az említett moralisták, politicusok szellemtani elvek világánál döntik el ezen fontos ügyet. Viszonyfogalom ez; épen ollyan, mint szép, nagy, kicsiny. Mindenkinek körülményei és viszonyai mondják, mi ránézve fényüzés, mi nem az. Száz-ezerből álló évjövödelmet húzónak ha rakott könyvtára van, ez fényüzés ugyan, de mérséklett, és így jó nemű; napszámosnak ha selyem kalapja s mellénye van, ez aránytalan, és így rossz nemű luxus. Hogy tehát minden kétértelműséget elkerüljünk, nevezzük az illyen rossz nemű luxust pazarfényüzésnek, mindjárt tisztában leszünk, és sem nem pártfogol-

juk hívatlanul a fényűzést, sem Plouquet-el ¹⁾ azt emberiség gyilkolójának nem kiáltjuk. Ezen eredeti nézetek már nagyon könnyítik ítéletünket mind a felsőbb néposztály gyökhibája a pazarfényűzés, mind az ebből felnövő számtalan erkölcsi és polgári véték átlátásában.

Semmi, bátran elmondhatjuk, a nép felső osztálya erkölcsseit annyira meg nem rontja, a hon haladásának annyit nem árt, mint nagyainknak és kicsinyeinknek fényűzése: mivel a vágymérsékletet, mellyről följebb – XI. cikk. – szóltunk, semmi olly igen fölforgatni nem képes, mint ez. Tudjuk, hogy az érzékek gyönyöre a természet rendelése szerint soká nem tarthat; a pazarfényűzés után indult embert tehát ez úgy elfoglalja, s neki annyi dolgot ad, hogy neki a fölösleges gyönyöröknek kellvén hódolni – mellyek Senecaként minél szükségtelegebbek, annál nehezebben elérhetők, annál drágábban vásárolhatók – többé az erkölcsi és társas erényekre ideje s kedve sem marad, s ezt kell mondania Titussal: *Amici, diem perdidisti!* Midőn ő ereje fölött építet, fénylakában pompás lakomákat ad, felejtí a szenvedő emberiséget és azokat, kik éheznek s meztelenek. Ha vet is az illyennek valamit, csak azért teszi, mert testi gyönyörhöz szokott s aránytalanul kifinomult érzékeinek kedvetlen tárgy egy illyen szűkölködő, kit tehát minél előbb odább kell küldeni. Barátja nincs, mert ő önzésbe mélyen süllyedt; kiket kedvel tehát leginkább? művészeket, lovait, kutyáit, s ízlését kielégítő házi bútorait. Ezt mondja Aristippussal: „annyiban kell barátkoznunk az emberekkel, a mennyiben azoknak hasznát veszszük, mint tagaink közül is a hasznosabbakat leginkább becsüljük.” Embertelenné lesz ennel fogva legfőbb mértékben a pazarfényűző, kinek nemesebb érzelmei elfojtódnak, az ember-s hontisztelet és szeretet belőle örökre száműzetik. Ne keressük ezen sarkerényeket a Lucullusok, Apiciusok, Vitelliusok kebliben, hanem a nemes egyszertiség barátinál, minők voltak Epaminondas, Aristi-

¹⁾ Essais sur le Luxe. Leipsic 1770.

des, Phocion, Cincinnatus, Fabricius, 2-dik Fridrik, kinek ruhatárában csak három jól megviselt kabát találtatott halálakor, és 2-dik József, ki durvább posztójú felső ruhában járt mint altisztéi, és mint a szemes gyerkőcz, Kazinczy, észrevette Tokajban, kabátja könyökén meglehetősen keshe-dés látszott a viseltesség miatt. Mi nagy ellenkezet van, a fényűzés nézponyjából szemléltetve, e két utolsó dicső fej-delem, és Vitellius s Heliogabalus között! Az egyetlen Fridrik, a hét éves háború után, pusztává lett porosz tarto-mányokbani földmívelés fölélesztésére, kifogatja s át-en-gedi saját királyi és artilleriához való lovait, hogy az iga-barmatlan jobbágyain segítsen a gabonavetés idején¹⁾; 2-dik; József pedig atyailag táplálja alattvalóit a mármarosi éhség-ben: a torkos Vitellius pedig olyan lakomákat adatott ma-gának a római főrangúakkal, mellyek 20,000 forintba – tömérdek somma pénz a pénzetlen régi világban! – kerültek s millyen volt egy, mellyen kétezer válogatott hal és 7000, ritka madár húsa jelent meg a fényasztalon; de ugyanez olly szegénységben hagyta családját, hogy leányát Vespasia-nusnak kellett kiházasítani²⁾. Minő nagy és undok sereg kö-veti a pazarfényűzést! Ebből sarjazik ki a külföldiskedés, melly csömörlik attól, mi honi, holott Éjszakamerikában né-mi elakadni készülő gyárt azzal szokás fölemelni, hogy va-lamelly testület meghatározza magában bizonyos gyárczik-kek egyedül onnan és nem másunnani hordatását. Ebből e-red a nőtlenségkedvelés, melly más oldalról rontja az er-kölcsöket, a tiszta házasság az emberiség és polgáriság leg-első iskolája levén. Ez szüli a hitelhiányt, melly miatt sem-mi nevesebb gazdasági vagy nemzeti vállalatot nem lehet kez-deni. Ez vonja maga után a családi és nemzeti korcsosodást; mert ma is igaz, nem csak Ennius idejében:

Moribus antiquis res stat romana virisque!

A pazarfény dögmirigye elterjesztésére s meggátlására

¹⁾ Oeuvr. posth. de Frederic. II. Tom. V. p. 114 – 133.

²⁾ Svetonius in vita Vitellii. c 13.

legtöbbet tesz a fejdelem és honnagyok jó vagy rossz példája: és valamint szerencsétlen azon ország, mellynek feje fénylakok, asztal, öltözet, vigalombani pazarfény által akarja magát kitüntetni; ahhol a fő és alnemesség s polgárság divatkórság s egyéb hiúságok miatt nem tud fölemelkedni az élet czéljára: mert ezek előjelei az álladalomrendszernek: úgy nem kis boldogság az, midőn fejedelmeinkben, mint mi is magyarok, pazarfénytől idegen bölcseséget tisztelhetünk: melly dicső példa már csak annál fogva is igen követendő, mivel földművelésből élő, gyártalan és világkereskedéstől elzárt honban sokkal veszélyesebb e fényűzés, mint ott, hol a jövedelem a műipartól függvén, nem a külső körülményektől, a kiadás és bevétel mérlegét biztosabban lehet meghatározni.

Az ipar- és takarékhány megítélésére, melyet az alrendű nép gyökhibájának mondottunk lenni, mint szinte annak veszélyessége átláttatására is nem kis hasznát vesznek népevelők a lélektannak. Szellemismerők bátran állítják, hogy fő és törzsöknyavalyája a népnek a munkátlanság; fő és csaknem egyedüli gyógyszere majd minden erkölcsi és polgári vétkeknek a szorgalom és ennek gyümölcse, a munka. A műipar azon varázs ige, melyet minden kormánynak jelmondatává kellene tenni; mivel csak azon nép boldog, melly közöl számúzve van a henyesség, legyen az kegyeskedő, tudományos, és divatvilágbeli vagy úri – mivel ilyen nemeit is lehet ennek megkülönböztetni: – és a mellynek minden tagait ipar, hon javára intézett munkásság lelkesíti. Munka az, melly megalapítja világi jólétünket, függetlenekké tesz, lelkünkben elégtelést, örömet szül; az élet unalmait elűzi, a vágymérsekletet keblünkben helyre állítván, erőnkét a gyakorlás által neveli, egy pontra gyűjti; és, mint Dunoyer ¹⁾ megjegyzi: „nem csak jele az ipar az emberi ész fejlettségének, ismeretek szélességének s mély-

¹⁾ De l'industrie et de la Morale, considérées dans leur rapports avec la liberté. Paris. 1825.

ségének, hanem eszköze annak, hogy az ember legyen ura a természetnek, mellyeni uraságra rendeltetett eredetileg; – – minél munkásabb valamely nép, annál erényesebb, dicsőbb, és az ellenséges külerők ellen annál jobban van biztosítva.” A henyeség dögmirigyében sínylődnek egész nemzetek, egész néposztályok, miből az lesz, hogy ezen alapkórságból kisarjazik az alnépnél a rablásvágy, koldulás-kedvelés, szesz italbani mértékletlenség, rosz gazdaság, szóval, mind azon borzalmak, mellyek ama paizsos férfiú, a szegénység lobogója alatt szolgálnak.

Ne gondoljuk pedig, mintha csak a pórnép erkölcsét rongálná meg az iparhiányból folyó henyeség; szintolly árthatmas ez a főbb rendűeknek is, mivel ezek szellemének rosz irányt vad, melly miatt az erkölcsi s polgári erények ösvényétől messze tévednek. Párosulni szokott az ilyen henyeség nálok a fényüzéssel, kényelemkedveléssel, és ebből lesz a dologtalanság azon neme, mellyet följebb divatvilágbelinek vagy úrinnak nevezünk. Ez első tekintettel ugylát-szik, hogy épen nem tartozik a henyeség osztályába. Mert hiszen kicsoda munkásabb, mint azon piperkőcz, ki éveket tölt el a galanteria művészetének alapos tanulásával, ki a divat minden szabályát pontosan teljesíti? Érdekes olvasni, mit mond ezen fáradatlan henyékről Seneca: ¹⁾ „Illos tu otiosos vocas, quibus ad tonsorem multae horae transmittuntur; dum decerpitur, si quid proxima nocte succrevit; dum de singulis capillis in consilium itur; dum aut disjecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illincin frontem compellitur? Quisest istorum, qui non malit rempublicam turbari, quam comam suam; qui non sollicitior sit de capitis sui decore, quam de salute; qui non comptior esse malit, quam honestior? Hos tu otiosos vocas inter pectinem speculumque occupatos? – I nunc et mimos multa mentiri ad exprobranda luxuriam puta. Plura mehercule praetereunt, quam fingunt.” – Az ilyen úri henyék, szellemi fonákságnál fogva

¹⁾ De brevitate vitae. Cap. XII.

látszani szeretnek inkább, mint lenni valósággal: testük díszítését fő dolognak tartják, s e mellett feledik fensőbb kötelességöket, minő a szellemdíszítés, táplálják magokban a csekélységek kisszerű kedvelését, melly által pedig lelkeik a nagyobbyszerűk kedvelésétől elmarad; szóval a henyesség e veszélyes neme az, melly a férfiakat puhákká, pulyákká, asszonyosokká, nőnembelieket elszórtakká, czifra bábokká, magokat a társaságban örömost és gyakran mutatókká, háztartástól idegenkedőkké, hiúkká és vétkekre hajlókká teszi.

Az ipar silány sikerű, ha t a k a r é k k a l nem párosul: melly erény aranybányája a családi és nemzeti gazdagságnak. Népmvelőknek, kik a lélektani érdeket méltánylani tudják, szép és oktató adat az, mellyet a Hesperus¹⁾ nyiijt Augsburgról, és ennek indigeséről, báró Schatzlerről. Ezen igazán honfikeblű polgár fájlalván e város hová további elszegényedését és sülyedését, sok család koldulásra jutását, és ebből folyó erkölcstelenségét, mellyet a schweiezi nagyobb fokra hágott müipar okozott, melly miatt azok ezen versenytársaikkali concurrentiát ki nem állhatták; elhatározta magában, hogy gyökeres javítást létesít hona állapotján. Mit tett ezen nagy ember e nemes célra, hosszas volna itt részletesen előszámolni. Röviden megemlíthetjük, hogy ezer forintot adott egy pár augsburgi takácmesternek, hogy Schvveiczba utazzanak, itt a szövés jobb módját tanulják meg, és visszajövn, másokat is erre tanítsanak; azután a schweiezi gyárnokok példájára pamutot Londonból hozatott nagy tömegben, és másokat is arra serkentett, hogy ezt tegyék; pénzért osszák ki a hozatott pamutot a tehetetlen kézmiivesek között a kamatot és egyéb veszteséget bele nem tudván, és így ezek mintegy első kéztől vévén az anyagot, gyárczikkelyeiket jóval olcsóbban adhatták. A szegényebb kézműveseknek ingyen adott szerszámokat; azt a 100 mázsa pamutot pedig, mellyet Londonból hozatott, 5-től 10-ig

¹⁾ Hesperus. Zeitschrift von Andree 1820-24. I.

fontjával jó kezesség alatt kiosztotta. Lakóvárosában művész- és rajz-iskolát állított fel; ezek mellett szegény- és szorgalom-iskolákat alapított; mellyekben a legszegényebb sorsú emberek gyermekei tudományt, tartást és öltözetet találnak ingyen: szüleik pedig a dologházban munkát. Elutazott Schätzler Schweiczba is, csak azért, hogy a bell-lancasteri, vagyis kölcsön oktatási módot maga szemeivel láthassa, mellynek hasznos volta felől meggyőződván, elküldött saját költségén egy ifjat Zürichbe a végett, hogy ez tanulja meg ezen oktatási módot, ki ott darab ideig mulatván, megszerezte a szükséges könyveket, tabellákat és készületeket; így tudmánnyal meggazdagodva visszatért Augsburgba: ahhol Schätzler egy Geuder nevű pappal egyetértve, divatba hozta e tanításmódot, mellyről bizonyos, hogy a gyermekeket egész nap, egy óranegyedet is ki nem véve, vigyázat alatt és foglalatosságban tartja, benne nemes vetélkedést gerjeszt; és másfél év alatt öt olvasásban, írásban többre viszi, mint egyéb iskolákban ez 3 – 4 év alatt lehető. Ezen módszert ki sommásan ismerni akarja, feltalálja az alul idézett munkában¹⁾.

Mint létesítette ezen derék ember hona emelésére kigondolt egyéb terveit, mellyek közül első a bajor nemzeti bank, most mellőzvé – kár hogy ezen jeles hazafi életrajza a magyar Conv. Lexiconból kimaradt! – térek arra, mi jelen czélomra tartozik. Jól tudván azt, hogy a takarékmű s ovószer a szegénység ellen, és az elfogulási nagy törvényével szellemünknek ismeretes levén, olly takarékpénztárt alkotott Augsburgban, mellybe még a gyermekek is betehettek minden kaszanapon – minden szombat és hónap első vasárnapján – nem többet mint 6 krajczárt, a midőn a betett sommácskáról nyugtatót nyertek. A betett sommák az első évben 2 és ½ pro centet, azután pedig ötöt keresnek, és olly gyümölcsözők, hogy ha valaki minden hónapban 30, és így minden nap egy krajczárt betesz: 60

¹⁾ Nationalkalender aufs Jahr 1821. von Andree. S. 27-36.

év múlva ezen szüntelen növekedő tőke öt 2149 forint és 27 krajczár birtokosává teszi. Milly szép életbiztosítási rendszer ez a nép szegény osztályának, melly a mellett, hogy a pénz becsét jókor fölfogatja a gyermekekkel, elvonja ifjúságot az erkölcstelenséggel együttjáró pazarlástól, és a pénztelenség minden kísérteteitől. Mi lett sikere Schätzler hő keblű törekedéseinek? Az, hogy Augsburg újjá született; a pórnép munka és jólét által emelkedett, az inségre és bűnre érni szokott utczagyermekből ügyes kézművesek lettek; és az a város, melly 1818 előtt alig adott el 7,000 vég szövetet, 1825-ben már 25,000 véget árulhatott: mi által számtalan éhvel holt háznép jólétre és erkölcsre jutott!

Semper honos, nomenque tuum, landesque manebunt!

Ezek és hasonló adatokból önként folyó eredmény hasznos lehet népnevelőknek a lélektan bírálati nagy hasznáról meggyőződésre; és azon tapintat-szerzésre, mellynél fogva, mint egy ütérből, valamelly nemzet erkölcsi s polgári míveltsége fokát biztosan megítélhetjük és népnevelése czélszeres vagy czéltalan voltát megtudhatjuk. Jelesen: ha látjuk, hogy a polgári nevelés egy nyomon jár az erkölcsi neveléssel, és egyféle elvek által igazgattatik; ha a népnevelés nem természetellenes, hanem a lélek örök törvényein alapul, ha a fényűzés benne mérsékelt, és sok bűnnek nem nyit tágas kaput; ha az ipargátak széthányvák, és a munkásság minden néposztálynál egyenlőkép elterjedett; ha a nemzeti erő ez által szemlátomást növekedik; ha a népnevelésre nagy gond fordítatik, és a status is elismeri a néptanítók s nevelők illendő tartására köteleztetését; ha a nemzet nagy ai jó példát adnak a nemes egyszerűségben és honjára intézett munkásságban: mind ezek olly drága jelenségei a népnevelés derékségének, mellyeket látván a népszellemismerő, a nemzet erkölcsi kívánatos állapotját átlátja: ellenkező esetben pedig erkölcsi hervadozása szerző okait föltalálja.

XV.

VEZÉRLŐ HASZNAI LÉLEKTANNAK A SAJÁTLAG ÚGYNEVEZETT NÉPNEVELŐKRE, JELESEN HÁZI ÉS NYILVÁNOS NEVELŐKRE S LELKÉSZEKRE NÉZVE.

Szép és nagy jelentésű az, hogy a görög mythus épen azt az istent, Hermest, teszi a népmíveltség szerzőjévé, ki lelkekkel bánó levén – *ψυχοπομοος* – ezeket tökéletesen ismerte. Hermes volt föltalálója a vívásnak, lantnak, ügyességnek, mellyből a régi világ nem rekesztette ki a csalást sem; ez osztogatta az illendőséget, méltóságot és nyájaságot, szóval, jelképe volt a testi szépségnek és szellemi ügyességnek, melly a műveltség ideálja. Már tehát a görög finom tapintat átlátta, hogy a népnevelőket nemes pályájukon a szellemismeret vezérli legbiztosabban. Úgy van: legdicsőbb haszna lélektannak a népnevelők vezérlésében mutatkozik: melly megbecsülhetlen jótét előadására legyenek szentelve ez utolsó cikkelyek.

Népnevelők nevezete vagy sajátlag, vagy nem tulajdonkép vétethetik. Tulajdonképen népnevelők: 1) az ifjúság házi – kik közé tartoznak a szülék is – és nyilvános nevelői – kiket iskolatanítóknak nevezünk –; 2) népta-

nítók, kik papoknak, vagy lelkészeknek is neveztetnek. Népművelők de már nem általános, csak bizonyos tekintetben: 1) a kormányfiak; 2) a törvényhozók; 3) nagyobb földbirtokosak; 4) a könyvszerzők.

Az ifjúság házi és nyilvános nevelőit mi illeti, ezeknek fő kötelessége a vágyképzés. Már Villaume, kinek az erkölcsi nevelés elmélete sokat köszön, látta, hogy az erkölcsi nevelés lénye nem egyébben, mint az önző vágyak mérsékletében, az elfogult s megromlott indulatok meggyógyításában, és a társas, nemes és emberi vágyak fölébresztésében áll ¹⁾. Teljesen igaza van Villaumenak, csupán egyet hagyott ki az erkölcsi nevelés fogalmából, melly az önző és társas vágyak irányadása; melly nélkül mindkettő elfajulhat, és a nevelés fő célja eltévesztethetik. Ezen elvek szerint minden erkölcsi és polgári nevelőnek 4 fő és sarkalatos tiszte van. Köteles ő: 1-ször növendéke vágyait kiismerni; 2-szor a benne levő erős és mértéktelen önző vágyakat meggyógyítani hathatós orvosi és gyógyszeres által; 3-szor őt minden erkölcsileg és polgárilag szépre és nagyra fogékonytá tenni szebb és nemesebb vágyai és érzelmei fölébresztése és gondos művelése által; végre 4-szer mindennemű önző vagy társas vágyainak helyes, igazi, nemes, szóval erkölcsi irányt adni.

Ezen szép pályatérén, de a melly a lélektudatlan nevelőkre nézve cselkértté válik, ariadnei fonal gyanánt szolgál mind házi, mind nyilvános, mind ifjúság, mind érett kor nevelőjének a szellemismeret, mellyet tisztán átláthatunk e következőkből. Mi a vágy-kiismerést nézi, a fensőbb szellemtudomány tanítja, hogy vannak ugyan a törzsovkvágyaknak külső és főleg arczon feltűnő jelei;

¹⁾ Allgemeine Theorie, wie gute Triebe und Fertigkeiten durch die Erziehung erweckt, gestärkt und gelenkt werden müssen.

„Ego nec auguria novi, így szól Circe Encolpiusnak Petroniusnál ¹⁾, nec inathernaticorum coelum curare soleo, ex vultibus tarnen hominum mores colligo;” de legbizonyosabbak a jellemek, mellyeket csak a gyakorlott psychologl tapintat képes fölfogni. Nem is olly könnyű ezeket eltalálni, mert miként vannak ollyan testi kórságok, mellyeknek küljegyei bizonytalanok: így vannak olly vágyak, mellyek az újoncz szellemismerőt hamar megcsalják, ekkor aztán eltévesztvén a gyógyítandó vágyat, téved a gyógyszerek alkalmazásában is. Az ifjúság változékony. Sublimis, cupidusque, et amata relinquere pernix. Horat. Azt kell tehát egyedül törzsökvágyának tartani, mi jókor, mindig teljes erőben és egyformán mutatkozik ő benne. II-dik Fridrik kis unokaöcscsével laptát játszik a szobában. Egy fő ember lép be, hogy a királytól parancsot vegyen. Ez a laptát zsebébe dugja, de a kis herczeg azt vissza kéri, sőt a király zsebébe is nyúlni bátor, emez eligazítja őt, s szavára sem hallgat: mind hiába, a kis konok nem tágít mind addig, míg a király a laptát oda nem adja neki, és így szól: „No te nem hagyod magadtól elragadtatni Sziléziát.” Az illyes bizonyos jelből bátran következtést lehet húzni a gyermek szilárd jellemére. Ifjak jókor tettetést is árulnak el. Más szint öltenek ők felvigyázóik, mást kor és játéktársaik előtt, meg mást a magányban, annál fogva rosszul ismerné azon paedagog őket, ki csak egy helyzetben öltött alakuk után ítélne, többféle körülmények között kell őket vizsgálni, és csak akkor ítélni rólok, ha magányban, gyermek-társaik és nevelőik előtt egyformán nyilatkoznak.

Nehéz tehát a vágykiösmerés; de annál jutalmazóbb az erre épített vágyképzés; mellynek mint láttuk, három stádiuma van: első az erős és túlzó vágyak meggyógyítása, mellyek ha meg nem orvosoltatnak, vágymérsékletet ezek miatt soha sem létesítünk, és így az erény alap-

¹⁾ Satyricon c. 126. 3.

ját meg nem vethetjük. Első ezen nyugpont azért, mért: Sapiaientia prima stultitia caruisse. Horat. Második a lecsítított önző és állati vágyaknak, emberi, önzetlen, tökély- és társas vágyak általi ellensúlyozása, minők a tud-, erény- és szépvágy. Ezen stádiumban már az ifjúságot fogékonyvá kell tenni az igazra, erkölcsi és aetheticai nagyra, szépre és fellengősre. Harmadik nyugponton irányt kell adni az életpályának, melly cél fele olly közös erővel segítsék minden egyezménybe hozott vágyak a szellemet, mint segítik az evezők egyesített karjai vízen előhaladni a csólnakot.

Ezen vágyképzés mindenik említett stádiumában megbecsülhetlen kalauz a szellemismeret. Mert, mi az elsőt, jelenen a vágy-gyógymódot nézi, ez tanít meg bennünket azon nagy és fontos elvre, hogy az elhatalmazó vágyak ellen nincs hathatóbb óvó és gyógyszer, mint gyermeknek a béketűrésre jókori szoktatása, és az által teste lelke erősítése, melly a szilárd, de nem kemény nevelés által esik meg. Béketűrés tehát az, mit erkölcsi és polgári nevelés alapelveivé kell tenni mind a fő, mind az alosztálybeli férfi- és nőnemen levő ifjak képzésiben. Hiába való minden moralizálás, minden catechizálás, ha szilárd nevelés és szoktatás által gyökeret vert béketűrés hiányzik a növendékben! így ítélték erről az ó és új világ minden bölcsei. Már Horatius ezt mondja:

„Angustam amice pauperiem pati
 „Rotmstus acri militia puer
 „Condiscat et Parthos feroces
 „Vexet eques metuendus hasta.
 „Vitamque sub divo et trepidis agat
 „In rebus. Ilium ex moenibus hosticis
 „Matrona bellantis tyranni
 „Prospiciens, et adulta virgo
 „Suspiret: Eheu! ne rudis agminum
 „Sponsus lacessat regius asperum
 „Tactu leonem, quem cruenta
 „Per medias rapit ira caedes.”

Basedow ¹⁾ azt mondja, hogy „a szülék s nevelők magok teszik növendékeiket béketűretlenekké az által, hogy ezeknek valami testi baja levén, bármilly természetes az, és a gyermeki testalkatból önként folyó, a helyett, hogy lelki nyugalommal szólnának: „Fiam! beteg vagy és fájdalmakat szenvedsz; de hiszen mindnyájunknak keresztül kell ezeken esni. Nem rmondottam-e már sokszor egészséges korodban, hogy egyszer akkor beteg is léssz, és nem mindig tart gyermeki örömed? Epen olly bizonynyal mondhatom neked most előre, hogy ezen bajaid nem soká tartanak, és még nagyobb örömmel váltatnak föl;” – a helyett, hogy saját aggodalmaikat gondosan eltitkolnák szenvedő gyermekek előtt, sopánkodnak, örvöngnek, sírnak, jajveszékelnak, miből az lesz, hogy a gyermek figyelmét a fájdalomra vezetvén, azt erre ugyancsak érzékenynyé teszik. Nem így tett Sparta, nem így tesznek az amerikai népek. Ezen utolsóknál, így szól Robertson ²⁾ „a nevelés földolga az, hogy a gyermekeket az állandó szenvedésre képesekké tegye. Midőn az ifjakat a hadi osztályba, vitézeket a vezérek közé akarják fölvenni, a szenvedések csaknem bámulatos próbáit kell azoknak adni, különben félre vett étnek. Amerikai ifjú igenis mondja ezt: atyám! szenvedek, de ezt soha sem: szerencsétlen vagyok; pedig e kettő közt nagy a különbség.”

De leginkább a derék Rousseau volt, ki látván, hogy az európai főbb osztálybeliek gyermekei a rossz nevelés által egészen elpuhulnak, melegágyban nevelt silány növényekhez hasonlóká, és minden erkölcsi s polgári erényre alkalmatlanokká lesznek, művészi tollal festette le a béketűrésre jókori szoktatás nagy hasznait, az elkényeztetés sírathatlan káraival együtt. Hadd álljanak itt ezen új időbeli Lycurgus sorai eredeti szépségökben ¹⁾: „On sort de la na-

¹⁾ Methodenbuch, a 157 és köv. lap.

²⁾ Geschichte von Amerika.

³⁾ Emil. Tom. I. p. 21 – 23.

ture, en portant le soins à l'excès: lorsque une mere fait de son enfant son idole: qu'elle augment et nourrit sa faiblesse pour empêcher de la sentir, et que espérant le soustraire de la sentir, elle écarte de lui des atteintes penibles, sans songer combien, pour quelques incommodités dont elle le préserve au moment, elle accumule au loin d'accidens et de perils sur sa tête, et combien c'est une precaution barbar de prolonger la faiblesse de l'enfance sous les fatigues des hommes faits. Thetis, pour rendre son fils invulnerable^ la plongea, dit la fable dans l'eau du Styx. Cette allégorie est belle et claire. Les mères cruelles, dont je parle, font autrement: à force de plonger leurs enfents dans la mollesse, elles le préparent à la souffrance: elles ouvrent leurs pores aux maux de toute espèce, dont ils ne manqueront pas, d'être la proie étants grands. — — Observez la nature et suivez la route, qu'elle vous trace. Elle exerce continuellement les enfans: elle endurecise leur temperament, par des epreuves de toute espèce; elle leur apprend de bonne heure, ce qu'est que peine et douleur. Le dents, qui percent, leur donnent la fièvre; des coliques aiguës leur donnent les convulsions; de longre toux les suffoquent: le vers le tourmentent, la pléthore corrompt leurs sang, de les vains divers y fermentent, et causent des eruptions périlleuses. — Presque tout le premiere age est maladie et angoisse: la moitié des enfens, qui naissent, périt avant l'huitième année. Les épreuves faitez: l'enfant à gagné des forces; et si tôt qu'il peut user de la vie, le principe en devient plus assuré. Voila la regle de la nature. Pourquoi la contrariez vous? Ne voyez vous pas, qu'en pensent la corriger vous détruisez son ouvrage, vous empêcher l'effets de ses soins? — — Exerces les enfents aux atteintes, qu'ils auront à supporter un jour. En durcissez leurs corps aux intempéries de saisons, des climats, des elements, à la faime, à la soif, à la fatigue; tremper les dans l'eau du Styx. Avant que la habitude du corps soit acquise, on lui donne celle qu'on veut, sans danger: mais quand une fois il est dans sa consistence,

tout alteration lui devient périlleuse. Un enfant supportera les changements, que ne supportera pas un homme: les fibres du premier, molles et flexibles prennent sans effort le pli, qu'on leur donne: celles de l'homme plus endoucies ne changent plus qu'avec violence le pli, qu'elles ont reçu.

— — Le sort de l'homme est de souffrir dans tous les temps.

Le soin même de sa conservation est attaché à la peine. Heureux de ne connoître dans son enfance, que les maux physiques! maux bien moins cruelles, que les autres, et qui bien plus rarement qu'eux nous font renoncer à la vie. On ne 'se, tue point pour le douleurs de la goûte: il n'y a guères, que celles de l'âme, qui produisent le desespoire. Nous plaignent le sort de l'enfance, et ce est le notre, qu'il faudroit plaindre. Nos plus grands maux nous viennent de nous.” Eddig Rousseau. Tudták sőt gyakorlottak ezen vágyképzési elvet hős elődeink is, kiknek béketűrésre szoktató iskolája volt a szünetlen had, táborozás, béke idején a vadászat; így neveltettek Mátyás és Zrínyi; mert életbölcs szüleik s nevelőik jól tudták, hogy nem a pamlagra és kényelemre, hanem olyan életre s világra nevelik gyermekeiket, mellyben ha a legnagyobb király fiai volnánk is, többször járunk éles kavicson, égő homokon és tövises ösvényen, mint sima és rakott padlaton. Ismerték ezek jobban az élet és természet szellemét, mint mi.

Béketűrésre jókori szoktatás tehát egyedülvaló általános óvószer a vágyak elhatalmazása és nyakunkra növése ellen. Különös gyógymódairól az elfajult egyenkénti vágyaknak alább a XVII-dik czikkelyben szólunk, midőn a magyar erkölcsi és polgári jellem árnyékoldalaira teszszük a népnevelőket figyelmesekké. Most menjünk át a vágyképzés második stádiumára, mellyben le levén már győztetve szilárd szoktatás által a kitörni induló alsóbb s állati vágyak, oda kell dolgozni a nevelőnek, hogy elsőben az ismeret és tudomány, azután az erkölcsi és polgári erény szépségeire s gyönyöreire fogékonyokká tegye. Ha valahol, itt szükséges a jó elvekre alapított lélektan.

Mert elsőben mi a tudományok és hasznos ismeretek szerzetetének fölébresztését, a nemes tudvány-képzést illeti; itt a szellemismerő jól tudja, hogy a természet már jó előre megtette a szükséges előkészületeket, jökor neki kezére dolgozott, adván és oltván olly derék tudvágyat minden élénk gyerkőcz lelkébe, mellyet neki csak jó tárgyakra kell irányzani s vezetni, s munkája bizonynyal sikerül, ha ő elég ügyetlenül ama nagy tanítónak, a természetnek s az ő intézeteinek ellene nem dolgozik. Szivrehatólag szól a tudvágyról általában Cicero ¹⁾, kinek szavai classicusok és ide illők: „Tantus est innatus in nobis cognitionis amor et scientiae, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. Videmusne, ut pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterreantur? ut pulsus requirent, et aliquid scire gaudeant, ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis atque ejusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem et sitim perferant? Quid vero? qui ingenuis studiis, atque artibus delectantur, nonne videmus eos, ne valetudinis, ne rei familiáris habere rationem? omniaque perpeti ipsa cognitione et scientia eaptos? et cum maximis curis et laboribus compensare earn, quam ex discendo çapiant voluptatem?— — Duci vero majorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiae summorum virorum est putandum. Quem enim ardorem studii censetis esse in Archimede, qui dum in pulvere quaedam desoribit attentius, ne pátriám quidem captam esse senserit? quid de Pythagora, quid de Platone aut Democrito loquar, a quibus propter discendi cupiditatem videmus ultimas terras esse peragratas? — — Nec vero sum inscius esse utilitatem in historia, non modo voluptatem. Quid? cum fictas fabulas, e quibus utilitas nulla duci potest cum voluptate legimus? Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quae discutuntur, et co-

¹⁾ De finib. honor, et malor. Lib V, c. 18.

gnoscentur invitamenta inesse, quibus ad discendum, cognoscendumque moveamur.”

Miért nem ragadják meg nevelők a természet ezen előintézeteit? miért nem építenek ezen alkalmas alapra? Azért mert invita Minerva fognak szent hivatalukhoz, és alkalmas rendszert alig lehetne kigondolni ifjúságnak a tudományoktól elidegenítésére, a múzák elriasztására, mint sok lélektudatlan tanítóink. Mert ugyan hogy ne idegenednék el a magyar ifjúság a tudományok éldeletitől, midőn a falusi botos mestertől fogva a főbb iskolabeli októnak tanításmódja olly szigorú, lelketlen, gépszeres, csömört okozó, száraz, a rigorosumok miatt olly visszataszító, hogy ugyan nagy és ritka lángelmének kell lenni annak, melly nálunk a köziskolákban a tudományt megkedveli, és a kelleme, de honunkban idegen múzákat a csalóka bájú Syrenéknek elibe teszi. Tanítóink a classicus régiség előadási kellemeivel ismeretlenek levén, csak igen keveseket kivén, barbár nyelven adják elő tanítványaikat, mellyek iránti szerelmet épen nem tudnak tanítványaikban gerjeszteni. De[a német bölcselkedők sem sokkal szerencsésbek. Halljuk! hogy a nagy hírnevet szerzett Hegel ¹⁾ miként világosítja föl a különben nagyon világos képzelődést. „A képzet, mint belsőre tett szemlélet közében áll az ész közvetlen meghatározott léte s szabadsága között. Ő föltételezve van a közvetlenség által, s épen az leend most az ész munkássága, hogy a közvetlenséget belsővé, magát magában szemlélővé tegye; csak belső subjectivitását semmi sítse, magát magában külsővé tegye, s ezen saját külsőségében magánál legyen.— — Hanem minthogy a képezés szemléletesen, s annak úgy talált anyagán kezdődik, az ő concret teremtményei még synthesisek; a fogalom immanentiájává majd a gondolkodásban változandók.” Ex ungueleonem! Elidegenítik lélektudatlan tanítók az ifjúságot a

¹⁾ Encyclopädien der philosophischen Wissenschaften. Heidelberg, 1831.

múzák barátságától a testi büntetések mód nélküli gyakorlása által is: miből az lesz, hogy iskoláink, mellyeket még a komoly rómaiak is játékhelyeknek – ludi – szerettek nézetni és akartak is tenni valósággal, nálunk sok helyen kínzó helyekké lesznek, miből az következik, hogy mint Quintilianus ¹⁾ szól: „Studia, qui amare nondum po test, odio habebit puer, et amaritudinem semel perceptam etiam ultra rudes annos reformidabit.”

De maga a honi nemzeti nevelés sem volt eddigelé kedvező a tudományos vágy fölébresztésére, és nem tehetette fogékonyokká ifjainkat a fensőbb ismeret és tudomány gyönyöreire. Nemzetünk nem viseltetett azzal a tisztelettel s megkülönböztetéssel a tudósok és literátorok iránt, minőt ezek más honokban tapasztalnak. Bethlen Gábor még a derék nyelvtudóst szenci Molnárt éhezni hagyá; ama nagy polyhistor Pariz Pápai panasolja: „hogy Erdélyben tudományos pályára nem adja magát senki, csak a papok és jobbagyok gyermekei, ezek is csak azért, hogy kenyerek Jegen: mert különben a tudományosságot sem a nép, sem az előkelők nem becsülik, sőt sokan olly irgalmatlanok, hogy a tanult emberek, kik ezelőtt nemetlen osztályban voltak, gyermekeiket, ha ezek papokká nem lesznek, előbbi sanyarú életnemökre, a jobbagságra visszahajtják, pedig ezek sokszor uraiknál műveltebbek, és a hazának is több hasznot tehetnének ²⁾. Már pedig a dolog természetében van, hogy az ifjúság nagyobb hévvel áldozzék a múzáknak, ha látja, hogy becsülete egy része függeni fog ismerete nagyobb vagy kisebb tömegétől. Némelly házaknál ugyan honunkban is mintegy örökség szerinti sajátság a tudósok és literátorok becsülése: de többen vannak, kiknél az értelmesség és tudomány semmit vagy keveset; pénz, birtok, születés pedig legtöbbit nyomnak az emberbecsülés mérlegében. Tudományos nevelésünk rendszere tehát csak a ke-

¹⁾ Institutiones I. c. 1.

²⁾ Directorium Manuale Lat. Hung. Praefatio.

nyértanulmányok szigorú eltanítására, és kedv nélküli tanulására van számítva; innen iskolatanítóiink aristarchi komolysága, a censurák félelmei s egyebek, mellyek Német-honban mind másképp vannak. Itt sem tanítanak ugyan játszva, és a philanthropoktól annyira kedvelt Basedowtól ajánlott játékmódszer régen kiment divatból; de hogy jobb ezen tanításmód a miénknél, megtetszik abból, hogy itt mégis sok ifjúban, még az iskolai pályán, fölébred a kedvencz tanulmány iránti szeretet; melly nálunk igen ritkán történik, ugyanazért nemzetünk igen egykedvűleg van a tudomány, történet, hon és külföld ismerete, s általában az értelmi műveltség érdeke iránt.

Pedig szellemi mély ismereten épül ezen tapasztalás, hogy mint a nap sugaraiban a világ és melegszer együtt van és egy kézre dolgozik: úgy az erkölcsi és polgári erény gyönyöreit csupán az értelmi fensőbb műveltségre jutott lélek érezheti. Kapcsolat van, még pedig szoros, mint láttuk, az ismerő, érző és akaró tehetségek között. Egyik elmaradása elmarasztja a másikat is. Fogékonyakká teszik tehát a psycholog - nevelők növendékeiket az erény gyönyöreire, erkölcsi és polgári vágyaikat helyesen képzik akkor, ha előbb értelmeket fejtik ki a tudományosság beléjük csepegtetése által; ez úgynevezett óvó vagy készítő gyógyszer; az ifjúi neki feküdvén a tanulmánynak, kerüli a lármás és sokszor erkölcsrontó társaságokat: tanulja magát s szellemét ismerni, és erkölcsi görbeségei kiegyenítésén szívvel dolgozik. Majd látván, minő mennyei öröm a tudomány, erény és fensőbb ízlés édenében élni, megveti a nemtele-nebb mulatságokat, kerüli a mindennapi társaságot, mellyben nem egyébbel, csak játékkal, unalmas fesszel, vagy Comus és Bacchus örömeivel szokás elűzni a fojtó unalmat „A művelt lelkű ember, így szól ama népszerűs bölcsele Droz ¹⁾, Plato karján Görögország bölcsei közé elegyedik; hallgatja azoknak tanításait, s velők együtt az emberi nem boldogságának eszközeiről gondoskodik.”

¹⁾Eudaimonia 150 lap.

Csak hogy a nemzeti növelésnek is segíteni kellene ezen erkölcsi és polgári szépre s fellengősre törő vágykép-zést. Emberbarát szíve elfogódik, midőn látja, minő hálát-lan a nemzet babér és cserkoszorúkkal ékes hősei iránt: minő emléktelenek csata és sétatereink, mintha nekünk soha semmi dicsőink nem lettek volna. Ó-görög- és Olasz-honban szellemismerőbbek voltak a népnevelők. Minő pa-triotismusra lobbantak Theseus és Romulus fiai, midőn a pompás propylaeumot, capitoliumot, a fedett sétaterek fa-lain pompázó dicsők, honvédek képeit meglátták! Törté-netírás, moral, művészet egy kézre dolgozott ekkor bennök és fogékonyvá lett lángkeblök minden erkölcsi és polgári szépségre s nagyságra ezen sokszoros hatás állal. Vagy ta-lán azt gondoljuk, hogy száraz moralizálásunkkal kipótol-juk az effélék nem létét? soha sem, kivált ha aztán ezen unalommal hallgatott kedvetlen leczke után ifjaink ki men-nek az életbe, s itt a helyett, hogy a polgári erények pél-dáit látnák, látnak vérengzés, csalás, jobbagyigázás cselédszidás sőt verés embertelen jeleneteit; ekkor termé-szetes, hogy elvesztik a tiszta emberiség és honfíság fogal-mait, és mint Plato kívánná, az erények fensőbb szépségű s bájú kellemeinek minden nap nem tömjénehetnek. Való ugyan, hogy emlékek nélkül az igazán nagy lelkek nem szü-kölködnek; mert örök emléket emeltek ők magoknak min-den századok fiai hálás szívében. Élnek ők töredékeny em-lékek nélkül is – *exigeront monumentumaere perennius:* mint Horatius szól: de nekünk, kik őket tiszteljük, van szü-kőségünk az emlékemelésre; hogy utódaink előtt tanúsítsuk általok, miknek néztük mi hőseinket; tudtuk-e becsülni s juéltánylani őket, vagy méltatlanok voltunk irántok? hasz-nukat tudtuk-e venni az ifjúság képzésében, vagy egy-kedvüleg viseltettünk tetteik és ifjaink szívbéli míveltsége vagy míveletlensége iránt? Minden embernyom leginkább magának emeli díszemlékeit.

Harmadik és utolsó stádiumában már könnyen boldogul az ifjúságnevelő, ha növendéke vágyait meggyógyítván,

ezeket egyensúlyba hozta: tökélyvágyait fölébresztvén, az erkölcsi és polgári erényekre őt fogékonyrá tette. Most már csak irányt kell adni az életpályának; melly pályakör az ilyen magokra figyelmessé lett ifjak előtt önként föltűnik. Kitalálják magok, hogy bennünk kettős, kétnemű vágyak levén: úgymint önző és társas vágyak, ez arra mutat, hogy a mi rendeltetésünk is kétágú, és oda intéztetett, hogy mi boldoguljunk és boldogítsunk másokat. Boldogulunk, ha azon erős és nemes vágyat fölkeressük, melly bennünket valamely, akár tudományos, akár vitézi, akár polgári pályán elindulni késztet; boldogítunk másokát, ha ezen pályán haladni nem az önhaszonlesés erőtét, hanem embertársainknak használni kívánás és a hon java. Mert nagy tévedés az, midőn a föld- és kézműves, kereskedő, művész, tudós azt gondolja, hogy csak a gazdagok lehetnek honfiak egyedül, e pálya a többi osztálybeliek előtt bezáratott: sőt inkább, higyük, hogy azon földműves, ki az ekét megjobbítja és czélszerűbbé teszi; az a fazekas, ki tűzellenes cserépfedelet létesít, mint Mózes földink; az a szobrász, külhoni márványból díszes emlékeket bájol elő, és honunkat a külföldre szorulástól megmenti, mint Ferenczynk; az a tenyésztő, ki spanyol és szász finomságú gyapjút nyiret juhairól; az a gyáros, ki honi termékeinkből nádmézet, pedig jót, készítet; finom és erős posztóval nagy vidéket ellát; az az író, ki hónát más honokban is szép fénybe tünteti elő, és jótékonyan hat a népnevelésre: ezek mind honfiak, és helyet vívhatnak ki magoknak a nemzeti pantheonban.

Igen alkalmas név az, melly mostanában a néptanítóknak adatott: *l e l k é s z e k n e k* neveztetnek ezek, hogy pályakörük czélját és egész terjedelmét jól felfogják, melly nem egyéb, mint emberi lélekképzés, mi, mint láttuk, szellemismeret nélkül meg nem eshetik. Nekik is három stádiumuk van, mellyeket ha meg nem futnak, csak gépileg munkálnak, és szép pályájokra épen nem érdemesek, Első

kötelességek a rajok bízott nyáj uralkodó jeles sajátságai és vétkei pontos ismerete; hogy aztán amazokat gondosan ápolják, ezeknek egész erővel ellene dolgozzanak. Itt a finom lélektani tapintat vezetheti őket egyedül. Lélektudatlan lelkész dörög olly vétkek ellen, mellyek vagy nem léteznek nyája között, vagy nem abból a forrásból erednek, mellyből ő gondolja, és így nem jól intézi ostromait. Például: valamely nép között föltűnő jelei mutatkoznak az ember telenségnek, melly sokféle forrásból eredhet; jelesen, szokott kútfejei ennek a fösvenység, az emberek szenvedéseivel s nyomorúságaivali ösmeretlenség, a szebb és emberi érzelmek hiánya, és szívbeli faragatlanság. Most már teszem a lelkész emberszeretökké akarja tenni híveit, de nem tudja, miből ered ezeknek embertelensége az imént említett források közül? majd minden munkája sikerét elveszti; mert hiába beszél az evangélium fölséges szelleméről, az emberszeretetről, ha egyszersmind a fösvenység ellen is ki nem kel; vagy hiába festi a szenvedő emberiség kínjait, ha előbb híveit érzékenyekké, részvevökké képezni, az emberiség érzelmeire fogékonyokká tenni elmúlasztá. Csak szellem s emberismerő lelkész támadhatja meg gyökeröknél a vétkeket; ez nézi egyedül helyes szempontból hallgatóit. Ez tudja, hogy az emberek sok rosztat tesznek, de nem roszt célból, lágyítja tehát ítéletét, és nem kiáltja az embereket, vétkeiket látván, mindjárt kárhozat edényeinek: tudja azt is, hogy az emberek sok jót tesznek, de roszt célból, mérsékli tehát ilyenkor dicséreteit: és galambi szelídséggel ugyan, de kígyói eszességgel bánik mindenütt. Különösen honi lelkészeink el nem mulasztják figyelmöket fordítani azon szép sajátságokra, mellyek a magyar nemzeti jellem fényoldalán mutatkoznak, minők: az emberség és honszeretet; fölkeresik gondosan e két szép erény kútfejét, alapját; de ezen fényoldal nem gátolja meg őket abban sem, hogy a pénz hátlapját is megtekintsék, és nem szembehúnyva nézzék azon erkölcsi és polgári hibákat, mellyek alsó és felsőbb rendű hazánkfiak lelki képén láthatók: kiösmerik ezeket, és kútfejöket föltalálván, a

szellemismeret szertárába készült gyógyszerekkel meg is orvosolni sietnek.

Ezen erkölcsi gyógymódot pályakörük második stádiumában veszik elő, s főleg az épületes tanítások által eszközlik. Már épületes tanítást csak lélektudós lelkész adhat egyedül. Mert sikereden minden szószéki beszéd népszerűség nélkül; épen ezen szónoki sajátság pedig az, melly csak a szellemi széles ismerettel bíró papok tulajdona. Azt kérdi itt valaki: mit értünk mi a szószéki tanítások népszerűségén? Épen nem azon könnyen érthetőséget, melly sok néptanító sajátja, kik a köznép nyelvén beszélnek el hallgatóik előtt sok útféle dolgokat, mellyeket ezek azelőtt is szintolly jól tudtak, ugyanazért lelki épülés nélkül jöttek ki a tanításról. Az tehát népszerű szónok, ki jól tudván minő fogalmai vannak a népnek, minő tapasztalatai, minő következtetéseket szokott ez tenni, ezeket teszi beszédje alapjává; vagy azért, hogy ezeknek helytelenségeit bebizonyítsa, vagy azért, hogy ezekhez újabb ismereteket, újabb következtetéseket csatoljon. Lebocsátkozik tehát a népszerű tanító az oktatásban hallgatóihoz, mi úgy lesz, ha tanítása alapját azon elemekre építi, mellyek minden ép elméjű, bármilly tudatlan embereknél hogy megvannak, előre bizvást föltehetjük; ha a következtetési legkisebb ugrásokat is elkerüli, és minden elvont tételeit olyan példákkal, olyan esetekkel, mellyek a nép előtt ismeretesek, eléggé fölvilágítja. Ehhez megkívántatik a nemzeti nyelv alapos értése is, mellyen magát sokfélekép ki tudja fejezni, és a dolgot olly sok színbe, alakba tudja öltöztetni, hogy végre eltalálja azon előadásmódot, melly hallgatója fogalmaihoz s gondolkozásmódjához legjobban illik. Ha ő egyoldalulag ragaszkodik azon műszavakhoz és kifejezésekhez, mellyeket tudományos rendszeréből vett, és academiái tanítójától hallott; ha a nép nyelvét nem érti, soha sem tanítand sikerrel: mert vagy ollyan dolgokat beszél, mellyek a nép lelki értékét sokkal fölülhaladják, vagy csupa mindennapisággal, kevés becsű gondolatokkal, útféle tárgyakkal, úgyszintén ezekhez szabott

dísztelen előadással gyalázza magát és a helyet, mellyen beszél.

A lélektudatlanság főoka annak is, hogy olly kevés mind nálunk, mind másutt, nem mondjuk, a derék – mert ez minden időben fölötte ritka volt, mivel sok testi lelki talentomok kellene ehhez – hanem csak tűrhető egyházi szónok. Nem tudják ugyanis néptanítóink, legalább feledik, hogy a ki tanítani és építeni akar, az ollyannak tárgylul kell magának fölteni az egész embert, a följobb említett kapcsolati sarktvénynél fogva. Mi emberek sem nem csupa értelemből, sem nem csupa érzésből állunk, hanem a kettőből együtt. Az olly száraz tanítás, melly ha benne sok tudomány volna is, mégis nem egyéb, mint értekezés, nem gerjeszti föl az érzést, hidegen hagyja a szívet: viszont az ollyan beszéd, melly csupa érzélgés, az indulatokat ugyan föllázítja, a képzelődést fölingerli, de az értelmet üresen bocsátja. „Mind a kettőt, értelmet és érzést, kell tehát érdeklenni a kathedrai beszédnek: az értelmet oktatni, világosítani, az érzést buzdítani fölhevíteni; így készül a meggyőződés, így nyeri meg a szónok az egész embert, szelíd hatalommal uralkodik az emberek lelkén, s mintegy kezében hordozza azoknak szívet.”¹⁾

Utolsó és legérdekesebb stádiuma a lelkésznek az irányadás, mellyet akkor kell neki tenni, midőn már híveinek vágyait kiösmerte, szívökre és értelmekre szelíden és jótékonyan hatott épületes tanításai által, és a jó szellemi alapot megvetette. Irányt ad tehát ő hívei polgári és erkölcsi életének. Mit tesz ez? azt: hogy ezeknek minden érzelmeit, vágyait és munkásságát irányozza és vezérli a tiszta humanitásra és honszeretetre, még pedig az által, hogy erkölcsi és polgári erényekre serkentő indítóokait tiszta, állandó kútfőkből meríti, és ez által nem önző és ál, hanem valóságos erényt létesít. Ugyanis az indítóokok igazi vagy

¹⁾ Kolmár József: Ker. kathedrai tanítások. 1. Rész. Előbeszéd.

hibás szellemismereten épült vagy pszichológiátlan alapjától függ a népmoral helyes vagy helytelen volta.

Két fő nézet van itt, melyek közül az egyik úgy ítél, hogy az emberi lélek képes egyedül a törvény szentsége meg-gondolásától vezetetni az erényre, a kötelesség teljesítésére, és az ilyen tiszta, minden önzéstől üres erény érdemli aztán meg az igaz erény nevét, nem az, melly haszonlesésből ered, és tulaj-donkép nem is erény, hanem finom önzés. Mert midőn ő vagy a jutalomtól – legyen az külső, például: pénz, becsület, vagy belső, minő: a lelkismeret nyugalma, önbecsőzés, legyen jelenvaló vagy halálutáni, mint például a mennyor-szág – vagy becsülettől félelemtől indítatik, már ekkor nem tiszta erényszeretetből, kötelesség-érzetből, törvény-tiszteletből származik, hanem önszeretetből, következőleg nem lehet önállású: mert tudjuk, hogy a kötelesség és sa-ját érdekünk gyakran összeütköznek, ilyenkor aztán ha nem a törvénytisztelet, hanem az önszeretet vezérelnek ben-nünket, könnyen elhajlunk a törvény szigorú és áldozato-kat kívánó ösvényétől, mellynek néha darabos útjait csak úgy követhetjük állhatatosan, ha egyedül az erénynek, nem tekintve érdekünket, hódolunk, és inkább boldogságra méltók akarunk lenni ez életben, melly még nem jutalom, csak jutalomkeresés, érdemgyűjtés ideje, mint boldogok. így ítél Kant: ¹⁾ és ennek számtalan követői, kik közül csak az egy Snell ²⁾ említjük meg.

Meg kell vallani, hogy ha ez így volna a valóságban is, mint a képzeletben: ha a lélek képes volna csupán e-rényszeretetből, nem tekintve a következésekre, jól tenni mindenkor és mindenekben, úgy már itt e földön elérnők a teljes tökélyt, és angyali életet élnénk. De maga a rigoris-mus megvallja, hogy ez olly ideal, mellyre még a más élet-ben is végnélkül csak törekedünk, el pedig azt soha nem ér-hetjük. Nincs tehát bizonyosb, mint az, hogy jobban látsza-

¹⁾ Critik der pract. Vernunft. Lap. 146.

²⁾ Critik der Volksmoral. Heidelb. 1795.

nak ismerni az emberi szívet azok, kik elgondolván azt, miként mi kettős valók, emberállatok, és állatemberek vagyunk, ilyen tökélyt emberben sem föl nem tesznek, sem tőle nem kívánnak, hanem csak azt tűzik ki elébe fő czélul, hogy elgondolván azon drága jutalmakat, mellyek az erény-nyel mindig együttjárnak, s tőle elválhatnak, minő a lélek nyugalma, önbecsérés, a kevés, de erényes emberek kedvező ítélete, jövő élet végnélküli javaira reményteljes kinézés; azon esetekben, mellyek külső érdemünket, minők, a haszon, egészség vagy élet, összeütközésbe hozzák a kötelesség szentségével: ilyenkor mindig és tétovázás nélkül válaszszuk az erény eleinte darabos ösvényét; egyébkor pedig, midőn ezen összeütközés nem létezik, nem csak önzés bűnébe nem esünk, ha indítóokaink közé az ártatlan önszeretet suglásait is beveszszük, sőt magunk ellen véténénk tetemesen, ha minboldogságunkon tőlünk kitelhetőleg nem munkálódnánk, és életünket, melly különben is sokszor elég tövises, midőn lehet, rózsákkal is meghinteni elmulasztanók.

Mi következik immár az erkölcsi és polgári erényre nevelni akaró lelkészre nézve ezen fölötté fontos, és a rigidisták s eudaemonisták között még most is kérdésben forgó pszichologiai elvből? Az, hogy az egyoldalú és képzeletek világában járó rigorismust, mint szinte az epicureismusra hajló eudaemonismust, saját hazájába, a metaphysieusok poros iskoláiba visszaigazítván, ő az embereket sem egészen angyaloknak, sem épen barmoknak ne tekintse, hanem a nép erkölcsi és polgári nevelésében tegye ingadozás nélküli elvé azt, hogy mi mindnyájan tökély- és gyönyörvagyaktól indítatunk a cselekedetekben a természet urának bölcs intézeteinél fogva; nem teszünk egy lépést sem hiába, kezünket sem emeljük föl érdek és haszon nélkül. A jutalmak és büntetések tehát igen czélirányos eszközök levén a vétkek gátlására és erények gyümölcsöztetésére, ne várjon önzéstől'üres erényt senkitől. E végre a felsőbb néposztályt, mellyet füg-

getlen helyzete, kényének nyitva álló életgyönyörök nagyon is elvonnak sokszor a tökélytől, kötelességei elgondolásától, az emberiség és háza szent érdekeitől, emlékeztesse azon tiszta örömforrásra, melly a kötelességről el nem feledkezetteknek, és hős keblökben egész nemzetet hordozóknak fakad; mint ezt a Hitel lelkes írója cselekszi is: ¹⁾ a népnevelés nagy szüksége érzetétől átjáratva levén: azokat pedig kik javíthatlanok, kik apathiában élnek, kik élvén meghaltak a honnak, mind a közvélemény szigorú bírálatából, mind a jó hazafiak megvetéséből vett indítóokkal mindaddig lágyítsa, érzékenyítse, míg magok is magoktól megborzadnak, és a tiszta ember s jó polgár tiszteletére s követésére önként fölindulnak. Rakja elejökbe a főbb osztálybelieknek, vagy nemesi karból valóknak, hogy ők természettel, és azon nagy jogoknál fogva, mellyeket kizárólag bírnak, honvédek; férfias bátorságnak, el nem puhult testnek, fölemelkedett léleknek kell tehát őket kitüntetni; nem csak honvédek, hanem tagjai a törvényhozó testnek, szükséges lelki tulajdonokkal, philosophiával, törvények lelkébe hatással, olvasottsággal, hon és külföldön gyűjtött real ismeretekkel kell tehát nekik fölékesülve lenniök, hogy e jelles pályán becsülettel föltűnhessenek; erkölcsi és polgári példaadók is, fényleni kell tehát nekik minden erénynyel, és minél nehezebben sújthatja őket a törvény egyéb polgártársaik fölött, annál inkább kerüljék a féktelenséget; szóval, származékos jogaikat megérdemelni törekedjenek. A főbb osztálybeli nőnemet se mellőzze el. Ennek is mondja meg élte irányát, melly az, hogy legyen széplelkű ésszépkeblű. Vegye szívére a szenvedő emberiséget: egyesüljön a véték és nyomor enyhítésére, a nép alja képezésére, az úri vad jogok lágyítására, a tiszta emberiség elterjesztésére. Fogadja ótalma alá a széplelkű, de porban ülő tudósokat, ébreszsze a művészetet, az életszépítő költészeket. Ez a

¹⁾ Lap. 252-269 a kötelességekről.

főfő nőnem élete iránya, ez az ő fenséges pályaköre. Szóval, tanítson a lelkész ne csak keresztyén, hanem polgári sőt nemzeti morált is; melly utolsó mivel még sokak előtt új és ismeretlen tárgy, ebből némelly elveket és alapfogalmakat közleni a következő czikkelyben, czélirányosnak s épen ide illőnek gondoljuk.

XVI.

A HONI MORAL FOGALMA. ENNEK CZÉLJA A HÁROM SARKALATOS MAGYAR ERÉNY MEGGYÖKEREZTETÉSE, MELLYEK: 1) HŰSÉG A FÖLSÉGES URALKODÓ HÁZ ÉS KORMÁNYFORMA IRÁNT; 2) NEMZETISÉG ÉS 3) TŰRELEM. LEGFONTOSABB KÉRDÉSE A NEMZETI NEVELÉSNEK.

Régi tapasztalása az már majd minden bölcsnek, kik az európai nemzetek szellemeit ismerik, hogy ezek ma nem olly hőkeblű hazafiak, mint hajdan voltának, a honszeretet, az egy Schweiczot kivéve, kiköltözöttnek látszik lenni Európánkból Északamerikába, ahhol ifjúi erőben díszlik. E különös tünemény okairól felelő sokszor gondolkozott, miután Bolívar illyen szokat is ejtett: „Európa már kissé vén arra, hogy elaggott keblében szabadság és honszeretet lángolhasson.” Egy ideig leveretve levén e gondolattól, észrevette teljes öröme, hogy ezen lohadni látszó honszeretetnek okait a népnevelés hiányában kell keresni egyedül. Nagy és tetemes hiánya ennek a már említetteken kívül az, hogy tudományos intézeteink igazgatói mind e mai napig a hazafiságnak, a megvilágosodott és bölcs patriotismusnak már a gyöngye elmékbeni meggyökerezteté-

séről úgy, mint a dolog fontossága kívánja, nem gondolkodtak: jelesen honi morált, mellynek iránya a király- és hazaszeretet megállapítása, soha nem írtak és nem íratk; megelégedvén azzal, hogy a keresztyén vallás útmutatása szerint tanítottak, de így is csak melleleg a polgári erényekről és a honszeretetről, amazok sommájáról; innen van, hogy a sarkalatos magyar erények, mellyek e három: hűség a fölséges uralkodó ház és kormányforma iránt; nemzetiség; és türelem, sokakban úgy mint kelle vala, ki nem fejlődzettek.

Úgyde azt kértheti itt valaki: van-e szükség e honi morálra az ifjúság kezeiben forgó keresztyén káték mellett? Bizonynyal van; mert a honi moral épen olyan viszonyban áll a keresztyénnel, mint az ugymondatott tiszta tudományok az alkalmazottakkal. A keresztyénség szól az egész világnak: az erre épített honi moral szól a magyaroknak; amaz világpolgárokat, emez hazafiakat nevel; amaz megtanít arra, miért kell ragaszkodnunk törvényes fejedelmünkhöz; emez értésünkre adja, miért kell a magyarnak különösen az ausztriai fölséges házból való királyaihoz ragaszkodni; amaz elfordulván minden politicától, egyedül a menygyeiekre néz: emez ártatlanul kezét fogván a józan kormány tudományyal, nemes lélektől hevült, hű és jó gondolkozású honfiakat kivan képezni; amaz kűtfő, ez folyamat; amaz alap, ez épület.

Illy fogalmát adván a honi morálnak, ezen új és még lehet csak felelőnek ön, de világos tudatában létező tudománynak, lássuk ennek főirányát és főadatát. Ez abban áll, hogy az igaz és bölcs Patriotismus három sarktvényét, király s hon iránti hűséget, mint mondottuk, nemzetiséget és türelmet minden magyar szívben meggyökereztesse, megérlelje és gyümölcösöztesse.

Mi tehát az elsőt, jelesen: a magyar király iránti tántoríthatlan hűséget nézi, ezen honi mo-

ralban van helye megmondani és alaposan előadni, minden növendék magyarnak szívére kötni azt, hogy mit értünk mi a magyar király nevezetén? Miért volt szükség a királyt illy nagy hatalommal fölruházni? Miért jobb általában a királyi vagy monarchiái kormányforma a köztársaságinál? Milly nagy boldogság mérséklett királyi igazgatás alatt élni? A köznép nyomorúsága okát lehet-e, kell-e keresni az igazgatásban? Itt van helye annak elbeszélésének, minő halhatatlan érdemei vannak a fölséges uralkodó háznak honunkra, mellyeket tekintvén és méltányolván bölcs elődeink, ennek honunk igazgatását örökre átadták. Itt lehet szólni gyökeresen arról, hogy az austriai házból támadt nagy és hatalmas fejedelmek szabadították meg honunkat a török terhes igája alól, mellynél már alig lehet terhesebb igát gondolni. Minő borzalmakat követtek el a vérszopó pasák papjainkkal, kiknek talpait ezek kíméletlenül megverették, ha hitők védelmére valamit mertek szólni, sőt meg is égették; – szentegyházainkkal, mellyeket a török bíró engedelmé nélkül kinyitni, fedelök megrongyolván, még csak náddal is fedni török engedelem nélkül szabad nem volt; – gyermekeinkkel, kiket megtizedeltek; – némbereinkkel, kik közül a legszebbeket elragadván és szíjra kötöztvén, örökös rabszolgaságra hurczoltak. A honi moral ezen szakaszában lehet épületesen tanítani arról, milly nagy jó az, hogy a fölséges uralkodó ház nem csak kihajtotta szerencsés fegyverei által honunkból az itt másfél századnál jóval tovább megfeneklett törököt, hanem attól fogva is védi ezt minden kül- és belelenségétől, mindig talpon álló és sok millióba kerülő fegyveres néppel. Itt adathatik igazán értésére az ifjoknak, hogy az ebből származott nagy és derék fejedelmek adtak léteit honunkban a szabad királyi városoknak, mellyek által az emberi élet könnyebbségit előmozdító mesterségek terjedtek, a kereskedés föléledt, a műveltség eszközöltetett a török iga és a háborúk alatt elvadult magyarok között, ezek szépítették

országunkat az által, hogy a kietlen és sivatag pusztákra szép falukat telepítettek, a rengeteg és félelmes erdők kiirtására más országokból nagy költséggel néhány ezer dolgos és ügyes családokat átszállítottak, sok levegőt rontó s dögleletes mocsárt kiszárítottak, sok бүdös állótavat lecsapoltak, vonalra húztak és a rajtok keresztülmenő utakkal, drága hidakkal s töltésekkel járhatókká tettek, ezek őrzik az országot határőrző népekkel, a dögmirigy s egyéb ragadványok berohanása ellen, mellyek azelőtt szabadon dúlták s pusztították honunkat.

A n e m z e t i s é g is, mellyről most lelkes magyar íróink és szónokaink, csak alkalom adatván, szólnak, méltó hogy rendszeresen előadassék, nem elvéttve és darabban, hanem tudományos alakban és illőleg ápolassék. Ennek is alkalmas helyet ad a honi moral. Milly szükséges minden magyar földön lakót teljesen meggyőzni a felől, hogy nemzetiség a legföltöbb kincse minden nemzetnek! Úgyde mit keli a nemzetiségen érteni. Koránsem azon mellelges és maradható csekélysegeket, mellyeket ha elhagyunk is, még magyarok maradunk; annál kevésbbé azon hibás szokásokat, s nemzeti gyöngeségeket, mellyeket az idegen nemzetek látván bennünk és nálunk, elmosolyodnak: hanem azon elődeinktől vett nagy becsű külső és belső sajátságainkat s tulajdonainkat, mellyeket ha elvesztünk, elhagyunk, vagy meggyöngülni engedünk, többé a magyar nevet nem érdekeljük, sőt korcsokká s idegenek majmaivá elfajulunk. Ilyenek pedig: alkotmányunk, jellemünk, nyelvünk, törvényeink, szabadságunk, nemzeti intézeteink és szokásaink. Itt lehet már lelkesen előadni azt, milly nagy nemzeti bun az, midőn valamelly született főrendű magyar azon nemzet nyelvét, melly őt csaknem fejedelmi birtokkal s jogokkal halmozza, megtanulásra s beszélésre méltónak nem ítéli; ennek csinosodását és mostani bővülését, azon hős keblű

írókkal együtt, kik ezt vas szorgalommal művelik, mennyei elmeszikkrákkal ihletik, megveti s behunyt szemmel nézi! Minő méltatlanságot követnek el rajtunk még azon nemmagyarok is, kik azon haza iránt, melly őket védi, keblébe fogadta akkor, midőn születte földükről ide kibújdostak vagy onnan ide kiverettek; mégis ők hidegséget és szeretetlenséget mutatnak s bizonyítanak be azáltal, hogy ennek nyelvét megtanulni nem akarják, és az olyan elfajult leányok bűnébe esnek, kik anyjokkal, ennek saját nyelvén beszélni nem akarnak! Holott könnyű megmutatni, hogy a magyar nyelv, mellyet ők illy méltatlanul megutálnak, régebb, eredetibb, kellemesb hangzású, rövidebb szólásu, philosophusibb, költészetre alkamasb és így érdekesb minden most élő európai nyelvnél; ugyanazért nagy a remény, hogy hő kebelével műveltetve tovább is, és a tökély legfelső fokára emeltetve, akárkinek is a leghúzamosb szorgalmát méltán megérdemli. Illy nézeteket lehet kinyitni a nemzetiség egyéb említett ágazatira is, mellyek nagyon méltók, hogy a nemzet fiai s leányai rólok helyesen és előítéletektől megtisztulva gondolkozzanak s értsenek.

A türelem is, mellyet honi sarkerénynek mondotunk lenni, igen méltó helyet foglal el a honi morálban Ez kétféle, vallási és polgári. Amaz abban áll, hogy minden magyar tisztelje magyar földön lakó társának vallását és vallási társaságát vagy felekezetét, nem csak azért, mivel ezt a törvény és a polgári alkotmány hatalmas karja őrzi, hanem főkép azért, mert a vallást különböző formák alatt is tisztelni, a másként hívők s gondolkozők iránt, kivált ha azok hazánkfiai, méltányságot mutatni tartozunk: és még az ő tévelygő értelmöket, helytelen szertartásaikat is szelíden kell megítélnünk azért, mert azok a szentséges vallás ruhái; ugyanazért a magunk vallása s egyháza iránti szeretetnek sohasem kell olyan fokra hágni, mellyen az igazságtalan lehet a miénktől különböző vallás és egyház érde-

mel s jelességei iránt. Elő lehet itt adni, hogy mi a türelem szülő anyja? Tudnillik a legfelsőbb s legszebb emberiség, melly az evangeliomban szeretetnek neveztetik, és a mellynek megismertető jele a szépoldalúság: melly abban áll, hogy a dolgokat, különösen a törvényesen fenálló vallási intézeteket s felekezeteket ne a rossz és rút, hanem szép és hasznos oldalairól szeressük szemlélni. E végre nem az alávaló, gáncsoló, egyoldalú s előítéletektől elfoglalt emberek szokása szerint kell azokról ítélni, hanem magasabb nézőpontból. E szerint tekintvén azokat, ha bizonyos tekintetben hasznosoknak, jóltevőknek, sőt szükségeseknek találjuk azokat, fordítsuk el szemünket azon károktól, mellyeket azok az emberi gyarlóság miatt okoztak, fedezzük be ezeket a szeretet palástjával, meggondolván, hogy ezen ellenkezések világában mindenkor középben van az igazság, és csak az a bölcs kerüli el a szétvonó heveskedést, Scylla és Charibdys között az hajó el veszély nélkül, ki nem egyoldalú, hanem mind a két ellenkező dolog szép oldalát egyszerre kitalálja, és annál fogva mindenikről szelíden ítél.

Illyen szép oldalait találja fel már a türelmes, egyszersmind megvilágosodott lélek mind a catholicismusnak, mind a protestantismusnak. A vallás philosophusa ugyanis e kettőt sohasem állítja egymással ellenségesen szemközt, mert mindenik nem külön dolog, hanem része az egy és ugyanazon fának. Amaz gyökér, emez ág. Amaz előideje a keresztyénségnek, emez pedig ennek későbbi kora. Mindkettő számtalan és megbecsülhetlen hasznokat árasztott az emberiségre, mellyekhez képest azon károk, mellyek a velök visszaélésből folytak, számba sem vétethetnek. Szóval, nagy jótétemény volt az emberi nemnek mind a catholicismus, mind az idő teljességében előállott protestantismus.

A honi moralantító tehát ezen türelmes elvek által vezéreltetve, megmondhatja növendékinek bátran azt, mi ajánlhatja a r. catholicismust még ma is a protestánsoknak? Elsőben, hogy az az anyaegyház, a keresztyénség veteményese

és ennek legelső iskolája. Továbbá sok szép intézettel ékes ezen felekezetet, mellyek közül legszebb az, hogy a szenvedő emberiséget minden vallásbeli különbség nélkül dajkálja és ápolja az irgalmas barátok és Erzsébet szerzetbeli apácák által. A szent vallás positívumait is, és a supranaturalismust, melly nélkül pedig nincs keresztyén vallás, igen híven és hevesen őrzi. Ezenkívül a benne uralkodó nagy egységnél fogva jótékony fényvel világít elő a polgári társaságnak is a nemzeti egység fentartására, melly nélkül a közboldogság föl nem állhat. A tekintet is, mellyet támogat, igen jóltevő elv, kivált a nép nagy részére nézve, melly önvizsgálatokat kivált a hit mély tengerén nem tehet; az okos protestánsok is támogatják ezt, átlátván azt, hogy ha minden emberi tekintetnek vége lesz, akkor a vallás alapjának, a szentírásnak is lejjebb kell szállni, mellyet, noha isteni erőkkkel felruházott, de csakugyan emberek írtak. Végre százmillió embernek hirdetvén ezen egyház az evangéliomot a világ minden részében, a művészeteknek is, minők: a festés, szobrászat, építés, hangászat, kedvezvén, segíti előhaladnia közmíveltséget és emberi boldogságot.

Hasonló türelmes elvek által lelkesítve a honi moralitánító előadhatja azt is növendékének, kit vallásos türelemre akar nevelni, mi ajánlhatja a protestantismust a nem protestánsoknak? Elsőben az: hogy ez barátságos kezet fogván a tudományokkal, főleg a bölcselkedéssel, az értelmi míveltséget hatatosán előmozdította; az emberi legszentebb jogokat, minők a hit és vallásbeli szabadság, tiszteletben tartván, a megvilágosodott, szabad és férfikorra eljutott emberekhez és nemzetekhez igen méltó. Továbbá a nemzetiségnek, jelesen a népek főkincsének, a nemzeti nyelvnek kedvező lévén, az álladalmak céljait hathatósan előmozdítja. Ajánlja a türelmes lélek is, mellyel ez mindig fénylett, és nincs egy protestáns ország is, melly catholicusokat nem szenvedett volna magában, vagy azokat az isten országából ki-rekesztette volna. Kedvező fényt vet erre az úgynevezett alapos, vagy üdvességre múlhatlanul szükséges hitágazatok-

ami nagy egység; – ha a nemalaposakban, minők az egyház igazgatását illetők, különböznek, e különbség a hit szabadságára tartozik: maga a bölcs VI-dik Pius ezt mondotta II. Józsefnek: „Távol vagyok attól, hogy olyan követelésem legyenek, mint a sötét korbéli pápáknak voltak.” – Végre ajánlhatja az is: hogy ez is hirdeti a keresztényen elveket, még pedig mintegy 50 millió embernek; a pogányok megtérítésében is missioi által híven fáradozik; nagy és bölcs fejdelmeket szült, minők: IV. Henrik, a négy Gusztáv, Katalin és II. Fridrik, kik még a nemprotestans fejdelmeknek is példány gyanánt szóltak, és a trónoknak dicsőségökre voltak.

Íme ilyen érdekes tartalma lehet a honi morálnak, melly, ha bölcs és mérséklett elvű tudós által íratnék, igen sokat, vagy talán legtöbbet tehetne a polgári erények minden osztálybeliek szívébeni fölébresztésére, és a mi fő dolog, a nemzeti egység, melly fájdalom ! nálunk régtől fogva nem díszlett, helyreállítására. Mielőtt a sajátlag vett népnevelőkről szóló cikkelyt berekesztenők, szabad legyen föltenni, és röviden megvitatni azon népnevelési kérdést, mellyet ez ügyben kétségkívül a legérdekesbnek lehet nevezni. Már főlebb érintettük, – XIV. cikk – hogy akkor kerülhet a nemzet, ha emberisége polgáriságával s nemzeti-ségével szépen harmonizál, és össze nem ütközik. Ezen elv következtében vizsgáljuk meg most, hogy: vajjon a tiszta emberiség összefér-e az igaz magyarsággal? s nem kívánunk-e képtelenséget népnevelőinktől, ha nekik föltétlen köteletségökké teszszük, hogy ne csak magyarokat, hanem emberiséget tiszteletben tartó embereket is neveljenek? Szövevényes e kérdés; de úgy véljük, hogy kielégítő felelet rá e következő. Ámbár törvényeink szelleme az, hogy azon vitéz magyarok maradéki, kik ezelőtt ezer évvel ide Ázsiából kijöttek, és ezen áldott tartományt, Árpád vezér-sége alatt, a vitézség halhatlan csodáit adván, elfoglalták,

ezek tovább is bírassák firól fira e boldog országot, s ezt, valamint eddig drága verőkkel minden hatalmas ellenségtől megmentették, úgy ezután is erős karral őrizni kötelesek legyenek, melly szent kötelességhez négy nagy és sarkalatos jogok és szabadalmak vannak csatolva, mellyek, mint tudjuk: a személy és vagyonbeli sérthetlenség, földbirtoki kizáró jog, közterhek alóli fölszabadíttatás, és egyedül a koronás fejdelemtőli függés; ámbár polgári alkotmányunk szabadalmi elveken nyugszik, mellyek, mint a közmondás tartja: a polgári törvények sebei; ezeknek pedig született másainak kell lenni az erkölcsi törvényeknek, mellyek, mint tudjuk, föltétlenül, és így szabadalom nélkül köteleznek mindenkit, minden különbség nélkül, egyiránt; ugyanazért illy tökélyesek levén, isteni e k azaz örökké tartók, a kor és hely változásainak alá nem vetvék, és ezen isteniségükön alapul az istenbenihit is, Kant véleménye szerint, ki bölcsen állítja, hogy a mi isteni, az léte kútfejeül isteni szerzöt tesz föl s postulai; ámbár végre veszedelmes azon védfalat, melly csaknem egy ezred alatt őrzött bennünket, és az idő próbáit kiáltotta, bolygatni, sőt a korszellemhez alkalmazni, melly változékony: mindazáltal akár polgári alkotmányunk abbeli derékségét vegyük fontolóra, hogy az az emberibb jelenkor szelleméhez alkalmazható a nélkül, hogy alapja megrendítenék; akár a derék nemzeti magyar jellemet tekintsük, melly áldozatokra kész, és a közboldogságért legnagyobb szabadalmairól is önkényt lemond, mint 1809-ben, midőn a veszélyben forgott hon javáért még a főbb nemesség is magát személyes adózás alávetette; akár bölcs fejdelmeink kormányelveit fontolgassuk, – kik közöl elég legyen itt csak a halhatatlan II. Józsefet említni, és ennek amaz arany szavait idézni: „Nem oktalanság-e azt hinni, hogy előbb voltak urak, mint jobbágyok; hát nem kellene-e amazoknak az éhség miatt megszökni, ha senki nem volna, ki a földet mivelné? Még a fejdelem sem képzelheti azt képtelenség nélkül, hogy övé az ország, nem pedig ő az országé; s mil-

lió emberek vannak ő érette, nem pedig ő van azokért, hogy nekik szolgáljon”¹⁾ – és a kik a bölcs és hasznos javításoknak sohasem szegültek ellene; akár végre, azon csüggedetlen buzgóságot szemléljük, mellyel országosan egybegyűlt rendeink polgári alkotmányunkat s törvényeinket, – mellyek leghatalmasb nevelői a nemzetnek, – a kor kívánatihoz, az egyenességhez s emberiséghez alkalmazni, és minél többek jólétivel egyezménybe hozni erőködnek: úgy véljük, megsértenők a nemzeti jellemet, melyet egész Európa tisztel, ha azt akarnók magunkkal elhittetni, hogy conservativ elvekhez ragaszkodó főbb rendű hazánkfiak, kik nemcsak néhány szabadalmaikat, de életüket is föláldozni kész elődjeik méltó sarjadéki, nemcsak jeles sajátságait, hanem még rozsdáit is hévvel fogják őrizni alkotmányunknak; ha őket olly járatlanoknak hinnők a politicában, kik át nem látnák, hogy minden emberi szerzemény alá van vetve az idő vas kezének, melly fölforgatja a világbirodalmakat is, ha ezek az emberi legszentebb jogokat tiszteletben nem tartják: megsértenők nemzetünk méltóságát, ha azt hinnők, hogy ez készebb a nemzeti élet minden szépítéseiről, elfordulván minden míveltebb nemzetek polgári boldogsága szemléletétől, lemondani, és a leghanyagabb lethargiába süllyedni, csakhogy anyatejjel beszítt elveit tovább is megtarthassa. Sőt inkább mind hőskeblű patriótáink nagyszerű jelleme, mellyhez az illiberalismus szennye nem férhet, mind a magyarból még ki nem aludt energia, melly önteremtője lehet nemzeti közboldogságának, minden kétségen fölül emelik ezen boldogító hitet, hogy: eljő az idő, sőt jelen van, mellyben a magyar igazítást tesz sok emberiséget kifejtőzni nem engedő polgári törvényein; a rosszszul értett nemzetiség nem áll útjába az erkölcsiségnek, és a népnevelők nem lesznek kénytele-

¹⁾ Herder's: Briefe zur Beförderung der Humanität. 1-ső füzet. 91. 1; bécsi kiadás.

nek azon kedvetlen alternatívval küzdeni, hogy: vajjon mi-
ket neveljenek. Tiszta és méltányságra hajló ernbereket-e,
de nem igazi szabású magyarokat; vagy pedig: polgártár-
saiktól elkülönzött és szabadalombarát magyarokat, de il-
liberalis embereket?

XVII.

VEZÉRLŐ HASZNAI LÉLEKTANNAK A KORMÁNYFIAKRA NÉZVE, KIKKEL ÁTLÁTTATJA EZ A NÉPNEVELÉS AKADÁLYAIT ÉS ELŐMOZDÍTÓ ESZKÖZEIT.

Már Aristoteles, ama finom rendszerező lélek, látta, hogy a polgári társas élet jólétére nemcsak anyagi elem, minő az országos műszorgalom, kereskedés, népesség és földművelés, hanem erkölcsi is, minő a szellemi műveltség, különösen az ipar, rend és takarékoskivántatik. Ő utána azon írók, kik a nemzeti jólétről írtak, egész Sismondiig, egyoldalúak voltak, s nagyszerű nézet nélkül szűkölködtek ezen derék tudományban. Ezek közül mindenik egyegy fontos elemtől függesztette föl az álladalom jólétét: egyik pénzt, – Mercantilsystem, – másik földbirtokot, – physiocratiái rendszer, – harmadik műszorgalmat, – smithismus, – negyedik népesedést sürgetett. A derék Sismondi volt az, ki visszatérve a stagirai bölcs egyedül igaz elveire, azt tanította, hogy a társas élet boldogsága az anyagi és eikölcsi elemek egyezményén alapul ¹⁾, mellyből

¹⁾ Nouveaux principes l'économie politique. Paris, 1819. 2. Vol.

önkényt foly ezen igen fontos eredmény, hogy: minden kormányfinak szíven kell feküdni, már csak országgazdasági célból is, a nép erkölcsi és polgári műveltségének. Egy pénzügyi miniszternek tisztában kell lennie abban, hogy sokkal több adót képes adni egy műszorgalmas, dolgozó, takarékos, rendszerető, mértékletes, szóval erkölcsi és polgárilag művelt népség, mint az, melly neveletlen, henye, pazérló, forrongó és háborgó. De más nézet is van még itt. Az újabb idők történetei nyilván mutatják, hogy azok az országok zendültek föl, azok forrongnak még most is, mellyek lakosainak neveltetése elmellőztetett eleitől fogva; és sem elméjük, sem szívök nem képeztetett a célszeres s lelkiismeretes népnevelés által: meggyült tehát bennök a forrási anyag, mellynek erőszakos kitörése az egész álladalmat meg szokta rendíteni. Ellenben azon népek, mellyek gondosan neveltettek, kiállották a legsúlyosabb körülmények kísérteteit is, nem zenebonáskodtak, hanem a béke szent ölében haladtak a civilisatio boldogító pályáján ¹⁾.

Nincs tehát a jólelkű kormányfinak semmire olyan nagy szüksége, mint annak alapos ismeretére: mik azon dolgok, mellyek gátolják vagy előmozdíják az igazi népműveltséget? Ezeket a népszellemismeret mondja meg neki, melly a lélektan egy része, és a melly legbiztosabban vezérli őt annak megítélésében: vajjon kormánya által eléretik-e az álladalom célja? melly nemcsak a közbátorság, mint eddig egyoldalúig hitték, hanem ezen fölül a nép életének lehető szépítése, az erkölcsi és polgári erények ápolása és serkentése által.

A népnevelés akadályait kell tehát a kormányfinak legelsőben is átlátnia, a józan elveken épült lélektan világánál. Legfőbb és legelső akadályja ennek az, ha a kormányfiak ismeretlenek az általános ember-, nemzet- és

¹⁾ Közhasznú ismeretek tára. O s k o l a cikkk.

korszellemmel. Mert elsőben, mi az emberi lelket illeti, úgy kell egy bölcs kormányfinak ismerni ezt, mint jó orvosnak a test alkotmányát. Alaposan kell tehát neki értenie a lélek kór- és gyógytudományát. Mert hogy előbb ennek pathológiájáról szóljunk, kinek van arra nagyobb szüksége mint neki, a kinek fő kötelessége nem egy embert, hanem egész nemzetet szellemi nyavalyájából kigyógyítani, és ennek erkölcsi s polgári erényekre irányt, kedvet s alkalmat nyújtani? „A nemzetnevelés, így szól II. Fridrik ¹⁾, fő dolga a kormánynak, melly úgy leszen, ha ez oda dolgozik, hogy a lélek ama nyavalyái, a tudatlanság és előítéletek eloszlattassanak, a nép kötelességeire és igaz érdekeire megtanítottassék, erkölcei tiszták legyenek. – Bölcs fejdelem legfőbb gondját s iparját arra fordítja, hogy ügyes és erényes polgárokat képezzen statusában.” így ítélte III. Gusztáv is, ki ezt mondja: „Fényes, de polgár vérrrel festett győzedelmek koránsem teszik az álladalmat olly gazdaggá s hatalmassá, mint az ügyes és erényes alattvalók. A győzedelem ajándékai többnyire nagy aggodalmakkal párosítvák; de azon dicsőség, melly a honfiak képzéséből háramlik, kiállja az idők rágalmait.” ²⁾ Kormányfi, kinek tiszte az, hogy ezen dicsőségre segítse fejedelmét, bölcs tanácsot nem adhat ennek a lélek pathológiája és therapiaja ismerete nélkül. Tudnia kell tehát neki általában azt, hogy az erkölcsi és polgári növeletlenségből minő szellemi kórságok erednek, és mellyek az alapkórságok, mellyek nemző okai egyéb lelkinyavalyáknak? Illyen ezen kettős növeletlenségből származó alapkórságok: a szenvedelmesség és iparhiány; első az erkölcsi, második a polgári növeletlenség szüleménye és büntetése: mellyeket úgy lehet nézni, mint vezéreket, kiknek lobogója alatt sok vétkes hajlandóságok szolgálnak. A szenvedelmes emberek rabjai a testet, lelket dúló i s z á k o s s á g n a k, melly az öntagadást, az erény föltételét lehetlenné

¹⁾ Sämmtl. Werke. XVIII. Band. Über die Erziehung. 99. lap.

²⁾ Collection des écrits. Tora. 1. p. 224.

teszi; az ilyen boldognak magát csak akkor vélvén, midőn egészen megszűnt ember lenni; rabjai a fukarságnak, mellynek bálványa a pénz, mellynek sem ő, sem más hasznát nem veszi; a gögnök, melly többnyire nemtelen, és nem érdemen, hanem nevetséges kicsinységeken alapul. Az ipartalanok rabjai a koldulásnak, melly sok honokban nem egyéb, mint szabadalmazott útonállás; – a tolvajságnak és rablásnak, mellyek az algíri rabló statusokra emlékeztetnek; a játékdühnek, melly egész családokat letaszít a fénypolcra; – a piperekorságnak, melly egyenes út az elkorcsosodásra. Ekkép ismervén a szellem két gyöknyavalyait, fő gondját arra kell neki fordítania, hogy a nemzet jellemét ismerje, melly már második stádiuma lélektanjának; pontosan tudja ennek fényes árnyoldalait, hogy a jó ráterméseket – Anlage – kifejtsse, képezze, gyümölcsozttesse; a nemzeti hibáknak pedig gátot vessen, és azokat meggyógyítsa.

Illyen két szép erkölcsi sajátsága tündöklék már, hogy nemzetünkről is valahára szóljak, a magyarnak az emberségben és hon szeretetben, mellyekkel egyéb nemzetek fölött megáldatott. Az első erkölcsi legfőbb, a másik polgári legszükségesebb eleme az erénynek. Tisztelem a nemzet az emberiséget mindenben, és ezt fölsegélni mind szóval, mind cselekedettel iparkodik. Hiában vádolják tehát ezt, kik őt kancsal szemmel nézik; mert mind történeteink, mellyek sem vérlakomákkal, sem sicíliai estékkal, sem egyéb vérfürdőkkel nem rútítvák, mind jelen szellemünk erről tesznek bizonyosságot. Minő csodait adta eleitől fogva, és adja óránként a magyar emberség és Patriotismus az áldozatoknak, a hűségnek, törvényes fejedelméhez ragaszkodásnak? szükségtelen erről szólni, mert ez világhistoriailag tudva van; és a melly kormányfi erről kétkelkednék, azt a pirulásig megszegyenítné herczeg Metternichnek egy örök emlékezetre méltó mondata, mellyet akkor nyilvánított, midőn felejtetlen I. Ferenczünk ezen kérdésére: „Mit kell tennünk Magyarhonnal, hogy a jólét

nagyobb fokára emeltessék?” így felelt: „Azon legyen fölséged, hogy Magyarhon általán fogva magyar szellemű legyen.” Ezen kormányfi tehát igaz fényben látta s látja nemzetünket.

Csakhogy a miniszternek szintűgy kell ismernie a nemzet erkölcsi hibáit is, ezeknek kútfejeivel és gyógymódjával együtt. Felelő úgy ítél, hogy a magyarnak vannak erkölcsi, vannak polgári tetemes hibái, melyek illy nemű munkában, mint a jelenvaló, bár ezek fölfedezése nehezen essék is, mellözhetlenek. Erkölcsi főhibánk elsöben a büszkeség, melly nem egyéb, mint nem saját érdemen, hanem vagy elődeink erényin, vagy más mellékes és kisszerű dolgokon alapult fenlítás, és a melly nagyon különbözik a nemes becsületérzelemtől, melly saját derékségünk eleven érzete, és soha ártalmas nem lehet. Kútfeje a büszkeségnek mindig nevelőink ügyetlensége, kik a kis úrfit untalan dicsérik, söt csodálják, holott nincs igazabb, mint hogy a gyermek vagy ifjú, sem tudományban sem erkölcsben nem tehet semmit, mi nagy dicséretre méltó volna: csak tudatlanság vagy hízelgés ronthatja el ezeket méltatlan tömjénfüsttel.

Bis pueri, puerum qui stupuere senes.

Gyermekeket már ki lehet gyógyítani a veszedelmes elmekórságból: ha őket, mint Basedow¹⁾ javasolja, némi távolságban tartjuk az érettkorúaktól. „E végre hasznos volna a múlt század némelly növelésbeli jó szokásait újra életbe hozni, s meg nem engedni, hogy a gyermekek az asztalnál egy sorban üljenek a koros emberekkel, hanem ilyenkor ezek vagy külön helyen üljenek, vagy néha föl is keljenek és szolgáljanak. Kell lenni szakaszoknak az életkorok között; és nem jó, hogy ma úgy társalkodnak sokan a gyermekekkel, mint a hölgyekkel és lovagokkal.” Rousseau ²⁾ a gyermekek hiúsággal páros büszkeségét így

¹⁾ Methodenbuch. 103. ír.

²⁾ Emile. Tom. II. p. 48.

kívánja orvosoltatni: „Ha szépen felöltözött bábót láttok, ki ezen piperéjeért akarja magát becsültetni, vizsga szemet vessetek rá, és láttassatok gyanítani, mintha testi hibáit, vagy kinövéseit akarta volna fölösleges piperéivel elpalástolni.” De legszebb és czélszerűbb az, mit König ¹⁾ javasol a büszke úrfiak észrehozására. „Hogy fiaink, úgymond ez, fényes származáson épült göggyökből kigyógyuljanak, a papnak, nevelőnek, gazdatisztnak értésére kell adni, hogy Henrikkel – ez a büszkekór – úgy ne bánjanak mint úrral, csak mint gyerkőcczel; az ő neve még sem nem úr ' sem nem báró, csak Henrik; őt semmiben meg nem különböztetni a lelkész vagy tiszt jólnevelt gyermekeitől, kiket neki épen ne legyen szabad lenézni, vagy megbántania. Ne engedtések meg neki a cselédet tegetni, ennek parancsolni, hanem kérni; és ha ezt gorombául meg találta sérteni, engedelemkérésre s megkövetésre bírattassék.” Az értkorú magyarokban is nyilvánvaló a büszkeség, mellyet nevelnek azon könyvszerzők, kik untalan dicsőnek nevezik a magyart; hibáiról még csak nem is emlékeznek, az Extra Hungariam-ot tele torokkal emlegetik, és hogy valamiben hátrább volna más nemzeteknél, vele még csak gyaníttatni sem engedik.

Második erkölcsi hibánk az irigység. Kútfeje ennek a gyermekek s értkorúak közt, az alap és érdem nélküli megkülönböztetés, s rossz fogalom a világi jókról, ritka tudván a külfényt a belbecstől igazán megválasztani. Illy kútfeből eredvén e veszélyes lelkikórság, könnyű ennek gyógyszereit is feltalálni. Tegyük tehát azt, hogy érdem tegyen csak különbséget az egyenlők között, ne a sors, vagy születés. E végre állítsuk meg az érdem igaz fogalmát, és adjuk tudtára növendékinknek, hogy ez épen nem lehet származékos, vagy másra átruházható. Adjuk értéskre nekik, hogy nem mind arany, a mi fénylik, és sokszor inkább szánandók, mint irigylendők vágytársaink.

¹⁾ Briefe über die Erziehung der adelichen Jugend. S. 121. folg.

Van magyarjainkban fejesség, egymásellentenség, s megférhetetlenség is. Kútfeje ezeknek az egyoldalúság, egy nemű ideákkal foglalkozás. „Sok színben kell tudni látni a dolgokat, így szól Gravesand, ha a lelket hajlékonyná akarjuk tenni.” Szülik továbbá ama veszélyes erkölcsi tökéletlenségeket a szenvedelmesség, ingerültség és mérséklet hiány, és sokszor az előljárók hevessége. Szép, a mit Villame ¹⁾ beszél a dessauri philanthropeumbeli növendékekről, kiket egykori utazásaiban meglátogatott s gondosan szemügyre vett; hogy ezek, noha mind eleven s friss vérű gyerkőczök voltak, mégis közöttük soha czivakodást, lármát nem hallott. Megkérdezvén ennek oka felől az intézet igazgatóját, dr. Neuendorfert, ez levelében azt nyilváníttotta, hogy: „Dessauban szelíden bánnak a tanítók a philanthropistákkal, mérsékelt szabadságot engednek nekik, és ritkán távoznak el tőlök; de jelenlétök is a növendékeknek nem nyomasztó; mindnyájokkal egyiránt jól bánnak, családi és barátságos hangon szólnak hozzájuk, és pártatlanul jutalmaznak vagy büntetik őket.” Íme itt fekszik egy nagy titka a nemzeti nevelésnek! Pártatlan szeretetére kell nevelnünk is magyarjainkat az igazságnak, mellyet többre kell becsülnünk önmagunknál, és emberileg mívelteknek kell lennünk előbb, hogy emberiségre képezhessünk másokat.

Vannak nekünk magyaroknak, miért titkolnók? polgári hibáink is. Illyen elsőben az országos érdekű dolgok iránti részvétlenség, vagyis a közönség – public spirit – nemléte, melly a nép tömegében alig pislog, midőn néhány hőkeblű honfiakban teljes erővel lángol. Rendesen az olyan honokban hiányzik ez, hol a szükséges, legalább hasznos tudnivalók közmegismerhetése akadályoztatik; hol a népnek semmi befolyása nincs az igazgatásba; hol törvényhozásról szó sincs, hanem a kormány abszolút akarhatja az egész törvényhozás. Úgyde mindenki látja,

¹⁾ Von den schädlichen Trieben. Rev. Werk. 5. Theil.

hogyan van nálunk másképp; mert ámbár más jogai és viszonyai vannak a nemesi, polgári és jobbágyi közönségnek: mégis ez ellent nem állván, titkolódzás és rejtegetés nálunk nincs, sőt inkább mindenkinek, mellyek honukat érdekelik, köztudatra jönnek. A közvélemény is bátran megalapíthatja nálunk ítélőszékét, és mégis köz- s nem méltatlan panasza a legjobb patriótáinknak, hogy a magyar apathiába sorvadoz, az a magyar, ki ezelőtt őrt állott egész Európáért, most hanyagon nézi, mint szepítik más honbeliek nemzeti életöket, mint kötik össze csatornákat, gőzösek, vasutak által a nemzeti test minden részeit; – minő szellemi mozgás, ipar, elevenség mutatkozik még Egyiptusban is: – ő anyatejjel beszívott elveitől nem akar megválni. Már pedig ezen érzéketlenség s lelketlenség a szellemi patholog előtt nem jóra mutat; mert valamint az embertest akkor bír tökéletes egészséggel, midőn annak harmóniája semmi által meg nem háboríttatván, létele egy édes öntudatból áll, mellyet minden tagjai épségének érzetiből vesz: így a közlélek az, melly szepíti, sőt megerősíti a nemzeti életet s hatalmat. Azon kell tehát lenni minden kormányfinak, hogy ez éljen; ez égjen minden lelkes magyar férfié s nőkebelben.

Ezen közlélek hiányából ered egy másik még veszedelmesebb szellemi kórságunk, melly a keleti henyeség, és hasznos újításoktól idegenség. Kútfejei ezen veszélynek nálunk im ezek: elsöben nem ismerjük voltaképp a műszorgalom áldott gyümölcseit, szégyenlünk előítéletünk miatt művészek, kézművesek, gyárnokok, kereskedők lenni, roszt fogalmaink levén ezekről; nem ismerjük továbbá jólétforrásainkat, arany bányáinkat, mellyek e Kánaánban boldogokká tehetnének bennünket; végre nemzeti előítéletekkel, göggel, magunk túlbecsülésével rakva vagyunk; másoktól tanulni nem akarunk, példákat követni átaljuk. Gyógymódjai e szellemi bajnak már régen tudva vannak, és a Hittel derék írója által ajánltattak is. Ismerjük meg tehát jobban magunkat; körülményinket, ho-

tunkat ismerjük meg, hogy babérjaink hervadnak; olvasunk és utazzunk, még pedig ne csak honunkban, hanem a külföldön is; tegyük tanulmányunkká a külföldi nemzeti intézetek sajátságait; ne az olaszokhoz, törökökhez, hanem az angolokhoz, hollandiakhoz, schwaiztbeliekhez mérjük magunkat; düljük el a szorgalomgátokat, tegyünk fel iparbuzdító jutalmakat, miután már van academiánk, állattenyésztő társaságunk, lóversenyünk, museumunk, ludoviceumunk, nőegyesületünk, s egyéb derék alapítványaink, mellyek képesek a legközönyösb lelket is sírbeli ámából fölébresztenei.

Illyen módon kell kormányfinak ismernie a nemzeti szellem fény- és árnyoldalait, főleg azért, hogy kötelességének eleget tehessen, melly a nemzeti élet szépítésében és abban határoztatik, hogy ennek szükségeit jól ismervén, és szívén hordozván, ott segítsen, hol legérezhetőbb a baj, legszorongatóbb a szükség, legóhajtottabb a rögtöni segedelem. Mi döntötte Francz-, Olasz-, Spanyol-, Portugal-, Lengyelhonokat, csak a mi érésünkre, a halálos crisis veszélyeibe? Mi rázkódtatja még ma is a különben derék Angolhont? Nem az, mit Tzschirner ¹⁾ okul fölhoz, az előbb említett honokra nézve, egyoldtalúlag állítván, hogy a catholicismusnak van itt és ezekre nagy befolyása; hanem az, mit Ruhkopf ²⁾ világosított föl ezen ügyben nem rég, ennek egyszerű elbeszéléseiből világos, hogy azon említett honokban a népnevelés nagyon elmellőztetett a kormányok által; jelesen: Olasz, Spanyolhon és Portugália mind eddig szokott aluszékonyosságában maradt, a pór nép ügyét föl nem fogta, a nemzeti nevelés fontos, jótékony voltát át nem látta, dologházakról, ipariskolákról, takaréktárakról nem gondolkozott; hanem a visszataszító utczakoldulást, a pór nép-lézengetést megengedte, melly miatt ezek megértek minden bűnökre és ezek legnagyobbikára, a lázadásra

¹⁾ Reactionssystem. Leipzig, 1824. 8.

²⁾ Geschichte des Schul- und Erziehungswesens in Deutschland.

és zenebonára. Minél büszkébb Paris derék intézeteivel, annál alacsonyabb fokon állnak a nép s falusi iskolák, és a híres Franczhont érdeklí azon terhes vád, hogy lakosainak két harmada iskolai oktatás nélkül marad. Minő szívrázó adat az, mellyet Laforest, sok tudós társaságok tagja, közöl egy levelében a francia belső miniszterrel Franczhon mostani országgazdasági állapotjáról, és azon nyomorúságról, melly itt uralkodik. ¹⁾ „Harminczkét milliónyi népességre Franczhonban, úgy mond, esik ötmillió szegény, még pedig olly szegény, kik vagy most már koldulnak, vagy e télen bizonynyal koldulni kénytelenek. Több mint 130,000 gonosztevő retteteti az országot, kik közül csak 15, legfőlebb 20,000 van befogva és megbüntetve. Mindennemű fog- és kórházainkban több van 150,000nél; koldusnak, vagy szülötlen zabgyermeknek többen vannak 60,000nél, kiknek nincs egyéb hajlékjok, mint fogadók, erdők és barlangok. Végre több van Franczhonban 3 milliónál, kiknek élélme nincs csak egy hónapra is biztosítva. Csatoljuk még ezen rémítő fösteményhez azon 11,464 főlzabadított gályarabot, és azon 7,896, börtönből kieresztett s hónapra visszatért foglyot: ekkor meggyőződünk elevenen a felől, hogy egy pillanatig sem kell késnünk, hanem sietnünk szükség, hogy a mindennapi kenyér nélkül szűkölködő szegények gyermekeit megóhassuk amaz elkényszeredtek leczkeadásaitól; pedig 50 millió frank osztatik ki évenként nálunk, ollyan személyek táplálására, kik dolgozni nem tudnak, vagy nem akarnak.”

Minő szép ellenkezetben van már ezen leirt nyomorúsággal Holland, Porosz-, Éjszakinémet-, Dán-, Svédhonok lakói erkölcsi és polgári műveltsége s boldogsága! Csak hogy ennek kimagyarázására tudnunk kell, hogy ezekben az országtanácsnak szívéen fekszik a nemzeti nevelés; jelesen meggyőződtek ezek arról, hogy a jó népnevelés az állodalom boldogságának egyedüli alapja. Ezen statusokban

¹⁾ Malten's Bibl. d. neuesten Weitkunde. 1829. 2. Köt. 221. lap.

tehat szorgalmasan műveltetik a lélektanra épített neveléstudomány: népiskolatanítók veteményesei mindenütt bőven felállítvák; a tudós és triviális iskolák a tanítók jutalmasb fizetése által jobb karba helyezvék; néhol, például Poroszhonban, nyilvános népnevelők együl egyig az ország pénztárából fizettetnek; szóval ezen országokban már senki sem kételkedik a felől, hogy a status legszentebb kötelessége, a tartományában növekedő minden gyermekeket iskolai művelődésben részesíteni.

A korszellemtudomány is, melly a fensőbb lélektan egy része, jeles kalauzul szolgál minden kormányfinak nemcsak, hanem minden felsőbb osztálybeli főrangú honfinak s honleányának, a nagyszerű erkölcsi és polgári nevelésében valamely állodalomnak. Még ugyanezen szép és érdekes része a lélektudománynak, lehet mondani, csak bölcsőben fekszik, és érdeme szerint kidolgozva nincs. Írtak ugyan már erről sokan, jelesen de Pradt és Ubelen; de úgy látszik, határozataikból ítélve, hogy még erről tiszta fogalmok nincs. Első, az élő emberek szükségéi kifejezésinek s erejük mértékének tartja ezt: a másik, azon uralkodó eszmék sommájának, mellyek anyagjokra s alakjokra nézve valamely időkorak sajátjai, s azt más időkortól megkülönböztetik. Hogy mi a korszellem fogalmát adhasuk, előbb a szellem eszméjét kell tudnunk, melly saját iránya valamely dolognak, legyen ez értelmes, vagy értelem nélküli. Nemcsak nekünk embereknek, hanem a barmoknak is, sőt az intézeteknek, törvényeknek, szóval minden egy bizonyos célra intézett dologoknak van szelleme, melly saját módon törekszik a kitűzött célra, és ezen sajátysága által némi személyességet ölt fel magára. Így van a dolog a korszellemre nézve is. Ennek is van saját iránya, mellyet uralkodó, kitűnő, saját iránynak kell tartani, és a melly művelete és gyümölcse azon fogalmaknak, szükségeknek, érdekeknek, hajlandóságoknak, mellyek az egy időkorban élő embereket környezik és vezérlik. Illyen korszellem volt a középszázadoknak a boly-

gás és szerencsekergetés, a reformatio századjainak az újítás, a mai időknek pedig a tökélyesedés és haladás. A sötétebb idők s századok szelleme ugyanis, melly vastag önzés volt, nagyon különbözik a mai mívelt kor szellemétől. Ha ezelőtt az életnek semmi jobb célját nem ismerték, mint az érzéki élményt: ma a míveltebb nemzetek irányát és központját teszi az emberiség fensőbb érdeke, melly a törvényes szabadságban, közértelmességben, szellem- és szívképzésben, erényben és vallásban foglaltatik. Ez aztán szüli és megnemesíti a honszeretetet, szül gyöngéd érzelmet a művészet és tudomány iránt, és főczélul kitűzi magának az áldásteljes népnevelést, melly legszebb sajátsága jelenkorunknak. És íme ebben áll a mai kor szelleme.

Nagy hiával van tehát azon kormányfí, főrangú honfí és honleány az erkölcsi és polgári míveltségnek, ki a lélektannak ezen igen fontos, de mint mondók, még jól ki nem dolgozott ágával ismeretlen. Ugyanis neki mint e mbernek, emberiség tisztelőjének kell lenni, már csak azon magas állásnál fogva is, mellyre őt a gondviselés helyezte, és őt sok ezerek fölött atyailag fölemelte. Ezen nagy jótéthez s kiváltságához kétségkívül nagy és szent kötelességeket kötött, mellyeket ha nem teljesít, méltatlanná teszi magát fenséges hatáskörére. Úgyde mimódon tisztelheti valaki az emberiséget, ha annak földolgait, érdekeit, sorsát, előmenetelét, vagy alábbszállását, irányát, törekedések, szóval ennek szellemét figyelmére méltónak nem ítéli; ha egykedvüleg veszi, akár haladnak, akár hátrálnak kortársai a közértelmességben; ha mind egynek tartja: akár nemesednek, akár romlanak az erkölcsök, a tudományok akár míveltetnek, akár mellőztetnek, a kereszténység akár tiszteltetik, akár befolyását s hitelét elveszti? Mi módon őrizheti meg magát időkora romlottságaitól, fonák fogalmaitól, előítéleteitől, ha a korszellem előtte vagy ismeretlen, vagy nem helyesen ismertetett? Mi módon lehet ő emberbarát, ha a korabeliek derékjei s igazán nemesei ira-

nyát s közhasznú törekvéseit föl nem foghatván, velők egy frigyben nem munkálkodik és egy kézre nem dolgozik?’

Továbbá a kormányfinak s a nép felsőosztályabeliének mint polgárnak hazaszeretőnek is kell lenni, és azon kedvezésekért, mellyekkel maga s nemzetsége szembetűnőleg megtiszteltetett, a hon iránt hálásnak, személyes és értékbeli áldozatokra késznek kell lenni. Úgyde, vajjon képes leszen-e ő mind ezekre, ha a nemzet törekvéseit, a jobb lelkek irányát, hona fiainak köz-iparát, szóval a jelenkorabeliek nemzeti szellemét figyelmére nem méltatja, annak nemes vagy nemtelen irányát egykedvűleg veszi, és Jónásként vesztegel vagy alszik azon hajóban, melly, lehet, épen most csalárd örvények s vad sziklák között halad, s az ő részvétét síró szemekkel várja? Eleget tesz-e ő polgári kötelességeinek, ha a helyett, hogy elődei dicső példáját követvén, kik mintegy állandó táborban élének, és a haza külső s belső érdekeire argusi szemekkel vigyáztak, ő sem az emberiségnek, sem a hazának, hanem nemtelenül csak önmagának él, és a hon sybarit s korcs lakóit teszi föl példányul maga elébe? Ah! az ilyen kép azt érdemli, hogy elforduljunk tőle, és szorgalmunkat megketőztessük, hogy kortársaink nagyait az idő lelkével, jelenkorunk szelídebb s nagyobbyszerű szellemével megismertetvén, minél előbb emberekké s polgárokká, s annál fogva önmagukhoz méltókká tegyük.

Nem kis akadály a jobb és sikeresb népnevelésnek, mellyet különösen a kormányfinak átlátni s szívére kell vennie, az, hogy népnevelőink jobbadán ügyetlenek, sőt nagy részint neveletlenek. Tisztelet azon derék lelkészeknek s nyilvános tanítóknak, kik a népnevelés dicső, de honunkban hálátlan pályáján hervadatlan koszorút tűztek homlokukra; de óh milly kevés ezeknek száma! A többi csak kénytelenségből űzi azon mesterséget, melly kenyeret ad neki, és az éhhalálástól őt s családját megmenti. Minő

népnevelésünk általában, és minő népnevelési ügyesség föltevésire ad jogot minekünk, most arról nem szólok; csak azt mondom, hogy ha tudásaink olyan táblát nyújtanának évenként kormányfiaink kezébe, minőt Laforest adott be a belső miniszternek, s mellyről főlebb emlékeztünk, úgy véljük, nem volna senki, a ki a honi népnevelés ügyetlen és sikereden voltáról szíve fájdalmával meg nem győződnék, és tudni nem kívánná, honnan ezen ügyetlenség és sikeretlenség?

Mi ezeknek okát kettőben helyeztetjük. Elsőben abban, hogy a nemzet a nevelést fölötte könnyűnek, és mintegy velünk született tehetségnek nézi, és azt gondolja, hogy egy ez a tanítással: holott ettől véghetlenül különböző, és a nagy szellemismeret, elvek, ember- s világismeret, szerencsés phlegma, jó neveltetés öszhangzó munkája és gyümölcse. Illyen előítélet tartván fogva az elméket nemzetünkben, eszébe sem jut a néptömegnek, hogy a népneveléstjobb lábra kellene állítani, és azon poros, avult, szigorú alakból szükséges volna kivenni, mellyben az századoktól fogva sínylődik, hervad és kínlódik. Második oka népnevelésünk silányságának abban van, hogy népnevelőink polgári állapotja, helyzete igen alacsony, és sok szükségekkel megkörményezett. Vannak olyan lelkeszeink, kik béresi fizetést húznak; vannak olyan iskolatanítóink nagy számmal, kik a csatlósi díj egy harmadával megelégedni kénytelenek. Csodáljuk tehát, hogy a jobb talentumok illy vértanúságra magukat nem könnyen adják nálunk, hol a nemzet ezen jóltevőit némi lenézéssel szokás fogadni; hol a közhasznú fáradozás alatt megaggott, de már hivatalra alkalmatlan néptanítók sem nyugpénzekkel, sem egyébbel meg nem vigasztaltatnak, hanem a koldulás keserves kenyerére utasítatnak! Pedig tudja minden érző szív, hogy nincs drágább semmi, mint a mit könyörgéssel kell megvásárolni.

Már pedig nincs bizonyosb mint az, hogy ha az alapos, lehetlen jónak lenni annak is, a mi arra építettik.

Elhibáztatván nálunk az elemi népnevelés, elhibáztatik minden, és majd minden vallásos és polgári intézeteink sikeredének és kevés hatásúak lesznek. Hogy erről meggyőződünk, figyelmezzünk e következőkre. A népmiveltség számtalan szellemi, vallásos, erkölcsi, polgári és művészeti intézmények összehatása, és egy kézre-dolgozása által létesíthető. Úgyde ezekre némi fogékonyság szükséges a nép részéről, és mívelt kebel, melly a jó magot örömmel fogadja, és azt gondosan ápolja: különben szántatlan földbe esik az, és bár milly fölséges legyen, elvesz. így van a népneveléssel is a dolog; nem sikerül ez, ha az ügyes házi és nyilvános nevelők a kisedet és még el nem romlott keblet minden szépre, jóra s nemesre fogékonnyá nem tették, és annak idejében művészi kézzel dajkálni elmulatták. Hiába int bennünket a vallástanító, hogy ügyeljünk szorosan erkölcsi belső életünkre, vigyázzunk vágyainkra, tegyük életelvünké a Jézustól ajánlott szeretetet, melly abban áll, hogy kötelességeinket, mellyekkel embertársainknak tartozunk, mindig örömmel, kész s tiszta szívvel teljesítjük, ezekben találjuk örömünket, szívünk belső nyugalját; mind hiába, ha értelmünk, szívünk és fentebb érzelmeink e nagy és fenséges tanítmány elfogadására jökor el nem készítettett a szívreható elemi oktatás, és nevelőink jó példája által. Hiába taníttatunk arra, hogy vigyázók legyünk életünk párja megválasztásában, és magunkhoz illőt, természetünkkel egyezőt jegyezzünk el, ha előbb sem annak kinyomozására meg nem taníttatunk, minő szellemünk van: tüzes-e vagy szelíd, indulatos-e vagy jámbor? és így önismeretre; sem pedig arra útmutatást nem vettünk, mikép kell a nőnemi, kissé tettető lelkeket kiismerni, igaz vagy csak színlett szeretetöket kikémlelni, elhatározásuk s kézadásuk indító okait kitalálni, jó vagy rossz oldalait kinyomozni? A legjobb moral mellett is, lélektan fáklója nélkül, szerencsétlen lesz a házasság, és ezen emberiség és erény iskolája, ránk nézve, pokollá változik« Hiába zengik honi jeles költészeink az előidő

hőseit: Hunyadi János nagyszerű jellemét, Mátyás népszerűségét, Zrínyi nagy lelkét, Sarolta dicső törekedését, Borbély és Zrínyi Ilonák amazoni rettenthetlenségét; hiába alapítunk museumokat, nemzeti könyvtárakat; casinoakat, ha az elemi oktatást régi kopott vágásában tespedni engedjük, és behunyt szemmel nézzük, mint idegenítik el neveletlen s lélektudatlan iskolatanítóink a tudomány, az életbölcsesség szerelmétől a férfi s nőnemi ifjúságot, ezt észnélküli tanulásra kényszerítvén, csupán emlékező-tehetségét fejtvén ki ennek, még pedig sokszor bottóli félelem segedelmével, fensőbb szellemi tehetségeit pedig elmelőzvé, így tehát az értelmi műveltség elfojtatik, a közhasznú ismeretek iránti hidegség, egykedvűség tápláltatik, a könyvek, literature, olvasás, tudósok iránti részvét gyökeret nem verhet, a nép felső és alsó osztálya elő nem mehet, hanem az előítéletek, vadszokások, babona s fonák-ságok martaléka leszen.

Hallom, hogy sok nép- és iskolatanító azzal áll itt elő: „A magyar ifjúság és nép, mint keleti szellemű sardjádék, henye, könnyebbségszerető, tanulásra nem élénk kedvű, tüzes vérű, s nem olly mérsékleti véralkatú, benülő s gondolkozniszerető, mint a nyugati nemzetek; ugyan azért a legjobb szellemismerő sem önthet ebbe olly tanulás-, olvasás- és gondolkozásvágyat, minőt a lassúbb vérű nyugati népekben tapasztalunk, kik inkább tűrik testi, mint szellemi szükségeiket, és tudványaik kielégítésére egyik égsarktól a másikig, egyik földövből a másikba futnak.” De szabad legyen nemzetem elmebeli sajátsága dicséretére megjegyezni, hogy a magyarnak az irodalom s általában minden tudnivaló iránti részvétlensége s hidegsége épen nem lelki hiányain, hanem egyedül nevelőink s oktatóink lélektudatlan ügyetlenségén alapul. Sem a német, sem a francz gyermek nem olly tudnivágyó, mint a magyar, csak szellemét tanuljuk ki, és érthetetlen leczkékkel, érdektelen csekélységekkel, kivált holt nyelven tett előadásokkal ne kínozzuk. Beszéljünk csak előtte szép és nagy tárgyak-

ról élénk előadással, honi dolgokról hév- és hevítő lelkesedéssel, hozzuk elő Árpádot, hazánk hajdani fényét, a török dúlásait: minő életet sőt szikrát kap figyelme, minő részvételre buzdul szíve, minő lángra gyulád képzelődése! Miért nem vesszük tehát hasznát ama lélektanon épült tanítási elvnek, hogy a fontos igazságokat tetsző alakban, kellemes öltözetben, édes cseppekben kell beadni az ifjúságnak? Miért múlnak fel sok tanítót az állatidomítók vagy dressirozók, kik ezen munkájoknak a baromi szellem kitanulását és huzamos tanulmányát bocsátják eleibe?

Bölcs kormányfiak nagy és különös gondot fordítván az emberi lélek, nemzeti szellem és idő lelke kitanulására, ezen lélektani fáklya vil ágánál át fogják látni a nemzeti nevelés előmozdító eszközeit. Jelesem: elsőben meggyőződnek a felől voltakép, milly nagy szüksége volna Magyarországnak a nyilvános és házi nevelők növendékházainak minélelőbbi alapítására. Magának a nemzetnek kell ezen sarkalatos javítást elkezdni, nem másnak; mert minden magánosak igyekezete itt sikertelen, kisszerű, kevés hatású, egy két megyére terjedő, és az irigység, előítéletek s más ellenséges erők hatása által füstbe dönthető. Már láttuk fölebb, hogy a melly országokban a nemzet nem akart mindeddig bele avatkozni tetteleg a népnevelésbe, megelégedvén a rendőri vezérlésével ennek, ott mindeddig hátra van a népnevelés, még a derék Angolhont sem véve ki, hol legnagyobb hiba az, Vosz és Ruhkopf véleményei szerint, hogy a status mit sem tesz az ifjúság növelésére, s azt hiszi, hogy a nevelésről eléggé gondoskodott, ha a püspöki egyház kezei között meghagyja az iskolákat s a többi a privat társaságok gondjára bizza. Innen van, hogy Londonban magában 30,000 gyermek nő fel iskolán kívül, és a szegény írlandi catholicusoknak nem régtől fogva szabad, nyilvános iskolai intézeteket fölállítani. Poroszhonban az ország már régen tetteleg vezérli az ifjúság nevelését, és

Niemeyer ezen szavakkal rekeszti be a nevelésről irt örök becsű munkáját: „Míg Franczthonban az egész iskolaügy revolutionálva van, a nélkül hogy reformálva volna, míg Angliában a political és kereskedési érdek minden egyéb érdekeket elnyel: Poroszország ifjú királya első és legszen- tebb atyai gondoskodása tárgyainak lenni nyilvánítja az iskolákat a legalsóbbtól fogva a legfelsőbbig, és megnyitja az ezek fedezésére takarékossga által jó lábra állított pénztárát.” Lajos Fülöp is nem elégszik meg azzal, hogy egyes derék nevelők vállolatát pártolja, hanem ama hires egyetemi oktatót, Cousint 1831-ben elküldette Némethonba, vele az ottani iskolák állapotját megvizsgáltatta; ennek tapasztalataiból, a francia körülményekhez alkalmazva, törvényjavaslatot terjesztett az 1832-diki kamrák elébe a kezdő oktatástárgyában, melly javaslat a kamrák által némi módosításokkal törvénykép elfogadtatván, reményt nyújt, hogy ezen ingatag szellemű honban, a polgári rengéseknek véget vetend rövid idő múlva a jobb lábra állított ifjúság- s népnevelés.

Legsürgetőbb szüksége tehát honunknak is az, hogy az ország által kétnemű veteményesek alapíttassanak, úgymint: házi nevelők növendékházai, a felsőbb osztálybeliek gyermekei nevelésére ügyelendőké, és nyilvános nevelők vagy népiskolatanítóké, kik a falusi iskolákat igazgassák. Mindkét vállolat eszközzésére, előbb Némethonba vagy Schweitzba kellene talentomos ifjakat kiküldeni, kik itt a czélirányos bellancasteri módszert megtanulnák, derék neveléstani elvekkel megismerkednének, és a míveltebb népnevelés titkaiba beavattatnának. Például: a házi nevelők veteményese leendő igazgatóinak meg kellene látogatniok Berlint, Münchent, hogy itt az illynemű intézetek szellemét fölfogván, czélszeres eszközöket javasolhatnának a kormánynak e nemzeti nagyszerű vállalat létesítésére. Népiskolatanítóinak növendékháza leendő igazgatóinak pedig meg kellene keresni Schweitzban, Hofwylban Fellenberget, ki elég ügyes és lelkes volt a falusi iskolákkal szorgalom-

iskolákat párosítani, példány-iskolákat állítván fel mind a főbb rángd szülők gyermekei, mind a pórnépbeli gyerkőczök számára. Nem új dolog volna ez, és nem volna mit szégyenleni nekünk magyaroknak e részben. Ha Francz-hon ezt tenni nem átalá, ha Sándor az orosz czár ezt tenni nem szégyenlé: nem tennők e mi, kik az iskolában jól tudjuk: Discere non pudor est, pudor est non discerevelle? De a nemzeti élet szépitésében e derék elvről sokszor felejtkezünk. Ezen seminariumokban lehetne aztán a nemzeti jobb nevelés behozására szolgáló alapelveket megállítani; olyanokat tudniilik, millyeket a nemzet sajátságai, szükségei, a kor szelleme kívánnak, sőt sürgetnek; itt lehetne életbe s folyamatba hozni azon jóltevő elemeket, mellyek a józabb lélektanból lelkünk főlebb előadott öt sarktvényeiből önkényt folynak; itt lehetne s kellene a fenyíték fogalmát megállítani, a gyermekeket az önmunkásságra szoktatni, szóval a kor kívánatinak megfelelő példánytanítókat képezni. Nyerne ezek által a nép felső és alsó osztálya egyaránt, és fontosabb lépést nemzetünk, újjászületésére, ennél nem tehetne.

Egybe lehetne ezen vállalattal kötni a népnevelők polgári sorsának javítását is, melly már második hathatós eszköze volna a jobb lábra állítandó népnevelésnek. Minden miveltebb országok azon kezdették a nevelés javítását, hogy a népnevelőket tették tisztess helyzetbe, ezeket vigasztalták meg becsülettel, jövedelmesb tisztelet - díjjal, nyugpénzzel; a mivel azt nyerték, hogy nevelt emberek adták magukat a nevelésre, miből felszámíthatlan hasznok áradtak a nemzetre. Ha valaki, bizonynyal mi magyarok szólíthatjuk meg jobbágyi alázattal atyai keblű fejdelmünket azon szavakkal, mellyeket Niemeyer intéz nemes bátorsággal saját fejedelméhez: ¹⁾ „A porosz monarchia máirégen magára vonta a külföld figyelmét, és megérdemlette ennek tiszteletét a nyilvános nevelés tekintetéből is. De

¹⁾ Grunds. d. Erziehung I. köt.

még sok érdemnek van itt helye. Még számtalan iskolatánítók nyögnek a szegénység terhe alatt. Még sok munkás ifjú emberek emésztik el legjobb erejüket az iskola porában, távol a házi boldogságtól, kedvező kinézések nélkül. Még ezerenként bolyongnak a pörgyermekek, és senki nincs, ki őket nevelné s tanítaná.”

Felelő semmiről jobban meg nincs győződve, mint arról, hogy e derék nemzeti vállalat jó fejedelmeinken épen nem múlik. Vele született sajátsága az uralkodó házunkból származott királyainknak, hogy a józan elvekre épített célirányos nevelésnek mindig pártolói, sőt előmozdítói voltak. Ki nem ismeri a dicső Mária Teréz érdemeit honunk ifjúsága nevelésében, ki itt korszakot kezdett, és soha el nem múló fénykoszorút szerzett magának? II. József is méltó fia volt neki e részben. Felelő a számtalan adatok közül csak egyet említ. Midőn 1811-ben a szarvasi derék szorgalomiskolát meglátogatná, ezen intézet ősz Nestora, Teschedik, megmatatta azon jutalom-díjakat, nemes levelet, érdempénzeket, mellyekkel e halhatatlan császár őt halmozta, és el nem hallgatta azt is, hogy a belgrádi táborozás idején is, a hadi lárma között, eszébe jutott neki a szarvasi iskola; őt tehát egy közel fekvő városba magához hivatván, őt egész óráig beszélt vele: „Még pedig, mint ezen genialis öreg mosolyogva monda, nem az időjárásáról.” II. Leopoldunk is Józsefí szellemben haladott. E derék fejedelem is így fejezi ki magát azon királyi dicsérő, és helybehagyó levelében, — Belobungs-Decret, — mellyel Teschediket megtisztelte: „Ungarn wird nie, ohne solche practisch-oeconomische Institute, zu dem Grade anderer cultivirter Nationen emporsteigen.” Mindenki tudja, hogy elhunyt dicső I. Ferenczünk minden alkalommal azt sürgette, hogy „Vallásosán és erkölcsileg neveltessék az ifjúság, és e szent célnak minden mellékes czélokat alá kell vetni;” úgyde, mint föllebb láttuk, épen ezen célja nem valósulhat az üdvezültnek, ha ennek föltétele és eszköze, a nevelők jobb nevelése és képzése nem létesül.

De hiszszük szentül, hogy kormányfiainkon sem működik e főbenjáró javítás. Inkább szeretnek ezek a maradék tribunálja előtt úgy megállni, mint Pombal, Olarides, Sulli, Hertzberg és Brougham, kik mindnyájan a népmiveltség baráti valának; nem pedig úgy, mint herczeg Alba, Caraffa és Kollonics, kik a nép értelmességében némi revolutiot képzeltek. Az idő megfejtette ezen kissé szövevényes rejteményt, és a jelenkor adatai igen erős bizonyásgal szolgálnak minden szellemismerő kormányfinak arra, hogy mívelt népek között áll legerősebben a trón; ellenben zsarnoki ingatag kormány épülhet csak egyedül tudatlanságon és szívbeli míveletlenségen.

XVIII.

VEZÉRLŐ HASZNAI LÉLEKTANNAK A TÖRVÉNYHOZÓKRA,
NAGYOBB FÖLDBIRTOKOSOKRA ÉS KÖNYVSZERZŐKRE
NÉZVE.

A lélektudománynak megbecsülhetlen hasznai vannak a népnevelésre, mint láttuk a fölebb mondottakból; de sehol gyógyító erejét oíly igen ki nem mutatta, mint a megjobbított büntető rendszer által, melly a legmélyebb szellemismereten alapul. Ezen rendszer létesítói gyökeresen ismervén az emberi lelket, jól tudták, mi a fődolog az erkölcsi gyógyításban, és a hibázott emberiség javításában. A fensőbb lélektan, mellyet szorgalmasan tanultak s műveltek, nyújtottii nekik a kulcsot, ennek kitalálására; ennek földadata levén a vétkek és hibák megfejtése, a büntetés fogantjának előadása, a megjobbulhatás módjainak és eszközeinek előterjesztése, mellyeknek az emberi ész jól végére járván, és itt tisztában levén, a fenyítő törvények megváltoztak, czélszerűbbekké lettek, és kívánt sikerrel koronáztatnak.

Világos és élő például szolgáljon itt minekünk, az éjszakamerikai egyesült statusokban keletkezett büntető rend-

szer, melly magára vonta az európai kormányok figyelmét, és a mellynek elvei szerint van már alkotva, kevés, különbséggel, a müncheni fenyítőház is Bajorországban. Ezen rendszer egyenesen lélektani tiszta kútfőből eredett, mint ezt lelkes Bölöni Farkasunk kielégítőleg lerajzolja. Ugyan is, az emberszerető Pern méltó tanítványi: Franklin, Bradford s mások, mély szellemisraeretöknél fogva átlátván ezt, hogy a legnagyobb gonosztevők erkölcsi gyógyulása, hoz is lehet remény; jól tudván azt is, hogy a testi büntetések, és külső meggyaláztatások a belső és lelki erőket is meggyalázzák s elmakacsítják; meg levén győződve a felelő is, hogy az emberektől, még fogoly társaiktól is elzárás, utat nyit mindenkinek, szíve legbelsőbb rejtekibe tekintésre, lelkiismeretéveli számvetésre, és eddig megfutott pályájáról elmélkedésre; végre tapasztalván azt, hogy Európában a fogházak többnyire a megromlott erkölcsök szemétházai: „Hová, hogy éjszakamerikai derék utazónk szávaival éljek ¹⁾, egy időre kihányatik a társaságot megvesztegető rothadt rész; hogy ezen házban mint gonoszság iskolájában, a henye élet unalmi közt egymást tanítva, még rendszeresebben betanúltassék a gonoszság a status költségén; hol a fogoly a botozások között, megutálva a boszúálló törvényeket, s ax őt megalázott, sőt kebeléből kivetődő emberiséget, új elkeseredéssel tér meg az életbe visszaboszúlni az őt üldözőket. De a melly fogoly az illy rendszerű amerikai fogházba vitetik, akarmilyen volt is az előtti életpályája, mindenek előtt azt tanulja meg: miként lehessen öngondolatiban foglalatosságot találnia, miként kellessen önlelkiismeretével számolnia, s megfutott pályájáról elmélkednie. Megtanulja a szorgalmat, rendet, és engedelmességet, mellyeket eddig bizonyosan nem ismert. Megtanulja a mértékletességet s munkásságot; minden henye gondolatoknak ellenorvosságát, s egészségének forrását; a csinosságot, pontosságot, hihetőleg eddig előtte egé-

¹⁾ Utazás Éjszakamerikában. 108-119. 1.

szen új tudományokat. El van zárva minden rossz társaságtól, minden rosznak hallásától, s példája látásától; mellyek talán különben még el nem romlott természetét eltántorították volt. Es a mi legfőbb, 12 órai szakadatlan munka közt, s néma hallgatásban eltöltött napja után, fenmarad még 12, magának egészen fölszentelhető órája, melly alatt bizonyosan legalább egy órát magávali számolásra fordít, hajdani életének bonczolgatásában, az ezen fogsága alatt tanulakról! elmélkedésben, a tőle el nem zárt remény színei festegetésében, az általa megbántott társasággali megint kibékélhetés képzelgetésében, s azon erős óhajtságban tölt el, hogy többé okot ne adjon ez illy iskolába jutásra.”

Tudták tehát ezen szellemismerő törvényhozók a felsőbb lélektanból, hogy valamint a testi nyavalyák ragadó-sak, így a lelkiek is: és lehetlen, hogy hasonló hangulatot, vétket ne öltözzék magára azon emberi egyesület, melly egyenlő sors alá vetetik; mellytől az egyed el nem távozhatik, ha csak azoktól, kikkel egyesülésben van, ki nem akar csiífoltatni vagy üldöztetni. Illyenkor tehát a testületszellem – l'esprit de corps – azonnal kifejtőzik; és tudjuk, hogy a hajóslegények, újonczkatonák csakhamar beszívják azon ledér, szitkozódó, gőgös hangulatot, melly ezen néposztályban a közvitézek között csaknem mindenütt mutatkozik. Mi csoda tehát, ha azon dögleletes szellemű fékházban, a hová nálunk Európában néhány száz bános, vétke és kora minden különbsége nélkül, rakásra záratik, egyik a másiktól elkapja azon erkölcsi ragadványt, mellyből őt épen ki akarnók gyógyítani? Az amerikai rendszert itt ellenkezőleg cselekszik. Ez elzárja szoroson egyik rabot a másiktól, és mégcsak egymással beszélni, enni, feküdni is soha nem engedi; és őt csupán magával, és néha a lelkiörvossal, a pappal hagyja társalkodni.

Tudták továbbá ők a tapasztalásból, hogy a munka minő gyógyszere a léleknek, melly kiüzi az éktelen gondolatokat, ezektől a lelket elvonja, a testés lélek erői közé harmóniát visz be; ellenben a henyélés minden vétkek

párnája. Fordították tehát ezen orvosságot az erkölcsi betegek meggyógyítására, kik heverőkből itt dolgozó embereké képeztetnek, s ez által erkölcsiségök, polgári jólétök alapja megvetetik. Tudták végre ezen életbölcsek, ismerően gyökeresen az emberi lelket, hogy az emberiséget lehetkezni teljesen lehetetlen levén, van és lehet mindig remény a legfőbb gonosztevő erkölcsi megjobbulásához is, csak ügyes gyógykéz járuljon hozzá, és az erkölcsi gonoszt ne tegye gyógyíthatlanná a megalacsonyítás, botozás, jobb gondolatokhoz juthatástóli elzárás, a remény elfojtása, a társaságali kibékülhetés megsemmítése által; hanem emberileg bánják a legfőbb vétkessel is, mint lelki nyavalyással. Éreztesse ugyan vele a törvény egész súlyát; de éreztesse vele azt is, hogy ezen büntetés nem az engesztelhetlen boszszuállás fertőjéből, hanem azon életforrásból ered, mellynek czélja a kötelességéről megfelejtkezettnek gyökeres meggyógyítása, s ez által megint hasznos polgárrá tétele.

Általában véve, Éjszakamerika remek példája a czélszeres népnevelésnek az európai némelly állodalmakra nézve, mellyekben e fontos dolog elhibáztatik a nép felső osztályánál szintűgy, mint az alsóbb rendűeknél a szellemtudományyali ismeretlenség miatt, melly legjobb vezérlője a törvényhozásnak is. Mert ha azt kérdezzük: miért olly ritka Európában, mind a felső osztálybelieknél, kiket birtokosoknak vagy dolgozóknak nevezhetünk, fennálló viszonyainknál fogva, mind a néptömegnél, melly birtoktalan, és dolgozó osztály, azon önmérséklet, melly anyja minden erkölcsi erényeknek, az a tiszta honszeretét, melly kútfeje minden polgári műveltségnek, és a melly két fő erényre kellene nevelni minden állodalomnak keblebeli minden tagjait? Bátran elmondhatjuk: hogy e két sarkalatos erkölcsi hiány elkerültethetnék, ha a polgári alkotmány-szerzők vagy revideálok az emberi lélekkel ismeretesbek volnának. Ezek nem tudják vagy nem akarják tudni, milly csodadolgokat művelhetni a polgári szabadság lehető mér-

tekének, – nem egyenlően, mert ez lehetlen – minden lélekre kiterjesztése által, mely szabadság aztán létszere minden erkölcsi és polgári szépnak és nagyinak. Mert ugyan hogy gyűljön *ott nemes* lángra a műipar a dolgozó s birtoktalan osztálynál, – legyen azon szorgalom akár szellemi vagy könyvszerzői, akár föld-, akár kézművesi, akár kereskedési, – a hol annak elébe áthághatlan gátok s akadályok vettetnek? Hogy fellengessen a bölcs emberbarát, hogy derengjen nép javára intézett gondolatiban, hogy ömledezzen népszerűs szíve oktató irataiban, ha egyik előítéletről a másikba bökken, egyik rozsdás rendszert alig győztesse le, már a másikkal kell neki küzdeni? Hogy tegye kertet, sőt édennek a földműves telekjét, ha az neki nem sajátja? Hogy űzze nagyban szeretett mesterségét a kézműves, ha a czéhi s más akadályok szárnyát szegik, és lelke magasra törő szárnyait nem érdemlett bilincsek leverik? Hogy fussa be a világtengere kikötőit gondos méh módjára a kereskedő, ha saját honában nincsenek közlekedésije intézetek, hona folyói szabályozatlanok, és a földművelés, és kéz művesség porban-fekete miatt nincs neki mit kivinni a világ vásárjaira?

De az Éjszakamerikában mind máskép van. Itt a polgár lelke, a mérsékleti szabadság keblében csodálatra méltó nagyságra növekedhetik; gondolatait mindenkivel szabadon közli, és mindenkinek belátási kincseihez szabadon jut; a törvény által egyaránt védetvén, saját becsét s méltóságát érzi, a születés s vak szerencse játékaik előtt hódolni nem kénytelen, csak az erény előtt; lakozzék az a kéz- vagy földműves keblében. Ezek, s más számtalan jók miatt forrón szereti hónát; mert ez haza, még pedig édes haza rá nézve; sőt imádkozik a mindenható előtt forró fohászokkal, hogy a távollevő népek is e boldogságra jussanak: mint erről honi derék utazónk *értésít* is bennünket.

Honnét ezen, újabb alapelvek szerint intézett törvényhozás illy jótékony hatása? Onnan, hogy a régi törvényhozók ismeretlenek levén az emberi lélek törvényeivel, és

nem tudván voltakép sem az emberiség, sem a status fő célját, melly nem lehet egyéb, mint az emberi s társas erények bővebb kifejtése, egykézre-dolgozás, erőegyesítés, és ez által eszközzendő nemzeti nagy erő s gyors haladás: ők törvényeik, szokásaik, kiváltságaik, szabadalmaik, osztályozásaik által részre szaggatták a nemzeti erőket, elkülönítették egymástól a polgárokat, ők nem önállású személyeket, hanem eszközöket neveltek; mellyeket az alnéposztály észrevevén, amaz említett dolgok zendülések, erőkitörések, vagy ha ennyire nem mentek, békétlenségek, s ebből folyó bűnök anyagai lettek, és szülték sok helyeken a népforrongást, a nemzeti elkorcsosodást, sőt a népek becstelen halálát. De a mai törvényhozók, kiknek fő tanulmánya a lélektan, dicséretesen különböztetik meg magukat e részben. Ok lélektani finom tapintatuknál fogva mindjárt tudják, hogy, ha valamelly közállodalom tagjai büszkék, irigyek, fejesek, egymásellentések, megférhetlenek, henyék, ipartalanok, országos érdekek iránt részvétlenek, újítástól idegenek, honnan keletkeznek ezen nemzeti sajátságok; tudják, hogy ezek főleg a nemzet nevelő eszközétől, a törvényhozástól vannak: ők tehát úgy alkotják törvényeiket, hogy a status minden tagjaiban közlélek, ipar, mérséklet, haladási szellem, erkölcsiség, honszeretet ébredjen föl, elgondolván, hogy így felel meg a törvényhozás a közállomány céljának, így felel meg a keresztyénség áldott szellemének, melly nem egyéb, mint legszebb humanitás, és a társas erények harmóniája: mint erről ama nagy törvénybölcs, Montesquieu ekkép tesz bizonyosságot: ¹⁾„La religion chrétienne, qui ordonne aux hommes, de s'aimer, veut sans doute, que chaque peuple ait les meilleurs loix politiques, et les meilleurs loix civiles: parce qu' elles sont après elle, le plus grand bien, que les hommes puissent donner et recevoir.” A törvények hibáit csaknem egészen kipótolhatják az erkölcsileg s polgárilag jólnevelt nagyobb földbir-

¹⁾ L'esprit des loix Livr. 1. Chap. XXVII.

t o k o s a k , – nos moeurs corrigent nos loix, – kik nagybefolyással vannak s lehetnek a népnevelésre, de csak úgy, ha a lélektant kedves tanulmányukká tették. Ebből megtanulhatják a jobbágyi szellemet, mellyről Garve szépen ír, és a melly szellemi sajátság foly mindig ezeknek foglalkozásaiból, és polgári életbéli viszonyaikból. Mi az elsőt illeti, életmódjuk nem engedi azt meg nekik, hogy széles, sokra kiterjedő elvont dolgokróli ismereteket s fogalmakat gyűjtsenek; ugyanazért elmebeli láthatáruk szűk; de a mit tudnak, jól és pontosan tudják. „Kevés dolgot ismernek ők, így szól Garve ¹⁾, hallomásból vagy könyvekből, hanem a mit tudnak, szemekkel látták, s kezeikkel tapogatták. Életök viszontagságai, rokonaik, szomszédjaik, ismerőik történetei, és azon dolgok, mellyek a földművelésre és gazdaságukra tartoznak, teszik egyedül beszélgetésök s gondolkozásuk mindenkori tárgyát. Ugyanazért ép és józan eszűek. Mivel minden félig értett fogalmak, mellyek másoknak hamis következtetésekre alkalmat adnak, a szóvali tanításból erednek, mellyeket vagy az iskolában hallott valaki, vagy a társalkodásból, vagy a könyvekből merített. Ismeretkörük tehát bár keskeny, de nem fonák és helytelen.” Erkölcsei jellemökben négy fő vonást különböztet meg ezen sléziai bölcselkedő, úgymint: alattomoságot, konok makacsságot, iszákosságra, dőzsre hajlandóságot és mindennemű újítástól! idegenséget. E hibák, úgy látszik, az eredeti és gyökérgonoszból, az ipar hiányból erednek, melly kizáró sajátsága majd minden jobbágyinak, és rég ismeretes közmondás a németeknél: „Wenn der Bauer nicht muss: so rührt er weder Hand noch Fuss.” Alattomos tehát ő, és sokszor csalás által is segít magán, mert azt hiszi, hogy mások is olyanok mint ő, ki jó kedvéből és önkényesen ritkán tesz valamit, csak kénytelenségből, vele született restségénél fogva; melly restség onnan ered, hogy neki a gondolkozás sokba kerül, de a melly a mellőzött ne-

¹⁾ Über den Character der Bauern. 24-84. 11.

velés és oktatás hibája. Makacs, mert egy oldalú, lelke is olly hajlatlan, mint izmai, mellyek jókor a sokoldalú szorgalmi gyakorlások által hajlékonyokká nem tétettek. Szeszies italokkali mértékletlen élést kedvelő, mert lelke nemesebb munkákra nem levén szoktatva, az idő üres óráit s unalmait szellemi multságokkal nem tudja betölteni s elűzni, hanem készít magának természetellenes lelki multságot a képzelődést fölizgató italok által. Fél az újításoktól, mert ennek hasznai átlátására megint eszét kellene csigázni, ehhez pedig nem szokott; körülményeit, foglalatosságát kellene változtatni, ettől pedig szokott restsége miatt idegen. Gyökérgonosz tehát, ő benne, ítéletünk szerint, az iparihiány, mellyből nemcsak erkölcsi, hanem gazdasági s polgári bajai is erednek. Illy szempontból ismervén őt minden szellemismerő földbirtokos, könnyen átláthatja, hogy neki mindenekelőtt ezen sarkalatos erkölcsi kórságot kell megorvosolni, ha azt akarja, hogy adózható jobbágya legyen. Mi volna erre leghathatós s célirányos eszköz? Az, mit Fellenberg bölcsen átlátott, Teschedik pedig honunkban munkába is vett; de az irigység, hév buzgalom, s egyéb miatt abban hagyni kénytelenítettett. Falusi iskoláinkat tehát együtt szorgalmi iskolákká kell átképeznünk, ha a földművesek legnagyobb és legszükségesebb osztályát félvad állapotjából ki akarjuk segíni honunkban. Nem javasoljuk mi itt azt, mit a szép buzgóságú Szabó ¹⁾ gyógyszerül ajánl, hogy „Minden helységben a földesuraság egykét, vagy az iskola népességéhez képest több köblös földet ajándékozzon az iskolának; abból csináljon az iskola olly kertet, mit maga műveljen. E kertben minden nehézség nélkül lehetne az olyan dolgokat termeszteti, mellyek sok kezeket, de kevés egyes erőt kívannak, és sokat behoznak; a termésből bejövendő jövedelem fordítottassék az iskola szükségeire. – A gazdálkodáshoz, a szegény mezei gazdákhöz jobban értő iskolamester – !?! – a növekedő generatiót jobb gazdák-

¹⁾ A hazabeli kisebb Iskolák jobb lábra állításáról. 80. 81. 1.

ká tehetné, megtanítván a gyermekeket a föld jobb művelésére, megismertetvén velők némely jobb eszközöket s olly veteményeket s plántákat, mellyek még a népnél ismeretlenek.” Pium desiderium! és erre azt mondjuk: Quodque parum novit, nemo docere potest. Előbb tehát kell képezni ilyen példánytanítókat. Hol? Már mondtuk: a kormány által fölállítandó falusi iskolatanítók növendékházaiban, mellyek szükséges volta itt is megvalósul.

Még most elég lesz, ha a nagy lelkű földesurak példányiskolákat állítanak föl urodaImáikban, egyet vagy kettőt, még pedig mind a férfi-, mind a leánygyermek számára, föltevén maguknak példányul a bajor falusi iskolákat: „Hol, mint Szabónk szépen leírja, minden falusi mesternek kötelességében áll a többek között az is, hogy a gyümölcsfák ültetését, nevelését, oltását jól értse, és arra a falusi gyermekeket megtanítsa.*1

Az ilyen példányiskolában lehetne aztán valósítani, mind azt, mit a kormány is untalan sürget: selyembogarakali, pamuttali, méhekkeli bánás megtanítását, és az ollyan munkák gyakorlatára vezető útmutatást, mellyeket télben, a tavaszi, nyári és őszi esős időkben, a házban vagy háznál kell a férfi, vagy nőnemű jobbágnak véghezvinni, minők: kosár, szalmaszék- s nyoszolya – és kefecsinálás, gyapjúfonás, hálókötés, s egyebek, mellyek csekélységeknek látszanak, de nem csekély a belőlök áradó erkölcsi és gazdasági haszon, mert így készülnek a dolgos, életre való, koldulástól idegen, tehetős, minden jóra élénk, adózható alattvalók, kik áldanak emlékezetét örökre a rólok illy atyailag gondoskodó földbirtokosnak, kinek azon költséget, mellybe az illy iskolának főiddel s tanítókkali ellátása, ezeknek az országos veteményesekbeni taníttatása, és talán utaztatása is kerülne, bőven megtérítnék, s megfizetnék azon iparos és szorgalmas földmivelők, kikben lelhetné szive legszebb örömeit, s egykori forró tisztelőit. Annyi bizonyos, hogy a derék Georgicon fölállítója, noha milliót költött párnélküli intézeteire; de milliókat is hozott be ez

neki, és e mellett él minden hálás magyar kebelben áldott emlékezete.

A népnevelők tisztos sorába tartoznak elvégre a nemzeti írók és könyvszerzők is. Ezeket is egyedül a józan lélektan vezetheti e jeles pályán. Mielőtt azon hasznót előadnék, mellyet ezek a lélektanból meríthetnek, illő megérteni, kik azok, kiket a nemzet írói gyanánt tekinthetünk? Egy egész nemzetnek irományok által oktatói s nevelői nem azok, kik szív- és főbeli csekély értékkel bírván, mintegy hivatás nélkül, utánózzák, meg nem választva, a külföld nemesb könyvszerzőit: külföldi ananászt vagy czédrust akarnak plántálni honunkba, el nem gondolván, sőt ki nem számítván előbb pontosan, fog-e az itt diszleni vagy nem? el van-e arra készítve a nemzeti szellem vagy nincs? ők rákötik a nemzetre idegen honokban termett árúikat, mellyeket aztán ez, mint önállású testület és személyzet, nem csoda ha el nem fogad mint idegen, és még nem honosított terményt. Nem is azon ábrándozók s fölmagasztalt képzelődésű fők a nemzet írói, kik, lehet jó czélból, írnak ugyan eredeti nagy eszmékről, nagy gondolatokról, nagy terveket terjesztnek elő, és ezek elfogadásától s létesülésétől várják a hon és világ üdvösségét: csak az a kár, hogy ők, mielőtt reformatori pályájukon elindultak, nem vizsgálták azt meg, kivihető-e javaslatuk; megfelel-e a kor, a nemzet valódi szükségeinek? a jelenkor embereinek vannak-e írva, vagy pedig részrehajló bírák által megvizsgálva, elvégre is nem egyebek-e, mint föllengős és üres álmai a magát fölülmuló értelemnek?

Kik tehát a nemzet írói? Azok, kik legelőbb is saját fő- és szívbeli értékeket vizsgálták, és hogy úgy szóljunk, akózták meg, és végére jártak hosszas és sok rendbeli kísérlet után, van-e belső hivatásuk e pályáni elindulásra? azután annak jártak jól végére, minő szelleme, minő szükségése van azon kornak és nemzetnek, mellyet oktadni akarnak? értik-e, a mit tanítani indulnak? – tudják-e, minő fogékonysága van a népnek, mellyre hatni akarnak; mire gyü-

lad minden magyar hő kebel, és aeolusi hárfaként egybe hangzik; mitől idegen és mit taszít vissza? Az ilyenek tehát leszállnak az emberi szív mélységeibe, és ennek minden tekerületeit, húrjait megpendítik, s bejárják a lélektan világánál; jól ismerik a nemzeti s korszellem fény- és árnyoldalait; nemcsak ismerik pedig, hanem emberi és honfi kebelrel fognak szép hivatásuk dolgaihoz. Ezekre aztán szóról szóra rajok illik, mit Nagy Fridrik, maga is nagy író, mondott: ¹⁾ „Auctorok az emberi nemzet törvényadói, kiknek iratai elterjednek széles e világon, oly ideákat nyilvánítván, mellyeket mások elfogadnak. Ha azokban a gondolat ereje az előadás tüzével párosult, akkor bájolnak s indítanak. Nem soká lángra gerjed sok ember az emberiség szerelmétől, mellynek szikráit ők hintették el a szívekbe. Jó polgárokat, hív barátokat, alattvalókat képeznek, kik a zendülést és zsarnokságot egyaránt utálják, a közjó szeretetétől ébresztetve egyedül. Nekik, ezen könyvszerzőknek, köszönheti a világ azon erények létezését, mellyek az élet bátorságát és báját teszik; ugyan mi szép s nagy az, mi nem az ő munkájok volna?” Az ilyeneket illetik legméltabban a dicsőség fénykoszorúi, szobrok s tiszteletdíjak, mivel *ők* törvényt szabnak egész nemzetnek lángeszök trónján; megmondják a nagy királyoknak II. Fridrikkel: ²⁾ „Fejedelem, legyen kicsiny vagy nagy, úgy neveztessek mint ember, kinek hivatása az, hogy segítsen tőle kitelhetőleg az emberi nyomorúságon; olly orvos ő, kinek gyógyítani kell alattvalói bajait. Ő az népe között, mi a szív a testben. Ez minden tagokból magába szívja a vért, de ki is taszítja azt magából ezek legszélsőbb részeire. Fejedelemre árad alattvalói hűsége és engedelmessége; róla s tőle pedig vissza kell folyni bőségnek, jólétnek, nyugalomnak s mindennek, mitől függ a társas élet gyarapodása s boldogsága.”

A nemzet koszorús íróinak illik szívére kötni nemcsak a fejedelmeknek, hanem a nemzet főbb rendű fiainak s leá-

¹⁾ Oeuvres posthumes de Frederic II. Berlin 1788.

²⁾ Ugyan ott.

nyainak e nagy igazságot: hogy nemcsak rendnek kell uralkodni az országban, nemcsak bátorságosítva kell annak lenni a külső ellenséges erő ellen, hanem virágozni is kell, hogy céljának illőleg megfeleljen. Úgyde, mikor virágozik? Nem akkor, ha csak néhány fénylak pompáz sok sással vagy náddal fedett nyomorú kunyhók között; hanem minél többeket elevenít a legélénkebb ipar, melly minden alkalmat hasznára ügyes fordítani, mellyekkel kedveskedik neki a hon; minél nagyobb mennyiségű s lehető legnagyobb jóságú terményeket állít elő; minél jobban ért ez ezen termékek földolgozásához, művészség általi megneemesítéséhez, és azért, minnek ő hiával van, a kereskedés általi elcseréléséhez; minél jobban egyesültek a polgárok minden osztályai saját ész- vagy kézbeli erejükkel egymás segélésére; minél többeket éleszt ezen vágy, hogy erejük teljes megvetésével emeljék a hon dicsőségét s jólétét; végre minél jobban iparkodik a kormány azon, hogy minden polgár iparját és szorgalmát fölébressze, lelkesítse és segítse. Azt kell neki szüntelen a nemzet füleibe zengedezni, hogy ott van virágzás, külső és belső jólét, hol erkölcsiség van és igaz honszeretet; ezek pedig ott léteznek egyedül, hol közértelmesség van és az előítéletek fekete fellegei elűzettek a hon egéről. Ezek meg akkor üzetnek el, midőn minden polgár helyesen gondolkodhatik és ítélni azon tárgyokról, mellyek saját körébe tartoznak.

Nemzeti írók tehát egyesítik magukat, annak mindekkeli megértetésére, hogy addig erkölcsi és polgári miveltségről, és az ezekből folyó nemzeti jólétről nem is lehet gondolkozni, míg a szabad vizsgálódásnak s közlekedésnek akadályok tételnek útjába: – hogy a sajtószabadságnak korlátoznak kell lenni, de e mellett nem nyomasztónak, azt mindenki jól tudja; – míg a nemzet, pontosan nem ügyelvén a nemzeti nevelésre, tanítók s nevelők növendékházait országos költségen föl nem állítja; míg a derék tanítókat s nevelőket becsülettel, díjjal meg nem jutalmazza érdemök szerint; míg az árvák és szülőtlének ügyét föl

nem fogja, és a gyermekeik erkölcsi és polgári nevelését elmulató szülőket érdemök szerint meg nem bünteti; végre míg azokat, kik a jólérett közértelmességet veszedelmesnek kiáltják, és, mint üdvezítőnk szól, — ki maga is azért jött, hogy világossága legyen e világnak, és a lelki vakokat meggyógyítsa: — „Elveszik másoktól az ismeret kulcsát, azonban sem maguk nem mennek be, sem másokat, kik beakarnak menni, be nem eresztnek,” mint emberiség és haza ellenségeit magától el nem üzi, bölcs választást tevén azonban a sötétítők és azon éretteszűek között, kik a régi jót teljes erővel föltartani, az új s csak félig-meddig igaz véleményeket korlátolni, és azon koros elveket őrizni erőlködnek, mellyek igazak, bár láttassanak elütni a mai ingerült kor szellemétől.

S z í n k ö l l é s z e k legerősbben hatnak a nemzet erkölcsi és polgári szellemére. Nekik hát legnagyobb szükségök van a lélektanra. Mert b. Eötvösként: csak az hathat, ki egészen korában él, és ki korát megérté. Népszerűknek kell tehát nekik lenni, mi, mint főlebb látók, szellemismeret nélkül nem is képzelhető. Erezzenek minden érzeményt, melly a nép szívét emeli, minden közöröm, remény, fájdalom visszahangot találjon annálfogva szívökben. Élesen kell nekik látni és érteni, mi a nemzeti színház iránya és saját szelleme? Nem az, hogy ez más, tőlünk egészen különböző szellemű, véralkatú, jellemű népek színadarabjainak utánzója legyen, mivel így több kárt tenne mint hasznot, mind az erkölcsiségnek, mind a nemzetiségnek: bizonyos levén, hogy sok nemzetek bár elhíresztelt színdarabjai nem egyebek, mint tükrei s iskolái minden rafinírozott vétkeknek, mellyektől az ifjúságot, és a pórnpet, melly mindig gyermek marad, nem óvhatjuk eléggé. Hanem ha nemzeti színház lesz, legyen az nemzeti, nem korcs; ismertesse az meg nemzetünket önmagával, ismertesse meg honunk régi és mai előítéleteit, hőseit és átkait, mindig előtte tartván Hugo Victor amaz arany szavait: „Szükség, hogy a drama philosophiát adjon a soka-

ságnak, az eszméknek alakot, a költészetnek inakat, beteg léleknek gyógyszer, rejtett sebeknek balzamat, tanácsot mindenkinek, és törvényt.”

Véleményünk szerint úgy lehet nézni a nemzeti színházat, mint a nemzet jó vagy rossz sajátosságainak tiszta tükkrét, mellynek tündéres mutatványiban meglátja magát a hőkeblű honfi, szintúgy mint korcs parasitja a honnak, fölleli lelke formáját a szerény épen úgy mint a gögös, az irigy mint a különhúzó, az ipartalan mint a külföldiekedő; a társaságnak élő s haló bölcs, mint csak jogairól ábrándozó, kötelességekről pedig teljesen feledkezett honföldteher. Mi módon lehetnek hatással ezen képmásak a nézőkre? Úgy, ha a színeköltészek lélekföstészek lesznek, kik olly eredeti másolatokat tudnak adni a színpadon, mintha azokat, hogy Galotti Emilia írójával szóljak, a tükörből lopták volna ki. Úgyde, hogy lesznek lélekképmásolók? Úgy, ha ők szintúgy tanulják a szellemet alkotó eredeti és ágózatos vágyakat mint arczföstészek tanulmányukká teszik az arcz izmait, sőt az egész izomrendszert; melly musculatura Fensőbb ismerete jelöli ki különösen a régi szobrásokat a maiak fölött, miről felelőnek különös alkalmá volt meggyőződni a drezdai derék antikteremben, midőn a magát bajvívásra készítő bajnok mindenektől csodált körrajzát kezeivel megtapogatná.

Ma már a színészet köre nagy és tágas; de a kik erre, sőt általában a művészetre adják magukat, jól meg kell gondolni, hogy a művészetek is az igazság és erény szolgálatjában vannak, és csak annyiban érdemlik az értelmesek s a polgáritársaság pártfogását, a mennyiben nagy és fönséges tanítmányokat segítenek a nép által is fölfoghatókká, és a nagyok keblébe beférkezhetőkké tenni, kiket tán csak egyedül ők bírnak már ma emberiségre és türelemre. Itt, és tán csak egyedül itt hallanak ezek olly épületes leczkét, mellynek hatásához mi sem hasonlít. Azok, kik az erkölcsjavító könyveket ízetleneknek, sőt unalmasoknak találják, kik előtt a vallás nem egyéb, mint avult divatruha, kiket

az élet komoly oldala soha magukba nem szállít, itt kezdenek ismeretséget vetni az emberek szívével, itt mosolyodnak el saját bolondságaikon, mellyeknek fölfedezését legjobb barátjaikban is halálos bűnnek nézték volna.

Végre, hogy ama derék színiköltész, Schiller ¹⁾ nézeteivel rekeszszük be ez érdekes tárgyat: „Nemzeti színház az, mellynek nagy tükrében mosatnak le a babona, üldözés, rosz nevelés szennyei: itt vétkezi le a szobatudós pedantságát, itt cseréltetnek föl a baccháló gyönyörök, kellemekkel páros érzelmekkel; itt derülnek a lélek szebb vágyai harmoniás egyezményben. Ezek végzik el azt, mit a törvények holt betűi csak elkezdenek; ezek behatnak oda, hová sem szuronyok sem pallosok nem képesek behatni; még pedig az által, hogy ezekben minden látvány és élet; itt az erény és vétek, bölcsesség és bolondság, boldogság és ínség ezer fösteményekben tűnik elő. Itt minden álarcz leesik, minden arczmáz letöröltetik, és az emberi szív a szenvedelem kínpadán minden rejtett vágyait begyónja.” Minő erkölcsi és polgári erényképző intézet tehát ez! melly, a helyett hogy száraz értekezésekkel terhelné a nép figyelmét, egy Hunyadit, egy Zrínyit, egy emberszerető Titust, II. Józsefet állít elő, és ezen ideálokban magát az erényt kedvelteti meg. Szóval itt képeztetik egyedül igaz erkölcsi és nemzeti jellem, melly míg nincs, addig nemzet sincs.

¹⁾ Die Schaubühne als eine mor. Anstalt betrachtet. Kl. pr. Schriften. 5-dik darab.

NEMZETI ISKOLÁKBAN TANÍTÁS TÁRGYÁUL FÖLVEENDŐ
LÉLEKTUDOMÁNYI ÁGAZATOKNAK ÉS ISMERETEKNEK MI-
SÉGE ÉS MENNYISÉGE.

Minden élő szóval vagy iratban tett előadás- soktatásban két fő dologra szoktunk leginkább figyelmezn: az előadás tartalmára és annak módjára. Anyagja és alakja minden tanításnak legérdekesb előttünk, mert ezeknek megválasztásától, vagy gondnélküli összehányásától, ékes, fölfogható, kedveltető előterjesztésétől, vagy száraz, homályos, és unalmas elbeszélésétől felette sok függ. Nem mindegy tehát, hogy miként adassék elő az ifjúságnak azon tudomány, mellynek szélesen kiterjedő, az életnek minden formáiba, a tudomány minden ágaiba belevágó, főleg az erkölcsi s polgári népmíveltségre, múlhatlanul szükségességeiről s hasznairól eddig szóltunk.

Lélektudomány, fájdalom! eddigelé nemzeti iskoláinkban nem tanítottott, mivel ezeknek igazgatói úgy ítélték, hogy ez sokkal mélysegesb, föllengősb tudomány, mintsem hogy erre a gyöngébb lelkeket fölemelni, fogékonyokká tenni lehetne. Bízta tehát e közhasznú tudomány cita-

nítását a fensőbb vagy philosophusi iskolákra, a hol már csak kevesen menthettek ennek kincseiből, és a tiszteletre méltó néptömeg csak hírből, sőt még hírből sem hallotta, mi legyen ezen tudomány, melly saját jobb részét, halhatlan lelkét az emberrel megismerteti; mellynek ismerete azonban a görög bölcselkedés szerint, feje a bölcseségnek, művelése, képzése pedig a keresztyén hitvallás szerint fő és egyedüli célja s rendeltetése ezen földi életünknek.

Igaz, hogy nagy kérdés marad mindenkor: lehet-e a lélektudományt a gyermekeknek tanítani? lehetne-e ennek elvont és érzékek alá nem eső tárgyait olyanokkal fölfogtatni, kiknek még ilyen oktatások elfogadására előműszereik, fentebb tehetségeik, úgy látszik, nincsenek? Úgy tetszik tehát első tekintettel, hogy ezen tudománynak a nemzeti iskolákban tanítása a lépcsőzeti törvény ellen van, és magának a lélektannak szent törvényeit sértjük meg vakmerőn akkor, midőn ezt és ennek nagyszerű tanítmányit olyanokkal akarjuk közölni, kik még erre elkészülve nincsenek, kik kisebb korúak, mintsem hogy a bölcselkedés mysteriumaiba beavatassanak: olyanokat táplálunk erős ledelekkel, kiket még csak tej italával kelle erősítnünk.

De mindjárt más nézeteink lesznek e dologról, és elveink is ezek szerint változnak, ha mind előleg megvizsgáljuk e dolgot, mind a tapasztalás útját megtekintvén, látjuk hogy minő sikerrel dolgoztak ez ügyben az ügyes gyermeknevelők s tanítók. Előleg szemlélvén e tárgyat, lehetlennek látszik előttünk, hogy fogékonysága ne legyen már a gyermeknek arra, minek teljes életében legtöbb hasznát veendi, sőt a mitől függ élete egyedüli boldogsága. Minden szebb élmény, minden nemesb gyönyör, az élet minden szépsége és bája szellemi műveltségünktől függ. Úgyde miként mi véljük azt, mit nem ismerünk? miként nemesítjük azt, minek sem hibáit, sem jeles sajátágait nem tudjuk? A gyakorlat kéreménye tehát az, hogy a lélektant lehessen már a serdülő ifjúságnak is tanítani.

De a tapasztalat is bátorít erre bennünket. Gyermekszeres nevelők és írók régen megfejtették e nehéz kérdést, és oda döntöttek, hogy lehet már az elemi oktatásban fölvenni a lélektudomány tanítmányit, csak hogy a tanító ne legyen hiával azon ritka és dicső talentomnak, melyet gyermekszerelességnek nevezünk. Ezen jeles tulajdon analog a népszerűséggel, mellyről főlebb szoltunk. A gyermekszeres nevelő, mint a nagy Socrates, és a még ennél is nagyobb Jézus követője, fölkeresi a kised lélek világos, kedvencz fogalmait, ezekhez csatolja előadásait, ezekre épít; de az iskolai feszes formulákat, oktatói tónt és minákat szorgalmasan eltávoztatván, a gyermekkel magával találta ki a legszebb dolgokat, és annak gyöngé értelmét az alsóbb tájakról apránként s lépcsőnként fölemeli az ismeret felsőbb tájaira, és példákban, képes előadásban tanítván művészileg, nem pedig unalmas értekezésekben, a figyelmet úgy fölébreszti, hogy a mi a szokott iskolai száraz módszert követőnek lehetlen, ezt az ő lángelméje neki lehetővé sőt könnyűvé teszi.

Rousseau ment az újabb időkben elő, kitűnő szerencsével, e jeles pályán. Ő a lélektant tetteg tanította az anyáknak, és mindeneknek, kik remek irományit olvasták. Campe sem maradt messze tőle, ki alulidézett irataiban ¹⁾ remek tollal forog ezen fellengős tudomány nép és gyermekszeres előadásában: jelesen a lélek emléktárát, a fogalmak kapcsolatát s egyéb elvont dolgokat, csaknem szemmel láthatókká tudja tenni. Villaume is követésre méltó e részben, ki az ember történetéről irt jeles munkájában ²⁾ olly gyermekszeres lélektant iktatott be, hogy azt ugyan a legközépszerűbb eszű gyermek is nemcsak megértheti, de örömmel is tanulhatja.

¹⁾ Kleine Seelenlehre für Kinder. – – Über die früheste Bildung junger Kinder-Seelen. Rev. Werk. 2. Theil.

²⁾ Geschichte des Menschen. Dessau, 1783. 5-ter Abschnitt.

Honunkban sem ismeretlen ezen nevelői ügyesség leg-szebb bizonyága. Csak az egy Döbrenteinket és ennek Kis Gyuláját kell fölhoznunk, melly munkácskából a figyelme-ző nevelő föl veheti tisztán, mit tesz gyermekszeresnek len-ni az oktatásban. Minő szép helyzeteket, gyermekhez illő alkalmakat választ ki e derék szellemismerő, hogy ezek-ben mulattatva tanítson, hogy elfoglalja a kisded félreca-pongni szerető egész figyelmét; minő édes cseppekbe ad be tudományt, még pedig olly sokat, hogy abból sokszor a tanítónak s tanítványnak is bőven jut. Van itt lélektan is, bár senkinek eszébe sem ötlük, hogy sárkány föleresztésé vei mulatkozó gyerkőczöknek írt könyvben illyesmit még csak keresni is kellene.

Ha ki a gyermekszeres tanítást a gyermekes előadás-sal öszszezavarná és egynek vélné, az szintolly hibába es-nék, mint az olly szónok, ki a népszerűséget egynek tar-taná a nép között divatozó útféliséggel: ez hiba, amaz rit-ka talentom, és úgy szólván, tetőpontja az ékesszólásnak. Legyenek tehát gyermekszeresek elemi oktatóink, bírják az előadás kulcsát, tudjanak beszélni a gyermekek nyelvén; akkor bizvást taníthatják ezeknek a lélektudomány hasz-nos tanítmányit, és meg lesz fejtve e szövevényes kérdés, mellynek tagadó, vagy javaló eldöntésétől fölötte sok függ a nép- s gyermeknevelésben.

Mi már a nemzeti iskolákban tanítás tárgyául fölve-endő lélektudományi ágozatok s ismeretek miségét illeti, és azon kérdést: mit kell ebből tanítani? úgy véljük, hogy mind azt, a mi a fejledező lelket segíeli a maga és azon em-bertársai lelki sajátságainak megismerésében, kikkel együtt fogja kifutni élete pályáját. Minthogy a lélektan, mint mindenki jól tudja, elvont tárgyról szól, és nehéz a gyöngö lelleknek, kik csak érzéki tárgyakhoz szoktak; ezen tanításmód szorosan tudományos, rendszeres épen nem lehet, mert ezen iskolai fész, szárazság, finom megkülön-böztetés, műszavakkal megrakott határozatok által csak elidegenítenők ettől a lelkeket, és célunkat nagyon élté-

vesztenők. Iskolai formáság nélkül is lehet alaposan tanítani, kimerítőleg írni, és állhatatos elvekre építve oktatni.

Kulcsa tehát és titka minden lélektani elemi oktatásnak, véleményünk szerint, abban áll, hogy ez ne tegyen egyebet, hanem adja elő egyes egyedül a szellemi nagy és sokféle különféle ségeket, az emberi lélek ezen alapszabályára hallgatván: Ellenkező, de egymással szemközt állított tárgyak világosabban tűnnek elő. Ezen eszme adjon a nemzeti iskolákban elkezdendő lélektani oktatásoknak egységet a különféleségben, melly nélkül valamint semmi szépség, úgy ékes és hasznos előadás is nem képzelhető.

Adjuk elő tehát már az elemi oktatásban kis hallgatóinknak azt elsőben: minő különbség van a barom és az ember lelke között? Vegyük föl előbb testét mindkettőnek, és tegyük figyelmesekké legelőbb is őket arra, hogy a természet, úgy látszik, kedvezőbb volt az állatok hosszú sorozatja iránt, mint mi irántunk. Ezeknek adott fegyvert, ruhát, ügyességet, nagy erőt, erős gyomrot. Az elefántnak és a vadkannak olly kemény bőre van, hogy golyóval is hiába lönek rajok; majd minden baromnak van védésköze, vagy agyara, vagy szarva, vagy körme: ellenben minékünk kis szánk, kis fogaink, tompa és erőtlen körmeink vannak; meztelenek, erőtlenek, ügyetlenek, gyönge gyomruk vagyunk, mikor születünk; bőrünk finom, érzékeny; épen olly viszony van tehát közöttünk és a barmok között, mint a fegyvertelenek s felfegyverkezettek's pánczélosak között. Miután figyelmöket e tárgyban birni látszunk, mondjuk meg nekik, hogy még sem cserélnénk mi ezen állattársainkkal: miért? Azért, mert nekünk meg adott a természet ollyan drága ajándékot, mellyből minden kitelik; ez az ész, mellynek testi segédei a beszélő nyelv, és ügyes kéz. Eszünk segedelmével élve, nem félünk a legdühösb és erősb vadaktól is; ennek ereje által föltaláltuk előbb a parityát, majd a nyilat, kardot, pánczél, paizst, sisakot, végre a löport és puskát, mellyekkel ma már a far-

kasok, medvék s egyebek meggyőzése, sőt kiirtása csak játék s multság gyanánt van nekünk embereknek. Van ugyan az állatoknak is némi kis értelmök: az eb ismeri az urát s megkülönbözteti az idegentől, emlékezik az ütések-re, mellyeket kapott, álmában is képzele a vadászatot; de néni tud szárnyas lovat képzele, mint mi; nem emlékezik a kies tájakra, mellyek minket szent andalgásba mentettek; nem tudja a tudóst a tudatlantól, a jószívűt a kétszínűtől megkülönböztetni; nincs olly figyelme nem is lehet, mint egy hangásznak, ki a zene minden hangjait élesen és tisztán fölveszi s megkülönbözteti.

Ilyen érzéki dolgokkal fölvilágított előadással, melly a millyen gyönyörteljes szintolly, hasznos és figyelemnyerő, adjuk elő nekik azt, hogy a barmokban csak az alsó, bennünk pedig a felsőbb tehetségei is megvannak a léleknek; mi eljutunk öntudatra, önérzetre, van nemcsak vágyunk, hanem akaratunk is, és a mi legtöbb, tökélyesedhetnek minden lelki sajátságaink vég nélkül; miből az foly, hogy létünk nem múlik el testi halálunkkal, mint a barmoké, mellyek semmivel sem mentek elő a teremtés óta; a méhek ma is csak úgy csinálják mezőket mint régen; az éneklő madarak ma is csak úgy énekelnek, mint ezredekkel ezelőtt; midőn mi emberek a régi barlangok, faodúk, sátorok helyett házakban lakunk, mesterséges gépek által magunkon mindenekben segítünk, makk, gyökerek s vad gyümölcsök helyett kenyeret, nemesített gyümölcsöket eszünk, s mind ezeknek forrása azon láthatlan csodavaló-lóság, az ész, mellyet istenség szikrájának, és így halhatalannak tartunk.

Tegyük figyelmesekké másodszor őket azon különbségre, melly van a gyermekek, ifjak, értkorúak, és öregek lelki sajátsága között. Mind a négy korában az életnek tűnnek elő szép, s követésre méltó, de rút és kerülendő különzések is. Szép a kisdedekben az ártatlanság, ifjakban a minden szépre, nemesre, derekre lelkesült éberség, értkorúakban a szorgalom, öregekben a nagy tapaszt-

alás: de rút a kicsiny vízeszsége, az ifjak büszkesége, az értkorúak telhetetlensége, az öregek félénk kislelkúsége. Ezek elvont tárgyak, de a főlebbi előadás gyermekszeresége által – mellyel a ki nem bír, jobb fölthagyni nekie e vállolattal – csaknem szemmel láthatókká varázsoltatnatnak.

Tárjuk föl előttök harmadszor azon különbséget, melly van a durva emberek között növekedett miveletlen, is a mívelt, harmoniásan kifejlett, szorgalmasan neveltek közt forgott ember szelleme és erkölcsi jelleme között. Holli történeteinkben is találunk ilyen lelkekre. Állítsuk szemközt az irigy, ördögi Czilley Ulrikot a hős lelkű Hunyady Jánossal, Dózsát, Horát a saját jószágait közjóért zálogba vető Losonczi-val, Dobóval, s egyebekkel; mondjuk meg, hogy ezen különbség nagyrészt a nevelés, ifjúkori társalkodás munkája. Figyelemgerjesztésül beszéljük el Hauser Gáspár életét, ki társaságon kívül nőtt fel: s rá tehát sem a jó sem a rossz példának semmi hatása nem lévén, ő fölötte különös és csodálatra méltó tünemény a lélektudományban.

Vezéreljük figyelmöket negyedszer azon sok és nagy különbségekre, mellyek az egykorú, egy osztályjeli emberek ismerő, érző és kívánó tehetségei között észrevehetőek. Itt már mintegy mást csinálva, előadhatuk, miben áll lelkünknek képzelő, érző, kívánó és akaró tehetségé? mellyek önző és társas vágyaink? Elbeszélhetjük, mellyek az ismeretgyűjtés csatornái, mellyek ezek: tapasztalat, öngondolkodás, és tanítás. Ismerő tehetségünk gyűjt, újít, egybevet, egyesít ismereteket; de ezek nem egy mértékben vannak mindenekben. Egyiknek gyűjtő érzéki tehetsége élesebb, hallása, látása erősb, műszerei jobbak, mellyeket szorgalommal s kíméléssel lehet erősíteni, de gondatlansággal, erőtetéssel gyöngíteni is; másinak újító, vagy emlékező és képzelő ereje nagyobb, mint a másiké: ezeket is tetszésünk szerint élesíthetjük vagy tompíthatjuk. Másnak ítélő, meg másnak okoskodó ereje

csodálatos. Egyik akármely rejtényt egyszerre kitalál; másik rögtönöz; harmadik megméri a napnak földünk föli távolságát. Érzeményink közt is nagy a különbség. Egyiket elbájolja a szép zene, a kies táj, a szép színházi mutatvány, tableau; másik piszkos borházban, fülrontó lárma, és savanyú bor mellett boldogabbnak érzi magát. Vágyainkkal színügy van a dolog. Emezt a szép s jeles tettek, honi dicsők példái aludni sem hagyják, legédesb öröm szállja meg szívét, hajói tehet; másik besülyedt az önzés fertőjébe, mit sem áldozik a hon oltárán.

Rajzoljuk le ötödször kis hallgatónk előtt élénk színekkel a férfi- és nőnem közötti különbséget. Az egyik rendeletése az levén, hogy önállásra törekedjék, melly ponton aztán munkálkodjék, vállolatokat tegyen, és a gyöngébb nem védője, táplálója legyen; neki erősnek, bátornak, munkásnak, szóval férfiasnak kell lenni, és így, nem puhának, henyének és asszonyosnak: a másik pedig növelésre, háztartásra, betegek ápolására levén rendeltetve, neki otthonülőnek, szilárdnak béketűrőnek, takarékosnak, finom érzelműnek szükség lenni, és így nem házalónak, piperésnek, érzelőnek. Honi és külföldi kitűnő példák ha jól választatnak, itt is nagy hasznot tesznek, és szükséges világot gyűjtnak.

Ne feledjük figyelmeztetni hatodszor gyöngé tanítványinkat azon nagy különbségre is, melly van az ép és bontakozott elműek között. Ép elme, mint mondják, országot ér; ellenben melly szerencsétlenek, kik elméjükben betegek! Ezek közül ez magát királynak, vagy fejdelemnek gondolja, amaz úgy képzelg, mintha jelenleg a legnagyobb veszélyben forogna. Az első kevélyen beszél, parancsokat ad, rongyokkal, papír-darabokkal czifrázza magát, mellyeket rendszalagoknak, csillagoknak nevez; a másik töprenkedve körül néz, halkkal lépdel, elbúvik, előre s hátratekint, ha nincsenek-e nyomában üldözői, kik pedig csak képzeletében, s másutt nem léteznek. Meg lehet itt említeni, hogy e nyavalya a képzelődés féktelenség-

géből ered, és abból, midőn valaki vágyain uralkodni lem tanúlt.

Adjuk elő h e t e d s z e r azon mondhatlan nagy különbséget is, melly van a föld nemzetei között. Vannak vitéz népek, kik csodáit adták a hősi tetteknek, és maguknak soha el nem múló hírnevet szereztek; a görögök, rómaiak, arabok, frankok, magyarok neve örökké fényleni fog, és hőseik mindig emlegettetnek s csodálatnak. Vannak műiparos, csinos, találós eszű, nagy vállolatokra alkalmas nemzetek; az angolok, hollandiak, németek fénylenek itt, kik jeles találmányaikkal, fölfedezéseikkel, minők: könyvnyomtatás, távcsők, gőzösek s egyebek, az egész emberiség háláját érdemlik. Vannak ellenben tunya, piszkos, koldulást, rablást űző népek, kik mocskai nemünknek.

Vége n y o l c z a d s z o r emeljük fel őket a korszellem ismeretére is, hogy lélektani oktatásunk teljes és kimerítő legyen. Mondjuk el tehát előttök, minő ellenkezet tűnik szemünkbe, ha az ő, közép és új időben élt nemzetek irányát tekintjük a történetírás világánál. Elsőben a nemzetek elzárkóztak, egymással közlekedést nem tartottak, össze nem szövetkeztek, az élet szépítésére magukról tört utakon törekedtek, a nélkül hogy a mások tapasztalásainak hasznát vették volna. Innen az a nagy egyoldalúság, melly az ő korban látható; csak a világuraságra jutott népek, minők: a görögök és rómaiak, szenvednek itt némi kivételt. A közép időbeli nemzetek között már egészen más szellem uralkodik; ezek elsőben Mahumed zászlója, azután a szentelt kereszttel ékes lobogó alatt összesereglenek, és az elsők addig nem nyugosznak, míg amazt Eufratesnél, a Nílusnál, a pirenaei hegyeken keresztül a Ligeris partjánál le nem ütik; az utolsók pedig addig, míg a szentelt keresztet megváltójok sírjánál föl nem állítják. Az újabb időkbeli mívelt nemzetek szelleme: a tudományosság, fölfedezések, szorgalom és emberiség. Ezek után kell nekünk is sietni.

Mennyiségét az eltanítandó lélektani ismereteknek kettő határozza el. Tanítsunk elsőben annyit, mennyi a

gyermeknek elég arra, hogy saját lelkökkel, ennek jó vagy rossz oldalával megismerkedjenek: jókkal azért, hogy azokat szorgalmasan míveljék, és utóbb öntudatra jöjenek; rosszakkal azért, hogy hibáikból menekedjenek. Párhuzam kedvéért tegyük figyelmesekké őket másokra is; részint azért, hogy az ezekben levő jeles tulajdonokat látván, őket szeressék, tiszteljék, kövessék; részint azért, hogy szellemi nyavalyájukat átlátván, tőlök óvakodjanak, társalkodásukat kerüljék, és az életbéli észességet jókor gyakorlani elkezdjék. így lehet a lélektan csaknem minden tudományokkal, jelesen: történetírással, morállal s egyebekkel kapcsolatba hozni, és ezt a gyöngye lelkek előtt is érdekessé, kívánatossá, könnyen fölvehetővé tenni.

Tanítsunk továbbá annyit, mennyit a gyermeki értelem fölfoghat; olly tárgyakat, mellyeket akár költészi, akár történetírói, de mindkét esetben gyermekszerez tolla, eleven fösteményben képzeletök elébe rakhatunk. Dolgot, nem szót, képeket, nem árnyéklátokat nyomjunk emléktárukba, olly ügyességgel, hogy az ott megragadjon, mint pénzen a betűk és képek. Tegyük őket figyelmesekké a lélektan megbecsülhetlen hasznaira, mennyiben ők ezen fellengős tudomány kincseit felfogni képesek. Tartsuk meg azt, mit ama derék szellemismerő nevelő, Quintilian, mond, és a mellyel mi is feleletünket berekesztjük: „Valamint a szűkszájú edények be nem veszik, sőt elbuggyantják a rajok fölösleg töltött nedvet, mellyek, ha cseppenként töltenek ez beléjük, megtelnek: így mit bír, mennyit foghat föl a gyöngye gyermekkor, jól meg kell fontolgatnunk.”